

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Kiemelt közlemények

**VENEKEI JÓZSEF, SZAJKÓ GYULA: *Magyarország
lehetséges szerepe a NATO RSOM-műveleteiben***

**REZSNEKI ZSOMBOR: *A térbeli
közlekedés biztonságának
megteremtése***

**PARÁDA ISTVÁN, FEKETE KÁROLY,
TÓTH ANDRÁS: *Hálózattérképezés
portszkennelési technikák segítségével***

**13. évf. (2020)
4. szám**

ISSN 2676-9816 (nyomtatott)
ISSN 2060-0437 (elektronikus)

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Hadtudományi Szemle

A Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának tudományos folyóirata

ISSN 2676-9816 (Nyomtatott)

ISSN 2060-0437 (Online)

A szerkesztőbizottság elnöke

Dr. Pohl Árpád dandártábornok

A szerkesztőbizottság tagjai

Dr. Szelei Ildikó alezredes

Dr. Forgács Balázs őrnagy

Dr. Csengeri János főhadnagy

Dr. Hausner Gábor alezredes

Dr. Hettyey András

Dr. Jobbágy Zoltán ezredes

Dr. Molnár Anna

Dr. Négyesi Imre ezredes

Dr. Ujházy László alezredes

Dr. Ujházi Lóránd

Dr. Miroslav Kelemen ny. dandártábornok (Szlovákia)

Dr. Pavel Bučka (Szlovákia)

Dr. Pavel Nečas ezredes (Szlovákia)

A szerkesztőbizottság titkára

Kállai-Nyári Éva

Főszerkesztő

Dr. Szelei Ildikó alezredes

Szerkesztőség

Nemzeti Közszerológati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
Hadtudományi Szemle

1101 Budapest, Hungária krt. 9–11.

Levelezési cím: 1581 Budapest, Pf. 15.

E-mail: hadtudomanyiszemle@uni-nke.hu

Kiadó

Nemzeti Közszerológati Egyetem

Ludovika Egyetemi Kiadó Iroda

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.

Kapcsolat: info@ludovika.hu

A kiadásért felel: Koltay András rektor

Olvasószerkesztők: Orbán Áron, Resofszi Ágnes, Tar Krisztina

Nyomdai kivitelezés: Nemzeti Közszerológati Egyetem

Ludovika Egyetemi Kiadó Iroda

Borítókép: P. József főtörzsőrmester (MH 2. KRDD)

Tartalom

HADMŰVÉSZEZET

Harka Ödön: A gépesített hadviselés kérdésének szovjet megközelítése a két világháború között – 2. rész	5
Lesták Tamás: Jomini irreguláris hadviselésre vonatkozó nézetei és ezek lenyomata napjaink aszimmetrikus konfliktusaiban	13
Venekei József, Szajkó Gyula: Magyarország lehetséges szerepe a NATO RSOM-műveleteiben . . .	23

BIZTONSÁGPOLITIKA

Rezsneki Zsombor: A térbeli közlekedés biztonságának megteremtése	41
Szolnoki Szabolcs: Az izraeli-ciszjordániai határkerítés létrejöttének történeti és geopolitikai előzményei	53
Varga Csilla Orsolya: Civil-katonai interakciók az Európai Unió mediterrán térségi tagállamaiban – 2. rész	71

TÁRSADALOMTUDOMÁNY

Rémai Dániel: #Hadsereg – Haderőszerzés a közösségi média segítségével	83
Kovács Petra: A brit radarrendszer működése az angliai csata idején	99
Pechnyó Péter: A pandémia dzsihadizmusra gyakorolt hatása – Az Iszlám Állam 2.0 inkubátorprogramja	107
Sáfrán József: A Forradalmi Gárda terrorszervezetté nyilvánítása.	119

ÁLTALÁNOS

Júlia Hornyacsek – Rudolf Tóth: Characteristics of the Management of Protection Organisations and the Process of Command and Control Activities Performed on Incidents Sites	135
Sztankai Krisztián: A Camelot-projekt – az Egyesült Államok Hadseregének társadalomtudományi kutatási projektje	151
Paráda István, Fekete Károly, Tóth András: Hálózattérképezés portskennelési technikák segítségével	161
Tóth György: A halál folyamata, halottakkal kapcsolatos elsődleges teendők a prehospitalis sürgősségi ellátásban	181

Harka Ödön¹

A gépesített hadviselés kérdésének szovjet megközelítése a két világháború között

2. rész

The Soviet Approach of the Mechanised Warfare in the Period between the Two World Wars

Part 2.

Absztrakt

Isszerszon tábornok rámutatott arra, hogy a hadműveletek jellegét az I. világháború – az arcvonalak kiszélesedése és a csapatok mélységi diszlokációja miatt – alapvetően változtatta meg. A tábornok a tartalék szerepét jelentősen átértékelték, álláspontja szerint a tartalékok elsődleges feladatává a hadműveleti erő kifejlesztés mélységben történő fenntartása vált. Vízója szerint a katonai erők lépcsőzötten megvalósuló küzdelemben vetése mind hadászati, mind pedig hadműveleti szinten is szükségessé válik. Tevékenységének (is) köszönhetően fokozatosan kialakult a mély hadművelet elmélete, amely szerint a célszerű hadműveleti felépítés a következő: első (légi) lépcső: a légierő és légideszantcsapatok bevetésével, a célja a hadműveleti mélység bénítása; második (roham)lépcső: a csapásmérő hadsereg alkalmazásával, a célja a harcászati mélység áttörése; harmadik (sikerkifejlesztő) lépcső: célja gyorscsapatok bevetésével a hadműveleti siker elérése (M. Szabó Miklós: Az európai hadügy fejlődése a XIX–XX. században. Előadás. 140–142. kép.).

Kulcsszavak: *Isszerszon, mély hadművelet, hadműveleti lépcső, áttörés, gépesített hadviselés*

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem, Hadtudományi Doktorai Iskola, doktorandusz – University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, e-mail: odon.harka@eulerhermes.com

Abstract

General Isserson pointed out that as a consequence of the First World War, the nature of military operations – due to the wider front lines and deeper dislocation of the units – changed basically. Isserson revalued the role of reserve troops, in his view their primary task is to maintain in depth the operational efforts. He assumed that the gradual application of the military forces will be needed in the future both on operational and tactical level. Due to his assumptions, the theory of the deep operations was formed gradually, as follows. In the first (air) echelon, the air force and airborne troops are to paralyse the operational depth. In the second (assault) echelon, the striking army's goal is to break through the tactical depth. The goal of the third (success development) echelon is to achieve operational success by using rapid units.

Keywords: *Isserson, deep operation, operational echelon, break-through, mechanised warfare*

1. Georgij Szamojlovics Isszerszon

A két világháború közötti szovjet katonai gondolkodók körében említést kell tenni Georgij Szamojlovics Isszerszon² tábornokról is, aki a Tuhacsevszkij tábornok által kidolgozott úgynevezett „mély hadművelet” elméletét fejlesztette tovább. Az 1933-ban megjelent, *A mély hadművelet alapjai* című munkájában a szerző a hadászat kérdésén belül is az áttöréssel és annak kiszélesítésével foglalkozott,³ amelynek főbb tézisei az alábbiakban foglalhatóak össze:

Isszerszon tábornok a hadműveleti tervezés „művészete” kapcsán általánosságban is rámutatott arra, hogy a tömeghadseregek korában a fegyveres harc eszközei rendkívüli mértékben különböznek egymástól, a harcrendbe történő szétbontakozás nagyon bonyolult és jelentős problémákat okoz az utánpótlás (hadtáp) megszervezésében. Mindemellett, az egyes hadműveletek megszervezése és irányítása további megoldandó kérdéseket vet fel, amelyeket elméleti síkon is szükséges megérteni és az adekvát válaszokat kidolgozni. A szerző művében a hadműveleti tervezés és végrehajtás fő feladataként a megsemmisítő mély hadművelet elmélete alapjainak kidolgozását határozta meg.⁴

A hadműveletek jellegét az I. világháború és az akkor megjelent haditechnikai eszközök (harckocsik és repülőgépek) alapvetően változtatták meg, a fejlődés két irányban idézett elő változásokat: egyrészt az arcvonalak kiszélesedésében, másrészt

² Isszerszon, Georgij Szamojlovics (1898–1976). Részt vett a polgárháborúban, 1924-ben elvégezte a Katonai Akadémiát, majd különböző parancsnoki és törzsbeosztásokban szolgált. 1936-ban a Vezérkari Akadémia Hadműveleti művészet tanszékének vezető professzora lett. Innen ment nyugdíjba 1955-ben. Fontosabb írásai: *A hadműveleti művészet fejlődése* (1932), *A mély hadművelet alapjai* (1933), *A hadművelet vezetésének alapjai* (1938), *A küzdelem új formái* (1940). Holecz József: A Geraszimov-doktrína – Egy másik megvilágításban. *Felderítő Szemle*, 16. (2017), 3–4. 5–28. 22.; *A harckocsi csapatok fejlődése*. G-portál, 2007.

³ Resperger István: A gépesített hadviselés elmélete és megvalósítása, a Blitzkrieg. *AETAS*, 22. (2007), 4. 34.

⁴ Ölvedi Ignác (szerk.): *Szemelvények a szovjet katonai teoretikusok és katonai írók műveiből 1917–1940*. Budapest, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Hadművészet Története Tanszék, 1969. 55–56.

az egységek mélységben megvalósuló tagozódásában. Isszerszon tábornok felismerte a változásokat, álláspontja szerint a jövő küzdelmeiben az egyes arcvonalak további szélesedése várható, emellett a mozgósítás tempójának növekedése a hadműveletek sűrűségének növekedését is eredményezni fogja.⁵

A gépesítettség növekvő fokára tekintettel, a hadművelési manőverezés lehetőségei bővülnek, a veszélyeztetett szárnyak gyorsan meghosszabbíthatóak, így a jövő parancsnokainak és hadművelési tervezőinek tényként kell elfogadniuk azt, hogy a megkerülő manőverek helyét a frontális támadások veszik át, amelyeket ugyanolyan határozottan kell végrehajtani, mint a megkerülő csapatmozgásokat, és amelyeknek ki kell terjedniük a korszerű védelmi lépcsők teljes mélységére. Georgij Isszerszon az 1930-as évek elején felállított teóriájában az első védőöv mélységét (hadosztályra vonatkoztatva) 6-8 kilométerben határozta meg, a második védőöv (hadosztálytartalék) az első védelmi vonaltól mintegy 8-10 kilométerre helyezkedik el. A hadseregtartalék körülbelül 20-25 kilométer távolságban diszlokál, ezen egységek képezik a harmadik védőövet. A hadseregtartalék mögött további 25-40 kilométer távolságra helyezkednek el az ellátóegységek, amelyek képesek fogadni az új tartalékokat. A korszerű hadművelési mélység kiterjedése ily módon elérheti a 60-100 kilométert, amelyet a jövő támadó hadműveletei le kell hogy küzdjenek.⁶

A nagy mélységben folyó küzdelmek központi kérdése annak tisztázása (felderítése), hogy a szemben álló erők milyen mélységben tagozódnak, és milyen mértékben képesek az ellenállás kifejtésére. A szerző az I. világháború eseményeit elemezve leszögezte, hogy az előretöréssel párhuzamosan nő az ellenállás ereje, amely a támadás végcéljához közeledve éri el a kulminációs pontját, így a legnagyobb erő kifejtéssel a tervezőknek az adott hadművelet befejező időszakában kell számolniuk. A korszerű ellenállási vonalak mélyen lépcsőzöttek, egyetlen csapással nem zúzhatóak szét, emiatt a hadművelési felépítésnek is nagy mélységben kell megvalósulnia oly módon, hogy a támadási végcél megközelítése függvényében fokozható legyen az erő kifejtés. A támadás erőcsoportosítása azonban nem korlátozódhat az erők részenkénti bevetésére, annak egymás után következve, folyamatosan kell megtörténnie. A szükséges erő- és haditechnika mennyiségi meghatározása nem csupán az arcvonal szélességének függvénye, a tervezés során a művelet mélysége is tekintetbe veendő.⁷

Míg Clausewitz⁸ tábornok a hadászati tartalékok képzését feleslegesnek tartotta, von Schlieffen tábornok ezt már realitásként kezelte, ő azonban a tartalékok szerepét az arcvonalak meghosszabbításában látta. Isszerszon tábornok a művében a tartalék szerepét jelentősen átértékelte, álláspontja szerint ezek elsődleges feladatává a hadművelési erő kifejtés mélységben történő fenntartása vált: a hadművelési és hadászati tartalékok kérdésköre az 1930-as évekre már a hadművelési lépcső körébe került át, amely mögött, a mélységben már kirajzolódtak a hadászati lépcsők körvonalai.⁹

⁵ Ölvedi (1969) i. m. 56.

⁶ Ölvedi (1969) i. m. 58.

⁷ Ölvedi (1969) i. m. 59.

⁸ Clausewitz, Carl Philipp Gottlieb von (1780. 06. 01. – 1831. 11. 16.) porosz tábornok, hadtörténész, valamint katonai teoretikus. Legismertebb munkája a hadtudomány egyik alapművének számító többkötetes könyve, amelynek címe: *A háborúról. Carl von Clausewitz*. Wikipédia.

⁹ Ölvedi (1969) i. m. 60.

2. A hadműveletek mélységi tagozódása

Az 1930-as évek elejére nyilvánvalóvá vált a tábornok számára az, hogy a jövő fegyveres konfliktusaiban a mozgósítás fokozatos jelleget fog öltetni, a lépcsős mozgósítás pedig a hadászati erőnkifejtés lépcsőzött megvalósítását fogja eredményezni. A katonai erők lépcsőzötten megvalósuló küzdelembe vetése mind hadászati, mind pedig hadműveleti szinten is szükségessé válik, tekintettel arra is, hogy az egyes hadseregek rendelkezésére álló haditechnikai eszközök hatótávolságában és lőtávolságában jelentős fejlődés mutatkozik. Míg a napóleoni háborúk során a főerők közvetlenül a harcmező előtt bontakoztak szét, a 19. század második felében egyre inkább előtérbe került a menetből történő szétbontakozásra és a találkozójárat-tesztelés folytatására való törekvés, köszönhetően a tüzérség hatótávolságának megnövekedésére. A jövő csatái már nagy távolságokból fognak megkezdődni, s a harcászati távolságok (például menetbiztosítás távolsága) is megnőnek.¹⁰

Hadműveleti vonatkozásban azonban a távolság más dimenziókat képvisel, ezen esetben ugyanis amennyiben a hadseregparancsnok vezetni kívánja a csapatait a mély hadművelet során, úgy az ellenséges hadműveleti csapást megelőzően, a szétbontakozás kezdetére meg kell hoznia elhatározását. Ehhez azonban a főerőktől 1-2 napi menettávolságra elhelyezkedő csoportosítással kell rendelkeznie. A jövő küzdelmei során Izserszon tábornok szerint kísértetni fog a napóleoni múlt, ugyanis újra megjelenik majd a hadseregelővéd kategóriája, a találkozójárat azonban a harcászat szintjéről átkerül hadászati szintre, az elővéd előretolt alegységei által megkezdett találkozójárat hadműveleti szinten találkozójáratba fordul át, amikor is az elővéd a hadseregelővéd feladatát látja majd el. A támadás hadműveleti felépítése ennek okán mélylépcsős formát fog öltetni.¹¹

A fenti okfejtés a gyakorlatban a következő módon valósulhat meg:

- a légierő a háború első óráiban tömeges bevetésekkel távolsági csapásokat mér az ellenséges állásokra, illetve infrastruktúrára;
- a légierő műveleteit közvetlenül követően a szárazföldi haderőnem gyorsan mozgó egységei (gépesített lovas-, gyalogos- és harcokcsiegységek) képezik az első elővédlépcsőt, feladatuk az ellenséges csoportosítás megbontása, a szétbontakozásuk megakadályozása;
- az elővéd küzdelmei során az összefegyvernemi gyalogos-magasabbegységek főerőként fokozatosan (nem egyszerre) megérkeznek a hadszíntérre, és felveszik a harcot. A főerők is lépcsőzötten avatkoznak be a küzdelembe, létrehozva ezzel a második és harmadik hadműveleti lépcsőt;
- az első hadászati lépcső mozgásba lendülésével párhuzamosan, az ország mélységében már körvonalazódnia kell a mozgósítás következtében a második hadászati lépcsőnek, így, a fentiek alapján, az egész hadászati lépcső mintegy 250-300 kilométer mélységet tesz ki.¹²

¹⁰ Ölvedi (1969) i. m. 61.

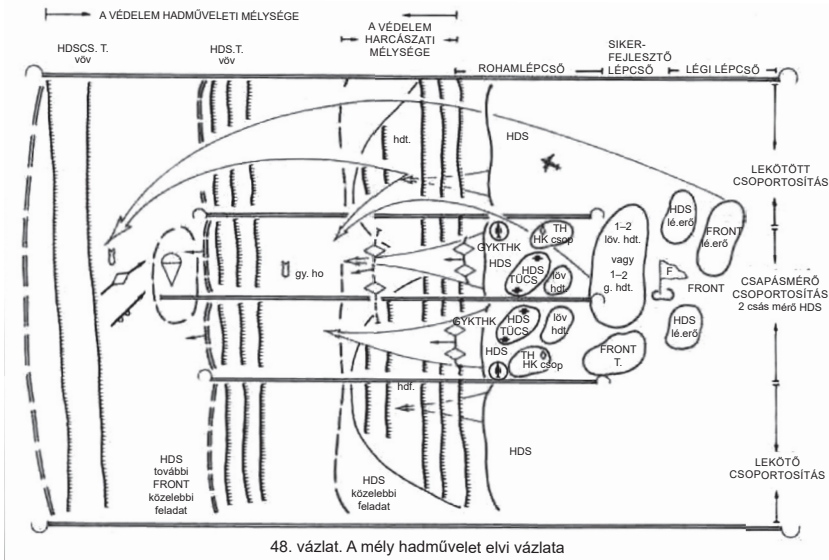
¹¹ Ölvedi (1969) i. m. 61-62.

¹² Ölvedi (1969) i. m. 62.

Mindebből levonható az a következtetés, hogy míg a vonalhadászat korában az ütközet elkülönült a hadművelettől, addig a mélyhadászat időszakában a hadművelet és az ütközet szervesen összekapcsolódik, közöttük időben és térben elmosódnak a határok. A jövő háborúinak ütközetei a növekvő hadműveleti erő kifejtések folyamatában az arcvonal szélességében alakulnak ki és a mélységében fejeződnek be. A szemben álló haderők a rendelkezésükre álló forrásokat fokozatosan vetik be, a végső siker azé a féle lesz majd, amelyik mélyebb hadműveleti felépítéssel rendelkezik.¹³

3. A mélységi áttörés jelentősége, a hadműveleti felépítés

A szerző szerint az arcvonalakat döntő hadműveletekben célszerű majd áttörni, amit a teljes ellenséges mélységre szükséges kifejleszteni, és el kell érni a végső célt, azaz az arcvonal teljes összeomlását. A harcokocsik (gyorscsapatok), a messze hordó tüzérség és a légi erő alkalmazása az áttörés harcászati problémáját megoldják, a hadműveleti tevékenységnek azonban csak egyik elemét jelentik. A jövő háború során az ellenség megsemmisítése csak azon esetben végrehajtható, amennyiben a harcászati áttöréshez szükséges erőkön kívül az adott vezető rendelkezésére állnak a harcászati áttörés mélységbe való kifejlesztéséhez szükséges erők is. A győzelem azé a féle lesz, amelyik mélyebb és erősebb lépcsőkkel rendelkezik.¹⁴

1. ábra: A mély hadművelet elvi vázlat

Forrás: M. Szabó Miklós: Az európai hadügy fejlődése a XIX-XX. században. Előadás. 143. kép

¹³ Ölvedi (1969) i. m. 63.

¹⁴ Ölvedi (1969) i. m. 63-64.

A modern áttörő hadművelet – a szerző szerint – az alábbi módon kell hogy felépüljön:

- a háború kezdeti szakaszában az elővédegyeségek megkezdik az ütközetet, az átkaroló manőver lehetősége megszűnik, és megindul a hadművelati áttöréssel kapcsolatos tevékenység;
- a gépesített magasabbegységekből álló elővédet – miután biztosította a főerők szétbontakozását – a szárnyak irányában kivonják, ezt követően a hadművelati felépítés mélységébe kerül át;
- az elővéd helyébe érkező összefegyvernemi hadsereg(ek) összefüggő arcvonalat hoznak létre, a jelentős számú harckocsival és tüzérséggel megerősített összefegyvernemi magasabbegységek alkotják a rohamlépcsőt, amelynek harcait a légiőrnök is támogatnia szükséges;
- mögöttük a korábban elővédként küzdő, nagyszámú, gyorsan mozgó egységből (amelyek az első lépcsőt alkották és szárnyirányban kitértek) megalakul a sikerkifejlesztő lépcső.¹⁵

A fent ismertetett tagozódás és manőverek garantálhatják az áttörés mélységi sikerét, a hadművelet célját, hogy egyidejűleg szétverje és felgöngyölítse a védelem teljes hadművelati mélységét, ugyanis a rohamlépcső harcászati sikere következtében az első védelmi öv megroggyan, az ellenséges arcvonalon rés keletkezik, amelyet a sikerkifejlesztő lépcsőnek ki kell használnia. A sikerkifejlesztő lépcsőt megelőzi a légiőrnök, amely haderőnem az áttörési szakasztól nagyobb távolságra lezárja az ellenséges tartalékok előremozgásának a lehetőségét.¹⁶

A mély hadművelet végrehajtása során a hadművelati manőverezés két típusa (összpontosított csapásmérés és megkerülő csapás) összekapcsolódik, a rohamlépcső széles arcvonalon (frontálisan) fejt ki a tevékenységét, ezzel szemben a sikerkifejlesztő lépcső központosított csapást mér a védelem mélységében.¹⁷

Isszerszon tábornok művében a mélységi hadműveleteket ütközetek sorozataként írta körül, ebből pedig levonta azt a következtetést, hogy a jövő konfliktusaiban a hadművelati vezetés mindenekelőtt szervezési „művészetként” határozható meg, ahol és amikor a vezetésnek előre meg kell határoznia a hadművelet megszervezésének és vezetésének technikáját.¹⁸

Felhasznált irodalom

- A harckocsi csapatok fejlődése.* G-portál, 2007. Elérhető: <http://szantomihaly.gportal.hu/gindex.php?pg=16866170&nid=2862485> (A letöltés dátuma: 2019. 01. 19.)
- Carl von Clausewitz.* Wikipédia. Elérhető: https://hu.wikipedia.org/wiki/Carl_von_Clausewitz (A letöltés dátuma: 2021. 01. 20.)

¹⁵ Ölvedi (1969) i. m. 64.

¹⁶ Ölvedi (1969) i. m.

¹⁷ Ölvedi (1969) i. m. 65.

¹⁸ Ölvedi (1969) i. m. 67.

- Holecz József: A Geraszimov-doktrína – Egy másik megvilágításban. *Felderítő Szemle*, 16. (2017), 3–4. 5–28. Elérhető: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2017-3-4.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 01. 19.)
- M. Szabó Miklós: Az európai hadügy fejlődése a XIX–XX. században. Előadás.
- Ölvedi Ignác (szerk.): *Szemelvények a szovjet katonai teoretikusok és katonai írók műveiből 1917–1940*. Budapest, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Hadművészet Története Tanszék, 1969.
- Resperger István: A gépesített hadviselés elmélete és megvalósítása, a Blitzkrieg. *AETAS*, 22. (2007), 4.

Lesták Tamás¹

Jomini irreguláris hadviselésre vonatkozó nézetei és ezek lenyomata napjaink aszimmetrikus konfliktusaiban

Jomini's Opinions on Irregular Warfare and the Effects of His Views on the Current Asymmetric Conflicts

Absztrakt

Az irreguláris, aszimmetrikus hadviselés egyik első, 19. századi teoretikusa Antoine-Henri Jomini volt. Jelen cikkben A hadművészet kézikönyve című művének irreguláris – a szerző szóhasználatában „nemzeti” – háborúkkal foglalkozó fejezeteit elemzem, részletesen ismertetve e típusú konfliktusok, Jomini által leírt jellemzőit. Ezek alapján vázlatosan érintem azokat a pontokat, amelyek napjaink aszimmetrikus, irreguláris hadviselésére is komoly hatással voltak, illetve amelyek Jomini nyomán továbbra is jelen vannak az ilyen típusú háborúk során.

Kulcsszavak: irreguláris, aszimmetrikus hadviselés, Jomini, nemzeti háború, teoretikus

Abstract

One of the first theorists on irregular warfare was Antoine-Henri Jomini, from the 19th century. In the current study I will analyse the articles about 'national war' (in his words) in his book titled The Art of War, and describe in detail the aspects of this type of conflict. Based on this I will outline those points which had an impact on current asymmetric, irregular warfare, too, and which are still with us during these wars.

Keywords: irregular warfare, asymmetric warfare, Jomini, national war, theorist

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, e-mail: lestak.tamas@oif.gov.hu, lestaktomi@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5919-9585>

1. Bevezetés

Tervezett doktori értekezésem témájának (A konvencionális hadviselés visszatérése a legfontosabb katonai nagyhatalmak védelempolitikai célkitűzései közé) vizsgálata során részletesen kívánok foglalkozni az úgynevezett aszimmetrikus, irreguláris hadviseléssel, annak jellemzőivel, az elmúlt évtizedek ilyen irányú, kiterjedt – elsősorban a nyugati haderőkben felhalmozódott – tapasztalataival. Ezen vizsgálat elvégzéséhez természetesen elengedhetetlenül szükséges a jelenség, illetve a folyamatok történelmi és elméleti hátterének ismerete, taglalása. Az aszimmetrikus hadviselés elméleti hátterének egyik legkorábbi, egyben – talán – legjelentősebb teoretikusa a 19. században élt és alkotott Antoine Henri Jomini. Több szempontból is úttörőnek számított, az első hadtudósok egyikének nevezhetjük, aki a hadművészet egészével átfogóan, rendszerezett módon kívánt foglalkozni. „A napóleoni hadművészet rendszerét tulajdonképpen Jomini alkotta meg, akit túlzás nélkül nevezhetünk a hadtudomány első modern elméleti stratégiájának.”² A hadművészet több területén szintén kiemelkedőnek és hosszú távon is meghatározónak számítanak gondolatai. „Speciális ötletei közül sok mára már csupán történelmi érdeklődésre tart számot [...] azonban a háború problémájának általános megközelítése [...] meglepően tartósnak bizonyult.”³ Legfontosabb művei közül több is érinti az irreguláris hadviselés témáját (például az 1806-ban megjelent *A forradalmi háborúk kritikai és katonai története* című; illetve az *Értekezés a magasabb taktikáról vagy beszámoló a hétéves háborúról* című műve 1805-ben), amelyeket saját, gyakorlati katonai tapasztalatai alapján (is) mutatott be. Jelen írásban Jomini ezirányú gondolatait kívánom röviden bemutatni, kitérve azokra a jellemzőkre, amelyek megítélésem szerint napjaink aszimmetrikus konfliktusaiban is jelen vannak, illetve meghatározó faktorokként szerepet játszanak e téren.

2. Jomini a nemzeti háborúról

A továbbiakban Jomini 1837–1838-ban elkészült⁴ *A hadművészet kézikönyve (Précis de l'art de la guerre)* című művét vizsgálva tárgyalom a fent jelzett kérdéseket. A műben a szerző több szempont alapján osztályozta korának fegyveres konfliktusait, és ezek közül jelentősnek tartja, így külön fejezetben (VIII. fejezet) taglalja az úgynevezett nemzeti felkelést vagy nemzeti háborút. Ez a hadviselési forma ekkor még nem a ma használatos elnevezéssel rendelkezett, elsősorban irreguláris, gerilla vagy nemzeti háborúként emlegették azon írók, akik foglalkoztak e kérdéssel.⁵ A nemzeti hadviselés elméletének megszületése egyértelműen a francia forradalmi, majd az ezt követő napóleoni háborúk korához köthető. Gerilla vagy nemzeti hadviselésen a kor teoretikusai azon népek küzdelmét értették, amelyek valamely hódító hatalommal

² Rázsó Gyula: Bevezetés. In Gottreich László et al. (szerk.): *A hadművészet középkori és újkorai klasszikusai*. Budapest, Zrínyi Katonai, 1974. 90.

³ John Shy: Jomini. In Peter Paret (szerk.): *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*. New York, Oxford University Press, 1986. 144.

⁴ Rázsó Gyula: Bevezetés. In Gottreich László et al. (szerk.): *A hadművészet középkori és újkorai klasszikusai*. Budapest, Zrínyi Katonai, 1974. 286.

⁵ Jómagam a továbbiakban a korabeli, Jomini által is alkalmazott nemzeti háborúként hivatkozom rá.

szemben folytattak fegyveres harcot, és az esetek többségében – a kortársakat meglepő módon – mindezt sikerrel tették, rációval a „papírfarmára”.

Jomini művében több ilyen konfliktussal is (a napóleoni háborúk időszakában vívott vendée-i, tiroli, oroszországi, mindenekelött pedig a spanyolországi harcokkal) foglalkozik, és ezekből von le a gerilla-/nemzeti háború egészére vonatkozó következtetéseket. Fontos, alapvető ismérvként említi ezen típusú háborúk esetében, hogy a megtámadott ország és lakosság nagy része egységesen lép fel a támadóval szemben, és igyekszik azt minden lehetséges eszközzel és ponton támadni, zavarni. Érdekes, hogy Jomini kitér az ilyen típusú konfliktus erkölcsi, humánus oldalára is: „[E]gy nemzet spontán felkelésének pillanatát ritkán lehet megszemlélni és habár van benne valami fenséges és nemes, amely csodálatunkat kiválthatja, a következményei oly szörnyűek, hogy az emberiség érdekében reméljük, hogy soha nem kell megtapasztalnunk.”⁶ Kitér egy ilyen háború kitörésének lehetséges okaira is: a hazai kormányzat vagy uralkodó erőteljes ellenállása a hódítóval szemben; vallási különbözőségek; sajátos nemzeti intézmények és hagyományok fenntartása iránti igény. Fontos alapvetése, hogy „a nép a kormány szavára ragad fegyvert és urai állnak a mozgalom élére [...] a nemzeti háború így mindvégig az uralkodó osztály irányítása alatt marad, nem tör a meglévő hatalmi struktúrák átalakítására, csupán a hódítók kiűzését célozza, vagyis nem kell az 1789-es franciaországi események megismétlődésétől tartani”⁷.

Rendkívül fontos tényezőként említi a tengerpart, illetve a tengeri hadviselési képesség meglétét az ilyen államok tekintetében. Ez a tényező ugyanis megállapítása szerint – amely elsősorban a fő korabeli példa, Spanyolország nemzeti háborújának tapasztalatain alapszik – megsokszorozhatja az eredményes ellenállás lehetőségét: a saját tengeri haderő és kereskedelmi flotta az utánpótlást biztosíthatja hosszú időre, illetve amennyiben szövetséggel rendelkezik az ország (Spanyolország esetében ilyen szövetséges volt Nagy-Britannia), hosszú távon szinte elérhetetlenné teszi a hódító számára a végleges győzelmet.

Jomini művében többször is részletesen foglalkozik a földrajzi kérdésekkel, a hadviselés topográfiai meghatározottságával. A nemzeti háború kapcsán arra hoz gyakorlati példákat, hogy a nehéz terep (különösen a hegyvidék, illetve a kiterjedt erdőségek) milyen nagy mértékben tudnak hozzájárulni a sikeres védekezéshez. A hegyvidéki területen ellenálló lakosság hosszú ideig eredményes harcra példaként a svájci erők osztrákok elleni, a spanyolországi katalánok franciákkal szembeni, valamint az orosz csapatok elleni kaukázusi hegyi törzsek ellenállását hozza fel példának. A hosszabb ellenállási képesség mögött elsősorban az eltérő földrajzi viszonyokból következő különböző szokásokat és a lakosság nagyobb természetes ellenálló képességét említi. „A nehézségek különösen nagyok akkor, amikor a népet egy jelentős fegyelmezett csapat-mag támogatja. A hódítónak csak egy hadserege van: ellenfelének van egy hadserege és egy olyan nép, amely teljes egészében vagy részben felfegyverzett és szinte mindenből képes ellenálló tevékenységet kifejtetni.”⁸ E mondat tökéletesen érzékelteti szinte valamennyi korszak irreguláris, gerilla- vagy aszimmetrikus háborújának

⁶ Antoine-Henri de Jomini: *The Art of War*. Elektronikus kiadvány, 2004. 16.

⁷ Forgács Balázs: Antoine Henri Jomini és a nemzeti háború. In Koller Boglárka – Marsai Viktor (szerk.): *Magyarország Európában, Európa a világban*. Budapest, Dialóg Campus, 2016. 35–43.

⁸ Jomini (2004) i. m. 17.

egyik legfontosabb tételét, miszerint egy alapvetően ellenálló lakosság egy – még ha kis méretű is, de – jól működő reguláris erővel kiegészülve mennyire hatékony ellenállást képes kifejteni. A helyi lakosság ellenállásának sikere egészen egyszerű, praktikus tényezőkben ölt testet úgy, mint a közvetlen környezet tökéletes ismerete, informális hálózatok segítségnyújtási képessége, művelti gyorsaság stb. Emellett az ellenálló nemzet parancsnokai is folyamatosan előnyben vannak ellenfeleikkel szemben: a lakosság segítségével jóval gyorsabban tudomást szereznek annak csapattalmozgásairól, a domborzattól és az ország méretétől függően pedig sokáig el tudják kerülni a közvetlen összecsapást, valamint képesek folyamatosan zavarni az ellenfél kommunikációs, utánpótlási csatornáit.

Megítélésem szerint, Jomini amiatt is rendkívül hiteles fenti nézeteinek bemutatása kapcsán, mivel – maga is terepen tevékenykedő katonáember lévén – saját tapasztalataival tudta alátámasztani azokat, ez esetben nevezetesen Napóleon 1807-ben megkezdett spanyolországi hadjáratában történő részvétele révén. „Tudjuk, hogy Jomini személyes tapasztalatai az irreguláris hadviseléssel kapcsolatban jelentősek voltak, különösen ha Clausewitz hasonló tapasztalataihoz viszonyítjuk azokat. Jomini világosan látta a gerillák, partizánok és terroristák Napóleon megszálló hadseregére gyakorolt súlyos hatását. Így nyilvánvaló okokból Jomini megfelelő körültekintéssel kezelte az irreguláris hadviselés kérdését.”⁹ Az ellenséges háterszág mélységében folytatott műveletek veszélyeire és a lakosság szerepvállalására több példát is hoz. Például amikor Ney marsall – aki Jomini számára nem pusztán tisztársként, hanem egyfajta mentorként is szolgált katonai karrierje első, francia szakaszában – Corunnánál felváltotta Soult erőit, a szerző egy tüzérségi utánpótlási oszlopot vezetett Betanzos és Corunna között. Spanyol reguláris erők nem tartózkodtak a közelben, mégis az egyik reggelre egy teljes század eltűnt az összes emberrel és felszereléssel együtt, egy túlélőt kivéve. A túlélő beszámolt róla, hogy társait a helyi lakosság papok által vezetett erői támadták meg és hurcolták el. Ezzel az epizóddal is az ellenfél helyismeretének és információelőnyének fontosságára hívja fel a figyelmet. Kiemeli, hogy a francia erők jelentős mennyiségű pénzzel sem tudtak pontos információkat szerezni, amely segíthette volna őket ilyen helyzetekben. „Mexikó összes aranyán sem lehetett volna megbízható információkat szerezni a franciáknak.”¹⁰

A szerző részletesen taglalja a kihívásokat, amelyek a hódító hadsereget érik egy ilyen jellegű konfliktusban, mindennek ellenére megpróbál egy receptet adni a hasonló helyzetbe kerülő parancsnokok számára. Kulcsfontosságú, hogy arányos méretű csapatokat vonultassunk fel az az egyes ellenállási csoportok ellen, azok méretétől és a fenyegetés mértékétől függően; minden lehetséges eszközzel és szinten szükséges hatni a civil lakosság közhangulatára (megnyugtató, segítséget nyújtani és mindenekelőtt igazságosan cselekedni a lakossággal szemben).

Jomini érdekes felvetése, hogy ezen típusú harcok súlyos áldozatait és a győzelem rendkívül nehéz elérése azt okozhatják, hogy ritkábbá válnak, sőt – egyes kortársai szerint – el is tűnhetnek az ilyen hódító háborúk. Véleménye szerint ez nem fog megtörténni, ugyanakkor valóban a legjobb megoldás: lehetőség szerint elkerülni

⁹ Donald W. Hamilton: *The Art of Insurgency. American Military Policy and the Failure of Strategy in Southeast Asia*. London, Praeger Publishers, 1998. 2–3.

¹⁰ Jomini (2004) i. m. 17.

az ilyen háborúkat, hiszen a legtöbb esetben katonai kudarchoz, elhúzódó megszálláshoz és óriási veszteségekhez fog vezetni mind a hódító, mind a védekező oldalán. Amennyiben mégis sor kerül ilyen háborúra, Jomini egy érdekes vegyes rendszert javasol, egyfajta népfelkelést, nemzeti gárdát, amely egy erős reguláris erőt egészít ki, támogatja azt a harcok során. Összegzésként azonban Jomini azt vallja, hogy sokkal inkább „kedveli” a hagyományos, világos szabályok mentén, reguláris szereplők között vívott ütközeteket, mint az ilyen népfelkelés jellegű háborúkat, elsősorban az utóbbiak rendkívül magas anyagi és humán veszteségei okán.

A *hadművészet kézikönyve* (*The Art of War*) című mű a nemzeti háborúnak dedikált fejezete mellett további szerkezeti egységeiben is tartalmaz információkat az ilyen típusú harcokról. Az alábbiakban ezeket foglalom össze.

A műveletek rendszerét bemutató XVI. fejezetben Jomini foglalkozik az ilyen jellegű katonai inváziók jó és rossz jellemzőivel. A meghódított ország természeti erősségei (folyók, hegyek, erdőségek) és mesterséges képződményei (erődítmények, ipari létesítmények) mind a védők számára jelenthetnek előnyt, emellett a tapasztalatok szerint a védekező ország állami intézményei szintén (legalábbis kezdetben, amíg a támadó esetlegesen nem váltja fel azokat saját szervezetekkel és tisztségviselőkkel) a támadó szándékai ellen dolgoznak. Az egész folyamatban kulcsfontossággal bír az időtényező: egy bizonyos ponton túl a támadó felemészti erőforrásait, és nem tud vagy kíván továbbiakat felhasználni, vagyis a konfliktus gyors lezárására törekszik, ez pedig szintén a védekező, ellenálló félnek kedvez.

A stratégiai frontokról (arcvonalokról) szóló részben (XX. fejezet), amely a támadó seregek által az ellenfél felé elfoglalt arcvonalszakaszokról szól, a szerző szintén megemlíti, hogy az általa felvázolt szabályszerűségek a reguláris hadviselésre alkalmazhatóak maradéktalanul, mivel egy nemzeti háborúban szinte az ország teljes területe hadszíntérré válhat, lehetetlenné téve ilyen stratégiai arcvonalszakaszok kijelölését és hatékony védelmezését csakúgy, mint az erők koncentrációját.

A XXV. fejezetet az ellátási raktáraknak és ezek harcokra kifejtett hatásának szenteli. Jomini kiemeli, hogy természetlen vagy ritkán lakott területeken nem lehetséges túl messzire eltávolodni a hadtápellátó raktártól, így ez alapvetően korlátozza a műveleti mozgékonyt. A nemzeti háborúk esetén pedig még nehezebb az utánpótlás biztosítása: „[A] nemzeti háborúban, ahol a lakosság mindent elpusztít, ami az útjába kerül, mint ahogy ez volt a helyzet Spanyolországban, Portugáliában, Oroszországban és Törökországban, szinte lehetetlen előrenyomulni ellátási hadoszlopok és a frontvonalak közelében lévő, biztos ellátóbázisok nélkül. Ilyen körülmények között egy inváziós háború nagyon nehezzé, ha nem egyenesen lehetetlenné válik.”¹¹ E fejezetben szintén megerősíti a korábban már említett tengeri ellátás és támogatás fontosságát, amely különösen nemzeti háborúk esetén segítheti hatékonyan a védekező felet.

A hegyvidéki hadviselés sajátosságaival foglalkozó fejezetben (XXVIII.) a szerző részletesen taglalja a hegyek közvetlen és közvetett hatásait az ilyen területen harcoló erőkre. Kijelenti, hogy minden bizonnyal e terület nehezíti meg leginkább a hadviselő felek tevékenységét és a védőknek kedveznek ezek a jellemzők. „Egy ilyen országban egy jelentős hadsereg is csak kis számú völgyön keresztül manőverezhet,

¹¹ Jomini (2004) i. m. 89.

ahol az ellenség ellenőrző állomásokat létesíthet, amelyekkel elég ideig hátráltathatja a sereget ahhoz, hogy teljes célját megakadályozza."¹² Általánosságban is kulcsfontosságú a hegyek közötti átjárók, völgyek, átkelési pontok ellenőrzésének kérdése, amely kiegyenlíti az egyébként esetlegesen meglévő nagyságrendi, fegyverzetbeli különbségeket a seregek között. A hódító szempontjából egy döntő, nyílt területen megvívott ütközet hozhat áttörést az ilyen jellegű adottságokkal rendelkező országokban. Érdekes, hogy Jomini foglalkozik a kortárs Clausewitz hegyvidéki hadviselésre vonatkozó nézeteivel is. Eszerint a mozgás, a manőverezés a legnehezebb feladat a sereg előtt, ezért lehetőleg kerülnie is kell ezt a védekező félnek, mivel a túlzott manőverezéssel elveszítené a helyi, kulcsfontosságú pontok védelméből származó helyzeti előnyét. A manőverezés teljes hiánya azonban a harcok hosszú távú céljának elérését teszi szinte lehetetlenné.

Jomini kiemeli, hogy a hegyvidékes területen fekvő államok lehetőségei kifejezetten kedvezőek nemzeti háború esetén, mivel a teljes lakosság felléphet a hódító sereg ellen. Ugyanakkor a szerző megerősíti korábban már kifejtett tételét, miszerint a védekező lakosság e küzdelmében csak akkor lehet sikeres, ha fegyelmezett marad, és egy reguláris haderő is segíti, irányítja a tevékenységét. E nélkül végső soron bukásra van ítélve.

A hadseregeket ért meglepetésekről szóló XXXIV. fejezetben röviden említést tesz az orosz és török könnyűlovasság e téren mutatott érdemeiről, amellyel egy nemzeti háborúban is eredményesen és sikerrel zavarhatják az ellenséget, sőt jelentős veszteségeket is okozhatnak annak.

A visszavonulás bonyolult és kulcsfontosságú műveletének részleteit tartalmazó fejezetben (XXXVIII.) Jomini ismételten említést tesz Spanyolországról mint olyan országról, amely természeti jellemzőinél fogva rendkívül alkalmas a hatékony és az ellenséget késleltető rendezett visszavonulási műveletek végrehajtására.

A XXXIX. fejezetben a téli elszállásolás korábbi és Jomini korában érvényes szabályairól, illetve a bekövetkezett változásokról értekeznek. Kiemeli, hogy amennyiben a téli elszállásolás egy olyan ellenféllel szemben történik, amely nagy létszámú erőket – legyenek azok reguláris vagy irreguláris, felkelő nemzeti erők – képes hadrendben tartani a téli hónapok során is, az rendkívüli veszélyt jelenthet a saját haderőre nézve, tekintettel a reguláris erők téli szállásolásának jellemzőire, a csapatok ilyenkor tapasztalható sérülékenységére.

A nemzeti háború egyik sajátosságának tekinthető ellenálló, partizán- – jellemzően könnyűlovassági – alakulatok által szerzett felderítési információk kapcsán (XLII. fejezet) Jomini kettős álláspontra helyezkedik. Bár fontosnak tartja az ellenséges csapatmozgásokról szerzett friss információikat, azonban ezeknek a megfelelő időben és pontossággal történő eljuttatása a harctéri parancsnokokhoz, valamint azok hatékony felhasználása sokszor komoly akadályokba ütközik.

A mű – és egyben a korszak hadművészetének – két legfontosabb elemével, a gyalogság és a lovasság harcával foglalkozó fejezetek közül a lovassági harcmódot tárgyaló XLV. fejezet részletesen taglalja e fegyvernem jellegzetességeit. Természetesen itt mutatja be az irreguláris lovasságot is, mint amely a nemzeti háború és a partizán-,

¹² Jomini (2004) i. m. 101.

ellenálló műveletek egyik hatékony eszközeként szolgálhat. Jomini az 1810-es évek hadműveleteiből azt a következtetést vonja le, hogy az irreguláris lovasság hatékonyabb lehet a reguláris erők elleni gyors hadmozdulatokban, amellyel eredményesen és ismétlődően zavarhatja azt. A gyorsaság, mozgékonyaság alapvető jellemzője a könnyűlovasságnak, amely egyes országokban tökélyre fejlesztette ezt a módszert (például a magyar huszárok, az orosz kozákok). Ugyanakkor, teljes hadjáratokat eldöntő csatákban véleménye szerint nem képesek olyan teljesítményre, amellyel véglegesen legyőzhetik az ellenfelet. „A tapasztalatok azt mutatják, hogy az irreguláris rohamok részleges rajtaütések során a legjobb lovasságot is legyűrhetik, azonban azt is demonstrálták, hogy nem lehet rájuk alapozni a sikert olyan reguláris csatákban, amelyeken a háború egészének sorsa múlhat.”¹³ Fentiekből pedig egyenesen következik, hogy a kétféle lovasság eltérő típusú fegyverzettel is rendelkezik, sőt egyenesen kívánatos, hogy a saját harcmódorához illeszkedő fegyverekkel tudjon tevékenykedni.

3. A Jomini-féle nemzeti háborúnak az aszimmetrikus hadviselésben továbbélő elemei napjainkban

A Jomini által már műve elején jelzett erkölcsi dilemma – tudniillik, hogy az ilyen jellegű nemzeti háborúk általában rendkívüli pusztítással járnak, elsősorban a lakosság nagy részének bevonódása következtében – eltérő formában, de napjaink aszimmetrikus, gerillatípusú háborúiban is jelentkeznek. Jomini, az általa képviselt történelmi korszakból és saját személyiségéből következően is idegenkedett az ilyen mértékű pusztítástól: „Jomini bizonyosan, mint 18. századi és humanista ember, idegenkedett a teljes, kiirtással felérő háború barbarizmusától.”¹⁴ Korunk ilyen jellegű konfliktusaiban egyrészt a hódító haderő által elszenvedett veszteségek nagyságrendje (bár napjainkban arányaiban egyre kisebb számú veszteség jellemző, azonban ez is mind nagyobb negatív hazai visszhangot vált ki), másrészt a terület civil lakosságának nélkülözése, a konfliktus elhúzódó jellege okoz erkölcsi dilemmákat a részt vevő, elsősorban nyugati haderőkön belül.

Emellett a hadviselés földrajzi meghatározottsága is olyan tényező, amely változatlan jelentőséggel bír, dacára az új haditechnikai megoldások alkalmazásának. A nehéz terepen vívott harc napjaink és a közelmúlt aszimmetrikus jellegű konfliktusaiban is komoly szerepet játszott, elég csak például az afganisztáni hadszíntérre gondolnunk. Itt mind a hegyvidéki terep, mind az általános infrastruktúra hiánya komoly kihívások elé állították korábban a szovjet, majd az amerikai vezetésű koalíciót, plusz forrásokat volt szükséges fordítani az egészen alapvető tevékenységek végrehajtására is (például a légi és szárazföldi szállítás nehézségei, az utánpótlás folyamatosságának biztosítása), továbbá a hadműveletek terén is korlátozó tényezőt jelentett a terep (például konvojok kíséréte, nagyobb helyismerettel rendelkező felkelők elleni harc, ellenség felkutatásának nehézségei, IED – rögtönzött robbanóeszközök könnyebb elrejtetősége stb.). Szintén hasonlósággént azonosítható a Jomini-féle nemzeti háború és napjaink aszimmetrikus

¹³ Jomini (2004) i. m. 198.

¹⁴ Herman Hattaway – Archer Jones: *How the North Won. A Military History of the Civil War*. Chicago, University of Illinois Press, 1991. 23.

háborúi között – bizonyos esetekben – az az alaptétel, miszerint a lakosság széles körű fellépése a hódítóval szemben egy elkötelezett és fegyelmezett reguláris csapatmaggal együtt komoly sikereket érhet el.

Jomininek a civil lakosság megnyerésére vonatkozó meglátásai, tanácsai különösen élénken köszönnek vissza a 20. és a 21. század több aszimmetrikus jellegű összecsapásából, legyen szó a vietnámi háborúról, Afganisztánról vagy éppen Irakról. A lakossággal szembeni általános attitűd fontossága, a civilek megnyerése kulcsfontosságúvá vált e konfliktusokban. E célból számos katonai és vegyes, civil-katonai program futott ezen országokban, kifejezetten a lakossági támogatás és a külső haderő megítélésének javítása céljából (többnyire vegyes eredményekkel). Tehát a Jomini által leírt gondolat rendkívül tartósnak bizonyult e téren.

A 19. századi teoretikus azon megállapítása, miszerint a nemzeti háborúk során kulcsfontossággal bír az időtényező, teljes mértékben megőrizte aktualitását napjaink aszimmetrikus háborúiban is. Az idő szinte minden esetben a védőknek kedvez, az elhúzódó konfliktus mind anyagi, erkölcsi, mind katonai értelemben felemésztheti a támadó felet, erre az utóbbi évtizedekben több példát is láthattunk. Szintén ma is élő alapigazság, hogy ilyen esetben az ország majdnem teljes területe hadszínterré válhat, megnehezítve ezzel a hatékony erő- és csapat-összpontosítást a hódító részéről, hiszen ekkora területet szinte egyetlen haderő sem képes hatékonyan ellenőrizni.

Jomini hadtápra és utánpótlásra vonatkozó nézetei napjainkra inkább már csak széles értelemben véve maradtak aktuálisak, a modern utánpótlási rendszerek már rendkívül hatékonyan tudnak megbirkózni igen szélsőséges esetekkel is (lásd például az afganisztáni csapatok ellátását biztosító rendkívül bonyolult és komplex légi szállítási útvonalat), igaz, hatalmas anyagi ráfordítással.

4. Összegzés

Összességében megállapítható, hogy Jomini nemzeti háborúra vonatkozó nézetei közül meglepően sok érvényes részben vagy egészben még ma is, ami az aszimmetrikus hadviselést illeti. Természetesen számos elem mára már meghaladottá vált, azonban az ilyen jellegű konfliktusok alaptermészetére vonatkozó megállapításai többé-kevésbé változatlanok, és ez igen figyelemre méltó, tekintve az eltelt idő nagyságát. Jomini tanulmányozása így manapság sem hiábavaló tevékenység a hadművészettel foglalkozó elméleti és gyakorlati szakemberek számára.

Felhasznált irodalom

Forgács Balázs: Antoine Henri Jomini és a nemzeti háború. In Koller Boglárka – Marsai Viktor (szerk.): *Magyarország Európában, Európa a világban: Tanulmánykötet Gazdag Ferenc 70. születésnapjára*. Budapest, Dialóg Campus, 2016. 35–43.

Hamilton, Donald W.: *The Art of Insurgency. American Military Policy and the Failure of Strategy in Southeast Asia*. London, Praeger Publishers, 1998.

- Hattaway, Herman – Archer Jones: *How the North Won. A Military History of the Civil War*. Chicago, University of Illinois Press, 1991.
- Jomini, Antoine-Henri de: *The Art of War*. Elektronikus kiadvány, 2004. Elérhető: www.legacybookspress.com/Books/Jomini.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 05. 19.)
- Rázsó Gyula: Bevezetés. In Gottreich László et al. (szerk.): *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi Katonai, 1974.
- Shy, John: Jomini. In Peter Paret (szerk.): *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*. New York, Oxford University Press, 1986. 143–185. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781400835461-008>

Venekei József,¹ Szajkó Gyula²

Magyarország lehetséges szerepe a NATO RSOM-műveleteiben³

The Possible Role of Hungary in the NATO RSOM Operations

Absztrakt

Az elmúlt években nagymértékben megnőtt a jelentősége az erők mozgatásával kapcsolatos képességeknek. Az erők fogadása, állomásoztatása és előremozgatása (RSOM) szövetségi szinten is felértékelődött, amely főként az új biztonsági kihívásokkal magyarázható. Az Oroszország által végrehajtott műveletek (Krim annektálása, nagyszabású mozgósítások és gyakorlatok, a kelet-ukrajnai konfliktus) arra készítették az Észak-atlanti Szerződés Szervezetét, hogy a különböző gyakorlatok, kiképzések és fejlesztések megtartásán, megvalósításán keresztül válaszként növelje az erők alkalmazási képességét. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy Magyarország tevékeny szerepet tölthet be az erők gyülekezési körletéből a gyakorlat helyszínére történő mozgatásában. A szerzők cikkükben arra törekednek, hogy a gyakorlati tapasztalatok alapján értékeljék Magyarország szerepét a NATO RSOM- és válságreakáló műveleteiben.

Kulcsszavak: befogadó nemzeti támogatás, fogadás, állomásoztatás, előrevonás, konvojtámogató központ

¹ Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Hadtáp, Pénzügyi és Katonai Közlekedési Tanszék, egyetemi docens – University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, Department of Supply, Finance and Military Transportation, Associate Professor, e-mail: venekei.jozsef@uni-nke.hu, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1180-0858>

² Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Hadtáp, Pénzügyi és Katonai Közlekedési Tanszék, tanársegéd – University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, Department of Supply, Finance and Military Transportation, Assistant Lecturer, e-mail: szajko.gyula@uni-nke.hu, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4347-4340>

³ Reception, Staging and Onward Movement – fogadás, állomásoztatás és előremozgatás.

Abstract

In recent years, the importance of the ability to move forces has greatly increased. The reception, staging and onward movement of forces (RSOM) has also increased in value at the NATO alliance level, mainly due to the new security challenges. Russia's operations (the annexation of Crimea, large-scale mobilisations and exercises, the conflict in eastern Ukraine) have prompted the North Atlantic Treaty Organisation, in response, to increase its ability to deploy forces through the implementation of the experiences of various exercises, training events and developments. Experience to date shows that Hungary can play an active role in moving forces from the Staging Area to the Area of Operation. In this article, the authors discuss Hungary's role in NATO RSOM and crisis response operations according to practical experience.

Keywords: *host nation support, reception, staging, onward movement, convoy support centre*

1. Bevezetés

Az elmúlt évtizedben a globális biztonságot befolyásoló tényezőket és helyzetet más-ként értelmezzük. Az Oroszország által végrehajtott műveletek (Krim anektálása, nagyszabású mozgósítások és gyakorlatok, a kelet-ukrajnai konfliktus) arra készítet-ték az Észak-atlanti Szerződés Szervezetét, hogy különböző gyakorlatok, kiképzések és fejlesztések megtartásán, megvalósításán keresztül válaszként emelje az erők alkalmazási képességét. A megváltozott „irányvonalat” jól szemlélteti a következő idézet: „Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO) 2014. szeptember 4–5-én a walesi Newportban tartott csúcstalálkozóján olyan biztonsági kihívásokkal találta szembe magát, amelyekre a NATO tagállamok vezetőinek radikális választ kellett adniuk. A szövetség, a műveleti jelleg helyett a készenléti képességek fejlesztését választotta. Ez pedig azt jelenti, hogy a korábban alkalmazott és sok szempontból kis híján elfe-ledett katonai válaszokat és megoldásokat kell szövetségi szinten újra kidolgozni.”⁴ A NATO-tagállamok ennek függvényében nagy számban hajtottak (hajtanak) végre olyan gyakorlatokat, amelyek célja az erők gyors reagálóképességének fejlesztése, a védelmi együttműködés erősítése, a feladatok teljesítésekor jelentkező hibák feltá-rása, illetve az azok megszüntetésére vonatkozó javaslatok kidolgozása. A szövetség számára egyértelművé vált, hogy a kelet-európai régióban kialakult erőkoncentráció⁵ egy meghatározó, gyors válaszlépést igényel, amely bizonyítja, hogy a szövetség képes megőrizni Európa és a világ biztonságát. A tagállamok által szervezett és végrehajtott „Saber Guardian 2017” gyakorlat is hasonló üzenetet közvetített, amelynek fő célja a „hiteles, kollektív védelmi képességek demonstrálása a Fekete-tengeri régióban, ami éleslövészetekkel egybekötött, terepen végrehajtott harcászati manőverekből,

⁴ Horváth Attila: A katonai logisztika alapképzési szak RSOM felkészítés tapasztalatai. *Hadmérnök*, 13. (2018), 4. 82.

⁵ Oroszország 2017-ben Fehéroroszországgal közösen végrehajtotta a „ZAPAD-2017” elnevezésű gyakorlatot (becslések szerint 60-70 ezer fővel és modern technikákkal, eszközökkel), hogy a világ számára is bemutassák, mire lehet képes a haderejük. Forrás: Dave Johnson: *ZAPAD 2017 and Euro-Atlantic security*. NATO Review.

valamint számítógéppel támogatott törzsvezetési gyakorlatokból tevődött össze".⁶ Az Egyesült Államok Szárazföldi Erőinek Európai Parancsoksága (USAREUR)⁷ által vezetett különálló gyakorlatokra korábban is volt példa (Romániában, Bulgáriában, Ukrajnában és Magyarországon is), azonban 2017-ben már egy, az egyes országok területén végrehajtott, egymással összefüggő – összhaderőnemi műveletnek is megfelelő – gyakorlatot rendeztek meg. Ennek során az RSOM-műveletek különösen nagy jelentőséggel bírtak, mert fontos, hogy a személyi állomány és az eszközök a megfelelő időben, a megfelelő helyre, a megfelelő állapotban érkezzenek meg. Az erők mozgása több ország bevonásával valósult meg, amely megmutatta, hogy szükséges a tagországok közötti magas fokú együttműködés és koordináció, figyelembe véve, hogy egyes feladatokat, szolgáltatásokat, termékeket a befogadó nemzeti támogatás (BNT) keretében célszerű biztosítani. Magyarország az RSOM-feladatok végrehajtásakor a BNT vonatkozásában is fontos szerepet kapott.

A szövetséges erők általában kiemelt figyelmet fordítanak az átvonulás tervezésekor és szervezésekor a fogadó ország közlekedési hálózatának fejlettségére. Így Magyarország BNT-keretében biztosított szolgáltatásai – amelyek az RSOM-feladathoz köthetők – nagymértékben függhetnek a közúti, vasúti, légi, belvízi közlekedési ágazatok képességétől. A magyarországi közúthálózatról elmondható, hogy a jelenleg rendelkezésre álló gyorsforgalmi utak biztosítják a szomszédos országok közötti kapcsolatot és ennek megfelelően a járműközlekedést, amely kedvezően hat a szövetséges erők számára az áthaladás végrehajtásához. A vasúthálózatunk alapvetően alkalmas a határátkelőhelyek, a kirakóállomások és a NATO-erők tervezett települési körletei közötti mozgások megvalósítására. Habár a magyarországi fővonalis hálózat fejlettség tekintetében elmarad az európaiétól, ennek ellenére kielégíti a szövetség vasúti elemekkel szemben támasztott követelményeit. Hazánk repülőterei (például Budapest Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér, Debreceni Nemzetközi Repülőtér, Hévíz-Balaton Nemzetközi Repülőtér) tudják biztosítani a személyek és hadfelszerelések fogadását. A belvízi közlekedési ágazatot vizsgálva pedig kijelenthető, hogy a Duna–Majna–Rajna-csatorna összeköttetése más jelentősebb folyókkal lehetővé teszi Európa belvízi közlekedési rendszerén történő haladást, amely kiegészítheti a NATO-erők mozgásakor jelentkező közúti, vasúti szállítási kapacitásokat is.⁸ Elmondható tehát, hogy hazánk képes lehet hozzájárulni BNT-keretében az RSOM-feladatokhoz és biztosítani az erők áthaladását.

A cikkben a teljességre törekvés igénye nélkül bemutatjuk az RSOM-feladatok jellemzőit és tartalmát, majd a rendelkezésünkre álló dokumentumok alapján megvizsgáljuk Magyarország lehetséges szerepét az ilyen jellegű műveletekben.

⁶ Pete Szabolcs: A mozgáskoordináló központ működése a befogadó nemzeti támogatás keretén belül. *Honvédségi Szemle*, (2019), 4. 114–133. 116.

⁷ United States Army Europe.

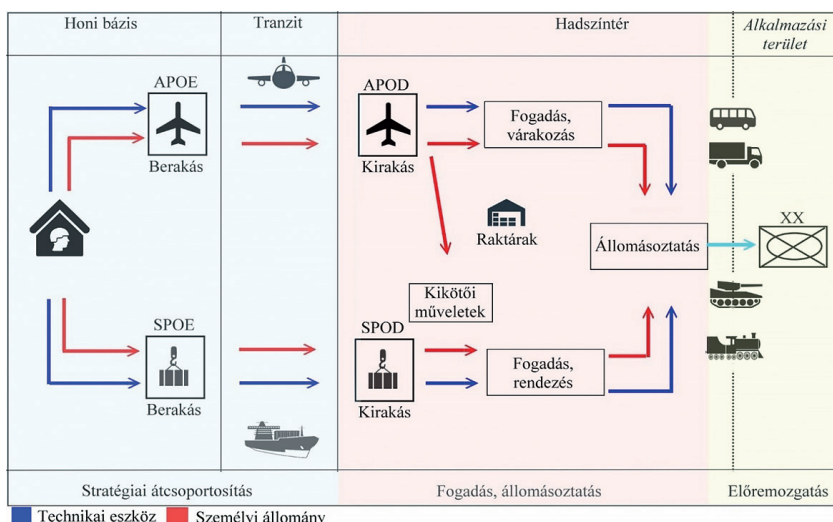
⁸ Nyitrai István: A közlekedési hálózat képességeinek hatása a szövetséges katonai erő magyarországi műveleteire. *Honvédségi Szemle*, (2018), 5. 99.

2. Az RSOM-műveletek, -folyamatok jellemzése

Az RSOM-mel kapcsolatos követelményeket, feladatokat a NATO Katonai Bizottságának 319/3-as számú határozata (MC-319/3)⁹ 82. és 83. paragrafusai, az AJP-4.6¹⁰ doktrína AJP-3.13 és az ATP-3.13.1¹¹ NATO-szabvány tartalmazza részletesen. Ennek alapján az RSOM célja, hogy a műveletek végrehajtására kijelölt erők és eszközök az összhaderőnemi parancsnok (COM JFC)¹² követelményei szerint a megfelelő időben, a megfelelő állapotban érkezzenek meg a műveleti területre és hatékony támogatásukkal az erők elérjék a teljes műveleti képességet (FOC)¹³. Ebben a megközelítésben az RSOM műveleteit két nagy csoportra lehet osztani, amelyek a következők:

1. a műveletre kijelölt erők támogatásával összefüggő tevékenységek;
2. az erők mozgásával, szállításával kapcsolatos feladatok.

A támogatással összefüggő feladatok magukban foglalhatják az erők integrálását is (RSOMI)¹⁴, figyelembe véve, hogy hadműveleti területen az egységek, alegységek „összekovácsolása” a JFC felelőssége. Az erők stratégiai átcsoportosításával kapcsolatos feladatok közvetve szerves részét képezik az RSOM-műveletek sikeres végrehajtásának, tehát az RSOM stratégiai alappilléreinek is tekinthetők. Az RSOM-műveleteket az 1. ábra szemlélteti.

1. ábra: RSOM-műveletek

Forrás: Venekei József szerkesztése

⁹ MC-319/3 Principles and Policies for Logistics, NATO Military Committee, Brussels, Belgium, 2014.

¹⁰ AJP-4.6 Allied Joint Doctrine for Joint Logistic Support Group Edition C Version 1 (Draft).

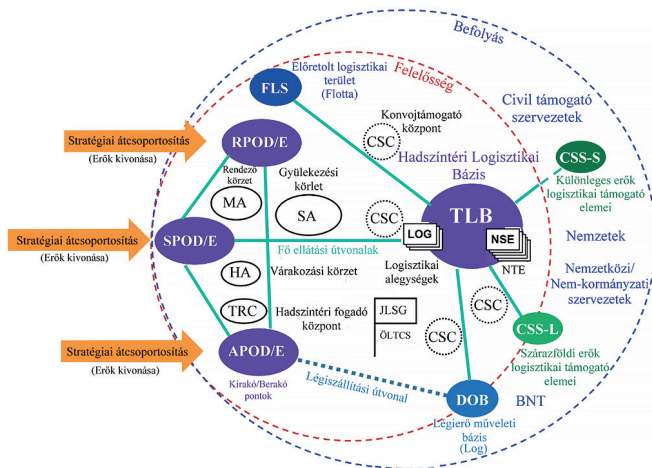
¹¹ ATP-3.13.1 (STANAG 2580) Reception, Staging And Onward Movement (RSOM) Procedures, Edition A Version 1, 2014.

¹² Commander Joint Force Command.

¹³ Full Operational Capability.

¹⁴ Reception, Staging, Onward Movement and Integration.

Az RSOM funkcionális összetevőit tekintve egy több elemből álló, összefüggő, kiépített hálózat, az Összhaderőnemi Logisztikai Támogató Hálózat (JLSN)¹⁵ részeként értelmezhető. A hálózat összetevőit a 2. ábra mutatja be.

2. ábra: Az Összhaderőnemi Logisztikai Támogató Hálózat felépítése

Forrás: AJP-4.6 i. m. 2-2. alapján Venekei József szerkesztése

A hálózatba integrált RSOM-elemek feladatai – amelyekkel hatékonyan lehet támogatni a műveletekben részt vevő erőket – a következők:¹⁶

1. Fogadás: az erők fogadása magában foglalja a személyeknek és eszközöknek a (tengeri, légi és szárazföldi) kirakó állomásokról, a hadszintéri fogadó központba (TRC)¹⁷, a várakozási (HA)¹⁸, illetve a rendező körzetbe (MA)¹⁹ történő eljuttatását, a folyamatokat biztosító létesítmények felkészítését, az adminisztrációs tevékenységet és a személyi állomány eligazítását.
2. Állomásoztatás (gyülekezés): az állomásoztatáson keresztül valósul meg az erők gyülekeztetése, a hadszintérre érkező személyi állomány és a haditechnikai eszközök alegységekbe, egységekbe történő rendezése, majd felkészítése az elővonás végrehajtására. Az állomásoztatás valós logisztikai biztosításon alapul, amely az erők elhelyezésével, élelmezési ellátásával és az eszközök feltöltésével kapcsolatos feladatokat tartalmazza.
3. Előremozgatás (előrevonás): az előrevonás a személyi állomáynak és a haditechnikai eszközöknek a gyülekezési körletből (SA) az alkalmazási területre történő mozgatási és szállítási feladatait foglalja magában. A sikeres végrehajtás érdekében különböző eszközök és szállítási módszerek is alkalmazhatók,

¹⁵ Joint Logistic Support Network.

¹⁶ ATP-3.13.1 (2014) i. m. 13.

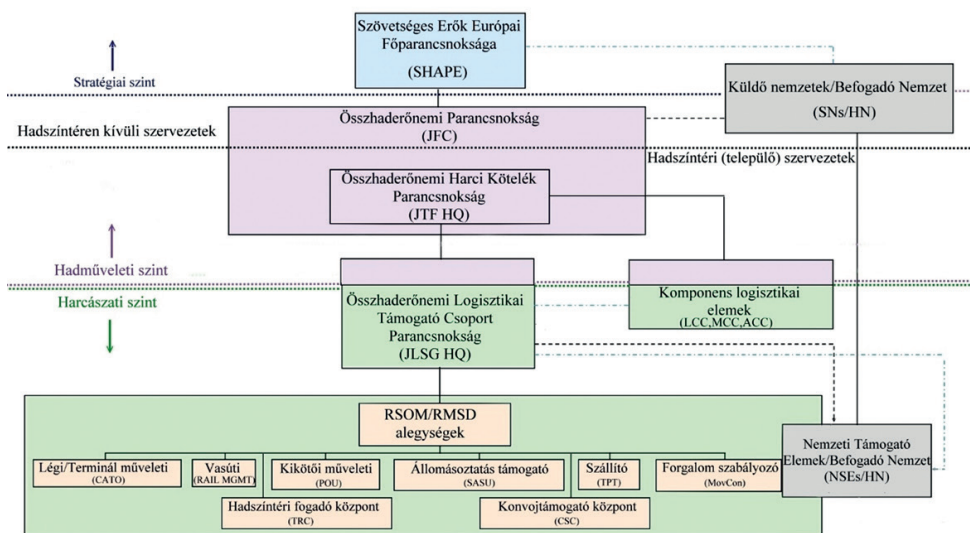
¹⁷ Theatre Reception Centre.

¹⁸ Holding Area.

¹⁹ Marchalling Area.

ideértve a befogadó nemzeti támogatás keretében biztosítható szolgáltatások igénybevételét is.

Bár tágabb értelemben az RSOM-/RMSD-feladatok²⁰ megszervezéséért, vezetéséért és irányításáért az összhaderőnemi parancsnok felel, vezetési és irányítási jogkörét az összhaderőnemi (alkalmi) harci kötelék parancsnokán (COM JTF)²¹ keresztül a hadszíntéren települő összhaderőnemi logisztikai támogató csoport parancsnokára (COM JLSG)²² ruhazza át. Az RSOM-/RMSD-műveletek vezetési és irányítási struktúráját a 3. ábra szemlélteti.

3. ábra: Az RSOM/RMSD műveletek vezetési és irányítási struktúrája

Forrás: AJP-4.6 i. m. 2-3; 4-1. alapján Venekei József szerkesztése

A fenti ábra azt mutatja, hogy az RSOM/RMSD-műveletek megszervezésében és végrehajtásában közvetve vagy közvetlenül minden szintnek megvan a maga feladata és felelőssége.

A Szövetséges Erők Európai Főparancsnoksága (SHAPE)²³ a következő feladatok megtervezéséért, megszervezéséért és végrehajtásáért felel:

1. Az összhaderőnemi művelési terület (JOA),²⁴ a stratégiai szállítási útvonalak és a kirakó pontok kijelölése;

²⁰ Rearward Movement Staging and Dispatch – az erők hátramosztatása, állomásoztatása és kivonása.

²¹ Commander Joint Task Force.

²² Commander Joint Logistic Support Group.

²³ Supreme Headquarters Allied Powers Europe.

²⁴ Joint Operational Area.

2. Az erők létrehozása, az összhaderőnemi erők (CJSOR)²⁵ és a hadszíntér képesség követelményeinek (TCSOR)²⁶ összeállítása;
3. A többnemzeti részletes felvonulási terv (MDDP)²⁷ kidolgozása;
4. A Szövetséges Mozgáskoordináló Központ (AMCC)²⁸ bevonásával a stratégiai szállítások ellenőrzése és koordinálása;
5. A befogadó nemzeti támogatás kereteinek felállítása és az egyetértési nyilatkozatok (MOUs)²⁹ elkészítése.

Az Összhaderőnemi Parancsnokság (JFC)³⁰ feladatai a következőkben foglalhatók össze:

1. a műveleti intézkedés (OPLAN)³¹ kidolgozása, amelynek „S” melléklete részletesen tartalmazza a stratégiai átcsoportosítás és az RSOM(I) feladatait;
2. az RSOM-feladatok végrehajtása, vezetése és irányítása (JLSG-re átruházott C2 jogkör);
3. a Komponens Parancsnokságok (szárazföldi, haditengerészeti és légierő) és a befogadó nemzet bevonásával az erők védelmének biztosítása;
4. kapcsolattartás a befogadó nemzettel, a nem kormányzati (civil) és a nemzetközi szervezetekkel a JLSG koordinálása mellett;
5. a komponens parancsnokok műveleti elgondolásainak (CONOPS)³² jóváhagyása.

Bár az ábrán a Komponens Parancsnokságok nincsenek külön kiemelve, szerepük azért jelentős, mert az erők védelmével és a műszaki feladatok végrehajtásával támogatják a JLSG RSOM-mel kapcsolatos feladatait, és közvetlenül ők felelnek az erők integrálásáért.

A települő JLSG feladatai és felelőssége:

1. az erők hadszínterre való szinkronizált beérkezésének koordinálása;
2. az RSOM-/RMSD-feladatok megtervezése, megszervezése és végrehajtása;
3. az Összhaderőnemi Logisztikai Támogató Hálózat (JLSN) RSOM-objektumainak, elemeinek felállítása és működtetése;
4. az alárendelt RSOM-alegységek közvetlen vezetése és irányítása;
5. kapcsolattartás és együttműködés a Komponens Parancsnokságok logisztikai alegységeivel az RSOM-feladatok végrehajtásának vonatkozásában;
6. együttműködés a Komponens Parancsnokságokkal a műszaki támogatás, az erők megóvása és az erők integrálása logisztikai támogatási feladatainak végrehajtásában;
7. együttműködés a befogadó nemzettel, a nem kormányzati és nemzetközi szervezetekkel.

²⁵ Combined Joint Statement of Requirements.

²⁶ Theatre Capability Statement of Requirements.

²⁷ Multinational Detailed Deployment Plan.

²⁸ Allied Movement Coordination Centre.

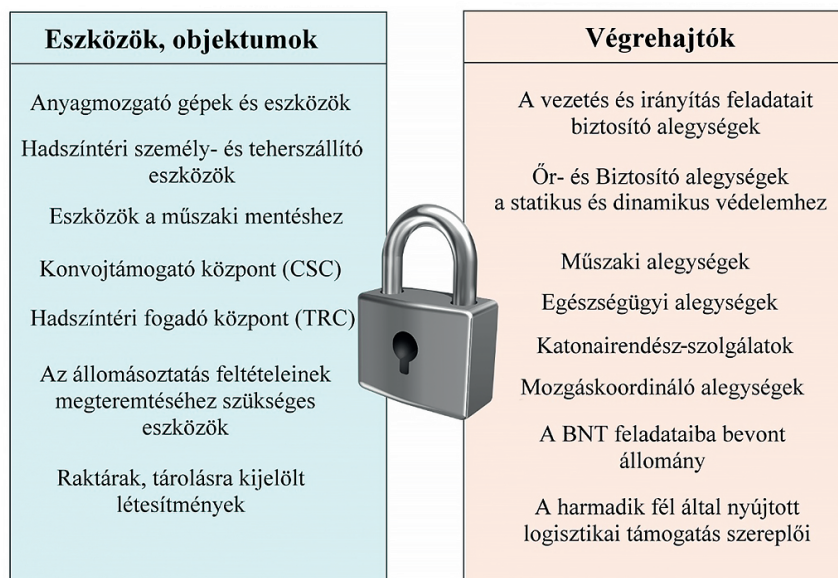
²⁹ Memorandum of Understanding.

³⁰ Összhaderőnemi Parancsnokság.

³¹ Operational Plan.

³² Concept of Operations.

Az RSOM-alegységek felépítése hasonlóan a települő JLSG felépítéséhez moduláris jellegű, és minden esetben igazodnia kell az adott művelet, a hadszíntér, a meglévő vagy hiányzó infrastruktúra, illetve az ott végrehajtandó logisztikai feladatok sajátosságaihoz. Az RSOM-/RMSD-alegységek felállítása az erők létrehozása időszakának kiemelt feladata, mert egyébiránt a NATO nem rendelkezik erre a célra létrehozott alegységekkel, azokat a műveletben részt vevő nemzetek kijánlott képességei alapján alakítják ki. A képességek két összetevőből épülnek fel: egyrészt az eszközökből és objektumokból, másrészt pedig az ezeket működtető és a speciális feladatokat végrehajtó személyi állományból. Ezek az összetevők nem választhatók külön. Az RSOM-műveletek végrehajtásához szükséges képességeket a 4. ábra szemlélteti.

4. ábra: Az RSOM-műveletek végrehajtásához szükséges képességek

Forrás: Venekei József szerkesztése

Az RSOM-műveletekhez minimumkövetelmények is párosulnak annak érdekében, hogy az erők fogadásához, állomásoztatásához, mozgatásához, integrálásához kialakított létesítmények, objektumok, bázisok, állomások képesek legyenek biztosítani a különböző feladatok eredményes végrehajtását.

Az erők fogadásának vonatkozásában a következő minimális követelmények teljesülésére van szükség:

1. hatékony vezetés és irányítás (C2);
2. az erők kiegyensúlyozott és szinkronizált érkeztetése;
3. pontos információk az egységek, alegységek beérkezésének időpontjáról;
4. megfelelő létesítmények és logisztikai támogatás;
5. megfelelően kiképzett állomány az erők fogadása feladatainak végrehajtására.

Az erők állomásoztatásának követelményei:

1. megfelelő vezetés és irányítás;
2. megfelelő infrastruktúra;
3. a befogadó nemzet által nyújtott valós logisztikai biztosítás;
4. az állomásoztatott erők védelme;
5. az integráció feladatainak támogatása.

Az erők előremozgatásának (előrevonásának) alapvető követelményei:

1. megfelelő szállítási útvonal (szárazföldi, légi, vasúti, folyami);
2. mozgáskoordináció, forgalomszabályozás;
3. konvojtámogató központ;
4. híradó biztosítás;
5. logisztikai támogatás;
6. egészségügyi biztosítás;
7. az erők védelme.

A minimumkövetelményekből is látható, hogy az RSOM-műveletek mindegyik eleménél a logisztikai támogatási feladatok kiegészülnek olyan tevékenységekkel, amelyekkel a tervezés során számolni kell. Ilyen tevékenységek például az őr- és biztosító, a konvojkísérési feladatok, a katonairendész-szolgálatok biztosítása, amelyek mind megjelennek az erők fogadása, állomásoztatása és előremozgatása feladatainak végrehajtásakor. Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy az RSOM nem tisztán logisztikai támogatási feladatokat foglal magában.

Bizonyos esetekben az RSOM-feladatok kiegészülhetnek az erők integrációjával kapcsolatos feladatokkal is.

Az integráció célja annak biztosítása, hogy az adott alegység, egység elérje a teljes műveleti képességet (FOC) és mint harcrendi elem integrálódjon be a hadműveleti felépítésbe.

Az integráció lépései a következők:

1. a vezetés és irányítás, a híradás, az informatikai rendszer és a hírszerzés integrálása egy, a hálózatközpontú hadviselés metodikájának megfelelő komplex vezetési rendszerbe (C4I);³³
2. az alegység, egység személyi állományának és technikai eszközeinek felkészítése a katonai művelet végrehajtására;
3. a harcrendi elemek közötti együttműködés és a feladatok meghatározása;
4. összekovácsolási gyakorlatok végrehajtása.

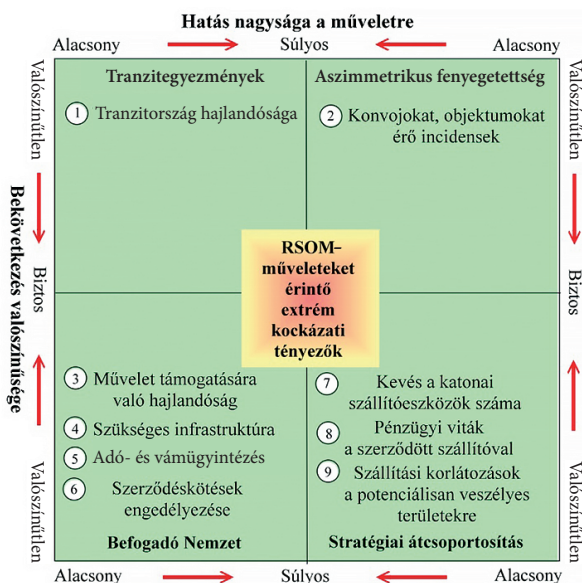
Az integrációt akkor lehet befejezettnek tekinteni, amikor a fogadó parancsnok átvette a vezetést és irányítást az adott alegység vagy egység felett, és bejelenti, hogy elérte a műveleti készenléletet.

A RSOM-követelmények taglalása során szándékosan nem említettük az erők integrációjára vonatkozó követelményeket, mert az integráció helyét és idejét az összhaderőnemi művelet tervezése során a hadszíntér sajátosságainak és egyéb tényezőknek

³³ Command, Control, Communication, Computer and Intelligence.

megfelelően határozzák meg, és részletes feladatait a műveleti intézkedés fogja tartalmazni. Akkor beszélhetünk RSOM(I)-műveletekről, ha az erők integrálása a JLSG felelősségi körzetén belül valósul meg, egyéb esetekben az erők integrációjára az előrevonást követően, a komponensek (LC, MC, AC)³⁴ felelősségi körzeteiben kerül sor.

Mivel az RSOM-műveletek több komplex tevékenységet is magukban foglalnak, mindenképpen szót kell ejteni az azokat érintő kockázatokról. A műveleteket érintő kockázati tényezők feltárása, osztályozása és azok negatív hatásainak csökkentésére hozott ellenlépések kidolgozása a művelettervezés során valósul meg. Minden műveletet érintő kockázatról tájékoztatni kell a parancsnokot, aki ennek függvényében dönt arról, hogy vállalja-e a kockázatokat, vagy utasítja a művelettervezőket egy olyan cselekvési változat kidolgozására, amely minimumra csökkenti a lehetséges kockázatok bekövetkezésének valószínűségét. A kockázati tényezők feltárása hosszadalmas és bonyolult elemzést igényel, ami lassítja a tervezést, elhagyása viszont extrém magas hatással lehet a művelet végrehajtására. Az RSOM-műveleteket érintő leggyakoribb kockázati tényezőket az 5. ábra mutatja be.

5. ábra: Az RSOM-műveleteket érintő kockázati tényezők

Forrás: Venekei József szerkesztése

A fenti ábrán egy úgynevezett valószínűség-hatás-diagram látható, amely osztályozás nélkül mutatja be az RSOM-műveleteket leggyakrabban érintő kockázatokat és veszélyeket. A kockázatelemzők feladata, hogy a feltárt és számmal jelölt tényezőket egyenként, a bekövetkezés valószínűsége és a műveletre gyakorolt lehetséges

³⁴ Land Component, Maritime Component, Air Component – szárazföldi, haditengerészeti és légi erők-komponens.

hatásuk alapján osztályozzák, és javaslatot tesznek hatásuk csökkentésére. A kockázati tényezők besorolása bonyolult és sokszor szubjektív mérlegelésen alapuló feladat, amelyben a korábban végrehajtott katonai műveletek tapasztalatai jelenthetnek támpontot. Később a már osztályozott tényezőket elhelyezik a diagram megfelelő pontján, és amennyiben fontos, nyíllal jelölik azok bekövetkezési valószínűségének, illetve hatásának erősödését vagy gyengülését. Az extrém magas besorolású tényezőket haladéktalanul jelteni kell még a tervezés időszakában, mert figyelmen kívül hagyása meghiúsíthatja a küldetés sikerét.

Összefoglalva a fent leírtakat, megállapíthatjuk, hogy a JLSG számára az RSOM-feladatok tervezése és végrehajtása, azok szerteágazása és komplexitása miatt hatalmas kihívást jelent. Emiatt az erők létrehozásának időszakában a nemzetek által kijánlott erők és képességek döntő fontosságúak. A települő JLSG alegységeinek létrehozása sok esetben nehézséget jelent, nem is szólva arról, hogy mi történne akkor, ha egymástól eltérő földrajzi térségekben több, független koalíciós művelet zajlana, ami további települő harmadik lépcsős logisztikai támogató szervezet létrehozását tenné szükségessé. A másik problémát az okozza, hogy az RSOM-műveletek végrehajtása a törzsvetési gyakorlatok során nehezen modellezhető. Mindezek a tényezők, illetve a részt vevő nemzeteknek a logisztikai támogatás feladatainak végrehajtására vonatkozó eltérő megközelítése, az adott ország pénzügyi problémái és sok esetben az interoperabilitás hiánya jelentősen befolyásolhatják az RSOM-alegységek létrehozását és működését. A következő fejezetben megpróbáljuk összegezni azokat a feladatokat, képességeket, amelyek lehetővé tennék a Magyar Honvédség aktívabb részvételét az RSOM-műveletekben.

3. Magyarország lehetséges szerepe az RSOM-műveletekben

Magyarország RSOM-műveletekben történő részvételének vizsgálatához véleményünk szerint két esetet szükséges elkülöníteni. Az egyik lehetőség a BNT keretében mint fogadó ország által nyújtott szolgáltatásokkal, tevékenységekkel részt venni az RSOM elemeinek működtetésében, a másik valószínűsíthető eset, hogy a Magyar Honvédség (MH) a koalíciós műveletekben az általa felajánlott erővel és eszközökkel segítséget nyújt az egyes RSOM-műveletek hatékony végrehajtásához. Ebben a szemléletben vizsgáljuk elsőként a BNT-hez kapcsolódó feladatokat, majd a lehetséges felajánlásokat, amelyekkel Magyarország hozzájárulhat a hadszíntérre érkező erők RSOM-mel kapcsolatos feladataihoz.

3.1. A befogadó nemzeti támogatás keretében biztosítható szolgáltatások, feladatok

A BNT keretében biztosítható szolgáltatások, létesítmények, infrastruktúrák igénybevételeinek eljárásrendjét az AJP-4.5 NATO-doktrína³⁵ tartalmazza részletesen.

³⁵ AJP-4.5 Allied Joint Doctrine for Host Nation Support Edition B Version 1 2013.

A BNT meghatározására (szövetségi szinten) a doktrínában az alábbi definíció olvasható: „A BNT a NATO és egyéb szervezeteknek nyújtott civil és katonai támogatás, amelyet egy befogadó nemzet biztosít a területén tevékenységüket ott, vagy onnan végzők részére, beleértve a felségterületén történő áthaladás engedélyezését is.”³⁶ A megfogalmazás egyértelműen alátámasztja, hogy a BNT előzetes tervezést igénylő folyamat, amelynek alkalmazásához, illetve a szolgáltatások, infrastruktúrák igénybeviteléhez, az igényt támastó országok, katonai szervezetek és a BNT-t biztosító ország(ok) közötti együttműködési megállapodásokra és szerződésekre van szükség. Ennek megfelelően az RSOM-műveletek végrehajtásakor jelentkező BNT-igényeket és Magyarország lehetséges szerepét egy nemzetközi „megmérettetés” bemutatásán keresztül kívánjuk szemléltetni, ahol hazánknak ténylegesen megvalósuló szolgáltatásokat, infrastruktúrát kellett biztosítania.

A már korábban említett „Saber Guardian 2017” NATO által koordinált gyakorlat sorozat több részfolyamatból tevődött össze, amelyben fejleszteni kívánták az összefegyvernemi képességeket és az erők mozgatási és szállítási feladatainak szervezett és hatékony végrehajtását az európai hadszíntéren. A kiképzés 22 tagállam és partnernemzetek részvételével zajlott. Az egymással összefüggő gyakorlatok (Resolute Castle 2017, Szentés Axe 2017, Brave Warrior 2017, Black Swan 2017, Swift Response 2017, Tobruq Legacy 2017, Immediate Response 2017, Eagle Sentinel 2017, Peace Sentinel 2017, Shabla 2017, Sea Breeze 2017) végrehajtásában kulcsszerepet szántak az RSOM-műveleteknek is, figyelembe véve, hogy nagylétszámú erőket (közel 40 ezer fő) és eszközöket kellett mozgatni. Az MH a felsoroltakon túl az erők előremozgatásában is szerepet kapott. Az Amerikai Haderő Európai Parancsnokságának (US EUCOM)³⁷ képviselői az előzetes tervezői konferenciákon keresztül ismertették igényeiket a tranzitországok (köztük Magyarország) felé, amelyek főként a BNT keretében nyújtott szolgáltatásokra vonatkoztak. Ennek megfelelően elsőként a BNT tervezését hajtották végre stratégiai szinten, amelyhez a következő tényezőket kellett pontosítani, tisztázni:³⁸

- a) a jogi környezet megteremtéséhez az együttműködési megállapodások pontosítása;
- b) az igények biztosításához a nemzeti korlátozások és lehetőségek azonosítása;
- c) a BNT-képesség – a támastott igények szerinti – kialakítása, beazonosítása, hiány esetén a lehetséges kétoldalú szerződésekkel pótolható szolgáltatások nevesítése;
- d) a küldő és fogadó nemzetek közötti hatékony együttműködéshez kapcsolat-tartók kijelölése;
- e) a BNT keretében biztosított szolgáltatások számlázásának, kifizetésének módja.

³⁶ AJP-4.5 Allied Joint Doctrine for Host Nation Support Edition B Version 1 (2013) i. m. 13. Szajkó Gyula fordítása.

³⁷ United States European Command.

³⁸ Pete (2019) i. m. 118.

A tranzitországokkal szemben az alábbi igények merültek fel, amelyek főként polgári és katonai szervezetek által biztosított szolgáltatásokra, infrastruktúrákra, képességekre vonatkoztak.³⁹

- a) felszíni határátlépési pontok kijelölése, amelyek biztosítják az adminisztrációs és egyéb ellenőrzések gyors végrehajtását közúton, illetve vasútvonalon egyaránt;
- b) repülőtér igénybevételek a személyek és teherárak málházásához cargo-terminál biztosítása;
- c) tengeri kikötő;
- d) vasúti rakodóhelyek kijelölése;
- e) útközbeleni üzemanyag-feltöltés és éjszakai pihenő végrehajtásához megvilágított, szükség esetén mentesíthető parkolóhelyek kijelölése;
- f) konvojtámogató központok felállítása, amelyek biztosítják a közúton áthaladó konvojok támogatását (megálláskor a személyi állomány étkeztetését, elhelyezését, az eszközök technikai kiszolgálását, üzemanyag feltöltését, valamint menet végrehajtásakor a kísérési, vontatási feladatok végrehajtását);
- g) közlekedési útvonalak kijelölése és az országon történő áthaladáshoz forgalomszabályozó, kísérő alegységek biztosítása.

Magyarország BNT-képességeinek igénybevételét a felsoroltak közül egyedül a tengeri kikötőkhöz kapcsolódó szolgáltatások és infrastruktúrák nem érintették. Ennek megfelelően az előljáró (korábban Honvéd Vezérkar főnök) az MH Logisztikai Központot jelölte ki a BNT keretében biztosítandó feladatok végrehajtására.⁴⁰ A katonai szervezet parancsnoka az RSOM-műveleteket érintő BNT-feladatok honi vezetésének és irányításának érdekében intézkedett egy RSOM támogató parancsnokság felállítására és annak alárendeltjeként egy mozgáskoordináló központ (MH Katonai Közlekedési Központ szervezetéből Budapest helyőrségben), valamint egy konvojtámogató központ (MH Anyagellátó Raktárbázis szervezetéből a táborfalvai kiképző bázis területén) megalkotására. A mozgáskoordináló központ részére meghatározták azokat a feladatokat, amelyek a BNT-igények kielégítésére, biztosítására irányultak:

- a) a mozgások tervezése, koordinálása és kontrollálása;
- b) a szállítási igények összesítése, kezelése;
- c) az áthaladáshoz kijelölt útvonalak szemrevételezése, az autópályákat üzemeltető polgári szervezetekkel a feladatok tisztázása, az együttműködés kiépítése;
- d) tervek készítése a vasúti forgalom zavartalan lebonyolítása érdekében és a civil szervezetekkel való hatékony együttműködés (MÁV Zrt. és DB vasúttársaságok, Rail Cargo Hungaria Zrt. fuvarozó vállalat, a Schenker Kft. szállítmányozó) kiépítése, megvalósítása;

³⁹ Pete (2019) i. m. 120.

⁴⁰ A Honvédelmi Minisztérium közigazgatási államtitkárának és a Honvéd Vezérkar főnökének 60/2018. számú HM KÁT-HV-KF együttes intézkedése a NATO Erők Fogadása, Állomásoztatása és Előrevonása támogatási feladatainak tervezési és vezetési rendjéről, valamint az MH NATO Erők Fogadását, Állomásoztatását és Előrevonását támogató parancsnok feladat- és hatásköréről. Budapest, 2018. 1045.

- e) a légi (Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér) szállítással érkező erők és eszközök fogadásával és kezelésével kapcsolatos feladatok végrehajtása a repteret üzemeltető vállalat bevonásával;
- f) a forgalomszabályozáshoz és kíséréshez a személyek és eszközök kijelölése, részükre a vezetési és irányítási feladatok ellátásához megfelelő híradástechnikai eszközök biztosítása;
- g) Őr- és biztosító alegységek kijelölése a küldő nemzet részéről felmerülő őrzésvédelmi igények teljesítéséhez.

A mozgáskoordináló központ mellett a konvojtámogató központ részére is megállapították – a NATO-szabványoknak megfelelően – a működéshez szükséges feltételeket, feladatokat:⁴¹

- a) vezetés és irányítás biztosításához megfelelő személyzet kijelölése és híradástechnikai hálózat kiépítése, üzemeltetése;
- b) a betartandó biztonsági és egyéb rendszabályok kidolgozása és szükséges mértékű ismertetése a központhoz érkező állomány részére;
- c) az erők elhelyezéséhez megfelelő infrastruktúra kialakítása (200-700 fő/nap befogadására);
- d) étellemezési ellátás biztosítása a saját és az összekötő (amerikai) állomány részére;
- e) tábori hajtóanyagraktár telepítése, üzemeltetése (75 000 liter/nap hajtóanyag-feltöltési kapacitással);
- f) a tábor területén forgalomszabályzás és ellenőrző áteresztő pontok működtetése;
- g) egészségügyi ellátás megszervezése;
- h) műszaki szaktevékenység szükség szerinti elvégzése, valamint az Őr- és biztosító alegységek tevékenységének irányítása;
- i) javító-, karbantartó-, vontatókapacitással bíró alegységek kijelölése és telepítése;
- j) a konvojkísérő (mozgáskoordináló központ alárendeltségében feladatot ellátó) állomány ellátása;
- k) együttműködés a kijelölt hatóságokkal az erők továbbmozgatása érdekében.

A felállított ideiglenes szervezetek feladataiból látható, hogy a NATO RSOM-műveletekben Magyarországnak különböző szolgáltatásokkal, infrastruktúrával, kapacitásokkal kellett (kell) rendelkeznie ahhoz, hogy hazánk hatékonyan járuljon hozzá az erők mozgatásához. A gyakorlatsorozatból levonható az a következtetés, hogy ha a továbbiakban hasonló jellegű tevékenységet terveznek (a folytatásról a döntés megszületett)⁴², akkor a kialakított képességeket fenn kell tartani és tovább kell fejleszteni. Az erők európai hadszíntéren (nyugatról keletre) történő mozgatásakor Magyarországnak is fontos szerepe lehet az RSOM-műveletek eredményes végrehajtásában. A személyek és eszközök továbbszállítását biztosító vasútvonalak, úthálózatok, repülőterek használatának

⁴¹ Kolonics Attila: Konvojtámogató Központ kialakítása Befogadó Nemzeti Támogatás keretében. *Honvédségi Szemle*, (2018), 3. 123.

⁴² Kolonics (2018) i. m. 127.

engedélyezése, a kíséréssel, forgalomszabályozással, a személyek és eszközök támogatásával (elhelyezés, javító-, karbantartó-kapacitás, hajtóanyag-feltöltés) kapcsolatos feladatok tehát mind megjelennek igényként a „küldő” nemzetek oldaláról, amelyek teljesítéséhez, irányításához megfelelő ideiglenes szervezeteket szükséges megalakítani.

3.2. Magyarország további lehetséges RSOM-szerepei

A távoli, országhatárokon átívelő NATO-műveletekben a személyek és eszközök hadszíntéri mozgatási feladatainak nagy létszámú erővel történő végrehajtásában (RSOM-elemek működtetésében) Magyarország eddig ritkán vett részt. A szövetség tagjaként a béke-támogató műveletekben főként a különböző speciális „küldetésekre” (őr- és biztosító feladatokra, valamely ország rendvédelmi erőinek kiképzésével kapcsolatos tevékenységekre, logisztikai támogatással összefüggő feladatokra stb.) felkészített állománnyal és eszközökkel járul hozzá a nemzetközi béke és biztonság megőrzéséhez, fenntartásához.

A nemzetközi felajánlásaink, például a zászlóalj harccsoportok, amelyek a NATO Reagáló Erőknek (NRF)⁴³ és az Európai Unió Harccsoportjának (EU BG)⁴⁴ egy-egy váltását biztosítják, illetve a 2023-ra tervezett telepíthető lövészdandár-képesség⁴⁵ kialakítása is azt indokolja, hogy az MH a rendelkezésre álló erőforrások birtokában képes legyen tevékenyen szerepet vállalni erőink hatékony támogatásában, a hadszíntéri mozgatási és szállítási feladatok végrehajtásában. A lehetséges felajánlások és szerepek többnyire a már meglévő vagy a tervezetten létrehozandó képességek függvényében változhatnak. A valószínű eseteket ezek figyelembevételével vizsgáljuk. Ennek megfelelően az MH a már kialakított vagy erre a célra létrehozott képességekkel is hozzájárulhat az RSOM-műveletek sikeréhez. A korábban felsorolt követelményeket tekintve, az MH rendelkezik megfelelő szaktudással és technikai eszközzel egy légi kirakó állomás (APOD)⁴⁶ működtetéséhez. Az MH Pápa Bázisrepülőtér, az MH 59. Szentgyörgyi Dezső Repülőbázis, az MH 86. Szolnok Helikopter Bázis és az MH Légi Művelési Vezetési és Irányítási Központ által végzett feladatok, a velük szemben támasztott követelmények, az ott dolgozó személyek szaktudása és az alkalmazott eszközök képesek lennének garantálni reptéri műveletek sikeres végrehajtását.

A Pápa Bázisrepülőtér például széles körű támogatást nyújt a – bázisegyezmény alapján – a stratégiai légi szállítási képesség kialakításához, majd a későbbiekben annak fenntartásához.⁴⁷ A szervezet rendelkezik a repülőtér folyamatos üzemeltetéséhez szükséges szakállománnyal és eszközökkel (repülőtér-üzembentartó és -karbantartó század, tűzoltó és ABV-szakasz, őr- és biztosító rendész század). Az MH Légi Vezetési és Irányítási Központ tudja biztosítani a katonai légi forgalom és légi szállítás szervezéséhez szükséges egyes képességeket. A béketámogató műveletekben a hadszíntéri légi kirakó állomás üzemeltetéséhez tehát megvannak a szükséges minimumfeltételek a magyar haderőben. Az RSOM-feladatokban történő magyar részvétel azonban függhet attól, hogy egy honi

⁴³ NATO Response Force.

⁴⁴ European Union Battle Group.

⁴⁵ Szloszjár Balázs: A dandárképesség jövője – Mennyiség vagy Minőség? *Honvédségi Szemle*, (2017), 5. 27.

⁴⁶ Air Port of Debarkation.

⁴⁷ MH Bázisrepülőtér fő feladat. Honvédelem.

bázison kívüli légi kirakó állomás működtetése, illetve a szükséges váltások biztosítása hogyan befolyásolná az említett katonai szervezetek honi légvédelmi, légi oltalmazási és támogatási (alaprendeltetési) feladatainak az ellátását. Ezért a felajánlásokból eredő kockázati tényezők vizsgálatát követően amennyiben szükséges, bővíteni kell a meglévő képességeket (növelve a szakképzett állomány és eszközök létszámát, darabszámát), amelyekkel folyamatosan biztosítható a szövetség keretében vállalt missziók (kötelezettségek) teljesítése mellett az alaprendeltetéshez kapcsolódó készenléti, készülségi (különleges jogrendi) és békeidőszaki feladatok végrehajtása is.

A konvojtámogató és a mozgáskoordináló központok felállításában és működtetésében az MH már rendelkezik gyakorlati tapasztalatokkal, így az MH Katonai Közlekedési Központ, az MH Anyagellátó Raktárbázis és az MH 64. Boconádi Szabó József Logisztikai Ezred állományából kialakítható az a csoport vagy ideiglenes szervezet, amellyel eredményesen lehet szerepet vállalni az RSOM-műveletekben. A NATO-nak hazánkkal szemben konkrét elvárásai is vannak az RSOM-feladatokkal kapcsolatban, amelyek a hatékony és eredményes végrehajtás érdekében minősített adatok, és közlésük csak szigorú biztonsági előírások betartásán keresztül valósulhat meg.

Az erők állomásoztatásához szükséges képességek alapvetően biztosítottak a magyar haderőben, ezt alátámasztja az a tény, hogy több nemzetközi gyakorlaton (például Szentes Axe 2017, Brave Warrior 2017) az ellátást különböző ellátó pontok (élelmezési, üzemanyag-, harcanyagellátó, -javító) telepítésével és működtetésével a magyar fél vállalta.

A Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program keretében beszerzésre került légi szállító eszközök (forgószárnyas, személyszállító, illetve többcélú könnyű futár- és szállító repülőgépek)⁴⁸ és szállító alegységek alkalmasak lehetnek az erők előremozgatásával kapcsolatos feladatok végrehajtására. Ennek megfelelően az erők hadszíntéri állomásoztatásában is szerepet tud vállalni az MH. A tengeri kirakó állomások üzemeltetéséhez azonban csak korlátozott felajánlásokkal tud hazánk hozzájárulni az RSOM-műveletekhez, figyelembe véve, hogy a tengeri kikötők működtetésében a magyar haderő kevés tapasztalattal rendelkezik.

Összeségében elmondható, hogy az RSOM-szerepvállalások, felajánlások nagymértékben függenek a hadszíntéren vagy a kijelölt műveleti területen elhelyezkedő fogadó országok BNT-képességeitől. A szövetség részére rendelkezésre bocsátott repülőterek, tengeri kikötők, bázisok meggyorsíthatják az erők telepítésének folyamatait, hiszen ezeket az elemeket már nem kell kiépítenie az ott állomásozó egységeknek, illetve a feladatokban részt vevő nemzeteknek. A BNT keretében biztosítható szolgáltatások, infrastruktúrák beazonosításához és a lehetséges RSOM-helyszínek, objektumok kijelöléséhez a műveletek kezdete előtt szükségszerű logisztikai felderítést végrehajtani. A JLSG által aktivált összhaderőnemi logisztikai felderítőcsoport (JLRT)⁴⁹ egyik fontos feladata pont ehhez a tevékenységhez köthető, hiszen az általuk biztosított információk kulcsfontosságúak a műveletek logisztikai támogatásának tervezése és végrehajtása során.

⁴⁸ Budavári Krisztina: A Zrínyi 2026 program. Korlátozott lehetőségek a magyar védelmi ipar fejlesztésére. *Hadtudomány*, 29. (2019), 3. 144.

⁴⁹ Joint Logistic Reconnaissance Team.

4. Összegzés

Az RSOM-műveletekhez tartozó erők mozgatási, szállítási képességének jelentősége felértékelődött az elmúlt évtizedben. A kelet-európai biztonságpolitikai irányokban beállt változások arra készítettek a NATO szövetséges erőket, hogy megfelelő válaszlépéseket tegyenek – különböző nemzetközi felkészítések, kiképzések megtartásán keresztül, valamint a főként kelet-európai országokba felállított NFIU-erők⁵⁰ létrehozásával – a béke és biztonság megőrzése érdekében. Az európai nemzetközi gyakorlatosorozatok pontosan azt a célt szolgálják, hogy fejlesszék a tagállamok közötti szorosabb együttműködést, a feladatok pontos és precíz végrehajtását és az erők felvonulásához szükséges RSOM-képességeket, amivel hatékonyan hozzájárulnak a katonai műveletek gyors és hathatós végrehajtásához.

Az RSOM-feladatokban történő szerepvállalás felértékelődött a koalíciós műveletek végrehajtásakor, hiszen a JLSG RSOM-alegységeit csak a részt vevő országok által kijánlott képességekből lehet megalakítani és működtetni.

Magyarország a nemzetközi gyakorlatokon történő részvétel mellett a BNT keretében biztosított szolgáltatásokkal is hozzájárul a NATO által teljesített és teljesítendő feladatokhoz. A konvojtámogató központ és a mozgáskoordináló központok működtetésében az MH már szerzett gyakorlati tapasztalatokat. Az említett ideiglenes szervezetekre valószínűleg a későbbiekben is szükség lesz, figyelembe véve, hogy hasonló jellegű feladatok végrehajtásáról a szövetség részéről már megszületett a döntés. Az így kialakított képességeket, a központok felállításához, kiépítéséhez rendelt személyi állományt és eszközöket, amennyiben szükséges, érdemes továbbfejleszteni, hogy hazánk minden körülmények között képes legyen megfelelni a szövetség által támasztott elvárásoknak. A központok felállításával és üzemeltetésével szemben támasztott követelményekre már Kolonics Attila⁵¹ és Pete Szabolcs⁵² is felhívták cikkükben a figyelmet, amelyben kiemelték a hazai stratégiai és szakmai szabályzók átdolgozásának fontosságát, az RSOM-feladatra kijelölt személyi állomány angol nyelvi felkészítését, kiképzését, továbbá a művelleti együttműködés fejlesztését más, tárcán kívüli szereplőkkel, valamint a nemzetközi közlekedési infrastruktúra korszerűsítésének szükségességét is.

Felhasznált irodalom

A Honvédelmi Minisztérium közigazgatási államtitkárának és a Honvéd Vezérkar főnökének 60/2018. számú HM KÁT-HVKF együttes intézkedése a NATO Erők Fogadása, Állomásoztatása és Előrevonása támogatási feladatainak tervezési és vezetési rendjéről, valamint az MH NATO Erők Fogadását, Állomásoztatását és Előrevonását támogató parancsnok feladat- és hatásköréről. Budapest, 2018.

⁵⁰ NATO Force Integration Unit: a NATO-erőket integráló elemek a biztonsági fenyegetettségnek leginkább kitett NATO-tagországok területein állomásoznak, és fő feladatuk az erők gyors telepíthetőségének biztosítása.

⁵¹ Kolonics (2018) i. m. 133.

⁵² Pete (2019) i. m. 127.

- Elérhető: www.kozlonyok.hu/kozlonyok/Kozlonyok/13/PDF/2018/10.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 10. 05.)
- ATP 3.13.1 Reception, Staging and Onward Movement Procedures, NATO Standardization Agency, 2014.
- AJP-4.4 (STANAG 2506) Allied Joint Movement And Transportation Doctrine, NATO Standardization Agency, 2013.
- AJP-4.5 Allied Joint Doctrine for Host Nation Support, Edition B Version 1 NATO Standardization Agency, 2013.
- AJP-4.6 Allied Joint Doctrine for Joint Logistic Support Group, Edition C Version 1 (Draft) NATO Standardization Agency.
- Ált/220 Magyar Honvédség Befogadónemzeti Támogatás Doktrína. Magyar Honvédség, (1. kiadás) 2018.
- Budavári Krisztina: A Zrínyi 2026 program. Korlátozott lehetőségek a magyar védelmi ipar fejlesztésére. *Hadtudomány*, 29. (2019), 3. DOI: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2019.29.3.142>
- Johnson, Dave: *ZAPAD 2017 and Euro-Atlantic security*. NATO Review, 2017. Elérhető: www.nato.int/docu/review/articles/2017/12/14/zapad-2017-and-euro-atlantic-security/index.html (A letöltés dátuma: 2020. 05. 28.)
- Horváth Attila: A katonai logisztika alapképzési szak RSOM felkészítés tapasztalatai. *Hadmérnök*, 13. (2018), 4. 82. Elérhető: http://hadmernok.hu/184_06_horvath.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 05. 10.)
- Kershner, Angela: *Exercise Saber Guardian 2017 to take place in July*. 2017. Elérhető: www.army.mil/article/188997/exercise_saber_guardian_2017_to_take_place_in_july (A letöltés dátuma: 2020. 06. 16.)
- Kolonics Attila: Konvojtámogató Központ kialakítása Befogadó Nemzeti Támogatás keretében. *Honvédségi Szemle*, (2018), 3. 117–128. Elérhető: https://honvedelem.hu/files/files/110428/hsz_2018_3_beliv_117_128.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 06. 18.)
- MC-319/3 Principles and Policies for Logistics, NATO Military Committee, Brussels, Belgium, 2014.
- MH Bázisrepülőtér fő feladat. *Honvédelem*. Elérhető: <https://honvedelem.hu/hirek/mh-papa-bazisrepuloter.html> (A letöltés dátuma: 2020. 06. 24.)
- Nyitrai István: A közlekedési hálózat képességeinek hatása a szövetséges katonai erő magyarországi műveleteire. *Honvédségi Szemle*, (2018), 5. 90–104. Elérhető: <https://honvedelem.hu/kiadvanyok/honvedsegi-szemle/honvedsegi-szemle-2018-5-szam.html> (A letöltés dátuma: 2020. 10. 05.)
- Pete Szabolcs: A mozgáskoordináló központ működése a befogadó nemzeti támogatás keretén belül. *Honvédségi Szemle*, (2019), 4. 114–133. Elérhető: https://honvedelem.hu/files/files/116701/hsz_2019_4_114_133.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 05. 28.)
- Szloszjár Balázs: A dandárképesség jövője – Mennyiség vagy Minőség? *Honvédségi Szemle*, (2017), 5. 26–45. Elérhető: https://honvedelem.hu/files/files/65171/hsz_2017_5_beliv_026_045.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 06. 23.)

Rezsneki Zsombor¹

A térbeli közlekedés biztonságának megteremtése

The Establishment of Security in Space Traffic

Absztrakt

A világűr jelentősége napjainkban egyre inkább növekszik. Számos ország bocsát fel békés és katonai céllal műholdat, egyúttal folyamatos a világűr használata az ember által alkotott mesterséges űreszközökkel. Az emberi tudásvágy folyamatosan tolja ki a határokat a légkörön túlra, amelyet a világhírű orosz tudós, Ciolkovszkij is száz esztendeje megjósolt: „Az emberiség nem is marad örökké a Földön, hanem fényre és térségre vágyva előbb félszegen behatol a légkörön túli térségbe, aztán pedig meghódítja a csillagok világát.”² Egyre nagyobb problémát jelent viszont, hogy a felbocsátott eszközök megrongálódnak, összeütköznek egymással vagy egyéb égitestekkel, így folyamatos veszélynek, egyre veszélyesebb helynek kitéve a világűrt. Az űrbéli közlekedés kevésbé szabályozatlan, de már számos jogszabály született a biztonság fenntartására, amely elengedhetetlen az emberi élet és a honvédelem számára.

Kulcsszavak: biztonság, külső tér, világűr, közlekedés, űrhulladék, alacsony Föld körüli pálya, geostacionárius pálya, jogszabály

Abstract

The importance of outer space is growing nowadays. For peaceful or military purposes, several countries launch satellites, and the exploitation of outer space by artificial devices is an ongoing process. The human desire for knowledge is pushing the borders beyond the atmosphere, as expressed by to the famous citation of Tsiolkovsky: 'Mankind will not forever remain on Earth but, in the pursuit of light and space, will first timidly

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, e-mail: rezsneki.zsombor@bau92.hu, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9769-6467>

² *Nem maradhatunk mindig a bölcsőben – Ciolkovszkij évforduló van!* Világtudomány.

emerge from the bounds of the atmosphere and then advance until he has conquered the whole of circumsolar space.' However, it is a growing problem that the launched devices are damaged, they collide with each other or with other celestial bodies, thus exposing space to a constant danger; the outer space has become an increasingly dangerous place.

The traffic of outer space is less regulated, notwithstanding a lot of regulations have already been enacted in compliance with security, which is essential for human life and national defence.

Keywords: *security, outer space, transportation, space debris, Low Earth Orbit, Geostationary Orbit, regulation*

1. Bevezetés

A világűr (avagy a külső tér) jelentősége közel 100 éve nem hagyja nyugodni az embert. Természetesen már több ezer éve foglalkozik a külső tér vizsgálatával, de elérhető közelségbe a múlt század közepén került csak, amikor a technika fejlettsége lehetővé tette e különleges vágy megvalósítását. Talán már ma is, de a jövőben biztosan a legtöbbször idézett, a külső térrel kapcsolatos fogalom a múlt század elején élt világhírű orosz matematikus, repülőmérnök, fizikus tudós Konsztantyin Eduardovics Ciolkovszkij tollából fakad, miszerint „a Föld az emberiség bölcsője, de nem maradhatunk örökké bölcsőben”.³ A fenti hasonlat valóban talán az egyik legszebb a világon, amelynek értékét külön emeli, hogy egy repülőmérnök alkotta meg. Számomra azonban az idézet második fele írja le és ad választ a legtisztábban arra, hogy az emberiség miért is nem maradhat bölcsőjében. „Az emberiség nem is marad örökké a Földön, hanem fényre és térségre vágyva előbb félszegen behatol a légkörön túli térségbe, aztán pedig meghódítja a csillagok világát.”⁴

Ennek a vágnak engedelmessé válva kilépünk a földi biztonságot nyújtó valamennyire már megismert világból és a technikailag, pszichikailag, társadalmilag is teljesen ismeretlen új térben kell boldogulnunk önállóan, a földi viszonyoktól eltérő fizikai közegben. Ez alapján a külső tér felfedezésének és megismerésének legnagyobb kihívása a folyamatos biztonság fenntartása. A folyamatos biztonság szempontjából vizsgáltam meg a külső térrel kapcsolatos lehetőségeket, ez képezi a témáját jelen tanulmányomnak. Elsősorban a biztonságos közlekedés oldaláról elemeztem a témát, így annak megértéséhez feltérképeztem a külső térben lévő veszélyforrásokat, egyúttal meghatároztam, mely országok milyen szervezetei foglalkoznak a veszélyes elemek meghatározásával, megfigyelésével. Pontosan milyen szempontból veszélyesek ezek a tárgyak a térbeli közlekedésre.

³ *Nem maradhatunk mindig a bölcsőben – Ciolkovszkij évforduló van! i. m.*

⁴ *Nem maradhatunk mindig a bölcsőben – Ciolkovszkij évforduló van! i. m.*

2. A külső tér eléréséhez vezető út a Föld felszínéről

Ahhoz, hogy elmondhassuk, a világűrben járunk, a Föld légkörének több rétegén is át kell lépnünk. A Föld felszínéről haladva ezek a következők: troposzféra 1–10 km, sztratoszféra 10–50 km, mezoszféra 50–85 km, termoszféra 85–600 km, exoszféra 600–10 000 km.⁵

Anélkül, hogy ezen rétegeket mélyebben kifejtsem, egy pár szóban kiemelem jelentőségüket, amely elengedhetetlen, hogy majd a későbbiekben megértsük a közlekedés biztonságával kapcsolatos nehézségeket. A troposzféra a légkör legsűrűbb rétege, mintegy 80%-a a légkör tömegének itt koncentrálódik. A sztratoszféra a légkör tömegének 19%-át birtokolja, egyben az ózonréteg helye is. A mezoszféra leginkább a becsapódó meteorokról ismert, azok itt láthatók, mielőtt megsemmisülnek. Ezt követően a termoszféra következik, amely helyet ad az Aurora Borealisnak, majd az exoszféra, ahol a valódi űrközlekedés bonyolódik. Mindenképp kiemelendő a Kármán-vonal⁶ jelentősége, amelyet Kármán Tódor magyar származású fizikus számolt ki, 100 km – kisebb-nagyobb eltéréssel – a tudományos világban ezt fogadják el mint a világűr határát.

3. A külső tér biztonságát meghatározó szabályozás

A külső tér szabályozását megalapozó főbb jogszabályok és egyéb szabályozások viszonya hasonló, de ugyanakkor eltérő és egybeolvadó az egyes országok jogrendszerével. A külső tér szabályozásánál is megtaláljuk az alapvető jogszabályokat, illetve az egyes űrutazással foglalkozó országok és egyéb szervezetek irányelveit, ajánlásait, valamint a nemzeti jogszabályok és alkotmányok eligazító szerepét. Valójában a világűr (külső tér) szabályozása igényli a legkomplexebb és legátfogóbb szabályozást. Természetesen a külső térrel kapcsolatos mind a munkaügy, az egészségügy, a szabadalmi jogok, a kártérítés, a szerződések, de még az adózás is a hasonlóan működő állami vagy nemzetközi jogszabályokból táplálkozik, ugyanakkor ezen jogszabályok alkalmazása teljesen új értelmezést nyit az egyes országok együttműködése terén.

4. Az űrtérrel kapcsolatos alapvető nemzetközi jogszabályok

A II. világháborút megelőzően a tudósok már felvetették a lehetőségét az űrutazásnak, azonban az ehhez szükséges rakéta-program a háborút követő győztes hatalmakkal együtt dolgozó német tudósok eredményének köszönhető. A jogi szabályozás tucatszínű technikai sikert követően, a holdraszállást megelőző években indult csak meg az ENSZ Jogi Albizottságának gondozásában.

⁵ *Légköroptikai jelenségek*. Legkoroptika.hu.

⁶ Both Előd: *A világűr határa*. Urvilag.hu, 2018.

1967. október hónapban lépett hatályba a Világűr szerződés, az Outer Space Treaty.⁷ A szerződés, amelynek már 106 ország az aláírója, valójában az államok űrbeli tevékenységét, illetve a világűr hasznosítását szabályozza, magában foglalva a holdat és az egyéb égitesteket. A szerződés nemzetközi szinten elsőként szabályozza a világűr békés célú felhasználását, és valamennyi országnak és magánszervezetnek – állami égisz alatt – megadja a lehetőséget, hogy azt kutassa, elérje, valamint az eredményeket is egyöntetűen az emberiség javára kell hogy fordítsa. Emellett megjelenik a károkozás feltétele is, miszerint az asztronauták mint az emberiség küldöttjei egyesítik a közös akaratot, így ha bármilyen személyi sérülés vagy veszélyhelyzet állna fenn, úgy minden országnak kötelessége azonnal segítséget nyújtani. Egyúttal minden államnak az űrrel kapcsolatos nemzeti tevékenysége folytán nemzetközi felelőssége áll fenn.

1968 decemberében született meg a segítségnyújtási megállapodás, a Rescue Agreement,⁸ amely az Outer Space Treaty (5) cikkelye alapján szab felelősséget az egyes államokra. Eszerint minden államnak kötelessége az asztronauták és az űreszközök személyzetének a segítése és biztonságos helyre való visszajuttatása. Egyúttal természetesen felelőssége az űreszközök visszajuttatása a felbocsátó államnak, illetve egyéb, az űreszközök által okozott károk megelőzése, enyhítése is.

1972 szeptemberében lépett hatályba az Outer Space Treaty (7) bekezdése alapján kifejlesztett Liability Convention,⁹ amely az űreszközök által okozott kár nemzetközi felelősségét határozza meg. Itt már konkrétabban fogalmaz a jogszabály, ugyanis minden olyan kárért felelős a felbocsátó állam, amely a Földön történik, bárkivel, bármilyen tulajdonnal szemben, beleértve más felbocsátó állam károsodott eszközét is. Amennyiben több felbocsátó állam vesz részt a küldetésben, úgy a károkozásért egyetemlegesen felelnek a harmadik féllel szemben. Az egyezmény komoly határidőket és eljárásjogi rendelkezéseket is megfogalmaz, egyúttal nézeteltérés esetén külön a követelés érvényesítésére létrehozott bizottság felállítását is elrendeli.

1976 szeptemberében fogadták el a regisztrációs egyezményt, a Registration Convention-t,¹⁰ amely egy integrált rendszer létrehozását és felépítését meghatározó jogszabály. Az ENSZ főtitkárát bízták meg a rendszer üzemeltetésével, amely szabadon nyitva áll minden állam és nemzetközi szervezet adatmegosztása előtt, amely valamennyi, a külső térbe irányított eszközt kötelezően lajstromozza.

Végül az öt alapidokumentum között kap helyet az 1984 júliusában hatályba lépő Moon Treaty,¹¹ amely a Hold és más égitestek békés célú hasznosításáról rendelkezik. A szerződés külön hangsúlyt ad az Outer Space Treaty alapjainak, ugyanis ezeken az égitesteken a katonai jelenlét nem biztosítható, valamint ezen égitestek környezetét kiemelten tartozunk védeni. Még a Holdon és egyéb égitesteken való tartózkodást is határidőhöz és bejelentéshez köti az egyezmény. A hasznosítására vonatkozóan nem tartalmaz konkrét rendelkezést, azt tudományos célra, a megfelelő mértékben és egy nemzetközi szervezet vezetése alatt tartja elképzelhetőnek. Ez egy különösen érdekes

⁷ *Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies.* UNOOSA.

⁸ *Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts and the Return of Objects Launched into Outer Space.* UNOOSA, 1967.

⁹ *Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects.* UNOOSA, 1971.

¹⁰ *Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space.* UNOOSA, 1974.

¹¹ *Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies.* UNOOSA, 1979.

területe lesz a nemzetközi együttműködésnek, mivel a Hold ásványanyagkészlete egyes fő elemek tekintetében kétszerese a Föld készletének. Így a felbocsátásra képes államok előnyhöz juthatnak, amennyiben kivonják magukat a korlátozás alól.

A fenti szerződések mindegyike azt az irányt engedi mutatni, hogy a nemzetközi közösség együttesen akar fellépni a külső térben zajló utazások terén, azonban a verseny igen széles körű és az egyes államok érdekei alapvetően eltérhetnek. Nagyon nehéz feladata lesz az ENSZ vezetőinek fenntartani az űrutazással kapcsolatos nemzetközi kohéziót, amely minden bizonnyal a Földön zajló érdekek és belső feszültségek színtere is lesz.

5. Biztonságot fenyegető tényezők a külső térben

Mielőtt tovább folytatnánk a szabályozási környezet vizsgálatát, pontosítanunk szükséges, mi is az, ami fenyegeti a biztonságot a világűrben. Mindenekelőtt el kell határolnunk pár alapvető területet. Jelen publikációnak nem témája a világűr védelme, sem a világűrből jövő azonosított és azonosítatlan tárgyak vizsgálata. A központi kérdés az ember által alkotott tárgyak világűrben történő biztonságos mozgása.

Valójában az alábbi három terület merül fel, amennyiben a külső térrel kapcsolatos biztonságot elemezzük: a világűrben zajló természeti események, a világűrből jövő tárgyak, jelenségek és a világűrben lévő mozgás. A tanulmányban az utóbbival foglalkozunk, már csak azért is, mert a másik két terület inkább fizikai és műszaki ismereteket kíván, ahol a természeti jelenségek vizsgálatáról, illetve az egyes tárgyak okozta veszélyről, esetlegesen az űrtérbe telepített, de a földi életet fenyegető fegyverekről is szó van.

A tanulmányom jogi szabályozását képező, az űrutazást veszélyeztető tárgyak elsődlegesen a LEO (*Low Earth Orbit*, alacsony földkörüli pálya, magasság 200–2000 km) vagy GEO (*Geostationary Orbit*, geostacionárius pálya) (magasság > 35 000 km) pályán vannak túlsúlyban. A műholdak java részét is itt helyezték üzembe, amelyek jelentőségét mutatja, hogy 2010-ben még alig érték el az 1000 műholdat, ma már a 2000-et is meghaladja számuk.

Az űrutazást valójában maga az űrutazást leginkább vágyó és végző aktor, az ember nehezíti meg önmaga számára. Ugyanis a külső térben fellelhető veszélyek legnagyobb része ma már a mesterséges, szándékos vagy szándék nélkül okozott űrhulladék útján azonosítandó. A természeti erők legtöbb káros hatását leküzdöttük a különböző technikai és műszaki felszereléssel, azonban a térbeli utazásra részben a legnagyobb veszélyt leginkább ezen eszközök, illetve ezen eszközök darabjai jelentik/jelenthetik. Az űrhulladékot a felbocsátott műholdak és rakéták, valamint egyéb, az űrutazás érdekében használt vagy az űrutazással feljuttatott tárgyak és azok darabjai alkotják.

A műholdakat méretüktől függően több csoportba soroljuk, függetlenül attól, milyen tömegük van.¹² Az összes (2218) működő műholdból 562 db a GEO, 1468 db

¹² *A Handbook for Post-Mission Disposal of Satellites Less Than 100 kg*. Franciaország, International Academy of Astronautics, 2009. Extra-heavy: 5000 kg vagy nagyobb, Heavy: 1000–5000 kg, Medium: 500–1000 kg, Smallsat: 500 kg vagy kisebb, Microsat: 100 kg vagy kisebb, Nanosat: 10 kg vagy kisebb, Picosat: 1 kg vagy kisebb.

a LEO pályán mozog,¹³ így a legtöbb űrhulladék is itt, a LEO pályán keletkezik, köszönhetően a műholdak nagyobb számának. Jelenleg a legtöbb műhold, amelyet a világűrbe felbocsátanak, nano és az alatti nagyságú, mindösszesen több mint a felét teszi ki. A probléma valójában ebből is adódik, ugyanis ezek a kis műholdak sokkal nehezebben távolíthatók el, mint a nagyobb társaik, így sokkal nagyobb hulladékfelhőt képesek képezni az adott Föld körüli pályán, egyúttal sokkal nehezebb a megfigyelésük és a nyilvántartásuk is. A visszatermelődést folyamatosan segíti az a tény is, hogy 2010 körüli időben egyre több és egyre kisebb űreszközöket bocsátottak fel, amelynek leginkább gazdasági és versenydinamikai okai lehetnek. Nem lebecsülendő továbbá az a tény sem, hogy az űrkutatás jelenleg egy 50 milliárd eurós üzlet¹⁴ (csak EU-szinten), amely 3-4-szer gyorsabban növekszik az átlaggazdaságnál, mintegy 100 év alatt a gazdaság felét adja. Nem szabad elfelejtenünk, hogy valamennyi informatikai (TV, PC, telefon, közlekedési eszközök fedélzeti rendszerei, időjárás, óra stb.) termék csak azért ennyire fontos és sokoldalú számunkra, mivel könnyen elérhető és felhasználóbarát szolgáltatásként kínálják a hétköznapok emberének az űrtechnológiát. Ennek köszönhetően még a 2000-es évek elején alig 40 ország bocsátott fel műholdat, ezen országok száma 2010-re elérte az 50-et, ma már pedig meghaladja a 80-at, tehát több mint 80 ország rendelkezik „közvetlen” űrtechnológiai adatokkal és ismeretekkel.¹⁵

A fentiek alapján kétféle veszély fenyegeti a külső tér biztonságát: a működő műholdak összeütközése az űrhulladékkal, illetve a nem működő űreszközök, illetve azok darabjai által okozott károk. Az űrügynökségeket összekötő nemzetközi szervezet *Inter-Agency Space Debris Coordination Committee*, 4-es számú munkacsoportja által kiadott iránymutatások definíciója szerint az űrhulladék kifejezés használandó minden olyan mestereségesen előállított, már nem működő tárgyra és annak darabjaira, amely Föld körüli pályán mozog, vagy a légkörbe próbál belépni.¹⁶

Jelenlegi állás¹⁷ szerint mindösszesen 5560 felbocsátás történt a kezdetektől (1957) napjainkig. Ezzel együtt 9600 műhold került pályára, azonban már csak a fentebb említett 2218 műhold működik, és ennek ellenére mégis 5500 műhold bolyong a külső térben. Az IADC fogalmának megfelelő űrhulladékok száma eléri a 23 000-et, amelyet regisztráltak is. Azonban a tudósok által becsült körülbelül 500 ütközés, robbanás stb. eredményeként mára 8800 tonna űrhulladék kering a Föld körül, és ami még riasztóbb, ezek mérete és száma megsokszorozódott az ütközések okán. A fentebb részletezett műhold-mérettáblázathoz hasonlóan a keringő űrhulladéknak is van kategorizálási formája, amely szerint: 34 000 tárgy, hulladék > 10 cm; 900 000 tárgy, hulladék 1–10 cm között, 128 millió tárgy, hulladék 1 mm – 1 cm között.¹⁸

Észrevehető, hogy az ütközések, robbanások során egyre több kisebb és kisebb űrhulladék keletkezik, és kering a Föld körül. Ennek valójában sokkal nagyobb kockázata van, mivel innen a Földről azt hihetnénk, hogyha kivetítjük a Föld átmérőjét, az űrhulladék keringési magasságát, valójában nem is olyan sok. Százszor ennyi ember

¹³ UCS Satellite Database. Union of Concerned Scientists, 2005.

¹⁴ ESPI Report 71. *Towards a European Approach to Space Traffic Management*. European Space Policy Institute, 2020.

¹⁵ *Satellites by countries and organizations*. N2YO.com; *Az egész űrtörténelem számokban, egy ábrán*. Urvilag.hu, 2011.

¹⁶ *IADC Debris Mitigation Guidelines*. UNOOSA Inter-agency Space Debris Coordination Committee, 2007.

¹⁷ *Space debris by the numbers*. European Space Agency.

¹⁸ Uo.

él a Földön, és ha akarom napokig nem találkozom senkivel. Azonban a külső térben más a helyzet, ugyanis nem lehet szabályozni e tárgyak mozgási sebességét, ami annyit jelent, hogy szabad gyorsulás van, és ennek mértéke 0,8–7,5 km/s. A kilométer/másodpercenkénti sebessége egy űrtárgynak 25 000 km/h-nak felel meg. Ez azt jelenti, hogy még a legkisebb darabok is átszakítják az űrruhát, és még az űreszközökben is végzetes károkat okozhatnak. Természetesen a tudósok folyamatosan számolják az ütközés lehetőségét, amely 1:10 000 általában, illetve – ahogy a következő fejezetben majd kifejtem – folyamatos gondolkodás és fejlesztés képezi ezen területet alapját a minél jobb védekezés, a jogi szabályozás kialakítása és az űrhulladék eltakarítása érdekében.

6. További szabályozások

A jogszabályi alapok lerakását követően folytassuk a ránk háruló veszélyek ezen irányú vizsgálatát, nem tévesztve szem elől, hogy ahol az ember jár, ott általában „szemetel”. Így valójában önmagunknak köszönhetjük, hogy az űrhulladék eltávolítására tudósok ezreit kell foglalkoztatnunk, és a folyamatos szabályozás miatt ez egyre növekvő befektetést igényel a részünkről. De az emberi kíváncsiság tartja állandó mozgásban a fejlődést, és körültekintően, a biztonság fenntartásával ez a fokozatos fejlődés el is érhető.

A fentebb már említett Registration Convention egyezményt figyelembe véve, valamint természetesen az egyes felbocsátó államok katalogizálási folyamatának eredményeként a felküldött eszközökről is pontos adataink vannak. Azonban az űreszközök és rakományuk regisztrálása mellett egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az űrhulladék keveredik a működő rendszerekkel, és azok találkozása egyre valószínűbb. A külső térben számos egyéb ütközés, robbanás is zajlik, amelyek valószínűségét emelik, hogy a kezdetekhez képest 2010 óta évi 400–500 felbocsátás történt, a megelőző 2000–2010 közötti időszakban ez körülbelül évi 100–110 indítás volt. A jelenlegi előrejelzések alapján ez a következő években inkább az évi 500–700 felbocsátás tartományban fog realizálódni.

Az igazi áttörést és egyben a külső térben lévő tárgyak figyelését Donald Kessler professzor tanulmánya tette egyértelművé. Donald Kessler,¹⁹ a NASA tudósa 1978-ban tette közzé a tanulmányát, amely szerint a már fent lévő űreszközök és az időközben különböző ütközések révén keletkezett űrhulladék a további, folyamatos felbocsátásokkal egyre inkább növelik az ütközések számát, és az ilyen ütközések során keletkezett darabok összetalálkozásának valószínűsége még nagyobb lesz. Egyértelműen kimutatható a multiplikátorhatás, amely során egyre több és kisebb darab keletkezik, amelyek találkozásának valószínűsége egyre nagyobb, így még több és kisebb darabot hoznak létre.

A megoldást egyértelműen egy közös szabályozás jelentené, amelyet a szakirodalom Space Traffic Management (STM) hív, azonban még teljesen nem tisztázott annak tartalma. Több nemzetközi szervezet, mint az International Academy of Astronautics (IAA) vagy az International Telecommunication Union (ITU), de akár az egyes országok

¹⁹ Don Kessler. International Association for the advancement of space safety.

nemzeti felfogása is kísérletet tesz a definíció megalkotására, azonban egységes meghatározás továbbra sem jelenik meg. Talán a leginkább a lényegyet megragadó megfogalmazást Yvon Henri, az ENSZ Nemzetközi Távközlési Egyesület (*International Telecommunication Union*, ITU)²⁰ vezetője adja: „Az STM (Space Traffic Management) magában foglalja a belépést, a működést és a visszatérést a külső térből, elkerülve minden zavaró akadályt.”²¹

Mivel egységes szabályozás nincs, és az egyes államok leginkább a nemzetközi szervek és az Amerikai Egyesült Államok szabályozását veszik át, nézzük mit is foglal magában az STM, milyen irányban kell gondolkodnunk, ha be akarjuk vezetni.

A különböző fogalmakból kiindulva elmondhatjuk, hogy valamennyi ország és nemzetközi szervezet egyetért abban, hogy az STM egy biztonságos utazást jelent a külső tér felé, ahol az ember épségben tudja feladatát elvégezni, és jelentős sérelem nélkül vissza is tud térni a felbocsátó helyére, anélkül, hogy aggódnia kellene a külső környezeti hatásoktól, más égitestekkel, űrhulladékkal való komoly találkozástól, illetve minden egyéb, az életet, sérülést veszélyeztető tényező visszafordíthatatlan felmerülésétől. Ennek érdekében szükséges a jogi és mérnöki szabályozás megalkotása, amely alapján a részt vevő országok egységes szabályozást és technikai kialakítást fogadnak el, lecsökkentve a testi épség, valamint a felbocsátott eszközök károsodásának lehetőségét.

A vizsgálandó szabályozások (kiemelve a mérőföldköveket, természetesen a felsorolás nem taxatív és teljes körű) az alábbiak: 1. USA Space Policy Directive 3; 2. IADC Space Debris Mitigation Guidelines; 3. PMD; 4. ISO 24113.

7. USA Space Policy Directive 3

Az Amerikai Egyesült Államok STM-modellje a legfejlettebb, következik ez az űrutatás terén vállalt vezető szerepéből is. Az STM-terület terén legjellemzőbb áttörést a 2018 júniusában kibocsátott USA Space Policy Directive – 3²² irányelv jelentett, amelyben már közvetlenül az STM mint a biztonságos közlekedés megjelenése látható. Ennek alapján az USA fő feladatának tekinti, hogy – a vezető szerep megtartása mellett – az elért technikai és egyéb vívmányokat felhasználják, és az űrutatásból elért eredményeket elérhetővé tegyék az állami szektor mellett a magáncégek számára is. Az USA STM-rendszere magában foglalja a Space Situational Awareness (űrbéli tárgyak elhelyezkedésének megfigyelése, SSA) és a Space Surveillance and Tracking (űrfelügyelet és nyomkövetés, SST) rendszert, amelyek a műholdakról és egyéb tárgyakról a külső térben rögzítenek adatokat, valamint folyamatosan figyelik a térből jövő környezeti hatásokat és a Föld körül keringő tárgyakat, rádióhullámokat.

Mindamellet az irányelv célja, hogy csökkentse az űrhulladék által okozott károkat, illetve az információ összegyűjtésével az USA jobb pozícióban legyen a más országokkal történő adatmegosztás területén, fejlesztve a minőségi elvárásokat

²⁰ Az ENSZ Nemzetközi Távközlési Egyesület honlapja.

²¹ Yvon Henri: *Frequency Management and Space Traffic Management*. International Telecommunication Union Space Law Symposium, 2015.

²² *Space Policy Directive 3*. The White House Presidential Memoranda.

az űreszközökkel szemben és a jogi szabályozás egyértelműbbé tételét, valamint a kormányzati és magánprojektek, -szolgáltatások összekapcsolását.

A fentiek megvalósítása nemcsak az USA, hanem valamennyi ország és magáncég részéről rejt kockázatot, mivel a megállapodások ellenére mindenki félti a tudományos eredményeit, valamint egyes ázsiai országok agresszív fellépése nem engedi, hogy az adatáramlás teljesen szabad legyen.

8. IADC Space Debris Mitigation Guidelines

Az Inter-Agency Space Debris Coordination Committee (IADC)²³ által 2007-ben kiadott IADC Space Debris Mitigation Guidelines nem kötelező erejű, mivel ez csak inkább egy ajánlás a 13 űrügynökséget²⁴ tömörítő szervezettől. Azonban bármely szervezetnek, országnak kiindulópontot jelenthet a saját szabályozásának megalkotásában, mint ahogy számos azóta ezen irányelven alapuló intézkedés megszületett. Valójában még az USA szabályozási eljárását is megelőzte az irányelv, azonban annak javaslati jellege akkor sem engedi, hogy felsőbb szabályozási, akár jogszabályi, nemzetközi megállapodásnak tekintsük. Az irányelv fő célja, hogy a legszükségesebb mértékben bocsájtunk fel eszközöket, majd ezek az eszközök, ahogy feladatukat ellátták, kerüljenek vissza a felbocsátó országba, egyúttal megakadályozva, hogy a Föld körüli pályán bármilyen oknál fogva is szétszóródjanak.

Az irányelv mindamelllett, hogy meghatározza az űrkutatás egyes alapfogalmait, kutatási szintjeit, fő alkalmazását abban látja, hogy meghúzza az űrutazás kereteit és elvégzendő feladatokat hagyományozzon arra, aki erre gazdaságilag, technikailag, akarati szinten képes és eredményes. Az űrutazás megtervezése mellett a felbocsátó országoknak külön javasolja az űreszközök technikai felépítésének összehangolását, különböző standard megoldások felállítását, amellyel alapot teremt további szervezeteknek, hogy komolyan foglalkozzanak a felbocsátott eszközök anyagainak és életpályájuknak a meghatározásával, teret engedve egyes újító műszaki megoldásoknak. Elsőként összegzi a tárgyak élettartamára vonatkozó 25 éves időtartamot, amelyet követően minden eszközt ártalmatlanítani szükséges, nehogy anyagi vagy személyi károkat okozzon a külső térben vagy a Föld légkörébe történő visszatérésekor.

A fenti IADC-irányelv teremtette meg talán a nemzetközi szakma részéről azt az odafigyelést, amelyre minden kutatás és fejlesztést végző szervezet hivatkozhat. Jelenleg a legtöbb űrhulladék – amely a legveszélyesebb az űrutazás számára – a LEO 600-800 km²⁵ magasságban található, így a korábban jelzett jogszabályok alkalmazhatósága itt érvényesülhetne a legjobban.

²³ IADC Debris Mitigation Guidelines. (2007) i. m.

²⁴ Olaszország, ASI (Agenzia Spaziale Italiana); Franciaország, CNES (Centre National d'Etudes Spatiales); Kína, CNSA (China National Space Administration); Kanada, CSA (Canadian Space Agency); Németország, DLR (German Aerospace Center); Európai Űrügynökség, ESA (European Space Agency); India, ISRO (Indian Space Research Organisation); Japán, JAXA (Japan Aerospace Exploration Agency); Dél-Korea, KARI (Korea Aerospace Research Institute); USA, NASA (National Aeronautics and Space Administration); Oroszország, ROSCOSMOS (State Space Corporation „ROSCOSMOS”); Ukrajna, SSAU (State Space Agency of Ukraine); Anglia, UKSA (United Kingdom Space Agency).

²⁵ ESA's Annual Space Environment Report. ESA European Space Operation Centre, 2019.

9. Post-Mission Disposal

Az International Academy of Astronautics a 2019-es évben kibocsátotta a *PMD – Post-Mission Disposal* nevű kézikönyvét, amelyben az űreszközök küldetés utáni ártalmatlanításáról ad információkat, feladatokat. De mielőtt továbbmennénk, először nézzük meg mi is az a Post-Mission Disposal. A kézikönyv szerint azon stratégia alkalmazása az űreszköz, műhold esetében, amelynek segítségével lecsökkenthetjük a Föld körüli pályán töltött időt, miután a küldetését az adott eszköz már befejezte. Ennek több oka is van. A bevezetésben felvázoltam az egyes légkörök kiterjedését, amelyek most kapnak jelentőséget. Ugyanis minden egyes, a külső térben lévő tárgy háromféleképpen végezheti: kering a pályáján, ütközés áldozata lesz, vagy visszatér a Föld légköréhez, amellyel találkozva egyre több kémiai anyaggal találkozik és elég. Persze, ha elég, ugyanis a titán, az üveg nem olyan könnyen olvad fel. Ezért az űreszközök egyes részei túljuthatnak a légkörön, nekicsapódva egy repülőgépnak vagy lejjebb, egy háznak.

Természetesen a fenti sorsok egyike sem megfelelő számunkra, az űreszközök nem maradhatnak felügyelet nélkül. Erre több mérnöki megoldást is lehet találni, amelynek jogszabályi alapjait a fentebb írt szabályozások már megteremtették. Leegyszerűsítve és kizárólag mint jogi megoldás, a legjobb, ha az űreszközt magát visszahozzuk a Földre, azaz tudjuk irányítani. Erre azonban külön meghajtóval kell rendelkezzen minden egyes űreszköz. Gondolhatjuk, hogy ez nem kivitelezhető minden egyes esetben, hiszen a manőverezésre képes meghajtó növeli az eszköz tömegét és méretét, amely egy mikroszatellitnél megengedhetetlen. A mérnöki találékonyság határától azonban nem kell félnünk, egyre jobb eszközöket találnak fel. Az űrhulladék nagy száma és a külső tér környezeti, természeti hatásai azonban mind befolyásolják, vagyis inkább nehezítik az eszköz manőverezését. A napkitörések, a surlódás növekedése is hat az eszközre.

10. ISO 24113 szabvány

Az International Organization for Standardization (ISO) 24113 számú szabványa ma már elvezetett több olyan megoldáshoz, amely azt vizsgálja, hogy milyen anyagból kellene készüljön az eszköz, hogy visszairányításakor biztosan elégjen a légkörben, valamint ütközéskor milyen legkisebb további problémát okozhat. Egyre több standard megoldás létezik, amelyet az egyes űrügynökségek ugyan fokozatosan, de folyamatosan vesznek át. Mindemellett számos szoftver is segít mérni, kiszámolni az egyes felbocsátott űreszközök ütközési pályáját, esetleges élettartamát, illetve hogy az akadályok ellenére milyen is lehet a túlélési statisztika.

11. Összegzés

A fent kiválasztott szabályozások természetesen nem teljeseek, és nélkülözik az egyes országok speciális megoldásait. 2010-től kezdve egyre több ország foglalkozik a területéről indított vagy az ott esetlegesen előforduló űrtevékenységgel, de egyelőre még az európai integritás ezen a téren szabályozatlan. Maga az STM egy komplex rendszer,

és talán egy ország számára nem is teljesen értelmezhető más országok közreműködése nélkül. Természetesen az olyan országok, amelyek képesek az űrutazás valamennyi lépését önállóan megtenni (USA, Oroszország, Kína, India, European Space Agency [ESA, Európai Űrügynökség], Japán) sem tudnak önállóan eljárni egy esetleges nem kívánt eseményt követően, hiszen a Föld kiterjedéséből adódóan bárhol bekövetkezhet a károközás.

Véleményem szerint erre csak az ENSZ képes, azonban maga a szervezet egyéb feladatai nehézkes ellátása miatt nem teljesen tisztelt. Az Európai Űrügynökségben van talán meg az a többoldalú kapcsolatrendszer, amely valójában behálózhatná a világot, de az angolszáz országokkal ahhoz együtt kell működjön. Csak egy ilyen nemzetek feletti/szupranacionális szervezet képes ezt a szintű feladatot megoldani.

A fenti áttekintés alapján remélhetőleg a következő időszak legtermékenyebb területét lesz szerencsém nagyító alá venni, valamint a téma érdekessége és mindent átfogó jellege végre megismerteti és érdekessé teszi minden ember számára az igazi 3D élményét.

Felhasznált irodalom

Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts and the Return of Objects Launched into Outer Space. UNOOSA, 1967. Elérhető: www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introrescueagreement.html (A letöltés dátuma: 2020. 03. 23.)

Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies. UNOOSA, 1979. Elérhető: www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/intromoon-agreement.html (A letöltés dátuma: 2020. 03. 23.)

A Handbook for Post-Mission Disposal of Satellites Less Than 100 kg. Franciaország, International Academy of Astronautics, 2009.

Az egész űrtörténelem számokban, egy ábrán. Urvilag.hu, 2011. Elérhető: www.urvilag.hu/a_honap_szama/20110902_az_egesz_urtortenelem_szamokban_egy_abran (A letöltés dátuma: 2020. 03. 18.)

Az ENSZ Nemzetközi Távközlési Egyesület honlapja. Elérhető: www.itu.int/en/Pages/default.aspx (A letöltés dátuma: 2020. 04. 16.)

Both Előd: *A világűr határa.* Urvilag.hu, 2018. Elérhető: www.urvilag.hu/velemenyek/20180912_a_vilagur_hatara (A letöltés dátuma: 2020. 03. 23.)

Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects. UNOOSA, 1971. Elérhető: www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introliability-convention.html (A letöltés dátuma: 2020. 03. 23.)

Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space. UNOOSA, 1974. Elérhető: www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introregistration-convention.html (A letöltés dátuma: 2020. 03. 23.)

Don Kessler. International Association for the advancement of space safety. Elérhető: <http://iaass.space-safety.org/awards/jerome-lederer-space-safety-pioneer-award/space-safety-pioneer-award-hall-of-fame/kessler-biography/> (A letöltés dátuma: 2020. 03. 28.)

- ESA's Annual Space Environment Report.* ESA European Space Operation Centre, 2019. Elérhető: www.sdo.esoc.esa.int/environment_report/Space_Environment_Report_latest.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 03. 15.)
- ESPI Report 71. Towards a European Approach to Space Traffic Management.* European Space Policy Institute, 2020. Elérhető: <https://espi.or.at/publications/espi-public-reports/category/2-public-espi-reports> (A letöltés dátuma: 2020. 03. 28.)
- IADC Debris Mitigation Guidelines.* UNOOSA Inter-agency Space Debris Coordination Committee, 2007. Elérhető: www.unoosa.org/documents/pdf/spacelaw/sd/IADC-2002-01-IADC-Space_Debris-Guidelines-Revision1.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 03.18.)
- Légköröptikai jelenségek.* Legkoroptika.hu. Elérhető: <http://legkoroptika.hu/alegkor-felepitese> (A letöltés dátuma: 2020. 05. 06.)
- Nem maradhatunk mindig a bölcsőben – Ciolkovszkij évforduló van!* Világtudomány. Elérhető: [www.vilagtudomany.hu/index.php?data\[mid\]=7&data\[id\]=1331&-nem-maradhatunk-mindig-bolcs337ben--ciolkovszkij-evfordul-van](http://www.vilagtudomany.hu/index.php?data[mid]=7&data[id]=1331&-nem-maradhatunk-mindig-bolcs337ben--ciolkovszkij-evfordul-van) (A letöltés dátuma: 2020. 03. 23.)
- New Mexico Museum of Space History.* Elérhető: www.nmspacemuseum.org/halloffame/detail.php?id=27 (A letöltés dátuma: 2020. 04. 29.)
- Satellites by countries and organizations.* N2YO.com. Elérhető: www.n2yo.com/satellites/?c=&t=country (A letöltés dátuma: 2020. 03. 18.)
- Space debris by the numbers.* European Space Agency. Elérhető: www.esa.int/Safety_Security/Space_Debris/Space_debris_by_the_numbers (A letöltés dátuma: 2020. 03. 24.)
- Space Policy Directive 3.* The White House Presidential Memoranda. Elérhető: www.whitehouse.gov/presidential-actions/space-policy-directive-3-national-space-traffic-management-policy/ (A letöltés dátuma: 2020. 03. 13.)
- Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies.* UNOOSA, 1966. Elérhető: www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introouterspacetreaty.html (A letöltés dátuma: 2020. 03. 23.)
- UCS Satellite Database.* Union of Concerned Scientists, 2005. Elérhető: www.ucsusa.org/resources/satellite-database (A letöltés dátuma: 2020. 03. 24.)
- Yvon Henri: *Frequency Management and Space Traffic Management.* International Telecommunication Union Space Law Symposium, 2015. Elérhető: www.unoosa.org/pdf/pres/lsc2015/symp-04.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 03. 30.)

Szolnoki Szabolcs¹

Az izraeli–ciszjordániai határkerítés létrejöttének történeti és geopolitikai előzményei

Historical and Geopolitical Antecedents of the Building of the Israel–West Bank Border Fence

Absztrakt

Izrael az államterületéhez viszonyított határkerítések és izolációs falak hosszában a világelsők között van annak ellenére, hogy nyugati irányból az országot a Földközi-tenger szegélyezi. Az országot körülölelő kerítésrendszer lezárja a Libanonnal, Szíriával, Jordániával és Egyiptommal közös határokat. A palesztin területeket illetően az Izrael és Ciszjordánia között húzódó fal építését 2002-ben kezdték meg, a Gázai övezetet pedig nem csupán a földfelszín felett, hanem nyolc méter mélységben is elszigetelik az alagútfúrások megakadályozásának érdekében. A téma kényes politikai mivoltát érzékelteti a szemben álló felek közötti, elnevezéseket illető polémia is: míg a cionista és pro-izraeli véleményformálók „szeparációs kerítésnek”, „biztonsági kerítésnek” vagy „terrorizmus elleni biztonsági falnak” nevezik, addig pro-palesztin források gyakran „Apartheid-fal” néven hivatkoznak rá. A körülzárt földrajzi területet is eltérően írják le – a palesztin államiság megteremtésének hívei Palesztinaként, a cionista érzelmekkel Nagy-Izraelt létrehozni vágyók és zsidó radikálisok az ókori területi elnevezéseket használva Júdea és Szamária néven. A szerző jelen tanulmányban a semleges színezetű, a földrajzi fekvésére utaló Ciszjordánia vagy nyugati part elnevezéseket használja. A dolgozat célja a történeti és geopolitikai áttekintés Izrael fizikai határfalainak kiépítéséről, majd a jelenkor új típusú, digitális kerítéseinek bemutatása. A kutatást személyes látogatások, interjúbeszélgetések és a szakirodalom feldolgozása alapozta meg.

Kulcsszavak: Izrael, Ciszjordánia, határkerítés, államterület, intifáda

¹ Pécsi Tudományegyetem, Földtudományok Doktori Iskola, doktorandusz, Külgazdasági és Külügyminisztérium, Tel-Avivi Magyar Nagykövetség, tudományos és technológiai szakdiplomata – University of Pécs, Doctoral School of Geography and Earth Sciences, PhD student, Ministry of Foreign Affairs Embassy of Hungary in Tel -Aviv, diplomat, e-mail: szabolcs.szolnoki@pm.me

Abstract

Israel is among the global record holders in the length of borders and isolation walls compared to its territory, despite the fact that the country is bordered by the Mediterranean Sea from the west. The fence system surrounding the country closes the borders with Lebanon, Syria, Jordan, and Egypt. Regarding the Palestinian territories, construction of the wall between Israel and the West Bank began in 2002 and the Gaza Strip is isolated not only above ground but also at a depth of eight meters in order to prevent tunneling. The delicate political nature of the subject is also reflected in the naming controversy between opposing parties: while Zionist and pro-Israeli opinion leaders call it 'separation fence', 'security fence', or 'counter-terrorism security wall', pro-Palestinian sources often refer to it as 'apartheid wall'. The geographical area is also described differently: proponents of the creation of Palestinian statehood call it Palestine, while Zionist-minded and Jewish radicals who aim to create the Greater Israel are using ancient territorial names as Judea and Samaria. In the present article the author uses the neutral West Bank term to describe the geographical location of the area. The aim of the study is to provide a historical and geopolitical overview of the construction of Israel's physical border walls and to make a reference to today's new types of 'digital fences'. The research is based on personal visits, interviews and literature review.

Keywords: Israel, West Bank, border fence, state territory, intifada

1. Bevezetés

Az Izraelt Ciszjordániától elválasztó falat őrtornyokkal tarkított, helyenként – kiváltképp lakott területek mentén nyolc méter magas és három méter széles, 60 méter hosszú biztonsági zóna övezi. Megépített szakaszának 95%-a azonban térfigyelő videókamerákkal felszerelt biztonsági kerítés, amelyet mindkét oldalról szögesdróttal védenek.

Fennállásának csaknem két évtizede alatt jelképpé vált, még a popkultúrába is beszivárgott. Napjaink legismertebb graffitiművészeinek, Banksynek számos munkája díszíti, filmek középpontjában áll.

A kerítés megépítéséhez vezető folyamat geopolitikai előzményeinek összefoglalása mellett elengedhetetlen a történeti háttér alaposabb kifejtése, mivel könnyebben átláthatóvá teszik a közelmúlt és a jelen politikai helyzetét, továbbá ismeretük segítheti mindkét fél álláspontjának, (rész)igazságainak és a konfliktus komplexitásának megértését. Előbbiekhez kapcsolódóan mérvadó továbbá a hágai Nemzetközi Bíróság vonatkozó tanácsadói állásfoglalásának bemutatása. Jelen tanulmány történeti áttekintése időbeni ugrásokkal, de a megértést nem veszélyeztetve, a térség arab és zsidó lakossága között kialakult konfliktus gyökereitől kezdődően mutatja be az eseményeket.

1. ábra: Banksynek tulajdonított graffiti a Jeruzsálemet és Ciszjordániát elválasztó falon

Forrás: Trompe l'oeil in Banksy. Jt.illustrations

2. A határok és határkerítések kialakulásának története

A kétezer éves zsidó diaszpóra következtében a bibliai vidékeken, azaz „Erec Israelben” az Oszmán Birodalom végnapjaiban mindösszesen néhány tízezer zsidó élt.

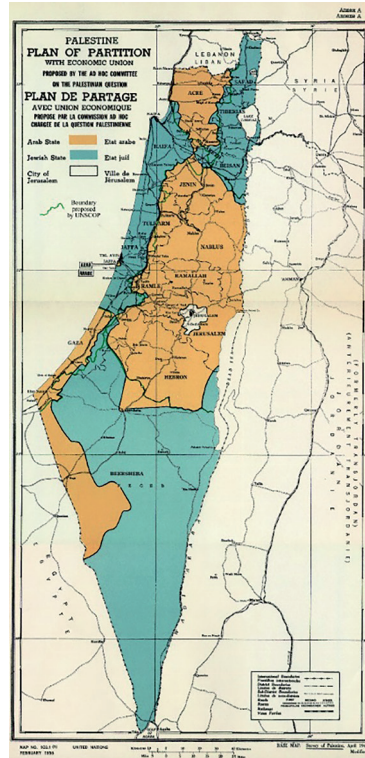
A zsidóság tömegesen a 19. század végétől kezdett több hullámban visszatelepülni őseik földjére. Kezdetben az együttélés békés volt az arab lakossággal, ám a bevándorlás tömegessé válásával egyre inkább elmérgesedett a helyzet, amellyel az oszmán hatóságoknak, majd a helyükbe lépő brit mandátumi igazgatási szerveknek is meg kellett küzdeni.

Végül a szinte háborús méreteket öltő arab–zsidó összecsapások nyomán az ügy megoldása a frissen megalakult ENSZ elé került. 1947. február 25-én Ernest Bevin külügyminiszter bejelentette a brit parlament alsóházában, hogy Nagy-Britannia a palesztinkérdés rendezésének reményében a szervezethez fordul.

A csúcsszervezet 1947. május 15-én létrehozta a United Nations Special Committee on Palestine-t (rövidítve: UNSCP), azaz „Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Palesztinai Különleges Bizottságát”. 11 tag² delegált megbízottakat, a nagyhatalmak szándékos távol maradásával az előkészített döntés semlegességnek védelme érdekében.³ A bizottság a mellékelt térképen ábrázolt kétállami megoldásra tett javaslatot. Palesztina területének zsidó és arab államra történő felosztása mellett Jeruzsálem különleges, államokon kívüli státuszt élvezett volna.

² Ausztrália, Kanada, Csehszlovákia, Guatemala, India, Irán, Hollandia, Peru, Svédország, Uruguay, Jugoszlávia.

³ Kalmár Zoltán: *Zsidók Palesztinában – A cionista vízióktól a zsidó államig*. Budapest, Gondolat Kiadói Kör, 2017.

2. ábra: Az UNSCP felosztási terve

Forrás: United Nations Resolution 181. Israeli-Palestinian history. Britannica. i. m.

A tervezet egyik érintett fél tetszését sem nyerte el. A zsidók kifogásolták Jeruzsálem helyzetét, a tervben szereplőnél kiterjedtebb területre tartottak igényt, amelyet főképp geopolitikai, védelmi jellegű indokkal húztak alá. A palesztin arabok és az Arab Liga államai a tervezet teljes egészét elvetették a kétállami megoldás koncepciójával egyetemben.

1947. november 29-én került sor a végszavazásra, a tervezet határozattá emeléséhez az ENSZ Közgyűlés kétharmados támogatására volt szükség. A Palesztina jövőbeni kormányzata címmel hozott 181. számú határozatot⁴ 33 igen, 13 nem szavazattal, 10 tartózkodás mellett fogadta el a Közgyűlés.

A mandátum lejártának napján, 1948. május 14-én, másfél hónappal az utolsó brit katona távozása előtt függetlenségi nyilatkozat⁵ közzétételével a zsidó állam kinyilvánította függetlenségét és szuverenitását. A nyilatkozatot, amelynek szövege utal a zsidó nép történelmére, önrendelkezési jogára, a II. világháború során történetekre, illetve az ENSZ Közgyűlésének 181. számú határozatára Izrael első miniszterelnöke, David Ben-Gurion olvasta fel.

⁴ Az ENSZ Közgyűlésének 181. számú határozata: United Nations Resolution 181. Israeli-Palestinian history. Britannica.

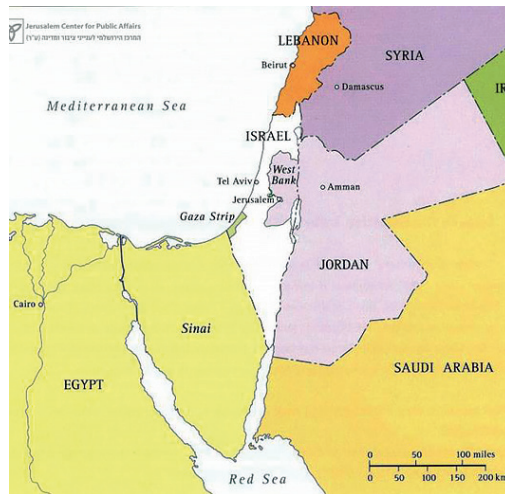
⁵ *The Declaration of the Establishment of the State of Israel.* Provisional Government of Israel.

A dokumentum kiemelte a zsidók szabad bevándorlásának jogát, a területen élő valamennyi polgár vallásszabadságát, a faji, nemi megkülönböztetés tilalmát, a polgárok teljes társadalmi és politikai egyenlőségét, és hitet tett az ENSZ alapokmányában foglalt elvek tiszteletben tartása mellett. Deklarálta továbbá a vallási szent helyek sérthetetlenségét tekintet nélkül arra, hogy azok mely felekezetekhez tartoznak.

A Függetlenségi Nyilatkozat szövege mindemellett békefelhívást fogalmazott meg a palesztinai arabok és a környező államok irányába, valamint felhívta a világ zsidóságát a létrejövő új állam támogatására. Egy lényeges körülményre nem tért ki: a létrejövő állam területére és hatáira.

1948. április 15-én, Izrael állam kikiáltásának másnapján az Arab Liga a kétállami megoldás elutasítását megismétlő levelet küldött az ENSZ-nek. Ugyanezen a napon Egyiptom, Libanon, Szíria, Jordánia és Irak hadereje megkezdte az arab területek elfoglalását, kirobbantva ezzel az 1948-as, első arab–izraeli háborút.

Az Izrael győzelmével véget érő hét hónapos háború során a zsidó paramilitáris szervezetek összeolvadása révén létrejött a modern izraeli haderő, az Izraeli Védelmi Erők (*Israeli Defense Forces, IDF*). A harcok jelentős áldozatokat követeltek: a zsidó lakosság 1%-a életét veszítette, több mint 700 ezer palesztinai arab lakos menekült a környező államokba. (A 3. ábrán az 1948-as határok láthatók.)

3. ábra: Az 1948-as határok

Forrás: <https://israeled.org/resources/maps/> (A letöltés dátuma: 2020. 05. 10.)

A fegyverszüneti megállapodás Egyiptommal 1949. február 24-én,⁶ Libanonnal 1949. március 23-án,⁷ Jordániával 1949. április 3-án,⁸ míg Szíriával 1949. július 20-án⁹

⁶ Israel and Egypt General Armistice Agreement (with annexes and accompanying letters) Signed at Rhodes on 24 February 1949. No. 654.

⁷ Lebanese–Israeli General Armistice Agreement. 1949.

⁸ Israel–Jordan Armistice Agreement. 1949.

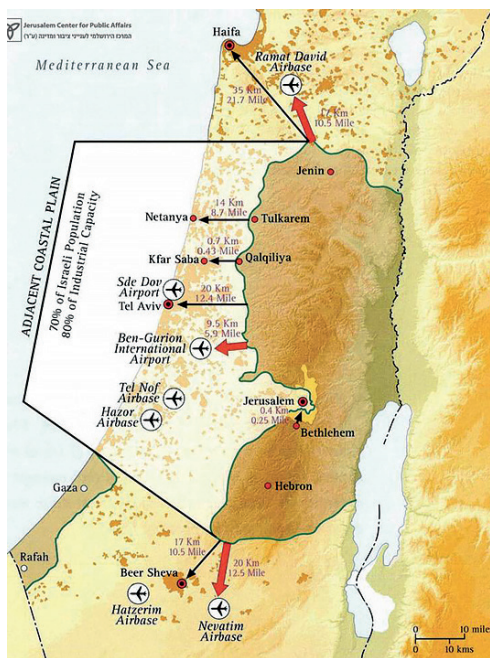
⁹ Israel and Syria General Armistice Agreement (with annexes and accompanying letters) Signed at Hill 232, near Mahanayim, on July 1949. No. 657.

született meg. Izrael 1949-es – a nemzetközi közösség jelentős hányada által azóta is elismert – határai az ENSZ határozatában foglaltakénál jelentősebb területeket tettek ki, magukban foglalták Akkó térségét, Júdea jelentős részét és a Negev-sivatagot. A fegyverszüneti megállapodások aláírását követően a Gázai-övezet Egyiptom, míg Ciszjordánia és Jeruzsálem keleti fele és óvárosa Jordánia fennhatósága alá került.

3. Izrael állam területének védelmi nehézségei, a hatnapos háború területi hódításai

A három oldalról ellenséges államokkal körülvett ország védelmének megszervezése jelentős feladat elé állította a formálódó haderőt, a stratégiai mélység úgy sem alakult ki, hogy az 1948-as határok túlterjeszkedtek a felosztási tervben szereplő területeken.

Az ország észak–déli irányban mintegy 555 kilométer hosszú, számos helyen azonban kelet–nyugati kiterjedése nem haladja meg a 20 kilométert. Az ábrán szereplő térkép egyes védelmi, stratégiai fontosságú területek Ciszjordániától mért távolságát mutatja.

4. ábra: Távolság Ciszjordánia és a kulcsfontosságú izraeli területek között

Forrás: Uzi Dayan: Defensible Borders to Ensure Israel's Future. Jerusalem Center for Public Affairs.

A domborzati jellemzők szintén nem kedveznek a védelmi erőknek: Ciszjordánia és a Golán-fennsík a környező izraeli területeknél lényegesen magasabb fekvésű. Az ország gazdaságának motorját képező, legsűrűbben lakott tengerparti sík övezet

katonai konfliktus esetén könnyűszerrel megcélozható a magasabban fekvő területekről. A helyzetet jól szemlélteti a Ben Gurion Nemzetközi Repülőtérre leszálló repülőgépet ábrázoló fénykép, amelyet egy közeli ciszjordániai faluból készítettek. A háttérben Tel-Aviv látható.

5. ábra: A Ben Gurion Repülőtér és Tel-Aviv látképe Ciszjordániából

Forrás: Uzi Dayan: Defensible Borders to Ensure Israel's Future. Jerusalem Center for Public Affairs.

A függetlenségi háborút követő első igazán jelentős fegyveres konfliktus az 1967. június 5. és június 10. között zajló úgynevezett hatnapos háború volt. Egyiptom, Szíria, Jordánia és Irak szovjet háttér-támogatással elkötelezte magát egy Izrael elpusztítására irányuló háborúra. A casus belli az Akabai-öböl lezárása szolgáltatta.

A háború első, döntő napján az Izraeli Légierő teljes flottáját bevetve egyidejűleg intézett támadást mind a négy ellenséges ország légereje ellen.¹⁰ Az eredmény az arab államok számára megsemmisítő volt: teljes légi flottájuk 75%-a egyetlen nap alatt megsemmisült.

A háború második napján Izrael behatolt a Gázai övezetbe, illetve a Sínai-félszigetre, ahol a kiépített erődrendszert egy nap alatt az összeomlás szélére sodorta. Mindeközben a jordán haderő Jeruzsálem nyugati, izraeli fennhatóságú részét támadta.

A háború harmadik napján az izraeli erők elfoglalták Kelet-Jeruzsálemet és az Óvárost, ezáltal kétezer év után újra hozzáférhettek a Siratófalhoz. A jordán haderő egészét a Jordán folyón túlra szorították, ezáltal ugyanezen a napon a háborúból történő kiszállásra is kényszerítették őket, nyugati szomszédjuk elfogadta az ENSZ tűzszüneti javaslatát.

A háború negyedik napján a monumentális Mitle-szorosban vívott tankcsata után Egyiptom is a fehér zászló felvonására kényszerült.

A háború ötödik és hatodik napján a harcok már kizárólag Izrael és Szíria között dúltak. Szíria a szövetségesei kiesése ellenére folytatta a harcot és a Golán-fennsíkron kiépített erődítményrendszeréből újraindította a tüzérségi támadásait az észak-galileai zsidó falvak ellen. Izrael nehéz helyzetbe került, mivel a szíriai bunkerek a Genezáreti-tónál több mint ezer méterrel magasabban helyezkedtek el. Végül az izraeli haderő áttört az erődrendszeren, és megindult Damaszkusz felé. Szíria ekkor tűzszünetet kért.

¹⁰ Martin Gilbert: *Izrael története*. Budapest, Pannonica, 2000.

A zsidó állam fennhatósága alá került a Golán-fennsík nyugati része, Ciszjordánia, Kelet-Jeruzsálem és az Óváros, a Gázai övezet és a Sínai-félsziget. Utóbbi kivételével, amely az 1979-ben megkötött kétoldalú békekötéssel újra egyiptomi kézbe került, a fenti területek bár eltérő mértékben és státuszban, de a mai napig izraeli befolyás alatt állnak.

A területek megszállását és folyamatos, szigorú ellenőrzés alatt tartását földrajzi sajátosságokkal, geopolitikai helyzetükkel indokolják. Izrael valamennyi, a témában elhangzó megszólalásában, hivatalos kiadványában igyekszik hangsúlyozni azon álláspontját, amely szerint a fenntartható békéhez védhető határookra van szüksége.¹¹

4. Az oslói folyamat

1979-től, az egyiptomi–izraeli békemegállapodás aláírását követően a közel-keleti békefolyamat folytatása érdekében Izrael és mások különböző kezdeményezésekkel éltek. Ezek eredményeként 1991 októberében amerikai és szovjet védnökség alatt összehívták a Madridi Békekonzferenciát Izrael, Szíria, Libanon, Jordánia és a palesztinok részvételével. A formális rendezvényeket a regionális problémák megoldásáról szóló két- és többoldalú tárgyalások követték.

Izrael és a palesztinok között a következő hónapokban intenzív egyeztetések zajlottak a színfalak mögött, amelynek eredményeként megszületett az Elvi Nyilatkozat (DOP), körvonalazva a Ciszjordániában és a Gázai övezetben élő palesztinok önrendelkezését. Mielőtt 1993. szeptember 13-án aláírták, üzenetváltásra került sor a PFSZ vezetője, Jasszer Arafat és Jichák Rabin miniszterelnök között, amelyben a PFSZ ígéretet tett a terrorizmus visszaszorítására, illetve alapszabálya azon cikkeinek visszavonására, amelyek tagadják Izrael létezési jogát, továbbá elkötelezte magát az évtizedes konfliktus békés megoldása mellett. Válaszul Izrael elismerte a PFSZ-t mint a palesztin nép képviselőjét.

A megegyezés a palesztin autonómiáról a Gázai övezetben és Jerikó térségében 1994 májusában lépett életbe. Három hónappal később Ciszjordániában Izrael átadta a korlátozott hatalmat a Palesztin Hatóság részére és a felelősséget az oktatás, a kultúra, az egészségügy, a szociális ellátás, a közvetlen adózás és a turizmus megszervezéséért.

1995 szeptemberében aláírták az izraeli–palesztin átmeneti megállapodást, amelynek értelmében a palesztin autonómia saját önkormányzati testület választásának lehetőségével bővül, illetve Ciszjordániában folytatódik az izraeli erők átcsoportosítása.

A talán legjelentősebb és kisebb változtatásokkal máig érvényben lévő rendelkezés értelmében az átmeneti megállapodásban Ciszjordániát három zónára osztották fel.

- „A” zóna: Ciszjordánia főbb városai, a belső biztonságért és közrendért, illetve a polgári ügyekért teljes mértékben a Palesztin Tanács felel.
- „B” zóna: Ciszjordánia kisebb városai és a falvak; a rendért és a polgári ügyekért (ahogyan az „A” zónában) a Palesztin Tanács, a biztonságért, polgárainak védelméért és a terrorizmus elleni harcért pedig Izrael felel.

¹¹ *Israel's critical security requirements for defensible borders.* Jerusalem Center for Public Affairs, 2011.

- „C” zóna: valamennyi zsidó település, Izrael számára stratégiaileg fontos és jórészt lakatlan területek Ciszjordániában. Teljes mértékben Izrael felel a belső biztonságért és rendért, valamint a területhez kapcsolódó polgári ügyekért. A teljesség igénye nélkül például a tervezésért és zónázásért, régészeti ásatásokért. Ebben a kategóriába tartozik a Holt-tenger vidéke.

5. A második intifáda

2000-ben kitört a második intifáda azt követően, hogy Ariel Sharon – akkori ellenzéki pártvezető – a jeruzsálemi Templom-hegyen, az egyik legszentebb muszlim vallási helyen több tucat főből álló biztonsági kíséretével látogatást tett. Azonnali heves indulatoktól feldúlva palesztin fiatalok közáporral támadtak a Templom-hegy aljában fekvő Siratófalnál imádkozó zsidókra. Az izraeli rendőrség kemény fellépése során hét palesztin meghalt.

A palesztin intifáda eldurvult, a konfliktus folyamatosan eszkalálódott, alacsony intenzitású konfliktussá alakult.

Már rövid távon is jelentős bel- és külpolitikai hatásokkal jártak az összetűzések, amelyek egyúttal 2001 februárjában hatalomra juttatták Ariel Sharont. A két Izraellel békét kötött, mérsékelt arab országgal megromlott a viszony, Egyiptomban és Jordániában heves Izrael-ellenes tüntetések zajlottak.

Közel két éven át folytonos összetűzések zajlottak, eredményükként 1500 palesztin életét vesztette, és több tízezer megsebesült. Kerülték a nyílt harcot az izraeli erőkkal, gerillaháborús módszereket alkalmaztak: út menti fegyveres támadások, bombák, gépkocsirobbantások, illetve számos öngyilkos merénylet jellemezte az időszakot. A döntéshozók befolyásolása és a lakosság demoralizálása is céljaik közé tartozott. Az öngyilkos terroristák motivációjában a palesztin függetlenség kivívásán túl márkánsan megjelent a revans, a bosszú.

Az alábbi két terrorakció hagyta a legmélyebb érzelmi nyomot a lakosságban:

- 2001. június 1-jén Tel-Avivban a tengerparti egykori delfinárium épületében működő szórakozóhelynél öngyilkos merénylet 21 izraelivel végzett.¹² Többségük az egykori Szovjetunióból származó tizenéves lány volt.
- 2002 márciusában a széder estén (a zsidó húsvét kezdete) Netanyában egy hotel éttermében a korábban pincérként ott dolgozó palesztin öngyilkos merénylet terrorakciójának következtében 26-an életüket veszítették, és több mint 100 fő megsebesült.

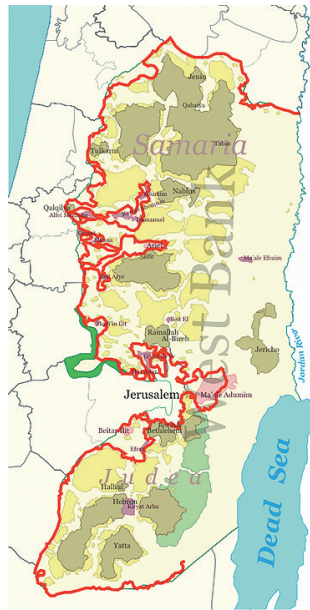
A netanyai merénylet a palesztin–izraeli konfliktusban is stratégiai változást hozott. Azt megelőzően az izraeli kormány a palesztin területekre korábban küldött erők visszavonását fontolgatta. A robbantás után Sharon miniszterelnök „hadiállapotot” hirdetett ki, és a kormány elhatározta, hogy katonai művelet keretében lép fel a terrorizmus ellen, és elszigeteli Arafatot.

¹² *Izrael gyászolja a 21 áldozatot.* Népszava, 2001. 06. 05. 8.

Ciszjordániában a „Defensive Shield” az olyan első nagyszabású hadművelet volt, amely a terrorizmus felszámolását tűzte ki céljául. Az izraeli vezetés nem alkalmazott átfogó légi vagy tüzérségi csapást, hanem házról házra járva kutatott a terroristák után. A „Defensive Shield” egyik fontos politikai missziója Arafat teljes elszigetelése volt. Az Izraeli Védelmi Erők Ramallahban elfoglalta az elnök hivatali épületeit, csak azokat a helyiségeket szabadon hagyva, amelyekben Arafat és közvetlen munkatársai tartózkodtak. Az épületek szisztematikus átkutatásával bizonyítékokat szereztek arról, hogy Arafat a terrorakciókról tudott, sőt részt vett irányításukban is.¹³

6. A fal megépítése

Az elszaporodó terrorakciók aláásták a lakosság biztonságérzetét, ezért a kormányzat részéről cselekvésre volt szükség. A merénylők többsége Cisjordániából érkezett, így első lépésként az izraeli területre vezető utak mentén ellenőrzőpontokat állítottak fel, ugyanazon útszakaszon gyakran többet is.

6. ábra: A védelmi kerítések vonalai

Forrás: <https://blogsahal.wordpress.com/glossaire/cloture-de-securite-disrael-contre-le-terrorisme/> (A letöltés dátuma: 2020. 04. 26.)

¹³ Kis-Benedek József: Az izraeli-palesztin konfliktus a második intifáda tükrében. *Honvédségi Szemle*, (2002), 9. 9–51.

Az utak lezárása nem bizonyult elegendőnek, több merénylő a zöldhatáron keresztül érkezett. Biztonsági kerítés vagy fal megépítése már az intifáda előtti időkben is napirenden volt. Jichák Rabin egy 1994 októberében Tel-Avivban elkövetett öngyilkos bombamerényletet követően fogalmazta meg először nyilvánosan a kerítés megépítésének gondolatát. A reakciókat utólag értékelve meglepőnek tűnhet, hogy kezdetben az izraeli jobboldal fogadta tiltakozással a fal megépítésének gondolatát – a telepesszozgalmak és a keleti irányba történő expanziójának potenciális akadályaként tekintett rá.¹⁴

Végül az intifáda következtében mégis jobboldali kormányzat hozott döntést a fal létesítéséről: 2002. június 23-án Ariel Sharon kormánya határozott a munkálatok megkezdéséről. 2003-ra a legsűrűbben lakott területek mentén, 180 kilométeres szakaszon már állt a fal, míg 2004-ben a déli vonalak építése is megkezdődött – egyeseknek akár ironikusnak is tűnő módon, jelentős részben palesztin munkások közreműködésével.

Jelenleg a védelmi kerítés hossza több mint 700 km, mivel nem csupán a két terület határvonalán, hanem az 1948-as határokon túl húzódó telepek körül is húzódnak.

7. A hágai Nemzetközi Bíróság tanácsadói állásfoglalása

Kofi Annan ENSZ-főtitkár a 2003-as év végén kérte a hágai Nemzetközi Bíróság állásfoglalását, azt követően, hogy a világszervezet közgyűlése elítélte a fal építését. A Biztonsági Tanács hasonló tartalmú, kötelező erejűnek tervezett határozatát az Egyesült Államok megvétózta.¹⁵

A zsidó állam tagadta a hágai bíróság hatáskörét a fal ügyében, mert azt alapjában véve nem jogi, hanem politikai problémának tekinti. Izrael ezért írásban fejtette ki álláspontját, ellenben szóban nem lépett fel a tárgyaláson.

A tanácsadó vélemény¹⁶ szerint súlyosan sérti a nemzetközi jog több normáját és a palesztinok jogait a Ciszjordániában épülő izraeli biztonsági fal. A taláros testület 14 tagja a fal elítélését kijelentő jogi vélemény mellett, az amerikai bíró egyedülként pedig ellene szavazott.

A Nemzetközi Bíróság „a fal építésének jogi következményeiről” kimondta: az építést azonnal állítsák le, a megszállt palesztin területeken – Kelet-Jeruzsálemben is – bontsák le a megépült részeket, és a fal miatt elszenvedett földtulajdoni és más anyagi károkért az érintett palesztinokat Izrael köteles kártalanítani. A bíróság szerint Izraelt biztonsági igényei sem jogosítják fel arra, hogy falat építsen az 1967 óta megszállva tartott Ciszjordánia területén.

Mivel a döntés kötelező erővel nem rendelkezik, a politikai konzekvenciákon kívül a helyzet megváltoztatására nem volt alkalmas.

¹⁴ Mink András: „The Divide”. A kudarc fala. *Beszélő*, 9. (2004), 9. 14–18.

¹⁵ Ayeal M. Gross: The Construction of a Wall between The Hague and Jerusalem: The Enforcement and Limits of Humanitarian Law and the Structure of Occupation. *Leiden Journal of International Law*, 19. (2006), 393–440.

¹⁶ *Legal consequences of the construction of a wall in the occupied palestinian territory*. Advisory opinion of July 2004. International Court of Justice.

8. Izrael – Nyugati-part közötti fal napjainkban

Ma is áll a kerítésrendszer, a legmodernebb technológiákkal támogatják a fizikai védelem folyamatos fenntartását. Ciszjordánia lakosai közül a többségnek nincsen belépési lehetősége a zsidó állam területére, különleges engedéllyel azonban alkalmi és rendszeres beutazók is rendelkeznek. A nyugati part mintegy 40 ezer palesztin munkavállalója dolgozik Izraelben – döntően a mezőgazdaságban és építkezéseken.¹⁷

Jóm kippur ünnepén, az engesztelés napján, illetve más kiemelt izraeli eseményekhez kapcsolódóan is rendszeresen sor kerül határzárásra.

A fentiekre aktuális példaként szolgálnak a Covid-19 humán koronavírus-járvány elleni védekezés keretében bevezetett korlátozó intézkedések. A személyforgalom közel teljes mértékben leállt, Betlehem városa teljes zárlat alá került,¹⁸ még a környező palesztin területekkel sem érintkezhetek a település lakosai.

9. Digitális kerítés – Biztonsági aspektusok

Izraelben a 3G szolgáltatást 2004-ben vezették be, és a frekvenciák használatát megtiltották a palesztinoknak. Bevezetését egy 2015 novemberében aláírt megállapodás engedélyezte Ciszjordániában, Gázában azonban nem, a Hamasz szélsőséges iszlamista csoport korlátozása miatt. A memorandum rendelkezéseinek gyakorlati megvalósításán az Izraeli Védelmi Minisztérium szerve, a Területeken Végrehajtott Kormányzati Tevékenység Koordinációja (*Coordination of Government Activities in the Territories, COGAT*) dolgozott a palesztin hatóságokkal. A szolgáltatás tényleges bevezetése 2018 januárjáig váratott magára.

Izrael a celluláris frekvenciák kiterjesztésével és az infrastruktúra kiépítéséhez szükséges kommunikációs eszközök behozatali engedélyének feloldásával kapcsolatban kifejezett biztonsági aggodalmait pontosan soha nem fejtette ki, a nemzeti belbiztonsági szolgálat, a Sabak megtagadta a válaszadást a kérdésre. Szakértők szerint a nagysebességű mobiladat-hálózat megkönnyítheti a palesztin harcosok titkosított csatornákon történő kommunikációját, miközben csökkenti az izraeli megfigyelés lehetőségét.¹⁹

10. Geogazdasági hatások

Közel 12 évig érvényben lévő izraeli korlátozások feloldása után 2018. január 24-én indíthatták el a palesztin mobilszolgáltatók nagy sebességű adatszolgáltatásaikat Ciszjordánia területén.

A ciszjordániai 3G infrastruktúra kiépítése megközelítőleg 40 millió USD költséget emésztett fel – 1000 tornyot építettek fel. Shadi Qawasmi, a Wataniya szolgáltató marketingkommunikációs igazgatója szerint a megfelelő lefedettség nem alakulhat

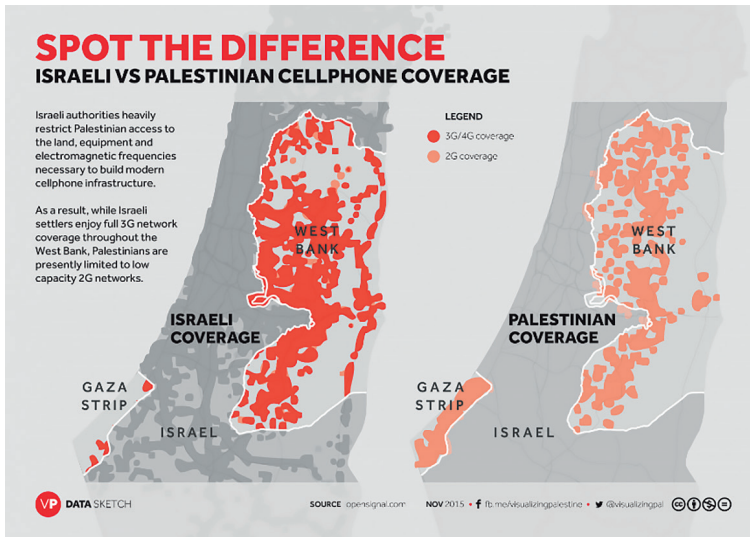
¹⁷ *Israel temporarily opens crossings for Palestinians seeking work.* Aljazeera, 2020.

¹⁸ *Zárlat alá kerül Betlehem a koronavírus miatt.* Ujkelet.live, 2020.

¹⁹ *Telecommunication Sector Note in the Palestinian Territories: Missed Opportunity for Economic Development.* The World Bank Group, 2016.

ki, mivel a zsidó állam csak az általa jóváhagyott területeken engedélyezi a tornyok telepítését. A 7. ábra mutatja be a lefedettséget.²⁰

A nyugati part telekommunikációs vállalatának, a Jawwalnak és a Wataniya Mobile-nak versenyeznie kell az illegálisan beszerzett izraeli SIM-kártyákkal is. Egy friss kutatásból ráadásul kiderül, hogy a költségeik magasabbak, mint az izraeli szolgáltatók esetében.²¹ Közel félmillió, egyenlegfeltöltéses kártyát csempészhettek be a nyugati partra az ingázó vendégmunkások és döntően a zsidó telepek cellatornyaihoz kapcsolódva használják azok 3G és 4G szolgáltatásait. A Palesztin Hatóság gazdasági nyomásgyakorlás jegyében megtiltotta a palesztinoknak izraeli SIM-kártyák vásárlását. Az izraeli szolgáltatók állításuk szerint nem tudnak fellépni az ügyben.

7. ábra: Lefedettségi térképek összehasonlítása

Forrás: Spot the difference: Israeli vs Palestinian Cellphone Coverage. i. m.

A Világbank 2016-os témában írt jelentésében megjelent becslés szerint a palesztin mobilszolgáltatók 436 millió USD – 1,5 milliárd USD közötti bevételtől eshettek el 2013. és 2015. között a frekvencia- és eszközbehozatali korlátozások, illetve a szabályozatlan izraeli szolgáltatókkal történő verseny miatt. A dokumentumban bírálták továbbá a zsidó telepeken történő izraeli cellatornyok telepítését, mivel nem fizettek sem engedélyeztetési, sem területhasználati díjat a Palesztin Hatóságnak. A Wataniya vezérigazgatójának nyilatkozata szerint a vállalat azért tudott életben maradni, mert fő befektetői – a katarai székhelyű Ooredoo távközlési társaság és a Palesztin Befektetési Alap – folyamatosan támogatják.²²

²⁰ Spot the difference: Israeli vs Palestinian Cellphone Coverage.

²¹ Ali Jamoos – Raneen Yousef – Mahmoud El-Jafari: Consumer Behavior Towards Introducing 3g Mobile In Palestine: The Case Of Bethlehem Governorate. *International Review of Management and Marketing, Econjournals*, 20. (2020), 2. 68–79.

²² *Palestinians Finally to Get 3G in West Bank, After Israel Lifts Ban.* Haaretz.

8. ábra: 3G szolgáltatás bemutatása a Palesztin Technológiai Vásáron 2017 decemberében

Forrás: a szerző felvétele

2018-ban a palesztin telekommunikációs piac összesen több mint 4,7 millió mobiltelefon-előfizetőt számlált – beleértve az izraeli szolgáltatókat illegálisan használókat is. A Jawwalnak mintegy 3 millió ügyfele volt Ciszjordániában és a Gázai övezetben, míg a Wataniyának 800 ezer. Ammar Aker, a Palesztin Telekommunikációs Szövetség (Paltel) ügyvezetője és a Jawwal üzemeltetője a Reuters hírügynökségnek adott sajtóinterjúban elmondta, hogy míg Ciszjordániában elindíthaták a 3G szolgáltatást, a Gázai övezet továbbra is a 2G hálózatot használja, és deprivált helyzetben van az izraeli korlátozások miatt.²³ Törekvésük, hogy mielőbb megkapják a hozzáférést a szükséges frekvenciákhoz az izraeli hatóságoktól a 3G szolgáltatás gázai elindításához. Ezt követően Ciszjordániában vezetnék be a 4G-t, a frekvencia felszabadítását követelve, és a teljesen „beüvegezett” (FTTH) helyi fényvezetős hálózat és a vezetékes széles sáv továbbra is prioritás marad.²⁴

11. Konklúzió

A tanulmány geopolitikai és történeti áttekintéséből és napjaink politikai eseményeiből következően hasonlóan a palesztin–izraeli konfliktus egészéhez a fal- és kerítésrendszer kérdése, létjogosultsága várhatóan a következő évtizedekben is a globális figyelem középpontjában marad.

2020. május 17-én, három alkalommal megismételt parlamenti választások, 18 hónap ügyvivői hatalomgyakorlás és elfogadott költségvetés nélküli időszak után

²³ Ali Sawafta: *Palestinians get 3G mobile services in West Bank*. Reuters, 2018.

²⁴ *It's our right to demand 4G*. Palestine Telecom Group CEO.

megalakult Izrael új kormánya, amelynek miniszterelnöki tisztségét rotációs rendszerben Benjamin Netanyahu (Likud párt) és Benny Ganz (Kék-fehér párt) töltik be.²⁵

Netanyahu a sikeres megegyezést követően többször említést tett a ciszjordániai területek anektálására, amely, ha megvalósul, bizonyára átrajzolja a fizikai és digitális kerítések nyomvonalát. A területek 30%-ának, beleértve minden zsidó telep Izraelhez csatolását, Donald Trump, az Egyesült Államok elnökének béketervéből vezetik le.²⁶ Ezen törekvésekkel szemben nem csupán az ellenséges, de a baráti államok is felszólaltak. Az Európai Unió szankciók bevezetését helyezte kilátásba,²⁷ míg az Izraellel alapvetően együttműködő szomszédi viszonyt folytató Jordánia királya jelentős konfliktus kirobbanására figyelmeztetett, amennyiben megkezdik a területek bekebelezését,²⁸ de ugyanúgy veszélybe kerülhet az Egyiptommal 1979-ben megkötött békeszerződés.²⁹

9. ábra: A biztonsági fal Jeruzsálem Óvárosának 500 éves falairól

Forrás: a szerző felvétele

A határkerítések valószínűleg nem omlanak le, hosszuk világszerte sokkal inkább növekedni fog. A jelenkori illegális migrációs hullámok kezelésére vagy a humán koronavírus-járvány elleni védekezésben betöltött szerepükre gondolva túlzott idealizmusra vallana azt gondolni, hogy idejétmúlt, szükségtelen konstrukciók. A technológia fejlődése – különösen a mesterséges intelligencia alkalmazása, a legújabb kori kihívások és annak felismerése, hogy a nemzetállami határ egyfajta értékes vagyontárgyként is kezelhető, elvezethet az új, digitális határőrizeti ügynökségek létrejöttéhez is.³⁰

²⁵ Gil Hoffman: *New Israeli government finally under way*. The Jerusalem Post, 2020.

²⁶ Lahav Harkov: *Future US, UN ambassador Erdan is ready to defend annexation to the world*. The Jerusalem Post.

²⁷ *EU 'to rally against Israel's West Bank annexation proposal'*. BBC, 2020.

²⁸ *Jordan warns Israel of 'massive conflict' over annexation*. Egypt Independent, 2020.

²⁹ Ami Ayalon – Tamir Pardo – Gadi Shamni: *Netanyahu's Annexation Plan Is a Threat to Israel's National Security*. Foreign Policy, 2020.

³⁰ *Shaping the New Digital Border Agency*. 2017. Elérhető: www.accenture.com/_acnmedia/PDF-53/Accenture-TV-Borders-Cut-Intro-Report.pdf#zoom=50 (A letöltés dátuma: 2020. 05. 18.)

Felhasznált irodalom

- Ayalon, Ami – Tamir Pardo – Gadi Shamni: *Netanyahu's Annexation Plan Is a Threat to Israel's National Security*. Foreign Policy, 2020. Elérhető: <https://foreignpolicy.com/2020/04/23/netanyahus-annexation-plan-is-a-threat-to-israels-national-security/> (A letöltés dátuma: 2020. 05. 18.)
- Az ENSZ Közgyűlésének 181. számú határozata: United Nations Resolution 181. Israeli-Palestinian history. Britannica. Elérhető: www.britannica.com/topic/United-Nations-Resolution-181 (A letöltés dátuma: 2020. 03. 27.)
- Dayan, Uzi: *Defensive Borders to Ensure Israel's Future*. Jerusalem Center for Public Affairs. Elérhető: https://jcpa.org/requirements-for-defensible-borders/defensible_borders_to_ensure_israels_future/ (A letöltés dátuma: 2020. 04. 24.)
- Economic Development*. The World Bank Group, 2016. Elérhető: www.un.org/unispal/document/auto-insert-208451/ (A letöltés dátuma: 2020. 05. 17.)
- EU 'to rally against Israel's West Bank annexation proposal'. BBC, 2020. Elérhető: www.bbc.com/news/world-middle-east-52680096 (A letöltés dátuma: 2020. 05. 17.)
- Gilbert, Martin: *Izrael története*. Budapest, Pannonica, 2000.
- Gross, Ayeal M.: The Construction of a Wall between The Hague and Jerusalem: The Enforcement and Limits of Humanitarian Law and the Structure of Occupation. *Leiden Journal of International Law*, 19. (2006), 393–440. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0922156506003360>
- Harkov, Lahav: *Future US, UN ambassador Erdan is ready to defend annexation to the world*. The Jerusalem Post, 2020. Elérhető: www.jpost.com/israel-news/politics-and-diplomacy/future-us-un-ambassador-erdan-is-ready-to-defend-annexation-to-the-world-628350 (A letöltés dátuma: 2020. 05. 18.)
- Hoffman, Gil: *New Israeli government finally under way*. The Jerusalem Post, 2020. Elérhető: www.jpost.com/israel-news/netanyahu-presents-new-government-to-knesset-628318 (A letöltés dátuma: 2020. 05. 17.)
- Israel and Egypt General Armistice Agreement (with annexes and accompanying letters) Signed at Rhodes on 24 February 1949. No. 654. Elérhető: www.peaceau.org/uploads/egyptian-israel-1949.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 04. 20.)
- Israel and Syria General Armistice Agreement (with annexes and accompanying letters) Signed at Hill 232, near Mahanayim, on July 1949. No. 657. Elérhető: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/1L%20SY_490720_Israeli-Syrian%20General%20Armistice%20Agreement.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 04. 20.)
- Israel-Jordan Armistice Agreement. Israel Ministry of Foreign Affairs, 1949. Elérhető: <https://mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/mfadocuments/yearbook1/pages/israel-jordan%20armistice%20agreement.aspx> (A letöltés dátuma: 2020. 04. 20.)
- Israel temporarily opens crossings for Palestinians seeking work*. Aljazeera, 2020. Elérhető: www.aljazeera.com/news/2020/05/israel-temporarily-opens-crossings-palestinians-seeking-work-200503071628033.html (A letöltés dátuma: 2020. 05. 15.)
- Israel's critical security requirements for defensible borders*. Jerusalem Center for Public Affairs, 2011.

- It's our right to demand 4G*. Palestine Telecom Group CEO, 2018. Elérhető: www.telecomreview.com/index.php/articles/exclusive-interviews/2127-palestine-telecom-group-ceo-it-s-our-right-to-demand-4g (A letöltés dátuma: 2020. 05. 17.)
- Izrael gyászolja a 21 áldozatot*. Népszava, 2001. 06. 05.
- Jamoos, Ali – Raneen Yousef – Mahmoud El-Jafari: Consumer Behavior Towards Introducing 3g Mobile In Palestine: The Case Of Bethlehem Governorate. *International Review of Management and Marketing, Econjournals*, 20. (2020), 2. 68–79. Elérhető: <https://ideas.repec.org/a/eco/journ3/2020-02-9.html> (A letöltés dátuma: 2020. 05. 18.)
- Jordan warns Israel of 'massive conflict' over annexation*. Egypt Independent, 2020. Elérhető: <https://egyptindependent.com/jordan-warns-israel-of-massive-conflict-over-annexation/> (A letöltés dátuma: 2020. 05. 18.)
- Kalmár Zoltán: *Zsidók Palesztinában – A cionista vízióktól a zsidó államig*. Budapest, Gondolat Kiadói Kör, 2017.
- Kis-Benedek József: Az izraeli-palesztin konfliktus a második intifáda tükrében. *Honvédségi Szemle*, (2002), 9. 9–51.
- Lebanese-Israeli General Armistice Agreement. 1949. Elérhető: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/IL%20LB_490323_IsraeliLebaneseGeneralArmisticeAgreement.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 04. 20.)
- Legal consequences of the construction of a wall in the occupied palestinian territory*. Advisory opinion of July 2004. International Court of Justice. Elérhető: www.icj-cij.org/files/case-related/131/131-20040709-ADV-01-00-EN.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 05. 12.)
- Mink András: „The Divide”. A kudarc fala. *Beszélő*, 9. (2004), 9. 14–18.
- Palestinians Finally to Get 3G in West Bank, After Israel Lifts Ban*. Haaretz, 2018. Elérhető: www.haaretz.com/middle-east-news/palestinians/palestinians-finally-to-get-3g-in-west-bank-after-israel-lifts-ban-1.5730677 (A letöltés dátuma: 2020. 05. 19.)
- Sawafra, Ali: Palestinians get 3G mobile services in West Bank*. Reuters, 2018. Elérhető: www.reuters.com/article/israel-palestinians-telecom/palestinians-get-3g-mobile-services-in-west-bank-idUSL8N1PJ3FW (A letöltés dátuma: 2020. 05. 17.)
- Shaping the New Digital Border Agency*. 2017. Elérhető: www.accenture.com/_acmedia/PDF-53/Accenture-TV-Borders-Cut-Intro-Report.pdf#zoom=50 (A letöltés dátuma: 2020. 05. 18.)
- Spot the difference: Israeli vs Palestinian Cellphone Coverage*. Elérhető: <https://visualizingpalestine.org/visuals/3g-cellphone-coverage> (A letöltés dátuma: 2020. 05. 17.)
- Telecommunication Sector Note in the Palestinian Territories: Missed Opportunity for The Declaration of the Establishment of the State of Israel*. Provisional Government of Israel. Elérhető: www.knesset.gov.il/docs/eng/megilat_eng.htm (A letöltés dátuma: 2020. 03. 27.)
- Trompe l'oeil in Banksy*. Jt.illustrations. Elérhető: <https://jtillustrations.wordpress.com/2014/12/16/trompe-loeil-in-banksy/> (A letöltés dátuma: 2020. 05. 14.)
- Zárlat alá kerül Betlehem a koronavírus miatt*. Ujkelet.live, 2020. Elérhető: <https://ujkelet.live/2020/03/05/zarlat-ala-kerul-betlehem-a-koronavirus-miatt/> (A letöltés dátuma: 2020. 05. 14.)

Varga Csilla Orsolya¹

Civil-katonai interakciók az Európai Unió mediterrán térségi tagállamaiban

2. rész

Civil-military Interaction in the Mediterranean Area Member States of the European Union

Part 2.

Absztrakt

A dél-európai országokat és a mediterrán csoportot górcső alá vevő publikáció egy tágabb kutatás eleme, amely az Európai Unió 28 tagállamát vizsgálja. Szűk értelemben az Ibériai-félsziget: Spanyolország, Portugália, illetve Franciaország, tágabb értelemben az Appennini-félsziget is vizsgálatom tárgya. Olaszország és Málta, illetve földrajzi térben való érintettsége nyomán: Görögország, Ciprus, Bulgária is helyet kaptak ebben a csoportban. Az országelemzések vizsgálják többek között: a tagállam viszonyát az Európai Unió kül- és biztonság-, illetve védelempolitikájához; a tagállam CIMIC-orientációját; CIMIC-intézményrendszerét; az Európai Unió vezette katonai műveletben való részvételt (azon belül a CIMIC-relációkat kiemelve); továbbá kitér a CIMIC-képzési, -kiképzési, -felkészítési rendszerre is.

Kulcsszavak: *civil-katonai interakció, civil-katonai együttműködés, kül- és biztonságpolitika, védelempolitika, Európai Unió, művelet, LOT – összekötő és megfigyelő csoport*

¹ Nemzeti Közszerzői Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, e-mail: Varga.Csilla@uni-nke.hu, csillagent@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7079-3275>

Abstract

As part of a broader study of the European Union's 28 Member States, this publication focuses on the Mediterranean group and South European countries of the European Union. I study the Iberian Peninsula: Spain, Portugal and France; but according to the broader sense of the notion, the Appennine Peninsula (Italy) is also part of the study. Furthermore, due to their geographical involvement, Malta, Greece, Cyprus and Bulgaria are also included in this group. Inter alia, country analyses examine the Member States' relationship with the European Union's foreign, security and defence policy; the CIMIC orientation of the given Member State; the institutional system of CIMIC in the country; its participation in the EU-led military operations (including CIMIC relations); and the examination also covers the CIMIC training and education system.

Keywords: *civil-military interaction, civil-military cooperation, foreign- and security policy, defence policy, European Union, mission, LOT (Liaison and Observation Team)*

1. Bevezető

Kutatómunkám során az Európai Unió tagállamait elemeztem. A *Felderítő Szemlében* megjelent a Benelux államok és a skandináv államok elemzése. Jelen publikáció a dél-európai országok és mediterrán csoportot veszi górcső alá. Szűk értelemben az Ibériai-félsziget: Spanyolország, Portugália, illetve Franciaország tartozna ide, de tágabb értelemben az Appennini-félszigetet is hozzávettem: Olaszország és Málta, illetve földrajzi térben való érintettsége nyomán: Görögország, Ciprus, Bulgária is helyet kaptak ebben a csoportban. Az országelemzések vizsgálják többek között: a tagállam viszonyát az Európai Unió kül- és biztonság-, illetve védelempolitikájához; a tagállam civil-katonai interakciókra vonatkozó orientációját; civil-katonai együttműködésre (CIMIC) vonatkozó intézményrendszerét; az Európai Unió vezette katonai műveletben való részvételt (azon belül a CIMIC-relációkat kiemelve); továbbá kitér a CIMIC-képzési, -kiképzési, -felkészítési rendszerre is. Az első részben Spanyolország, Portugália, Olaszország és Franciaország, a második részben Bulgária, Görögország, Ciprus és Málta elemzésem tárgya.

A dél-európai és mediterrán térség kihívásai sokrétűek: többek között a tengeri jelenlét és védelem vagy Afrika felől jelentkező migrációs veszélyek. A mediterrán térség országai pedig egyes esetekben eltérő értékekkel, érdekekkel is rendelkeznek. Alapvetően azonban a közös kezdeményezés és részvétel, a regionális együttműködés, csakúgy, mint a balti vagy skandináv államokra szintén jellemző.

Az EUROMARFOR² – Olaszország, Spanyolország, Franciaország, Portugália részvételével – egy, a petersbergi feladatok végrehajtására alkotott egyesülés, amely békefenntartó, békekikényszerítő, humanitárius feladatokat, illetve tengeri ellenőrzési célokat valósít meg. A szervezetet 1995-ben hozták létre, első művelete

² European Maritime Force.

2002-ben (*Operation Coherent Behaviour*)³ az EU későbbi haditengerészeti műveleteinek (EUNAVFOR Atalanta, EUNAVFOR MED Sophia) fontos állomása. Az első részben vizsgált országok: Franciaország, Olaszország, Portugália, Spanyolország. A második részben vizsgált országok: Bulgária, Ciprus, Görögország, Málta.

2. Bulgária

Bulgária, tágan értelmezve dél-európai, ugyanakkor a balkáni régióhoz tartozó ország is. A mediterrán térség mellett a Balkán-félsziget területét érintő kérdésekben is hangsúlyos szerepet vállal.⁴ Bulgária már az európai uniós csatlakozása előtt is elkötelezett volt közös kül- és biztonság-, illetve védelempolitikát illetően, ahol aktív politikai dialógust és aktív missziós részvételt tanúsít.

Bulgária 2007-ben csatlakozott az Európai Unióhoz. Hadereje: 31 500 fő aktív állományú és 303 000 fő tartalékosból áll. Az EUFOR Althea és az EUNAVFOR Atalanta műveleteiben vesz részt.⁵ Az EUFOR Altheában 120 fős bolgár kontingens vesz részt, amely egyrészt a szarajevói Camp Butmir tábor fegyveres őrségét adja, másrészt az EUFOR „szeme és füleként”⁶ működő összekötő és megfigyelő csoportokat, úgynevezett LOT-házakat⁷ is üzemeltet, amely a civil-katonai együttműködésben jelentős intézményt jelent.⁸

„A célokat, érdekeket a szocialisták (*Bulgarian Socialist Party, BSP* vagy az úgynevezett Centenarian) mindvégig támogatták. A demokraták (*Union of Democratic Forces, UDF*) szintén, minden területen támogatták a CFSP/ESDP céljait és elképzeléseit, főként a térség biztonságának előmozdítását, a szomszédságpolitikát emelve ki annak hangsúlyos elemei közül. A szabadságpárt (*Movement of Right and Freedom, MRF*), az aktív szerepvállalás, főként a béketámogató műveletek fontossága mellett foglaltak állást, támogatva ezzel az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikáját és annak célkitűzéseit. Az ország korábbi missziós tapasztalatai pedig megalapozták az EU-vezette műveletekben való aktív és hatékony részvételt.”⁹

A migrációt illetően, Bulgária az EU külső határához tartozó tagállam, így a migráció okozta kihívásokkal fokozottan szembe kell néznie. A környező, EU-n kívüli térség jó része pedig instabil régió, amely további feladatok elé állítja az országot.¹⁰

A közvélemény is osztja azt a véleményt, hogy a migráció, illetve a külső határok felől ezzel együtt érkező más veszélyek is a közös védelempolitika erősítését kívánják.

³ EUROMARFOR (EMF) – a non-standing, pre-structured, multinational maritime force, born on 15 May 1995.

⁴ Vanelin Tsavevsky: *Bulgaria's EU membership: the adaptation to the new status is not over*. Sofia, Pan-European Institute, 2010. 11.

⁵ *Mission and Operations*. Ministry of Defense of the Republic of Bulgaria; *European Union Naval Force Operation Atalanta (EU Navfor Atalanta) in the Indian Ocean and the Gulf of Aden; Participation of Bulgarian Military Personnel in Bosnia and Herzegovina (SFOR/ALTHEA)*.

⁶ EUFOR LOTs – your neighbors. EUFOR, 11.

⁷ LOT – Liaison and Observation Team, összekötő és megfigyelő csoport.

⁸ *Mission and Operations*. Ministry of Defense of the Republic of Bulgaria; Plamen Yordanov: *Bulgaria in European Security and Defence Policy*. Carlisle, US Army War College, 2013. 18.

⁹ Georgi Mitov: *Basic views of CFSP/ESDP in Bulgaria. Priorities for the government in CFSP; key issues for Bulgaria*. CFSP Watch 2003, Sofia, BECSA.

¹⁰ Strategy Project International Fellow. Yordanov (2013) i. m.

A közvéleménynek nagy bizalma van a bolgár haderőt és annak EU-részvételét illetően egyaránt.¹¹

A CIMIC-et illetően, ahogy a fehér könyvben is megtalálható, Bulgária a CIMIC és PSYOPS területét együttesen kezeli, arra külön, nemzeti egysége van a szárazföldi haderónemen belül. Emellett, a műveleti területeken az ország CIMIC-központokat üzemeltet (Bosznia-Hercegovinában LOT-házat). A képzés, kiképzés, felkészítés nemzeti szinten a Georgi Sava Rakovski Nemzetvédelmi Akadémián¹² és a Nemzeti Katonai Egyetemen történik, a nemzetközi képzés részben szintén a G. S. Rakovski Akadémián, illetve az EU/NATO akkreditált CIMIC-felkészítések keretében történik. A funkcionális specialisták, azaz civilek részére szintén van lehetőség a katonai akadémián történő felkészítésre, amelyek időtartama részben az előképzettség függvénye.

A CIMIC-képességek megfelelnek az EU-/NATO-követelményrendszernek, de már folyik egy szélesebb körű CIMIC-PSYOPS képesség- és intézményrendszer kialakítása is, amely szélesebb földrajzi területen, az információgyűjtés, rendszerezés területét is magában foglaló tevékenységi kör ellátására is alkalmas. Az információgyűjtés, a műveleti területen működtetett CIMIC-központok esetében is kulcsfontosságú feladat.¹³

3. Ciprus

Ciprus földrajzilag, kulturális, történelmi és politikai tekintetben is Európa részének tekinthető, a kontinenshez való viszonya azonban sok tekintetben különleges, ahogy maga az ország is. Egyenlő távolságra van Afrikától és Európától, illetve a Közel-Keletről is. Kulturális öröksége alapján görög, mégsem volt soha része Görögországnak. Évszázadokig volt ellenben a török birodalom része. A törökök aránya mégis kisebbséget alkot.

A közös kül- és biztonságpolitikához való viszony: Ciprus az EU-t az emberi jogok, a demokrácia védelmezőjeként, a biztonság megteremtőjeként, erős intézménynek látja. A sziget megosztott állapotban történő csatlakozása mellett is, az EU-t képesnek látta a ciprusi válság megoldására. E célok azonban csak szoros együttműködéssel érhetőek el. Fontos, hogy az EU egységes hangon megszólalva támogassa a ciprusi újraegyesítést.¹⁴ 2016-ban már csak karnyújtásnyira volt, de végül mégsem történt meg az egyesítés, ötnapi tanácskozás után a tárgyalások ismét eredménytelenül zárultak. 2017-ben, illetve 2019-ben is elakadtak az egyesítési tárgyalások.¹⁵

„Az újraegyesített, föderálisan működő Cipruson még mindig kérdés, hol húzódjon a török és görög lakosságot elválasztó határ. A vitát az okozza, hogy a törökök vannak kisebbségben, mégis a görögök szerint nagyobb területen élnek, mint amely lélekszámuk alapján járna nekik. A görög lakosság körülbelül 850 000 fő, a török 300 000 fő. A görögök lakta rész gazdaságilag is erősebb. Sőt, a török lakosság is két részre osztható,

¹¹ Yantsislav Yanakiev: *Views of the Bulgarian Public on Security, Defence and Military*. Geneva, DCAF, 2000. 254–264.

¹² G. S. Rakovski National Defense Academy.

¹³ White Paper on Defence and the Armed Forces of the Republic of Bulgaria. Sofia, 2010.; Mitov (2003) i. m.

¹⁴ Angelos Sepos: *Europeanization of Cyprus*. London, Palgrave Mcmillan, 2008. 34–45., 59–76., 120–134.

¹⁵ *A ciprusi görögök és ciprusi törökök vajon képesek lesznek-e végül közös nevezőre jutni?* TRT, 2019.

az évszázadok óta ott élő török lakossággal szemben ott áll, körülbelül 140-160 000 fő bevándorló, akik az elmúlt 40 évben telepedtek le, őket illegális migránsnak tekintik.”¹⁶

Ezenfelül még egy kérdés vár megoldásra: a katonai támaszpontoké, hiszen Törökország 30 ezer fős kontingenst állomásoztat Cipruson, míg Nagy-Britannia kettő, összesen 3000 fős támaszpontot tart fenn a déli parton.¹⁷ A török kontingens kvázi mindenkit zavar, ugyanakkor: a brit támaszpontok ellen nincs kifogása a politikusoknak, sem a közvéleménynek. Szerencsésen indult a helyzet, hiszen a görög ciprusi és török kollégája személyében, poszton lévő elnök is hajlandó volt a „kompromisszumra”, ám az mégsem jött létre. A migránskérdésben is érintett Ciprus megállapodott Törökországgal, hogy az visszaveszi az illegális bevándorlókat, és közösen lépnek fel az embercsempészet ellen is. Törökország és az EU között létrejött megállapodás szerint: Törökország jelentős anyagi segítséget kap, ha eltörli a schengeni turistavízumot, és együttműködik a ciprusi rendezés támogatásában. Ebbe a katonai kontingensének fokozatos kivonása is beletartozik. Az Európai Uniónak is gondot jelent, hogy a déli határán egy, kvázi törvénytelen, demilitarizált zóna áll, de végül ezt a kérdést sem sikerült megoldani. Nem mellékes kérdésként pedig újra felvetődött, hogy hivatalos EU-nyelv lesz-e a török, hiszen, az uniós polgárokat megilleti, hogy hazájuk hivatalos nyelvén férjenek hozzá az EU dokumentumaihoz, ez a kérdés azonban az uniós tagállamok kezében, s nem az EU Parlament döntési körében születhetne meg.

Több fenti kérdésben Bulgária is érdekelt, hiszen területén félmilliósi lélekszámú török lakosság él. Ciprus egyetért az ESDP céljaival, megvalósításában tevékenyen részt vesz. A rendőri missziókhöz is hozzájárul. Az ESDP-t nem csak delegált személyzettel és felajánlásokkal, elvben is messzemenőig támogatja, hiszen önmagát az EU előretolt bástyájaként határozza meg. A mediterrán politika és dimenzió fejlesztésében is érdekelt, azt szintén támogatja. A CFSP Ciprusnak egy olyan lehetőséget kínált, amelynek során a nagy államok függőségéből kikerülve, önállóbb kül- és biztonságpolitikai nézeteit érvényre juttathatta.

A közös kül- és biztonságpolitika keretében indított, katonai missziók közül az EUTM Mali (2 fő) és az EUNAVFOR Szomália műveletekben vesz részt.¹⁸ Hadereje 12 ezer fős, sorozott hadsereg és 50 ezer fő önkéntes.¹⁹ 2016-ban az ARGONAUT nevet viselő CIMIC nemzetközi gyakorlat Ciprusban zajlott,²⁰ amely a nemzeti ESTIA-terv bevezetésével áll szinkronban. A gyakorlat során a cél nagyszámú civil kimentése volt, a Közel-Keletről a Ciprus területén található fogadó állomásokra. A szcenárió során a haditengerészeti erők és a légierő, a szárazföldi erőkkel kooperálva, nagyszámú civilt mentett ki nyílt tengeri vizekről. A gyakorlaton Görögország, Olaszország, Magyarország, az Egyesült Királyság, illetve Izrael és az Amerikai Egyesült Államok vettek részt. A központi koordinációt a larnacai JRCC (*Joint Rescue Coordination Centre*) látta el.

¹⁶ Kugyela Tamás: *Karnyújtásnyira a ciprusi újraegyesítés*. Index, 2016; *Megfeneklett Ciprus újraegyesítése*. Origo.

¹⁷ Darren Loucaides: *Why Are There Still British Military Bases in Cyprus?* New Internationalist, 2017.

¹⁸ Κοινή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας.

¹⁹ *The Military Balance 2019*. London, IISS, 2019. 96.

²⁰ *Argonaut concludes successfully in Cyprus*. Parikiaki.

4. Görögország

Görögország csatlakozását az Európai Unióhoz nem kísérte heves nemzeti vita, sem a politika, sem a közvélemény oldaláról. Csatlakozása talán túl korai időpontban történt, amelynek egyes következményei várhatóak voltak, és ezt a később felmerült kilépésének kilátásba helyezése meg is erősítette. 2010-ben Görögország eurózónás fizetéseképtelenné válásakor a Grexit (*Greek exit*) felmerülése komoly vitákat gerjesztett, hiszen az eurózónából való kilépés az EU-tagság megtartásával nem lehetetlen, de éket verhetett volna bizonyos vezető politikai országok közé, illetve Görögország és az EU-tagállamok közé.

Végül 2015-ben görög kormányváltás, népszavazás és az EU úgynevezett „harmadik programjának” köszönhetően mentőcsomagot biztosítottak az ország számára, egyben „tűzfalat” is emelve ezzel, hogy a hasonló kockázatnak kitett országokra a konfliktus ne terjedhessen tovább.²¹ A migrációs politika európai uniós szintű kezelése a védelempolitika, a közös védelempolitika része, a 2016. decemberi EU-csúcs egyik központi témája.²²

Az EU-védelempolitikával magas szinten foglalkozó csoportok ülésére legutóbb, ezt megelőzően öt évvel került sor, így a 2016-os csúcs, a védelempolitika megerősítését célzó intézkedései meghatározóak lettek a következő években is. A 2013-as, a fegyverkezési és haditechnikai beruházások csökkentését, létszámleépítéseket, összevonásokat tartalmazó úgynevezett „GroKo”²³ programja már előrevetítette a költséghatékonyság irányába mutató közös lépéseket, így azok hatékonyabban folytatódhatnak tovább.

„A gazdasági és migrációs válsággal egy időben, a görög euroszkepticizmus ugyan felütötte a fejét, és a görögök megítélése a világban egy kicsit negatív irányba mozdult el, a nemzetközi szervezetekkel történő együttműködések idővel ezen az átmeneti problémán is átsegítették az országot.”²⁴

Hadereje: 93 500 fős aktív állományból (ebből 48 500 fő hivatásos, 45 ezer fő sorozott), illetve 220 500 fő tartalékosból áll.²⁵ Az ESDP (*European Security and Defence Policy*) rendőri és katonai elemeit is támogatja, főként a konfliktus megelőző akciókban vállal nagy szerepet a balkáni térség, illetve a mediterrán térség területén. Az elmúlt időszakban az EU katonai misszióiban csak néhány fővel képviseltette magát, inkább a rendőri missziókban jelentős a részvétele. Az EUFOR Althea műveletben egy fő, az EUTM Maliban két fő görög katona vett részt (2016–2019).²⁶

CIMIC görög részvétel ezekben a műveletekben nem zajlik. Görögország nemzetközi oktatási-képzési központot üzemeltet Kilkis településen. Az MPSOTC (*Multinational Peace Support Operation Training Center*)²⁷ a világ 11 legnagyobb ilyen jellegű központjának az egyike, az EU-kontingensek műveletre történő képzését, kiképzését végzi, többek

²¹ Sarkadi-Szabó Kornél: *Görög euró: a kilépés buktatói*. Shark Vision, 2015. *Görögország*. Kitekintő.

²² EU-csúcs: *A migráció és a védelempolitika a középpontban*. Kitekintő.

²³ *Közös védelempolitikán rágódik az EU*. Kitekintő.

²⁴ Anna Elisabeth Tsakona: Greece: From Europhile to Eurosceptic, is EU's negative image here to stay? In *Greek Foreign Policy, Global Trends and Challenges*. Athens, Hellenic Center for European Studies (EKEM), 2013. 14–21.

²⁵ *The Military Balance* 2019. (2019) i. m. 116.

²⁶ Uo. 116.

²⁷ *Welcome*. MPSOTC.

között, CIMIC területén is. A nemzeti felkészítés az Európai Integrációs és Politikai Intézetben is jelentős. A független intézmény tanulmányokkal, oktatás, képzés, továbbképzés révén segíti a hadtudományt, azon belül a CIMIC-jellegű témákkal is foglalkozik.²⁸ Görögország jelenleg nem végez CIMIC-tevékenységet EU-műveletekben, EU katonai műveleti jelenléte is mindösszesen néhány fő. Görögország nemzeti CIMIC-doktrínája a fegyveres erők, főként a szárazföldi haderőnem, sokrétű tevékenységének szerves részét képezi.

Szoros az együttműködés az egészségügyi, katasztrófaelhárítási, a légierő mentőhelikopter-egységeivel, ugyanakkor a logisztikai egységekkel (humanitárius segítségnyújtás keretében szállított segélyek), nemzetközi szervezetekkel, akár helyszíni biztosítása, szállítás, tolmácsolás vagy műszaki segítségnyújtás a cél. A CIMIC-képességek az emberi erőforrások mellett eszközök, járművek biztosítását egyaránt jelentik. A görög haderő CIMIC-egységei tehát nem önálló műveleti egységek, mindig valamely más egységgel együtt látják el tevékenységüket.

5. Málta

A máltai külpolitika egyik kiemelt területe a nemzetközi szervezetekben történő tevékeny szerepvállalás. Málta mindig erőteljesen hallatta a hangját, kis méretéhez képest, akár az EBESZ- (Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet) előfutár EBEE, akár nemzetközi haditengerészeti együttműködésről volt szó (például UNCLOS),²⁹ azaz támogatja az olyan nemzetközi közösségi megmozdulásokat, amelyek során a béke és biztonság felelősségének a kérdését együttesen vállalják a szereplők. A biztonságáról folytatott párbeszéd és fórumok jeles képviselője, és szorgalmazza a mediterrán térség stabilitási paktumának kidolgozását is.

A semlegességet a kormány és az ellenzék is sajátosan, de rugalmasan kezeli, de saját, politikai érdekeik mellett az ország érdekeit is szem előtt tartva hangsúlyozzák az unió formálódó, folyamatosan alakuló védelmi dimenziójához igazítva azt. Egyfajta modell is Málta, amely megmutatja, hogy kis ország is lehet sikeres nemzetközi színtéren. Az EU közös védelempolitikáját illetően, a többi, semleges, EU-tagországhoz hasonlóan az aktív semlegesség híve. Az EU-ban itt a legmagasabb azon menekültek aránya, akik úgynevezett humanitárius státuszt kapnak. Az elmúlt években a migrációs politika és a státuszok kiadása sokat szigorodott az országban, és közös EU-megoldást szorgalmaz, többek között észak-afrikai fogadó táborokat. Málta hadereje meglehetősen kis létszámú: 1950 fő az aktív állomány és 180 fő a tartalékos állomány. A missziós részvételről minden esetben, egyedi esetként a máltai kormány dönt.³⁰

Az EUNAVFOR Atalanta műveletben Málta 2009–2013³¹ között aktívan részt vett haditengerészeti állományával a WFP program keretében, illetve az aktív jelenlét és ellenőrzés területén. A művelet sikerével a kalóztámadások száma minimálisra redukálódott, így már Málta sem vesz részt nagyszámú erővel a művelet további

²⁸ *The Institute.*

²⁹ *Oceans and Law of the Sea. Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea. 1982.*

³⁰ *The Military Balance 2019. (2019) i. m. 128.*

³¹ *European Union Naval Force (EU NAVFOR) Somalia – Operation ATALANTA. Armed Forces of Malta.*

szakaszában. Az EUTM (*European Union Training Mission*) Szomália műveletben az ír kontingenssel együtt 2009-ben kiképzési feladatokat látott el Málta a Mihanga-táborban (Uganda területén). A hatfős instruktorcsapat sikeres munkát végzett az írekkel közösen, 2010-ben ezért újra vállalták ezt a feladatot. 2010-ben három tiszthelyettesi rangú kiképző hat hónapos szolgálat után fejezte be feladatát.³²

6. Összegzés

A komparatív elemzés feltárja a tagállamok erősségeit, gyengeségeit, lehetőségeit és azokat az akadályokat is, amelyek leküzdése érdekében a jövőben lépéseket kell tenniük. A tagállamok elemzése és az egyező paraméterek összehasonlítása mentén a lehetséges, várható tendenciák és fejlődési lehetőségek, illetve a hazánkkal azonos méretű, gazdasági, katonai potenciállal rendelkező országok esetében levonható konzekvenciák a kutatás során összegzett eredmények alapján hasznosíthatók.

A civil-katonai orientációt tekintve Málta követ leginkább nemzeti sajátosságokat. A képzés, kiképzés több körös, nemzeti és nemzetközi intézményekben történik (Görögország a legnagyobb ilyen képzési intézmények egyikét működteti), a nemzeti intézmények tekintetében azonban eltérés mutatkozik, hogy az független vagy beágyazott (esetleg osztozik valamely más területtel, általában a CIMIC- a PSYOPS-területtel).

A létszámot tekintve a tagállamok hadereje nagy szórást mutat, főként az aktív és tartalékos állomány egymáshoz viszonyított arányát figyelembe véve. Bulgária a 300 ezer fős tartalékos állománnyal messze kiemelkedik. Magyarországon az aktív létszám 27 800 fő, a tartalékos létszám 20 ezer fő.

Az EU katonai műveleteiben való részvétel során természetes, hogy a nagy kiterjedésű tengerparttal rendelkező országok, az EUNAVFOR haditengerészeti műveletekben nagy szerepet vállalnak. A cikkben szereplő tagállamok közül Görögország rendelkezik a leghosszabb partokkal.³³ Kisebb országok, mint Málta, kis létszámmal vettek részt az EUNAVFOR-műveletekben, vagy kontingenseiket az utóbbi években kivonták. Magyarország az EUNAVFOR-műveletekben nem vesz részt.³⁴

Magyarország mint a schengeni határokat őrző tagállam esetében, a 2015-ben tömeges migráció okozta nyomás alatt a Magyar Honvédség feladatai is bővültek, feladatai, szerepe, helyzete – különös tekintettel az Európai Unió schengeni közösségi kódex 2. cikk 2. pontjának megfelelően – is módosult.³⁵

A hadtudományi kutatások prioritásai között is szerepel a migráció okozta veszélyhelyzet és az ebből eredő megoldási javaslatok vizsgálata, a haderőstruktúra és reagáló erők létrehozása.³⁶ A tagállamok esetében, a vizsgált elemek, mint a haderőstruktúra, illetve megoldási javaslatok összevetése, a tagállamok viszonya az Európai

³² *European Union Training Mission Somalia (EUTM SOMALIA)*. Armed Forces of Malta; Laiviera, Nestor: *AFM military instructors training Somali troops*. Maltatoday, 2011.

³³ Coastline lengths.

³⁴ *The Military Balance 2019*. (2019) i. m. 117.

³⁵ Farkas Ádám et alii: A Magyar Honvédség feladatai, szerepének és helyzetének jogi aspektusai a tömeges migráció kapcsán. In Tóth Péter (szerk.): *Magyarország és a 2015-ös európai migrációs válság*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. 159–178.

³⁶ Boda József et alii: A hadtudományi kutatási irányok, prioritások és témakörök. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, (2016), 16. 1–23.

Unió biztonság- és védelempolitikához, komparativitása révén ezeket a hadtudományi prioritásokat szolgálja.

Felhasznált irodalom

- Boda József – Boldizsár Gábor – Kovács László – Orosz Zoltán – Padányi József – Resperger István – Szenes Zoltán: A hadtudományi kutatási irányok, prioritások és témakörök. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, (2016), 16. 1–23. Elérhető: www.med.u-szeged.hu/download.php?docID=90702 (A letöltés dátuma: 2020. 05. 02.)
- Farkas Ádám – Horváth Tibor – Padányi József – Petruska Ferenc: A Magyar Honvédség feladatai, szerepének és helyzetének jogi aspektusai a tömeges migráció kapcsán. In Tálás Péter (szerk.): *Magyarország és a 2015-ös európai migárció válság*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. 159–178. Elérhető: https://fejlesztisprogramok.uni-nke.hu/document/fejlesztisprogramok-uni-nke-hu/Magyarország_es_a_2015_os_migracios_valsag_web.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 05. 02.)
- Plamen, Yordanov: *Bulgaria in European Security and Defence Policy*. Carlisle, Us Army War College, 2013. Elérhető: www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA589902 (A letöltés dátuma: 2018. 12. 10.)
- Sepos, Angelos: *Europeanization of Cyprus*. London, Palgrave Mcmillan, 2008. DOI: <https://doi.org/10.1057/9780230229822>
- The Military Balance 2019*. London, IISS, 2019.
- Tsachevsky, Vanelin: *Bulgaria's EU membership: the adaptation to the new status is not over*. Sofia, Pan-European Institute, 2010. Elérhető: www.utu.fi/fi/yksikot/tse/yksikot/PEI/raportit-ja-tietopaketit/Documents/Tsachevsky_netti_final.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 12. 10.)
- Tsakona, Anna Elisabeth: Greece: From Europhile to Eurosceptic, is EU's negative image here to say? In *Greek Foreign Policy, Global Trends and Challenges*. Athens, Hellenic Center for European Studies (EKEM), 2013.
- White Paper on Defence and the Armed Forces of the Republic of Bulgaria*. Sofia, 2010. Elérhető: www.eda.europa.eu/docs/default-source/documents/white-paper-bulgaria_eng_2009-10.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 12. 10.)
- Yanakev, Yantsislav: *Views of the Bulgarian Public on Security, Defence and Military*. Geneva, DCAF, 2000.

Internetes források

- A ciprusi görögök és ciprusi törökök vajon képesek lesznek-e végül közös nevezőre jutni?* TRT, 2019. Elérhető: www.trt.net.tr/magyar/tersegi-hirek/2019/07/30/a-ciprusi-gorogok-es-ciprusi-torokok-vajon-kepese-lesznek-e-vegul-kozos-nevezore-jutni-1244445 (A letöltés dátuma: 2020. 03. 01.)
- Argonaut concludes successfully in Cyprus*. Parikiaki, 2016. Elérhető: www.parikiaki.com/2016/06/argonaut-concludes-successfully-in-cyprus/ (A letöltés dátuma: 2021. 01. 09.)

- Coastline lengths.* Elérhető: <http://world.bymap.org/Coastlines.html> (A letöltés dátuma: 2020. 04. 30.)
- EUFOR LOTs – your neighbors.* EUFOR, 2016. Elérhető: www.euforbih.org/eufor/images/pdfs/Teme/2016/201607_eng.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 04. 30.)
- EUROMARFOR.* Elérhető: www.euromarfor.org/ (A letöltés dátuma: 2020. 04. 17.)
- EUROMARFOR (EMF) – a non-standing, pre-structured, multinational maritime force, born on 15 May 1995.* Elérhető: www.euromarfor.org/overview/3 (A letöltés dátuma: 2020. 04. 17.)
- EU-csúcs: A migráció és a védelempolitika a középpontban.* Kitekintő, 2016. Elérhető: <http://kitekinto.hu/2016/12/14/europai-ugyek/eu-csucs-a-migracio-es-a-vedelempolitika-a-kozeppontban/> (A letöltés dátuma: 2019. 12. 28.)
- European Union Naval Force (EU NAVFOR) Somalia – Operation ATALANTA.* Armed Forces of Malta. Elérhető: <https://afm.gov.mt/en/operationsanddeployments/overseas/Pages/EU-Navfor.aspx> (A letöltés dátuma: 2021. 01. 09.)
- European Union Naval Force Operation Atalanta (EU Navfor Atalanta) in the Indian Ocean and the Gulf of Aden.* Elérhető: www.mod.bg/en/doc/tema/OPERATION_ATALANTA.pdf (A letöltés dátuma: 2021. 01. 08.)
- European Union Training Mission Somalia (EUTM SOMALIA).* Armed Forces of Malta. Elérhető: <https://afm.gov.mt/en/operationsanddeployments/overseas/Pages/EUTM-Somalia.aspx> (A letöltés dátuma: 2021. 01. 09.)
- G. S. Rakovski National Defense Academy.* Elérhető: <http://armf.academia.edu/> (A letöltés dátuma: 2020. 05. 29.)
- Görögország.* Kitekintő. Elérhető: <http://kitekinto.hu/cimke/gorogorszag/> (A letöltés dátuma: 2019. 02. 01.)
- Κοινή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας.* Elérhető: www.army.gov.cy/el/page/koini-politiki-asfaleias (A letöltés dátuma: 2019. 12. 11.)
- Közös védelempolitikán rágódik az EU.* Kitekintő, 2013. Elérhető: https://kitekinto.hu/2013/12/19/europai-ugyek/europa20131219kozos_vedelempolitikana_ragodik_az_eu/84667/ (A letöltés dátuma: 2021. 01. 09.)
- Kugyela Tamás: Karnyújtásnyira a ciprusi újraegyesítés.* Index, 2016. Elérhető: http://index.hu/kulfold/eurologus/2016/10/29/karnyujtasnyira_a_ciprusi_ujraegyesites/ (A letöltés dátuma: 2019. 11. 12.)
- Laiviera, Nestor: AFM military instructors training Somali troops.* Maltatoday, 2011. Elérhető: www.maltatoday.com.mt/news/national/8154/afm-military-instructors-training-somali-troops#WGyiT_nhDDc (A letöltés dátuma: 2019. 11. 12.)
- Loucaides, Darren: Why Are There Still British Military Bases in Cyprus?* New Internationalist, 2017. Elérhető: <https://newint.org/features/2017/05/01/caught-in-the-middle> (A letöltés dátuma: 2019. 11. 11.)
- Malta. EUNAVFOR.* Elérhető: <http://eunavfor.eu/?s=malta> (A letöltés dátuma: 2019. 11. 12.)
- Megfeneklett Ciprus újraegyesítése.* Origo, 2016. Elérhető: www.origo.hu/nagyvilag/20161122-eredmenytelenul-fejezodtek-be-a-megosztott-ciprus-egyesiteserol-masfel-eve-folyo-targyalasok.html (A letöltés dátuma: 2019. 12. 10.)
- Mission and Operations.* Ministry of Defense of the Republic of Bulgaria. Elérhető: www.mod.bg/en/tema_MissionsOperations.html (A letöltés dátuma: 2021. 01. 08.)

- Mitov, Georgi: *Basic views of CFSP/ESDP in Bulgaria. Priorities for the government in CFSP; key issues for Bulgaria*. CFSP Watch 2003, Sofia, BECSA. Elérhető: www.lse.ac.uk/international-relations/assets/documents/efpu/cfsp-annual-reports/2003/BULGARIA-2003.pdf (A letöltés dátuma: 2021. 01. 09.)
- Oceans and Law of the Sea*. Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea, 1982. Elérhető: www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/UNCLOS-TOC.htm (A letöltés dátuma: 2019. 12. 12.)
- Participation of Bulgarian Military Personnel in Bosnia and Herzegovina (SFOR/ALTHEA)*. Elérhető: www.mod.bg/en/doc/tema/MissionsOperations3.pdf (A letöltés dátuma: 2021. 01. 08.)
- Sarkadi-Szabó Kornél: *Görög euró: a kilépés buktatói*. Shark Vision, 2015. Elérhető: <http://sharkvision.hu/gorog-euro-a-kilepes-buktatoi/> (A letöltés dátuma: 2019. 01. 03.)
- The Institute*. Elérhető: https://eeep-en.pspa.uoa.gr/the_institute/ (A letöltés dátuma: 2021. 01. 09.)
- Welcome*. MPSOTC. Elérhető: <https://mpsotc.army.gr/en/welcome> (A letöltés dátuma: 2021. 01. 09.)

Rémai Dániel¹

#Hadsereg – Haderőszervezés a közösségi média segítségével

Armed Forces and Organisation of the Military Supported by Social Media

Absztrakt

Általános, ugyanakkor igaz klisé, hogy a tömegtájékoztatás és a médiafogyasztás megváltozott. Az Izraeli Védelmi Erők (IDF) az elmúlt években komoly munkát fektetett abba, hogy a kor kihívásainak megfelelően átdimenzionálja kapcsolatát az izraeli társadalommal, és egy jól felépített, PR-szempontról hibátlan képet mutasson a világ közvéleménye felé. A startup nemzet hadereje nem félt a social media modern, innovatív eszközeitől, és sikerrel alkalmazta azokat. A tanulmányban az IDF példáján mutatom be egy professzionális tömegtájékoztatói rendszer kiépítését a modern haderők esetében.

Kulcsszavak: Izraeli Védelmi Erők, social media, kommunikáció, fenyegetettségalapú haderőszervezés

Abstract

It is a trite issue that media and media consumption has changed, but it is still true. In the last few years the Israeli Defence Forces (IDF) restructured its relationship with the Israeli society and the international community. The directing principle was how to develop and show a well structured and flawless picture towards the public. The army of the start-up nation was fearless and started to use – and uses to this day – the modern and innovative equipment of social media. In the study I will use the IDF's media as an example of evolving a professional mass media system for modern armies.

Keywords: Israeli Defence Forces, social media, public communication, threat-based force organisation

¹ Nemzeti Közszerzői Egyetem, Terrorelhárítási Tanszék, munkatárs, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – University of Public Service (UPS) Counter-Terrorism Department, fellow worker, UPS Doctoral School of Military Sciences, PhD student, e-mail: remaidani@gmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5664-0977>

1. Problémafelvetés és hipotézis

Az internet elterjedése, az egyéni és szervezeti online jelenlét, valamint a közösségi média elburjánzása alapvetően formálta át a modern kor kommunikációs formáit. A változások hatással voltak a modern kori haderőkre is. Napjaink hadseregeinek számos olyan kérdéssel kell szembenézniük, amelyek szorosan kapcsolódnak a kommunikációhoz, a társadalmi kapcsolattartáshoz, valamint a társadalmak és a haderők kapcsolatához. A közösség megítélése befolyásolja a szervezetbe vetett bizalmat és ebből fakadóan a toborzás, a motiválás és az alapvető működés különböző szegmenseit.

El kell fogadni, hogy a kommunikáció változása alapvetően befolyásolja a modern haderőszervezést is. A kérdés, hogy ezek a változások milyen formában és milyen irányban gyakorolnak hatást a modern hadseregekre? Milyen veszélyeket rejt a változások figyelmen kívül hagyása? Milyen veszélyeket rejt a trendekhez való illeszkedés? Milyen eszközöket és lehetőségeket biztosít a modern kori haderők számára, ha megpróbálnak lépést tartani a változó társadalmi kommunikációs formákkal?

A descartes-i alap gondolat, amely szerint „gondolkodom, tehát vagyok” („Cogito ergo sum”)² modern formában úgy hangozhatna, hogy posztolok, tehát vagyok. Speciális társadalmi tömegjelenség, hogy szinte már a létezés alapvető feltételeként tekintünk az online jelenlétre. Ennek szociálpszichológiai és pszichológiai hatásai messzire vezetnek, de ez a trend nem hagyható figyelmen kívül olyan szervezetek esetében, amelyek szorosan kapcsolódnak a társadalomhoz.

Bármilyen furcsán hangzik, az Izraeli Védelmi Erők (IDF) kapcsolata az izraeli társadalommal már korábban elkezdődött, minthogy maga az IDF létrejött volna. Az IDF elődszervezetei és az izraeli társadalom közötti kapcsolat, a tájékoztatás és a kétirányú kommunikáció már az 1920-as években megjelenik, és ezeknek a történelmi hagyományoknak a hatása a mai napig felfedezhető.

Az IDF fennállásának 70 éve során folyamatosan igyekezett igazodni a társadalmi kommunikáció új formáihoz, sőt számos esetben innovatív módon alakította azokat. Ennek kettős célja volt: egyrészt, hogy maximalizálja az erőforrásait, másrészt, hogy támogatottságot szerezzen a belső és külső változásokból eredő kihívások kezeléséhez, legyen szó haderőszerzésről, haderőfejlesztésről vagy a kihívások mátrixának változása által indikált koncepcióváltásról. Éppen ezért a kutatási hipotézisem, hogy az internetes jelenlét és a közösségi média használata az Izraeli Védelmi Erők számára egy többfunkciós fegyver.

2. Módszertan

Az első nehézség, hogy milyen módszertani megközelítés szerint tudjuk vizsgálni az IDF közösségi médiában kifejtett tevékenységét? Mely tudományterület eszköztára vezethet el a hipotézis igazolásához vagy elvetéséhez?

Ha a gondolatkísérlet idejére elfogadjuk a hipotézist és a közösségi média használatára mint fegyverre gondolunk, akkor számos olyan kérdést tudunk feltenni, amely

² René Descartes: *Értekezés a módszerről*. Párizs, 1637.

közelebb visz minket ahhoz, hogy leírjuk ezt a nehezen definiálható, komplex jelenséget. Ebben az esetben olyan kérdéseket tudunk megfogalmazni az Izraeli Védelmi Erők közösségi médiában kifejtett tevékenységére vonatkozóan, mint például:

- Miért van rá szükség?
- Mire használható?
- Volt korábbi verziója?
- Honnan és hova fejlődött?
- Hogyan működik?
- Hogyan kell üzemeltetni?
- Milyen erőforrásokat igényel?
- Milyen járulékos lehetőségei rejlenek benne?
- Milyen veszélyei vannak?
- Merre lehet és kell továbbfejleszteni?

Összességében elmondható, hogy a vizsgált tevékenység egy komplex kérdéskör, amelyben a társadalomtudomány számos területe megjelenik, mint például a biztonsági tanulmányok, a történettudomány, a szociológia, a közösségi kapcsolatok, a marketing, a humánerőforrás-menedzsment, a pszichológia vagy a kutatás fejlesztés, illetve a jövőkutatás. Éppen ezért nem használhatjuk egy szakterület eszközkészletét a hipotézis vizsgálatára, hanem egyfajta hibrid módszer alkalmazása válik szükségessé.

3. A közösségi média hatásmechanizmusa és ennek leképződése a haderőkben

Ahogy Ferdinand de Saussure a strukturalizmus atyja fogalmazott: „A beszédnek egyéni és társadalmi oldala is van, és nem tudjuk elképzelni egyiket a másik nélkül.”³ A kommunikáció kapcsolja össze az egyént a többi egyénnel; az egyének közössége a közös nyelv mint eszköz által hozza létre, alakítja ki és formálja a társadalom szerkezeti elemeit és a társadalmi intézményeket. A kommunikáció, a nyelv szerepe és hatása az emberiség történelmének fejlődésében megkérdőjelezhetetlen. „A kommunikációelmélet szociokulturális tradíciója azon a feltételezésen alapul, hogy az emberek a kultúrát beszéd közben teremtik újra és újra.”⁴ A nyelv szerepe és a kommunikáció fejlődése, a média megjelenése és szervezetté válása alapjaiban volt képes megváltoztatni a társadalmak működési mechanizmusait; ahogy Gerbner megfogalmazta, a média befolyásolja a kultúrát és a kultúra felfogását.⁵ Szak Andrea *A szavak ereje* című cikkében Gabriel Tarde a média és közvélemény kapcsolatára vonatkozó elméletéből kiindulva tekinti át a 20. század tömegkommunikációs formáinak változását. A fejlődés mérföldkövének tekinthető, hogy „a tömegmédia mellett a telekommunikáció vált a közvéleményt és a közízlést befolyásoló legfontosabb információs eszközzé”.⁶ „Tarde

³ Lucy Burke – Tony Crowley – Alan Girvin: *The Routledge Language and Cultural Theory Reader*. New York, Routledge, 2003. 22.

⁴ Szak Andrea: A nyilvánosság kommunikációs szinterei. *Hadtudományi Szemle*, 28. (2018), 2. 118–125. 124.

⁵ Szak Andrea: Media Influence and Reception Analyses. *Hadtudományi Szemle*, 7. (2014), 1. 152–157. 153.

⁶ Szak Andrea: *A szavak ereje*. *Hadtudományi Szemle*, 10. (2017), 2. 264–271.

szerint a médiának a közvéleményre csak annyiban van hatása, amennyiben az általa közvetített információ az emberek közötti társalgás tárgyát képezi.⁷ De Tarde nem számolt a közösségi média megjelenésével, ahol a társalgás formája virtuálissá válik, mélysége lecsökken, és olykor felszínes formában képes alapvető változásokat indukálni az egyének világról alkotott szemléletében. A közösségi média számos formája lehetővé teszi, sőt bátorítja is az egyént, hogy önállóan dolgozza fel, értelmezze, keretezze át az elé kerülő tartalmat.

A technológiai innovációk fejlődése alapjaiban formálta át a tömegkommunikációs formákat. Az internet megjelenésével és elterjedésével elsősorban a kommunikáció sebessége változott meg, majd ezt követte a tartalomfogyasztási szokások radikális megváltozása.

A digitális kommunikáció és a modern kori tömegtájékoztatás fő jellemzője a kísérletezés. A cél a fogyasztók igényeinek való minél markánsabb megfelelés, aminek érdekében a szolgáltatók és a platformok száma és formája az elmúlt évtizedekben folyamatosan bővült, változott. Ugyanakkor maga a kommunikációs modell is sokat finomodott, bár a Jacobson-féle kommunikációs modell fő elemei továbbra is érvényesek. Hiszen „a feladó az, aki a címzettnek valamilyen üzenetet küld. A közös kód szükséges ahhoz, hogy mindkét fél számára érthető legyen az üzenet. A kontextus biztosítja az összefüggést. A kontaktus a fizikai csatornát jelenti.”⁸ A Jacobson-féle modell hátránya, hogy nem tartalmazza a visszacsatolás fogalmát. Ugyan a közösségi média működésének szempontjából van szerepe a visszacsatolásnak, de ez nem alapfeltétele a hatékony működésnek.

A tömegkommunikáció egyik fő jellemzője, hogy iparszerűen állítja elő a fogyasztásra szánt tartalmat. A Denis McQuail által felállított tömegkommunikációs modellben három fő elem jelenik meg: 1. a feladó, aki professzionális kommunikátor; 2. a tömegtermeléssel készült szabványosított üzenet; és 3. a feladó és a vevő közötti viszony, a piaci ügylet.

McQuail a tömegkommunikáció új modelljeit négy típusba sorolja: 1. a transzmissziós modell, 2. a rituális és expresszív modell, 3. a publicitásmo­dell és a 4. befogadásmo­dell. A modern haderők közösségi médiában folytatott kommunikációjára teljes mértékben igaz, hogy az üzenetek szabványosítottak, a cél a konkrét tartalom átadása. A haderők közösségimédia-használatában keveredik a transzmissziós modell, amikor egy rögzített információmennyiség átadására irányul a kommunikációs folyamat és a publicitásmo­dell, amikor maga a hírnév terjesztése és erősítése a cél.⁹

A közösségi média alapvető hatást gyakorol az egyének mindennapi életére és a modern társadalmak működésére. Elég csak a napjainkban zajló, a fake newsok elterjedése ellen folyó sziszifuszi küzdelemre gondolnunk. Éppen ezért nem meglepő, hogy a modern haderők is foglalkoznak a közösségi médiában rejlő lehetőségek és veszélyek vizsgálatával. Chondra Perry 2010-ben publikált írásában az Egyesült Államok katonáinak és a közösségi médiának a kapcsolatát elemezte, vizsgálva a technológiai fejlődésben rejlő lehetőségeket és veszélyeket. Záró gondolataiban úgy fogalmazott, hogy „azoknak a web alapú alkalmazásoknak, amelyek megosztják az információt

⁷ Szak (2018) i. m. 119.

⁸ Jacobson – *A nyelvi modell (1960)*.

⁹ Denis McQuail: *A tömegkommunikáció elmélete*. Budapest, Osiris, 2003.

aktív jelenlétet kell biztosítani a haderő közösségi média programjában. A katonáknak el kell mondaniuk a történetüket, és a nyilvánosság hallani akarja – nemcsak azt, ami fontos, hanem azt is, ami alakítja a tisztek és a katonák életét, akik védik a nemzetet és demokráciát.”¹⁰ Ryan G. Walinski, az Amerikai Egyesült Államok légierijének őrnagya 2015-ben publikált egyetemi dolgozatában a közösségi média napi szintű felhasználásának lehetőségeit és veszélyeit fejtegette a haderő működtetése szempontjából. Megállapítása szerint ahhoz, hogy a haderő lépést tartson, a modern technológiai trendekkel integrálni kell a közösségi média használatát a napi szintű működésbe, és ennek az integrációnak a legmagasabb szinten kell kezdődnie.¹¹ A közösségi média erejét mutatja, hogy az Egyesült Államok haderejének 2020–2022-re vonatkozó Marketing Végrehajtási Terve is foglalkozik a közösségi médiában rejlő lehetőségekkel, hiszen „a fiatalabb generációk a való világot a közösségi médián keresztül nézik. Az értékeket mémekből és videókból tanulják, osztják meg és tárgyalják meg.”¹²

Összességében láthatjuk, hogy a közösségi média nem feltétlen alkotott új kommunikációs modelleket, de a már létező és működő tömegkommunikációs modelleket átformálta a maga képére. Tekintettel arra, hogy egy progresszív, fejlődő területről van szó, így sok esetben a gyakorlati kísérletezés megelőzte és megelőzi az elméleti, kommunikációtudományi kutatásokat, ahogy ezt az Izraeli Védelmi Erők esetében is láthatjuk.

4. Az IDF és a társadalmi tájékoztatás

4.1. A társadalmi tájékoztatás kezdete

Az IDF hivatalosan 1948. május 26-án David Ben-Gurion¹³ utasítására jött létre. A szervezet alapját a korábban a Palesztin Mandátum területén működő illegális zsidó militarista csoportok alkották, úgymint a Hagana, a Lehi és az Irgun.

A társadalmi tájékoztatás és a propaganda területén már voltak tapasztalatai az elődszervezeteknek. Menahem Begin¹⁴ az Irgun vezetésének átvétele után,¹⁵ 1931-ben úgy fogalmazott, hogy „szórolapok állnak a golyók helyett”.¹⁶ A Begin által felvázolt stratégiai célja az volt, hogy az Irgun szervezetének támogatottságát szórolapok, plakátok és propagandakiadványok által növelje. Nem sokkal ezt követően, 1934 decemberében

¹⁰ Chondra Perry: *Social Media and the Army. Military Review*, (2010), 2. 67.

¹¹ Ryan G. Walinski: *The U.S. Military and Social Media*. Alabama, Maxwell Air Force Base, 2015.

¹² *U.S. Army Marketing Implementation Plan 2020–2022*. 18.

¹³ Ben-Gurion, David (1886–1973) a Palesztin Mandátum területén élő zsidó közösség egyik politikai vezetője, a modern Izrael Állam első miniszterelnöke (1948–1954 és 1955–1963 között).

¹⁴ Menahem Begin (1913–1992) Izrael Állam 20. századi történelmének egyik meghatározó személyisége. Az állam megalapítása előtt az Irgun nevű illegális, irreguláris szervezet vezetőjeként tevékenykedett. Nevéhez fűződik a Likud párt megalapítása. 1977 és 1983 között Izrael miniszterelnöke.

¹⁵ A Ze'ev Jabotinsky által alapított szervezet célja az alapítástól kezdődően a független zsidó állam létrehozása volt. Az Irgun (angolul: „The National Military Organization in the Land of Israel”) módszereiben és szervezeti felépítésében jelentősen eltért a Haganától. Akciói között robbantások, emberrablások is megjelentek, amelynek célpontjai főleg a brit tisztviselők és hivatalnokok voltak. Menachem Begin 1943-ban vette át a szervezet irányítását; ugyan az erőszakos, fegyveres akciók megmaradtak, de Begin vezetésével a szervezet propagandatevékenysége megerősödött.

¹⁶ Frank Gervasi: *The Life and Times of Menahem Begin – Rebel to Statesman*. New York, G.P. Putnam's Sons, 1979.

jelent meg először a másik föld alatti ellenálló mozgalom, a Hagana¹⁷ által szerkesztett *BaMahane*¹⁸ című folyóirat. A *BaMahane* egészen 2016-ig, heti rendszerességgel megjelenő folyóirat volt, amely biztonságtudatosági tanácsokkal látta el olvasóit, és tájékoztatást nyújtott az IDF működéséről, a kiemelt eseményekről, hírekről.

Az 1948-ban megalakult Izrael életében – a speciális biztonsági helyzetből fakadóan – a hadseregnek kiemelt szerepe volt. A militáns életforma áthatotta a mindennapokat, és az izraeli társadalom szoros szimbiózisban élt az IDF-fel. A társadalmi tájékoztatás területén a következő kiemelt esemény a Galei Tzahal, a katonai rádió 1950-es elindulása volt. Ennek fontosságát mutatja Ben-Gurion naplófeljegyzése: „A hadsereg rádióadása, amely ma kezdte meg működését két célt szolgál: egyrészt eszköz a biztonság és a védelem fenntartására azáltal, hogy hatékony és gyors kommunikációs eszköz mind a mozgósítási műveletek, mind a képzések, mind a tartalékok elérése kapcsán az IDF szárazföldi, tengeri és légi alakulatai számára. Emellett további célja, hogy az ifjúság oktatásának eszköze legyen. Eszköz a bevándorlóknak, hogy megismerjék a nemzetet és a kultúrát, megtanuljanak héberül, elsajátítsák a földrajzi és történelmi ismereteket. Eszköz, hogy egyesítse Izrael törzseit, egységbe kovácsolja a nemzeti akaratot, dicsőítse a zsidó nép felfogását a munkáról, békéről, igazságról, szabadságról és testvériségről. Ez a furcsa küldetés a része és lényege a hadsereg rádióadásának.”¹⁹ A Galatz a mai napig az egyik legfontosabb tájékoztatási felület, amelyet az IDF használ, 2013 óta online is elérhető szerte a világon.²⁰

Elmondhatjuk, hogy az IDF és az izraeli társadalom kapcsolata kifejezetten szoros és ebben nagy szerepe volt a hadsereg által alkalmazott tájékoztatási programoknak. Igazodva az adott történelmi kor technológiai kihívásaihoz és trendjeihez az IDF kommunikációs felelősei minőségi tartalomgyártással, pontos és folyamatos tájékoztatással próbálták meg fenntartani az érdeklődést médiaplatformjaik iránt.

4.2. A fordulópont – A 34 napos háború

A 2006-os libanoni háború fordulópontot jelentett az Izraeli Védelmi Erők számára.²¹ Számtalan tanulmány született, amely a háborús események értékelésével foglalkozik, és ezek nagy része egyértelműen leszögezi, hogy a 2006-os libanoni konfliktust Izrael elvesztette. Történt ez annak ellenére, hogy a kijelölt stratégiai célt, azaz – ahogy Dan Halutz, az IDF vezérkari főnöke fogalmazott – a Hezbollah nagy hatótávolságú rakétáinak megsemmisítését sikerült elérni.²²

A 2006-os libanoni háború volt az első olyan összecsapás az IDF és más külföldi fegyveres alakulat között, amely a technológiai fejlődésnek köszönhetően a nagy

¹⁷ A Hashomer felbomlása után, annak romjain alakult Haganah (angolul: The Defence) a zsidó védelmi szervezetek közül a legnagyobb számú, legjobban képzett és felszerelt szervezetté nőtte ki magát az 1930-as évek közepére. Brit támogatással a Palesztin Mandátumterület meghatározó zsidó fegyveres csoportjává vált, így 1948-ban a létrejövő Izraeli Védelmi Erők magját a Hagana állománya alkotta.

¹⁸ *BaMahane* szabad fordításban: „Az alaptáborban”.

¹⁹ Ze'ev Dvory: *The Israel Defence Force and the foundation of Israel – Utopia in Uniform*. London, Routledge, 2004. 206–207.

²⁰ *Galei Tzahal*.

²¹ Charles D. Freilich: *Israeli National Security: A New Strategy for an Era of Change*. Oxford University Press, 2018.

²² Uzi Mahnaimi: Humbling of the supertroops shatters Israeli army morale, *The Times*, 2006.

nyilvánosság előtt zajlott. A világ vezető hírügynökségei és televíziós csatornái élőben közvetítettek a harcterről, az éppen szárnyait bontogató blogszféra pedig korábban nem látott mértékben és kontrollálhatatlan formában ontotta a híreket. Az IDF nem volt képes uralni a közösségi tájékoztatást, elvesztette a lehetőséget, hogy saját narratíváját közvetítse a világ felé. Ugyan az izraeli hírportálok esetében sikerült elérni, hogy a korábbi évtizedek gyakorlatának megfelelően az IDF cenzora felügyelje a megjelenő katonai tartalmakat, de az egyéb alternatív kommunikációs formákat nem tudták kontrollálni.

Ahogy Nik Gowing, a BBC World munkatársa fogalmazott az Izraeli Védelmi Erők elvesztette a sebezhetetlenség látszatát, amikor az alternatív hírforrások élőben közvetítettek felvételeket az északi határon elszünetelt veszteségekről.²³ Kalb és Saivetz tanulmányukban részletesen elemzik a Hezbollah által alkalmazott és a hivatalos izraeli kommunikáció közötti különbségeket és ennek hatását a konfliktus nemzetközi megítélésére. Konklúzióként megállapítják, hogy a 34 napos háború egyértelműen bebizonyította azt, hogy a modern média és tájékoztatási formák fegyverként funkcionálnak egy aszimmetrikus konfliktusban.²⁴

4.3. Helyzetelemzés 2006 után

A 2006-os libanoni események rávilágítottak arra, hogy az Izraeli Védelmi Erők számos problémával küzd. Egyrészt a szervezetben belül megjelentek olyan strukturális és működési rendellenességek, amelyek akadályozzák a hatékony feladatellátást. Emellett az is bebizonyosodott, hogy a több évtizede működő tájékoztatási formák nem használhatóak kellő hatékonysággal a modern korban.

2006 nyara után az IDF történetének egyik legnagyobb válságával kellett, hogy szembenézzon, amely négy fő problémakör mentén vázolható fel:

1. Az IDF struktúrájában és működésében felmerülő hibák és hiányosságok láthatóvá váltak, és ténylegesen befolyásolták a haderő hatékony működését. Ezzel párhuzamosan és részben ebből fakadóan elveszett az évtizedeken átívelő sebezhetetlenség látszata.
2. A megváltozott kommunikációs módokra a korábban használt protokollok nem adtak válaszokat, sőt rontották a kríziskommunikáció hatékonyságát.
3. Az Izraeli Védelmi Erők társadalmi megítélése soha nem látott mélypontra került, míg korábban szinte szimbiózisban élt a társadalommal. A törések és repedések az IDF és az izraeli társadalom között láthatóvá váltak.
4. A libanoni események hatására mind Izrael Állam, mind az IDF globális megítélése mélypontra került.

²³ Nik Gowing: *Traditional News Media: Optimism, Pessimism and Realism*. Panel Discussion, Cambridge, MA, Harvard University.

²⁴ Marvin Kalb – Carol Saivetz: The Israeli–Hezbollah War of 2006: The Media as a Weapon in Asymmetrical Conflict. *The International Journal of Press/Politics*, 12. (2007), 3. 43–66.

Globális	Regionális	Országosztú	Egyéni
Felgyorsult információáramlás	Komplex, ellenséges biztonsági környezet	Erős történelmi fenyegetettségérzet	Erős nemzettudat
A kommunikációs platformok fejlődése	Vallási és etnikai megosztottság	Vallási, etnikai és politikai megosztottság, DE biztonsági kérdésekben nincs frakciózás	Generációs identitásválság
Univerzális értékek terjedése – trendek és divatok	Meghatározó nagyhatalmi érdekellentétek a régióban	Fejlett gazdaság és infrastruktúra	Globális trendek és értékek megjelenése

1. ábra: Az IDF számára, a társadalmi tájékoztatás szempontjából releváns alapvetések 2010 környékén

Forrás: a szerző szerkesztése

Az 1. ábra összefoglalja azokat az alapvetéseket, amelyek globális, regionális, országos és egyéni szinten relevánsak voltak az IDF számára, a társadalmi tájékoztatás szempontjából 2010 környékén. Ezek közül érdemes kiemelni a kommunikációs platformok globális fejlődését és annak következményeit, valamint a felgyorsult információáramlást. Fontos továbbá, hogy az izraeli társadalom fiatal generációjából kiveszett az a fenyegetettségérzet, amely szülei, nagyszülei korosztályát meghatározta. Ennek hatására eltávolodtak a militáns életformától, a globális trendek, értékek és divatok könnyebben és gyorsabban elérték őket.

Összességében az IDF-nek választ kellett találni arra, hogyan tudja megreformálni társadalmi kommunikációját, amely visszaállítja a korábbi bizalmat az izraeli társadalom és a haderő között, segíti a haderőszerzést (például morál, motiváció), és emellett javítja az IDF és Izrael Állam nemzetközi megítélését.

5. A megoldás: brandépítés

A felmerült kihívásokra válaszul elindult egy tudatos brandépítés, amelynek alapját az online jelenlét jelentette. Bár 2008 környékén még nem álltak rendelkezésre azok a kézikönyvek, amelyek strukturált formában bemutatják az online brandépítés egymásra épülő lépéseit és alapvető szabályait, de az IDF tájékoztatási tevékenységén végigtekintve elmondható, hogy szakirodalmi iránymutatás nélkül, sebészi pontossággal hajtották végre a ma már alapvetőnek tartott lépéseket.

5.1. Az alapok: a termék és célok definiálása

A brandépítés első lépéseként definiálni kell a kereteket és a célokat. Először is tisztázni kell, hogy mi a termék, amelyet online márkává akarunk fejleszteni: jelen esetben az Izraeli Védelmi Erők. Bármennyire is furcsán hangzik, az IDF 2006 után belátta, hogy önmagát kell eladhatóvá tennie az izraeli társadalom szemében.

Ezt követően meg kell vizsgálni a rendelkezésre álló erőforrásokat. Olyan kérdésekre kell választ keresni, hogy rendelkezik-e a „termék” elegendő mennyiségű és minőségi tartalommal, illetve elég speciális-e? Az IDF esetében elmondható, hogy lehetőség nyílik jelentős mennyiségű online közlésre alkalmas tartalom előállítására, amely elég speciális és érdekes tud lenni ahhoz, hogy hosszú távon fenntartsa az érdeklődést.

Ezt követi a célok definiálása. Az IDF esetében a célokat az elmúlt tíz év tevékenységének a fényében az alábbi négy fő szempont mentén lehet felvázolni:

1. Visszatérve a Ben-Gurion által megfogalmazott alapfeladatokhoz, amelyet a Galei Tzahal kapcsán írt naplójába: „Eszközt teremteni a biztonság és a védelem fenntartására/fokozására.”²⁵
2. Javítani az IDF társadalmi megítélését.
3. Javítani Izrael Állam és az IDF globális megítélését.
4. Lépést tartani a modern kori technikai fejlődéssel és kihasználni az ebben rejlő új lehetőségeket.

5.2. A platformok kiválasztása

A termék definiálását és a célok tisztázását követően meg kell határozni, hogy milyen célcsoportokat kívánunk elérni, és ehhez melyek a leginkább megfelelő platformok.

A célcsoportok kijelölése számos demográfiai változó mentén történhet (például életkor, nyelv, lakóhely stb.). Ezt az igényt kell összhangba hozni azzal, hogy milyen tartalmi elemek előállítására van lehetőség. A képrögzítő technológiai fejlődésével egyre inkább előtérbe kerültek a képmegosztó portálok, amelyek alapvetően kedveztek az IDF kommunikációs tevékenységének.

A platformok kiválasztásának alapelve, hogy nincs egy jó megoldás. Mivel a közösségi média folyamatosan változik, ezért folyamatos kísérletezésre és megújulásra van szükség.

A célcsoportok definiálása, a tartalmi elemek szemléje és a platformok értékelése egy olyan hármasság, amelynek elemei folyamatosan változnak, és az optimális működés elérése érdekében folyamatos felülvizsgálatra és fejlesztésre van szükség.

A 2009 és 2019 közötti évtizedben az IDF tudatos tervezéssel létrehozott egy komplex, egymásra épülő, egymásra hivatkozó és egymásból építkező platformrendszer (lásd: 2. ábra). A platformrendszeret hagyományos szerkezetben érdemes ábrázolni, amelynek négy rétege van. A legbelső rétegben található az IDF honlapja és a haderőnemek honlapjai, amelyek egységes stílusban és megjelenésben szolgáltatnak tartalmakat. A honlapok héber és angol nyelven érhetőek el. Általában a legfontosabb hírek, kiemelt események és tematikus írások jelennek meg a felületeken. Ezen oldalról egy kattintással eljuthatunk a második réteghez, a közösségimédia-portálokon működtetett fiókokhoz.

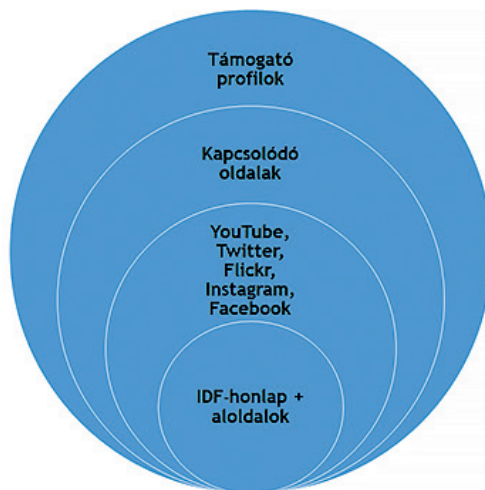
A kezdeti időszakban a Twitter szolgált elsődleges közösségimédia-felületként, de az elmúlt évtized során ez kiszélesedett, és mára a Facebook,²⁶ a Youtube²⁷

²⁵ Dvory (2004) i. m. 206–207.

²⁶ IDF Facebook.

²⁷ IDF Youtube Channel.

és az Instagram²⁸ is kiemelt helyet foglal el az IDF közösségimédia-portfóliójában. A közösségimédia-oldalak általában rendelkeznek héber és angol nyelvű verzióval, de nem ritka a spanyol vagy francia nyelvű hivatalos felhasználói fiók sem. A kiemelt közösségimédia-felületek mellett megjelennek olyan szolgáltatók is, amelyek kisebb elérést biztosítanak (például Flickr), ugyanakkor speciális funkciójukból adódóan jól használhatók az IDF tartalmainak közlésére. Az IDF hivatalos Flickr-fiókja töménytelen mennyiségű, jó minőségű képanyagot szolgáltat, amelynek csak töredéke kerül ki más közösségimédia-oldalakra.²⁹

2. ábra: Az IDF online tájékoztatási tevékenységének platformrendszere

Forrás: a szerző szerkesztése

A harmadik rétegben helyezkednek el a kapcsolódó oldalak, amelyek közül érdemes kiemelni a Home Front Command, az izraeli katasztrófaelhárítás honlapját. Bár szervezetileg a Home Front Command az IDF szervezetébe van besorolva, de tevékenységét tekintve jelentős mértékben eltér a hadseregtől. Éppen ezért olyan tartalmak előállítására van lehetőség, amely az IDF humanitárius oldalát mutatja be.³⁰ A kapcsolódó oldalak általában hasonló vagy szinte azonos megjelenéssel rendelkeznek, mint az IDF weboldalai, ugyanakkor más rendezőelv szerint töltik fel és osztják meg a tartalmakat.³¹

A legkülső rétegben találhatóak azok a közösségimédia-profilok, amelyek támogató profilként jelennek meg, és a tartalmak továbbosztásában, illetve más narratívába és kontextusba helyezésben segídenek.

Ezt a szintet két példa mentén lehet a legjobban ismertetni. Az első az IDF sajtószóvivőjének hivatalos Twitter-fiókja (@IDFSpokesperson): ez a profil az egyik első

²⁸ IDF Instagram.

²⁹ IDF Flickr.

³⁰ IDF Home Front Command.

³¹ IDF.

felhasználói fiók volt, amelyet az IDF üzemeltetett.³² A profilt 2009-ben hozták létre. A kezdeti időkben az úgynevezett „one voice” elv mentén kizárólag ezt a profilt kívánták használni a hivatalos tájékoztatásra. A profil nem volt személyhez kötve, a mindenkori szóvivő hivatalos közleményei jelentek meg rajta. A platformrendszer fejlődése és a médiafogyasztási szokások változása indikálta, hogy a 2010-es évek közepén a fiókot nevesítették: a mindenkori szóvivő profilképe és neve alatt üzemel. Továbbra is a hivatalos közlemények és a fő profilok által megosztott tartalmak továbbosztására használják, de már nem az egyetlen hang szerepét tölti be, hanem hátráléptetve támogató profilként járul hozzá a platformrendszer hatékonyabb működéséhez.

A másik példa Keren Hajioff őrnagy Twitter-profilja (@kerenhajioff), aki az IDF közösségimédia-megjelenésért felelős osztályát vezeti. A hitelesített profil szorosan kapcsolódik az IDF-hez, Hajioff őrnagy a sajtószóvivő alárendeltségében dolgozik, ugyanakkor profilja nagyobb „szabadsággal” rendelkezik, mint a sajtószóvivő profilja, így itt lehetőség van könnyedebb, más célcsoportot elérő tartalmak megosztására.³³

A platformrendszer elemei kiegészítik egymást. Az IDF hivatalos közösségimédia-profiljai és a támogató profilok száma folyamatosan bővül. Az új trendek megjelenésével új platformok kerülnek be a portfólióba, míg a régiek szerepe megmarad, vagy szükség esetén átalakul. Az IDF az online közösségi média területén alkalmazza azt az alapvető szabályt, hogy nyitottnak kell lenni a változásokra, és folyamatosan kísérletezni kell annak érdekében, hogy a tartalmak a legszélesebb körhöz jussanak el.

5.3. A tartalmakról

A korábban bemutatott platformrendszer sajátossága, hogy különböző típusú tartalmak megosztására van lehetőség az egyes felületeken. Míg a Twitter a rövid szöveges üzenetek közzétételére alkalmas, a Youtube-profilok videókat, az Instagram-profil képeket, a Flickr-oldal galériákat kíván, addig a Facebook esetében pedig többféle tartalom megosztására van lehetőség. Ennek ellenére vannak olyan alapvető szabályok, amelyeknek minden tartalmi elemnek meg kell felelnie.

Az egyik ilyen fő szabály az egységesség. A brandépítésben használt tartalmaknak hasonló megjelenéssel kell kikerülniük az online térbe, ezzel erősítve a „terméket”, jelen esetben az Izraeli Védelmi Erők online arculatát. Ehhez kapcsolódó szabály az egységesség kérdésköre: az egységesség mellett a megosztott tartalmaknak egyedinek, unikálisnak kell lenniük, hogy fenntartsák az érdeklődést.

Harmadik szabály, hogy a tartalmak minőséget szolgáltassanak, azaz mind jelentésben, mind megjelenésben megfeleljenek a felhasználói elvárásoknak. Az IDF minden felületen törekszik arra, hogy jó minőségű képeket, videókat, kísérőszövegeket töltsön fel. Ugyanakkor a rendszer megengedő: abban az esetben, ha a tartalom nagy érdeklődésre tarthat számot, nem kell megfelelnie a standard elvárásoknak. Ennek tudható be, hogy az IDF hivatalos angol nyelvű Youtube-csatornájára rendszeresen kerülnek fel olyan mobiltelefonnal készített kisfilmek, dalfeldolgozások, amelyeket

³² Twitter – (@IDFSpokesperson).

³³ Twitter – (@kerenhajioff).

a katonák küldenek be az IDF közösségimédia-megjelenésért felelős szervezeti egységeihez. Ezek a megfelelő cenzori eljárások után kerülnek ki a hivatalos tartalmi elemek közé. Az ilyen tartalmak életszerűbbé, kevésbé propagandisztikussá teszik a hivatalos profilokat.³⁴

Az IDF közösségimédia-profiljai nagy hangsúlyt fektetnek az aktualitásokra. Rendszeresen kerülnek fel képek, üzenetek különböző ünnepekről (zsidó vallási ünnepek, keresztény vallási ünnepek, újév) vagy kiemelt, aktuális eseményekről, évfordulókról (például klímaváltozás, World Vegan Day, az államalapítás ünnepe).

A közösségimédia-platfomok lehetőséget nyújtanak a feltöltött tartalmak tematizálására. Ilyen tematizált kampányokkal és alcsatornákkal találkozhatunk az IDF Youtube-csatornáján, ahol az egyes alakulatok mutatkoznak be heti rendszerességgel, rövid videókban. Különösen nagy hangsúlyt fektetnek az IDF diverzitásának és sokszínűségének bemutatására, így külön tematizált videók, illetve csatornák vannak, amelyek a haderőben szolgáló izraeli kisebbségek életéről szólnak. Az izraeli védelempolitikában a nőknek kiemelt szerepe van már a kezdetektől, ezért nem meglepő, hogy az Izraeli Védelmi Erőkben szolgáló női katonákról, tevékenységüket és mindennapjaikat bemutató önálló, tematikus csatorna szól.

A közösségimédia-oldalaknak jelentős szerepe van a hagyományteremtésben és a hagyományörzésben. Rendszeresen töltnek fel képanyagokat az IDF múltjából, de érdemes kiemelni a 2019-es év egyik tematikus kampányát, amely során különböző katonai tevékenységeket mutattak be „akkor és most” képpárokkal.

Igazodva a modern médiafogyasztó elvárásaihoz, a tartalmak és az üzenetek rövidek, látványosak. Az IDF által készített és megosztott adatvizualizációk jó példái ennek az üzenetközvetítési formának. Az adatvizualizációk egységes megjelenésűek, jól áttekinthetőek, és általában valamilyen aktuális harctéri eseményre vagy művelésre fókuszálnak.

Rendszeresen jelennek meg egyéni, személyes történetek a katonákról, amelyek célja, hogy a „szívmelengető” tartalommal közelebb hozzák a célközönséget a szervezethez. Ezek az egyéni élettörténetek rávilágítanak arra, hogy mennyire sokrétű a szervezet, és nyitottan próbál meg kezelni különböző élethelyzeteket.

A korábban már említett Home Front Command által – akik rendszeresen vesznek részt külföldön katasztrófaelhárítási és mentőakciókban – lehetőség nyílik a humanitárius tevékenység bemutatására. Ezek a külföldi tartalmak és az IDF nemzetközi gyakorlatairól készült bejegyzések lehetőséget nyújtanak a nemzetközi együttműködések erősítésére és a nemzetközi megítélés javítására.

A tartalmak feltöltésének rendszere bonyolult, de a fő rendezőelv, hogy a központilag jóváhagyott tartalom több platformon is megjelenhet, és a keresztívatkozásokkal lehetőség van szélesebb tömegek, más célcsoportok elérésére. Megfigyelhető tendencia, hogy egyes platformokra csak a tartalom bizonyos része kerül fel (például egy kép) hivatkozással egy másik platformra, és ezzel motiválják a felhasználót, hogy a platformrendszer minél több elemét vegye igénybe.

³⁴ IDF Youtube Channel. i. m.

5.4. További lehetőségek

A felvázolt platformrendszer és a tartalmi elemek sokfélesége további lehetőségek előtt nyitotta meg a kaput. Ezek közül az egyik legfontosabb a burkolt üzenetek elrejtése. Erre példa az IDF angol nyelvű Youtube-csatornája, ahol a tematikus videók, az aktualitásokra, trendekre fókuszáló üzenetek mellett megjelennek olyan rejtett tartalmak, amelyek célja az IDF narratívájának átadása. (Példaként említhető az *Iran, Hezbollah, and Lebanon: Explained* című kétperces videó, amelynek a címe és időtartama mutatja, hogy rövid, tömör üzenetek átadására alkalmas, nem pedig mély biztonságpolitikai elemzések kifejtésére.)³⁵

A 2010-es évek végére a platformrendszer elérte azt a kritikus felhasználói tömeget Izraelen belül, hogy lehetőség van figyelemfelhívásra, online tájékoztatásra is. Így például a profilok tartalmi elemeinek részévé váltak a rakétatámadásokról szóló tájékoztató figyelemfelhívások.

Statisztikai adatokat nézve azt láthatjuk, hogy 2019 második felére az IDF angol nyelvű Facebook-profilját több mint 2,3 millió ember kedvelte,³⁶ míg az angol nyelvű Twitter-profilnak több mint 1 millió követője volt.³⁷ Fontos kiemelni, hogy ezek az angol nyelvű profilok és ez rávilágít arra, hogy az IDF-nek sikerült a tájékoztatás területén áttörni Izrael Állam határain, és ezzel tájékoztató és önpromóciós tevékenységét nemzetközi szinten végezni.

Az elmúlt években egyre többször jelent meg különböző médiumokban, hogy az IDF által felépített és üzemeltett közösségimédia-hálózat túlnöve az eredeti célokon már befolyásolásra, az online média hadviselésre is alkalmas.³⁸ 2019-ben indította el az IDF az első farszi nyelvű Twitter-, Instagram- és Telegram-fiókját, amellyel az IDF célja az AFP (2019) idézete szerint, hogy „bizonyítsa, nem Izrael az ellenség, hanem az elnyomó iráni rezsim”.³⁹ Ezzel az IDF magasabb szintre emelte a közösségimédia-használatot és innovatív módon a saját narratíváját kezdte sugározni egy számára ellenséges közegben. Ez nem jelent mást ebben a formában, mint befolyásolási műveletet az online tér és a közösségi média felhasználásával.⁴⁰

6. Konklúzió

Az Izraeli Védelmi Erők által végzett tevékenység a közösségimédia-felületeken egyértelmű siker. A második libanoni háborút követő mélypont után a jól megtervezett, ugyanakkor a változásokra nyitott lassú építkezéssel az IDF elérte, hogy egy széles körű tájékoztató platformrendszeren keresztül közvetítheti a saját narratíváját. A jelenlegi trendek pedig arra utalnak, hogy látják a platformrendszerben rejlő további

³⁵ *Iran, Hezbollah, and Lebanon: Explained*. Youtube, 2019.

³⁶ *IDF Facebook*. i. m.

³⁷ *Twitter – (@idf)*.

³⁸ Callum Paton: Israel's social media war: How the IDF uses the internet to fight Hezbollah. *Newsweek*, 2017; Sam Sokol: On social media 'battlefield,' IDF weaponizes snark. *The Jerusalem Post*, 2019.

³⁹ IDF's new Persian social media accounts gain thousands of followers in days. *The Times of Israel*, 2019.

⁴⁰ Anna Ahronheim: The IDF's secret weapons against Iran. *The Jerusalem Post*, 2019.

lehetőségeket, amelyek túlmutatnak a tájékoztatáson. Zakowski cikkében példaértékűnek nevezi az Izraeli Védelmi Erők közösségimédia-használatát.⁴¹

Úgy vélem, hogy az IDF közösségimédia-tevékenysége mögött álló motivációs faktorok és a platformrendszer áttekintése, valamint a tartalmi formák és elemek bemutatása után egyértelműen kijelenthetjük, hogy az internetes jelenlét és a közösségi média használata az Izraeli Védelmi Erők számára egy többfunkciós, professzionális fegyverhalmoz. Azaz a hipotézis kiegészítésre kerül a professzionális jelzővel. A közösségimédia-felületek segítségével (1) növelték Izrael és az IDF nemzetközi elfogadottságát. (2) Jelentős mértékben erősödött az IDF szerepe, és javult a társadalmi megítélése az izraeliek körében, amely segíti a szervezetben belüli motiváció fejlesztését és a morál javítását. A platformrendszer (3) lehetővé teszi a gyors tájékoztatást, az információszerezést és a közösségi reakciók monitorozását. Nem utolsósorban (4) elrettentő funkcióval is bírhat, és (5) lehetővé teszi a befolyásolást.

Annak ellenére, hogy az izraeli biztonsági környezet jelentős mértékben eltér az európai biztonsági környezettől az IDF által alkalmazott eljárások a közösségi média alkalmazása területén példaértékűek és iránymutatóak lehetnek a modern európai haderők számára is.

Felhasznált irodalom

- Burke, Lucy – Tony Crowley – Alan Girvin: *The Routledge Language and Cultural Theory Reader*. New York, Routledge, 2003.
- Descartes, René: *Értekezés a módszerről*. Párizs, 1637.
- Dvory, Ze'ev: *The Israel Defence Force and the foundation of Israel – Utopia in Uniform*. London, Routledge, 2004. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203646212>
- Freilich, Charles D.: *Israeli National Security: A New Strategy for an Era of Change*. Oxford University Press, 2018. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780190602932.001.0001>
- Galei Tzahal*. Elérhető: <https://glz.co.il/%D7%92%D7%9C%D7%A6> (A letöltés dátuma: 2020. 05. 14.)
- Gervasi, Frank: *The Life and Times of Menahem Begin – Rebel to Statesman*. New York, G.P. Putnam's Sons, 1979.
- Gowing, Nik: *Traditional News Media: Optimism, Pessimism and Realism*. Panel Discussion, Cambridge, MA, Harvard University.
- Kalb, Marvin – Carol Saivetz: The Israeli–Hezbollah War of 2006: The Media as a Weapon in Asymmetrical Conflict. *The International Journal of Press/Politics*, 12. (2007), 3. 43–66. DOI: <https://doi.org/10.1177/1081180X07303934>
- McQuail, Denis: *A tömegkommunikáció elmélete*. Budapest, Osiris, 2003.

⁴¹ Aaron Zakowski: *How the Israeli Army Mastered Social Media (And What You Can Learn From Them)*.

Internetes források

- Ahronheim, Anna: The IDF's secret weapons against Iran. *The Jerusalem Post*, 2019. Elérhető: www.jpost.com/Israel-News/The-IDFs-secret-weapon-against-Iran-604190 (A letöltés dátuma: 2020. 05. 12.)
- IDF Facebook. Elérhető: www.facebook.com/idfonline/ (A letöltés dátuma: 2020. 05. 20.)
- IDF Youtube Channel. Elérhető: www.youtube.com/channel/UCawNWlihdgaycQpO3zi-jYg (A letöltés dátuma: 2020. 05. 20.)
- IDF Instagram. Elérhető: www.instagram.com/idf/?hl=hu (A letöltés dátuma: 2020. 05. 20.)
- IDF Flickr. Elérhető: www.flickr.com/photos/idfonline/ (A letöltés dátuma: 2020. 05. 20.)
- IDF Home Front Command. Elérhető: www.idf.il/en/minisites/home-front-command/ (A letöltés dátuma: 2020. 05. 20.)
- IDF. Elérhető: www.idf.il/en/ (A letöltés dátuma: 2020. 05. 20.)
- IDF's new Persian social media accounts gain thousands of followers in days. *The Times of Israel*, 2019. Elérhető: www.timesofisrael.com/idfs-new-persian-social-media-accounts-gain-thousands-of-followers-in-days/ (A letöltés dátuma: 2020. 05. 12.)
- Iran, Hezbollah, and Lebanon: Explained. Youtube, 2019. Elérhető: www.youtube.com/watch?v=__EggKjguMo (A letöltés dátuma: 2020. 05. 12.)
- Jacobson – A nyelvi modell (1960). Elérhető: https://forgos.uni-eszterhazy.hu/wp-content/tananyagok/fs_komm_egyetemi/obj/ie_0065_0_0_0/0065_0_0_0.htm (A letöltés dátuma: 2020. 10. 25.)
- Mahnaimi, Uzi: Humbling of the supertroops shatters Israeli army morale. *The Times*, 2006. Elérhető: www.thetimes.co.uk/article/humbling-of-the-supertroops-shatters-israeli-army-morale-qstrm566ljd (A letöltés dátuma: 2020. 05. 12.)
- Paton, Callum: Israel's social media war: How the IDF uses the internet to fight Hezbollah. *Newsweek*, 2017. Elérhető: www.newsweek.com/israels-fake-news-war-how-idf-uses-social-media-its-battle-against-hezbollah-724184 (A letöltés dátuma: 2020. 05. 12.)
- Perry, Chondra: Social Media and the Army. *Military Review*, (2010), 2. Elérhető: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA519943.pdf> (A letöltés dátuma: 2020. 10. 25.)
- Sokol, Sam: On social media ‚battlefield‘, IDF weaponizes snark. *The Jerusalem Post*, 2019. Elérhető: www.jpost.com/Israel-News/On-the-social-media-battlefield-the-Israeli-army-has-weaponized-snark-588229 (A letöltés dátuma: 2020. 05. 12.)
- Szak Andrea: A nyilvánosság kommunikációs színterei. *Hadtudományi Szemle*, 28. (2018), 2. 118–125. Elérhető: http://real.mtak.hu/82574/1/ht2018_2_120_127_u.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 10. 25.) DOI: 10.17047/HADTUD.2018.28.2.118
- Szak Andrea: A szavak ereje. *Hadtudományi Szemle*, 10. (2017), 2. 264–271. Elérhető: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00035/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_2_264-271.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 10. 25.)
- Szak Andrea: Media Influence and Reception Analyses. *Hadtudományi Szemle*, 7. (2014), 1. 152–157. Elérhető: https://epa.oszk.hu/02400/02463/00022/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2014_01_152-157.pdf (Elérhető: 2020. 10. 25.)
- Twitter – (@idf). Elérhető: <https://twitter.com/idf> (A letöltés dátuma: 2020. 05. 12.)

- Twitter* – (@IDFSpokesperson). Elérhető: <https://twitter.com/idfspokesperson> (A letöltés dátuma: 2020. 05. 20.)
- Twitter* – (@kerenhajioff). Elérhető: <https://twitter.com/kerenhajioff> (A letöltés dátuma: 2020. 05. 20.)
- U.S. Army Marketing Implementation Plan 2020–2022*. Elérhető: www.army.mil/e2/downloads/rv7/army_marketing_implementation_plan_signed_final.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 10. 25.)
- Walinski, Ryan G.: *The U.S. Military and Social Media*. Alabama, Maxwell Air Force Base, 2015. Elérhető: <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a626009.pdf> (A letöltés dátuma: 2020. 10. 25.)
- Zakowski, Aaron: *How the Israeli Army Mastered Social Media (And What You Can Learn From Them)*. Elérhető: <https://aaronzakowski.com/idf-social-media/> (A letöltés dátuma: 2020. 05. 12.)

Kovács Petra¹

A brit radarrendszer működése az angliai csata idején

The Operation of the British Radar System during the Battle of Britain

Absztrakt

Az angliai csatát a 20. század legnagyobb légi csatájaként tartják számon, amikor is a német Luftwaffe és a Brit Királyi Légierő (Royal Air Force, RAF) vívott több hónapos küzdelmet a Nagy-Britannia feletti légi uralom megszerzéséért. A két világháború között nagyarányú fejlesztések indultak meg a haditechnika terén. Mind a németek, mind a britek azon voltak, hogyan tudják megszerezni a másik fél terveit, és miként lesznek képesek megvédeni a sajátjaikat.

Kulcsszavak: *angliai csata, információs műveletek, radarrendszer, Enigma*

Abstract

The Battle of Britain is considered to be the greatest air battle of the twentieth century, when the German Luftwaffe and the British Royal Air Force fought for months to gain air control over Britain. Between the two World Wars, large-scale developments in military technology began. Both the Germans and the British were keen on how to get the other party's plans and how to defend their own.

Keywords: *Battle of Britain, information operations, radar system, Enigma*

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, e-mail: kovacspetra@uni-nke.hu, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6783-0979>

1. Bevezetés

A 20. században a belső égésű motor, a drót nélküli távirógép feltalálásának következtében – és még sok más eseménynek köszönhetően –, jelentősen megváltozott a háború jellege.² Az angliai csatát a II. világháború egyik döntő csatájának nevezhetjük. 1940. július 10. és 1940. október 30. között a Brit Királyi Légierő és a Luftwaffe által megvívott ütközetek során Nagy-Britannia biztosította saját függetlenségét a kor új haditechnikai vívmányainak segítségével.³ A németek célja az volt, hogy a Luftwaffe segítségével Nagy-Britanniát térdre kényszerítsék, amilyen gyorsan csak lehet.⁴ A háború kirobbanása előtt mind a britek, mind a németek igyekeztek olyan technikai vívmányokat fejleszteni, amelyekkel hatékonyan be tudták mérni az ellenfél pontos helyzetét, továbbá képesek voltak információt gyűjteni annak lehetséges további lépéséről, azaz céljuk az információs fölény kialakítása volt.

A briteknek két nagy előnye volt: egyrészt, kiépítettek egy jól működő radarrendszert, valamint hogy sikerült megfejteniük a németek által feltörhetetlennek hitt Enigma rejtjelét. Mindezekre támaszkodva a Vadászpilóta Parancsnokság vezetése hatékonyan tudta a csapatokat a megfelelő időben a megfelelő helyre vezényelni.

2. Az Enigma

Az Enigma kódjainak feltörése a brit katonai hírszerzés egyik fő feladata volt. Ahhoz, hogy megértsük a kódfejtés fontosságát, kissé vissza kell mennünk az időben.

Az embereket mindig is érdekelte, hogyan tudnak úgy üzeneteket továbbítani a saját célra, hogy az illetéktelen kézbe jutva ne legyen megfejthető. Julius Caesar alkalmazta először a rejtjelezést katonai célra. Ő még az úgynevezett monoalfabetikus kódolást használta, amely azt jelentette, hogy a betűket az ábécében meghatározott számmal arrébb levővel helyettesítette.⁵

Az Enigmát Arthur Scherbius német mérnök találta fel 1918-ban, de csak 1923-ban került piacra. Több változtatáson ment keresztül, míg végül a C modellt fogadta el a német hadsereg, és azt kezdte el alkalmazni, amely egyébként kereskedelmi forgalomban kapható volt.

Maga a gép ránézésre leginkább egy írógéphez hasonlít. Működésének lényege, hogy a leütött billentyűket elektromos áram felhasználásával kódolta át a szerkezet egy másik betűvé. Tette ezt oly módon, hogy a beépített tárcsák különböző időközönként elfordultak, változtatva ezzel a leütött billentyű kódjelét, a 3 tárcsás verzióban 9-szer kódolódtak át a betűk, míg felvillant a végső megfelelője. Megfejtésének nehézségét az adta, hogy a tárcsák felcserélhetők, számuk növelhető volt, naponta változtatták a beállításokat, valamint kellett hozzá egy kézikönyv, amelyben meg voltak adva a következő információk napra pontosan lebontva:

² Len Deighton: *Vadászpilóták. Az angliai légi csata története.* Budapest, Európa, 2013. 139.

³ John Keegan: *A második világháború.* Budapest, Jaffa, 2019.

⁴ Antony Beevor: *The Second World War.* London, Weidenfeld & Nicolson, 2012. 149.

⁵ Liptai Kálmán: *Kriptográfia.* Eger, Eszterházy Károly Főiskola, 2011.

- a tárcsák száma és behelyezési sorrendje,
- a kapcsolótáblán lévő 10 betűpár összekötése,
- a tárcsák elfordításával a tárcsák kezdőpozíciói.⁶

1. ábra: Az Enigma

Forrás: www.researchgate.net/figure/Enigma-machine-3_fig1_333293844 (A letöltés dátuma: 2020. 05. 14.)

1930-ban Lengyelországban három poznańi matematikus – név szerint: Marian Rejewski, Henryk Zygalski, Jerzy Różycki – megkezdte az Enigma rejtjelezésének feltörését. Megszerezték az Enigma napi beállításait két hónapra visszamenően egy brit kémnek köszönhetően, valamint mivel maga a készülék is kapható volt, 1933-ra sikerült rekonstruálniuk a 3 forgótárcsát. 1938-ra megépítettek egy szerkezetet, amely a Bomba nevet kapta, és két óra alatt képes volt megfejteni az Enigma aznapi beállításait. Innentől kezdve az sem volt akadály, hogy minden éjfélkor változtak az Enigma beállításai. 1939-ben a németek 5-re növelték a tárcsák számát. A lengyelek érzékelték, hogy a németek készülhetnek valamire, ezért átadták a szövetséges franciáknak és briteknek az addigi eredményeiket,⁷ akik ennek hatására létrehozták az úgynevezett „Bletchley Park”-ot. Itt mintegy 11 ezer ember dolgozott azon az „Ultra” fedőnevű projekt egy részén, amelynek célja az volt, hogy megfejtsék a németek operatív üzeneteit. Alan Turing a lengyel kutatások továbbfejlesztéseként megépítette a Colossust, amelybe 36 Enigmát szerelt. A briteknek ekkortól sikerült minden üzenetet megfejteniük, ám ezt a legnagyobb titokban kellett tartaniuk. Tették ezt oly módon, hogy például

⁶ *Az Enigma*. Lazarbibi.

⁷ Stuart Milner-Barry: Hut 6: Early days. In F. H. Hinsley Alan Stripp (eds.): *Codebreakers: The Inside Story of Bletchley Park*. Oxford University Press, 2003. 89–99.

szándékosan nem vették figyelembe az egyes támadásokról szóló üzeneteket. És erről a világnak körülbelül az 1970-es évekig fogalma sem volt.⁸

Ahogy korábban említettem, a szemben álló felek célja az információs fölény kialakítása volt. A technikai képességek az információ titkosított továbbítására, illetve annak megszerzése folyamatára fókuszálnak. Az Enigma esetében német oldalról a technikai képesség az maga a szerkezet, brit oldalról pedig a kód feltöréséhez szükséges gépezet (Colossus) megépítése.

A kognitív (megismerő) képességek célpontja az ember. Ezen képesség szempontjából a megtévesztés kognitív képességeiről beszélhetünk, vagyis: a kódok megfejtése nagyban befolyásolta a stratégiai tervezés irányát; valamint hamis információkat, illetve fedősztorikat szivárogtattak ki annak érdekében, hogy a németek ne jöjjenek rá, miszerint feltörték a rejtjelüket.⁹

3. A radarrendszer

„Az információs műveletek az információs környezetben érvényesülő információs képességek integrált, összehangolt és koordinált alkalmazására irányuló tevékenységek összessége, amelyek a műveletek célkitűzéseinek elérése érdekében, kognitív képességekkel közvetlenül, illetve technikai képességekkel közvetett hatásokat gyakorolnak a műveletekben részt vevő célközönség szándékára, helyzetértelmezésére és képességeire.”¹⁰

A technikai képességek az információ megszerzésére fókuszálnak. A radarrendszerek kiépítése meglehetősen nagy előrelépésnek számított.

1935-ben az angol Robert Watson-Watt beadványt nyújtott be a Légügyi Minisztériumnak, amely a repülőgépek rádióval történő helymeghatározásának elvét tartalmazta, továbbá ennek katonai felhasználhatósága jelentőségét. Még ugyanebben az évben elkezdték az első öt-öt 21 méter magas radarállomás telepítését a Temze mindkét oldalán. A lokátorok a háború alatt már akkor érzékelték a német gépeket, amikor azok Franciaországban felszálltak. A háború kezdeti szakaszára a radarok száma 20-ra nőtt. Hátrányuk azonban az volt, hogy csak a 4500 méteres magasságon felülről érkező gépeket tudták bemérni. Annak érdekében, hogy a 4500 méter alatt berepülő ellenséges gépek is érzékelhetőek legyenek, a britek kiépítették a honi radarláncot (*Chain Home Low*, CHL). Ezeket a forgó antennájú radarokat először a haditengerészet alkalmazta, onnan emelték át a légi felderítés érdekében.

A radarok által jelzett repülőgép helyzetét az alábbi módszerekkel állapították meg: a repülőről visszaverődő rádiójel beérkezésének idejéből megállapították a gép távolságát, a két szomszédos toronyállomáshoz beérkező rádiójel metszéspontja pedig kiadta az irányát.¹¹ Üzembe helyezésük során felmerült annak a problémája, hogy miként különböztethetőek meg a saját csapatok gépei az ellenséges gépeitől. 1938-ra a britek

⁸ Az *Enigma*. i. m.

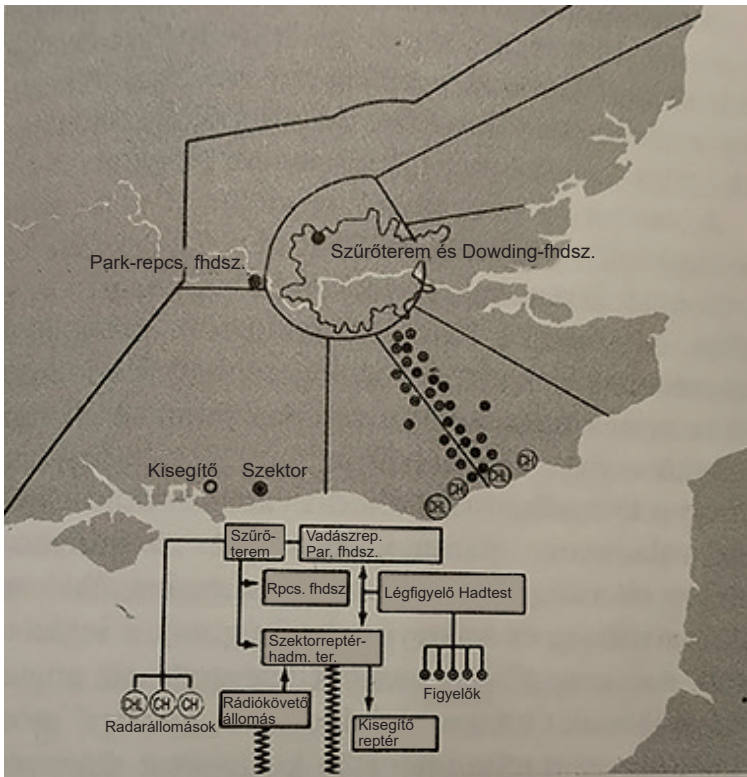
⁹ Haig Zsolt: *Információs műveletek a kibertérben*. Budapest, Dialóg Campus, 2018. 210.

¹⁰ Haig (2018) i. m. 210.

¹¹ Deighton (2013) i. m. 146–149.

gépeit felszerelték egy úgynevezett „felelőkészülékkel”, amely erősebb jelet sugárzott vissza a radar frekvenciáján, ezáltal beazonosíthatók lettek a baráti repülőgépek.

A radarok által megjelenített információkat a honi radarállomásokról telefonon továbbították a Bentley-apátságba, majd miután itt meggyőződtek azok pontosságáról és hitelességéről, továbbították őket a hadműveleti termekbe. A termek közepén állt a térképasztal, amelyeken az egyes csapatokat, repülőket jelző korongokat tologatták az ott dolgozó hölgyek. A korongok az alábbi információkkal voltak ellátva: a gépek száma és becsült magassága, repülési iránya, valamint az alakulat hivatkozási száma.¹²

2. ábra: A rendszer

Forrás: Deighton (2013) i. m. 159.

A RAF vadászpilótái közötti rádiókommunikációk a központi repülőtereken berendezett szektor-vadászirányító terembe érkeztek be. A rádiózás könnyű lehallgatása végett jelszavakat alkalmaztak. „Ilyen szavak voltak például: angels (angyalok): ez az ezer láb magasság, pancake (palacsinta): leszállás; illetve bandits (banditák): az ellenséges gépek a láthatáron.”¹³

¹² Deighton (2013) i. m. 154.

¹³ Robert Gretzyngier – Wojtek Matusiak: *Polacy w obronie Wielkiej Brytanii*. Wydanie I., Poznań, Dom Wydawniczy REBIS, 2007. 22.

4. A Vadászpülő Parancsnokság

1936. július 14-én a Brit Királyi Légierő kibővítésének eredményeként a Légügyi Tanács úgy határoz, hogy Nagy-Britannia légvédelmének megerősítéséért négy parancsnokságot hoz létre:

- Bombázó Parancsnokság – Sir John Steel légi marsall parancsnokságával, bázisa: Uxbridge;
- Vadászpülő Parancsnokság – Sir Hugh Dowding légi marsall parancsnoksága alatt –, aki Sir Frederick Pile szerint: „Nehéz természetű; konokul önféjű; halhatatlanul elszánt ember, aki mindenkinél többet tud a légi hadviselés minden kérdéséről.”¹⁴ – Stanmore központtal;
- Tengerparti Parancsnokság – parancsnoka Sir Arthur Longmore légi marsall, Lee-on-Solent központtal;
- Kiképző Parancsnokság – Sir Charles Burnett légi marsall vezetésével, Ternhill központtal.

A parancsnokok a parancsnokságuk megtervezéséért és fejlesztéséért voltak felelősek, míg a légierő vezérkari főnöke – Sir Cyril Newall marsall – továbbra is a politikai célok megfelelő végrehajtását kapta fő feladatul.¹⁵

A Vadászpülő Parancsnoksághoz szintén megküldték a hadműveleti termekből a szektorrepülőterekre továbbított radarinformációkat. A Parancsnokság termeiben dönt el a légiriadók elrendelése, valamint határoztak a BBC-adások beszüntetéséről a német pilóták rádiótorony általi iránymérésének megakadályozásának érdekében.¹⁶

A légvédelem a fentiekén kívül négy vadászpülő-csoportra támaszkodott. A Vadászpülő Parancsnoksághoz tartozott hét légvédelmi tüzérhadosztály, fényszóróegységek, a figyelő- és jelzőhadtest¹⁷ és a Záróléggömb Parancsnokság (*Balloon Command*). Ám ez utóbbiakra most nem térek ki bővebben.¹⁸

5. Összegzés

A technika fejlődése, a megfejtt kódolt üzenetek, valamint a radarjelentések megfelelő alakulatokhoz kerülése óriási előnyt jelentett az anyaországnak: csapataik pontosan felkészülhettek a várható támadásra, esetenként meg is előzhették azokat.

A fentieket összegezve: a britek légi fölényének kivívásában, ezáltal a csata megnyerésében is óriási szerepe volt, amely nagyban hozzájárult a II. világháború végkimeneteléhez.

Véleményem szerint azonban, ahogy Sir William Stephenson állította: „A második világháború történetét a titkos hadviselés tényeinek ismeretében vizsgálva meglepő

¹⁴ Deighton (2013) i. m. 63.

¹⁵ *RAF Timeline 1930–1939*.

¹⁶ Deighton (2013) i. m. 158.

¹⁷ Érdekességük, hogy tagjaik felszerelése egy távcsőből, egy egyszerű bemérő készülékből és egy típusfelismerő füzetből állt. [Deighton (2013) i. m. 155.]

¹⁸ Olaf Groehler: *A légi háborúk története*. Második, átdolgozott kiadás. Budapest, Zrínyi, 1983. 108–119.

következtetés adódik: A küzdelmet végső soron nem a pusztító hadi gépezetek döntötték el, hanem az, hogy a szabad ember legyőzhetetlen, hogy a szabad lélek leleményes. Az emberi ellenállás szellemét nem törheti meg a pusztító technológia¹⁹, az angliai csatát sem sikerült volna megnyernie a briteknek a Vadászpilóta Parancsnokság pilótái valamint az összes háttérben dolgozó személy elhivatottsága nélkül. Valóban fontosnak tartom a technológiai fejlesztéseket, és bár elismerem, hogy az emberi elme nélkülözhetetlen, de önmagában nem elég egy háború megnyeréséhez, mint ahogy önmagában a technikai fölény kialakítása sem. Azonban ha ez a kettő egyensúlyban van, és a megfelelő vezetés kezébe kerül, komoly sikerek érhetők el. Ezt bizonyítja Sir Hugh Dowding marsall eredményessége.

Felhasznált irodalom

- Az *Enigma*. Lazarbibli. Elérhető: https://lazarbibli.blog.hu/2015/10/18/az_enigma (A letöltés dátuma: 2020. 05. 08.)
- Beevor, Antony: *The Second World War*. London, Weidenfeld & Nicolson, 2012.
- Deighton, Len: *Vadászpilóták. Az angliai légi csata története*. Budapest, Európa, 2013.
- Enigma (gép)*. Wikipédia. Elérhető: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Enigma_\(g%C3%A9p\)#cite_note-3](https://hu.wikipedia.org/wiki/Enigma_(g%C3%A9p)#cite_note-3) (A letöltés dátuma: 2020. 05. 08.)
- Gretzyngier, Robert – Wojtek Matusiak: *Polacy w obronie Wielkiej Brytanii*. Wydanie I., Poznań, Dom Wydawniczy REBIS, 2007.
- Groehler, Olaf: *A légi háborúk története*. Második, átdolgozott kiadás. Budapest, Zrínyi, 1983.
- Haig Zsolt: *Információs műveletek a kibertérben*. Budapest, Dialóg Campus, 2018.
- Keegan, John: *A második világháború*. Budapest, Jaffa, 2019.
- Liptai Kálmán: *Kriptográfia*. Eger, Eszterházy Károly Főiskola, 2011. Elérhető: https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0038_matematika_Liptai_Kalman-Kriptografia/ch02.html (A letöltés dátuma: 2020. 05. 07.)
- Milner-Barry, Stuart: Hut 6: Early days. In F. H. Hinsley Alan Stripp (eds.): *Codebreakers: The Inside Story of Bletchley Park*. Oxford University Press, 2003. 89–99.
- RAF Timeline 1930–1939*. Elérhető: https://web.archive.org/web/20090825140423/http://www.raf.mod.uk/history/raftimeline_19301939.cfm (A letöltés dátuma: 2020. 05. 22.)

¹⁹ *Enigma (gép)*. Wikipédia.

Pechnyó Péter¹

A pandémia dzsihadizmusra gyakorolt hatása – Az Iszlám Állam 2.0 inkubátorprogramja

The Impact of the Pandemic on Jihadism – Incubator Program 2.0 of the Islamic State

Absztrakt

A Közel-Kelet vallási, etnikai, gazdasági válságát a Covid-19-járvány súlyosbította. Az elmélyülő konfliktusok megeremthetik az Iszlám Állam (ISIS) 2.0 újjáéledését. Az ISIS végleges legyőzésére területei elvesztése révén sem került még sor. Az ISIS célja a térségben, hogy tüzelje a lakosság bizalmatlanságát a központi kormányzatokkal szemben. Ha a kedvezőtlen folyamatok fennmaradnak, az ISIS jóval nagyobb veszélyt fog jelenteni a jövőben, és nehezebb lesz ellene küzdeni, mint amilyen nehéz lenne most felvenni velük a harcot.

Kulcsszavak: *pandémia, Iszlám Állam 2.0, Szíria, Irak, külföldi harcos, menekülttábor*

Abstract

The religious, ethnic and economic crisis in the Middle East has been sharpened by the Covid-19 epidemic. Serious conflicts could revitalise an Islamic State 2.0. The final defeat of ISIS has not happened yet despite the loss of its territories. The purpose of ISIS in the region is to promote a public distrust of central governments. If this harmful progress persists, ISIS will pose a much greater threat in the future and it will cost more effort to combat against it than it would cost now.

Keywords: *Pandemic, Islamic State 2.0, Syria, Iraq, Foreign Fighter, Refugee Camp*

¹ Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság, Idegenrendészeti Igazgatóság, Vizum Osztály, rendőr százados, főreferens – National Directorate General for Aliens Policing, Visa Department, Police Captain, main rapporteur, e-mail: pechnyop@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8077-9285>

1. Bevezetés

A pandémia devalválta a nemzetközi kapcsolatokat, mivel egyes országok bezárkózva próbálták meg átvészelni a vírusos időszakot az egyeztetés kikerülésével. Az Iszlám Állam (ISIS) menekülttábori körülmények között értelmezhető, mivel a külföldi harcosok nagy részét kiutasítási központokban, családtagjaikat pedig zárt menekülttáborokban tartják Irak, Szíria és Törökország területén. Tanulmányomban, ebben a három országban foglalkozom a külföldi harcosok és családtagjaik helyzetével. Az Iszlám Állam harcértéket képező csapatainak nagy részét fizikailag megsemmisítették, de ideológiai örökségét a nyugati és közel-keleti államokat is magába tömörítő koalíciónak nem sikerült elpusztítania. A Közel-Keletet szétfeszítő vallási, etnikai, gazdasági válságra a Covid-19-járvány ráerősített. Az elmélyülő konfliktusok megerősítik az Iszlám Állam 2.0 újjáéledését.

Az al-Káida vezéreit, Abu Muszab az-Zarkávit 2006-ban, Oszáma bin Ládent 2011-ben ölték meg amerikai csapatok. Az Iszlám Állam vezetője, Abu Bakr al-Baghdadi is életét vesztette egy amerikai rajtaütés során. Ezt követően az ISIS vezetőjévé Abu Ibrahim al-Hashimi al-Qurashit választották. A terrorizmust kiváltó tényezők továbbra is fennmaradtak a Közel-Kelet, Afrika és Ázsia egyes térségeiben, így a jövőben kialakulhat a terror újabb hulláma. Az Iszlám Állam az ellenőrzése alá vont területek nagy részét elveszítette Szíriában és Irakban. Nem először keltették hasonló terrorszervezet halálhírét. A dzsihadisták felemelkedése kapcsán hasonlóságok figyelhetők meg a mozgalmak kialakulását tekintve. Azok a stratégiák, amelyek kulcsfigurák likvidálására koncentráltak, megmutatták, hogy ezek révén csak átmeneti sikereket lehet elérni a szervezetekkel szemben. A gyengülő államhatalmak révén a dzsihadizmus új hulláma fenyeget. Ez megvalósulhat az al-Káida vagy az Iszlám Állam feléledésével vagy egy harmadik szervezet megerősödésével.²

2. Az Iszlám Állam elesett harcosainak családtagjai Irakban

Az iraki kormányzat bejelentette 2017-ben, hogy az elesett ISIS-es harcosok 500 feleségének deportálását végre fogják hajtani, azok 800 gyermekével együtt. Ninive kormányzója nyilatkozta, hogy Haider al-Abadi miniszterelnök elrendelte a zárt táborba való átszállításukat, hogy így előkészíthetővé váljék a hazatoloncolásuk. Egy iraki miniszter hozzátette, hogy a nők illegális úton érkeztek Irak területére. Az 509 nő és a 813 gyermek Európa, Ázsia és Amerika 13 országából származott. Több mint 300 fő közülük török állampolgár. A Norwegian Refugee Council (NRC) biztosította többek között az alapvető szükségletek ellátását a Tal Afarból elmenekülő ISIS-es nők és gyermekeik számára. Az NRC szerint az iraki biztonsági erők Moszul déli részéről egy ismeretlen helyre szállították át őket Tall Kayf településre.³ Egyes források szerint az iraki hatóságok több mint 1400 külföldi nőt és gyermekeiket tartották fogva 2017 augusztusa óta. A fogva tartásnak lényegében nincs határozott jogalapja. A Human Rights Watch

² Seth G. Jones: *Beyond Baghdadi – The next wave of jihadist violence*. Center for Strategic and International Studies (CSIS Briefs), 2019. 1–7.

³ Ari Jalal: *Iraq plans to deport wives & children of Islamic State extremists – report*. RT, 2017.

(HRW) jelentése szerint a hatóságoknak szabadon kellene bocsátania a többségében külföldi állampolgárokat. 2017. augusztus 30-án vették őrizetbe a külföldieket a hatóságok egy menekültek számára fenntartott táborban, Hammam al-Alil városa mellett, 30 km-re Moszultól. Ezt követően 2017. szeptember 17-én egy eddig pontosan nem ismert zárt táborba szállították át őket Tall Kayf településre, amely 10 km-re fekszik, Moszultól északra. 2017. szeptember 10–11. között a HRW munkatársai meglátogatták a Hammam al-Alil melletti tábort, ahol 17 katonai sátor volt felállítva. A táborban lakók többsége afgán, azeri, kínai, csecsen, iráni, orosz, szír, tadzsik, trinidadai és török állampolgár volt. Néhány nő rendelkezett személyazonosító dokumentummal, de a többség úgy nyilatkozott, hogy elvesztette azt. Legtöbbjük Törökországba utazott, ahonnan Szírián keresztül érkeztek Irakba. A legtöbb gyermek Irakban született, így nem rendelkeztek semmilyen személyazonosító okmánnyal. Az ISIS-tagok többsége Tal Afar al-Askari negyedében élt. A megkérdezettek többsége Ayadiya, a Tal Afartól 17 km-re fekvő várost elhagyva találkozott először a kurd erővel. Az elfogásukat követően a pesmergák elválasztották tőlük a férfiakat, és a 12 évesnél idősebb fiúgyermeket, majd a Saleh al-Malih nevű falu üres iskolájában tartották fogva őket. Mialatt egy külföldi nőt vizsgáltak át a női pesmerga harcosok, 2017. augusztus 28-án, a nő működésbe hozta a testére erősített pokolgépet, amely pesmerga katonákat és civileket sebesített meg. 2017. augusztus 30-án a nőket és gyermekeket átszállították Hammam al-Alil mellé. Legalább 150–200 főre teszik a férfiak és gyermekek számát, akiknek hollétéről nem rendelkezünk információval. 2017. szeptember 17-én busszal szállították el a nőket és gyermekeiket Tall Kayf településre, egy katonai zárt tábor területére.⁴

Humanitárius szervezetek a táborok wifilefedettségét is segítették. Ez alapján képet kaphatunk, hogy az ISIS visszaszorítása idején mely táborokban volt a legnagyobb változás a Moszul ostroma következtében menekülni kényszerülő emberek tekintetében. 2017 augusztusában az iraki biztonsági erők bevették Tel-Afar települést, ahonnan a harcok miatt 40 ezer ember menekült el korábban. Moszul ostroma is emberek százezreinek menekülését eredményezte. Az alábbi táborokban építettek ki újonnan 2017 során wifihálózatokat: Haj Ali (Qayyarah, Jadaa, 2, 3, 4, 5 és 6), Hassan Sham (Khazer M1, Hassan Sham M2, Hassan Sham U2, Hassan Sham U3 és Chamakor), Salamiyah (Hammam Al Alil 1 és 2), Nargzila (Nargzila 1 és 2) és Qaymawa. Ez alapján megállapítható, hogy a Moszul ostroma révén elmenekülő tömegeit fenti táborokban szállásolták el. Köztük számos ISIS-szimpatizáns volt, akiket a Hassan Sham U2 táborban szállásoltak el.⁵ Moszul 2017-es ostroma idején bővítették a Hassan Sham U2 menekülttábort, ahol az ISIS harcosainak feleségeit és gyermekeit helyezték el a harcok után. Több ezer otthon nélkül maradt irakinak szolgált volna lakhelyül, mégis az ISIS családtagjait helyezték itt el. Ezt megelőzően nyitották meg a Hammam al-Alil tábort, amely 30 ezer ember befogadására alkalmas. A katonai offenzíva a 2017-es év végi megindulása következtében több mint 600 ezer ember kényszerült otthonai elhagyására Moszulból. Hassan Sham az egyik az UNHCR által épített táborok közül, amely

⁴ Bill Van Esveld: *Iraq/KRG: 1,400 Women, Children From ISIS Areas Detained. Investigate Killings, Abductions of Foreign Men.* Human Rights Watch (HRW), 2017.

⁵ Prakash Muniandy – Katarzyna Chojnacka: *Iraq – Conflict.* Emergency Telecommunications Cluster (ETC), ETC Situation Report 45., 2017. 1–6.

a Moszulban folyó harcok elől menekülőknek menedékül szolgál olyan táborokkal, mint például az al-Salamiyah, amely 60 ezer fő befogadására alkalmas.⁶

3. Az Iszlám Állam elesett harcosainak családtagjai Észak-Szíriában

A fogságban tartott ISIS-tagok és családtagjaik továbbra is veszélyt jelenthetnek. Az SDF 2000 külföldi harcost és 8000 iraki és szír ISIS-hoz köthető harcost tart fogva körülbelül 20 börtönben. Fennáll a tömeges szökési kísérletek veszélye, habár a Szíriai Demokratikus Erők (SDF) minden erejével őrzi a börtönöket. A törökök előrenyomulása révén az SDF egyre kevesebb őrre képes kiállítani a börtönök védelmére, így megnőtt az ISIS-tagok tömeges szökési kísérletének kockázata. Az ISIS-hoz köthető rabok kiszabadulása komoly kockázatot jelent. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a menekülttáborokban ismeretlen számú ISIS-szimpatizáns él, főképp nők és gyermekek között, a szélsőségességet relatíve elfogadó környezetben. Bāghūz elesétét követően 2019 márciusában emberek tízezrei áramlottak szíriai menekülttáborokba. Az ott dolgozóknak gyakran komoly nehézséget jelentett szavatolni a tábor biztonságát, ugyanakkor pedig gondoskodni a rászorulóknak igényeiről. Emellett komoly problémát jelentett az ISIS-tagok és -támogatók kiszűrése, és az ISIS ideológiájának táboron belüli terjedésének meggátolása. Az al-Hawl táborban megközelítőleg 10 ezer olyan ember él, akik elkülönülve töltik napjaikat. Ők az ISIS elesett harcosainak családtagjai. Kétharmaduk 12 évesnél fiatalabb gyermek. Az aktivisták folyamatosan terjesztik az Iszlám Állam ideológiáját a táborban. Legalább 2000 nő és azok családtagjai tartózkodnak az al-Hawl tábor külön leválasztott részében, ahol főleg külföldi harcosok családtagjai kerültek elszállásolásra. A származási országait megkeresték, hogy azok döntést hozzanak arról, hogy hazautazhatnak-e. Az SDF információi szerint az ISIS-tagok egyre több támadást hajtanak végre a táborokat őrző biztonsági személyzet ellen.⁷

Az ISIS-es harcosok családtagjai ezreinek elfogása zsúfolt táborokat eredményezett al-Hawl, Ain-Issa és Roj menekülttáborokban, ahol az SDF ellenőrzése alatt elesett ISIS-tagok feleségeit és gyermekeit helyezték el. Az Iszlám Állam ideológiáját továbbra is hordozzák ezek az asszonyok, és ilyen szellemben nevelik fel gyermekeiket, bízva abban, hogy egyszer újra feléled az Iszlám Állam Kalifátusa. Az ISIS-feleségek megvetéssel viselkednek a többségében nőkből álló SDF-őrséggel szemben, és fenyegetéseik alkalmával az Iszlám Állam visszatérését emlegetik. Az ISIS harcosai vették rá saját asszonyaikat, hogy gyermekeikkel használják ki a humanitárius folyosókat az ostromok idején, és várjanak a menekülttáborokban a harcosok érkezéséig. Az asszonyok továbbra is próbálják kikényszeríteni másoktól is az Iszlám Állam ruházati szabályait, nem ismerve el az Iszlám Állam legyőzését. Sokkal inkább úgy interpretálják a helyzetet, hogy az ISIS erőt gyűjt, hogy visszaszerezze korábbi területeit. A nők többségénél már elindult a spontán deradikalizálódás, mivel kiábrándultak az ISIS-nak az iszlámmal összeegyeztethetetlen természetéből, az ott tapasztalt korrupcióból és a brutalitásból.

⁶ UNHCR opens new Hasansham U2 camp for West Mosul displaced [EN/AR]. Reliefweb, 2017. 1–2.

⁷ Sean W. O'Donnell: *Operation Inherent Resolve – Lead inspector general report to the United States Congress*. 2020. 2–112.

Általános volt köztük a megbánás, amiért csatlakoztak a szervezethez. Viszont az iraki és szíriai nőkkel ellentétben a külföldi nők zöme – az európaiak kivételével – nem így érez. Ők terrorizálják a táborban azokat a nőket, akik nem hagyományos iszlám viseletet hordanak. Ain-Issa táborban 265 nőt és 1000 gyermeket tartanak egy speciálisan őrzött elkülönített részben, ahol kizárólag ISIS-családok tartózkodnak. Az asszonyok csapatokba verődve inzultálják az SDF őreit. Az európai nők már régen kiábrándultak az ISIS-ből. Ain-Issa és al-Hawl táboraiiban folyamatos lehet a toborzás az ISIS soraiba. Azt gondolja néhány ott élő, hogy magából a táborból emelkedhet ki egy új Iszlám Állam, mivel az asszonyok sátorról sátorra járnak, és oktatnak az Iszlám Állam törvényeire.⁸

Az amerikai csapatkivonások hírére támadásba lendülő Aszad-rezsim és iráni proxy-jaik megerősödésével az ISIS kihasználhatja a szunnita lakosság körében érzékelhető síítákkal szembeni bizalmatlanságot, és rendezheti sorait. Az utolsó Iszlám Állam kézen lévő település, Bāghūz elfoglalásával az ISIS harcosainak feleségei és gyermekeik nagy számban érkeztek al-Hawl menekülttáborába 2019 márciusának végén. Az al-Hawl a legnagyobb SDF-erők által ellenőrzött menekülttábor. Az Asayesh kurd nemzetbiztonsági szervezet segítségével vizsgálják a tábor életét. A Bāghūzból érkezők teljesen megváltoztatták a tábor életét, amelyet kettéválasztottak. Legnagyobb részén a szírek és iraki menekültek élnek, a zárt táborban pedig a külföldieket szállásolták el. Először összeengedték a külföldieket a szírekkel és irakiakkal, de a külföldiek hitehagyottnak csúfolták őket, és bosszúból felégették sátraikat. A külföldiek jóval radikálisabbak a helyieknél. Az elszeparált részen belül létezik egy elkülönült szekció, ahol a legradikálisabb elemek élnek, ennek Jabal al-Bāghūz (Bāghūz-hegység) a neve. Ezen terület lakói megpróbálták kiterjeszteni hatalmukat a teljes elkülönített táborrészre, létrehozva ezzel a de facto Wilayat al-Hawl negyedét, a poszt-Iszlám Állam közigazgatási kerületét. Jabal al-Bāghūz visszatekintést jelent az Iszlám Állam utolsó erősségére, amely legutolsóként esett el az Iszlám Állam területei közül. Az őrség megfelelő óvintézkedéseket hajtott végre, hogy elejét vegye az ISIS alvó sejtjei külső támadási kísérleteinek a tábor ellen, hogy kiszabadítsák az asszonyokat és gyermekeket. A táborban 73 ezer fő tartózkodik. A lakók 86%-a iraki vagy szír. A 11 ezer fő külföldi nő és gyermek, akik az elkülönített részen tartózkodnak, nem kevesebb mint 62 ország állampolgárai. 7000 fő a külföldiek közül fiatalok. 3500 gyermek nem rendelkezik születési anyakönyvi kivonattal. 1400 nőt és gyermeket küldtek eddig haza származási országukba.

Az al-Hawl tábor tényleges befogadó képessége 40 ezer fő, azonban már 2018 végén 73 ezer ember élt a táborban. Számos segélyszervezet tevékenykedik a táborban. A Török Hadsereg 2019. októberi észak-szíriai támadását követően még rosszabbak lettek a körülmények, mivel számos segélyszervezet felhagyott a munkával. Nem tisztázott, hogy pontosan hány nő támogatja továbbra is az Iszlám Állam célkitűzéseit. Az al-Khansa Brigád egy ISIS-es nők által gyakorolt, úgynevezett hisba ellenőrző csoport volt az Iszlám Állam területein, ahol a nem megfelelően viselkedő nőket büntették meg. Egyes értesülések szerint a táborokban főként brit, egyiptomi, indonéz, kazah, marokkói, orosz (csecsen és dagesztáni), szomáliai, tunéziai, török és üzbec nők körében

⁸ Anne Speckhard – Ardian Shajkocvi: *Waiting for the return of the Islamic state Caliphate among ISIS enforcers in Syria's al Hol, Ain Issa and Roj Camps*. International Center for the Study of Violent Extremism (ICSVE), 2019.

tovább él ez a gyakorlat, amely során terrorizálják az Iszlám Állam törvényeinek nem megfelelően élő táborbeli nőket.⁹

Fentiek alapján az al-Hawl menekülttáborban élő ISIS-hoz hű nők komoly kockázatot jelentenek az Iszlám Állam 2.0 feléledése kapcsán. A menekülttábor a radikalizmus új központjává vált, és féltő, hogy az Iszlám Állam szimpatizánsainak kezére fog kerülni. Mivel az SDF hiányában van az élőrőnek és az eszközöknek, így féltő, hogy a tábor elfoglalja és uralja az ISIS ideológiája. A 19 éves Shamima Begumot, aki 15 évesen csatlakozott Londonból az Iszlám Államhoz, az Egyesült Királyság megfosztotta brit állampolgárságától. Az al-Hawl táborból saját biztonsága érdekében áthelyezték az al-Roj táborba.¹⁰

A szíriai, kurdok által ellenőrzött északi területen legalább 12 ezer ISIS-hoz tartozó külföldi harcos felesége (4000 fő) és gyermekeik (8000 fő) élnek hasonló táborokban.¹¹ Bāghūznak 2019. márciusi elestével területileg összeomlott az Iszlám Állam. Az egyik következménye ennek az lett, hogy az SDF egységei ISIS-harcosok családtagjainak ezreit fogta el és helyezte el őrzött menekülttáborokban.¹² A HRW értesülései szerint több száz külföldit tartanak fogva észak-szíriai menekülttáborokban, Ain-Issa és Roj területén. A külföldiek nagy többsége algériai, indonéziai, malajziai, marokkói, orosz, török és üzbeig származású. A felsorolt táborokba áthelyezetteket legalább egy évig al-Hawl táborában tartották.¹³

4. Az ISIS-es családtagok visszaszivárgása Irakba a szíriai menekülttáborokból

A Returns Working Group Iraq (*RWG Iraq*) jelentései szerint körülbelül 54 ISIS-tagsággal rendelkező iraki család illegális módon elhagyta az al-Hawl menekülttáborát Szíriában, és az iraki Anbar tartomány nyugati részén található al-Qaim településre távozott. A családok csak nőkből és gyermekekből álltak.

Az első al-Qaimba való visszatérések először 2020. április közepén kezdődtek. A családok visszatérését embercsempészek segítették, a becslések szerint családonként 2300 dollár volt a díja a 12 éves vagy annál idősebb tagok számára, és 11 éves kor alatti gyermekeknek ingyenesen tették lehetővé a hazatérést.

A visszatérő családok az al-Qaim két törzséhez tartoznak. Az al-Hawlban hasonló helyzetben lévő családok illegális visszatérése várhatóan folytatódni fog a következő időszakban. A családok többsége a rokonainál tartózkodik. A törzs vezetője vezeti az információgyűjtési folyamatot a családokról, valamint figyeli és nyomon követi őket.

2020. május 10-én öt család (36 személy) távozott al-Hawl táborából, és visszatért Irakba embercsempészek segítségével. A családok 8000 USD-t fizettek az iraki és szíriai

⁹ Aaron Y. Zelin: *Wilayat al-Hawl, Remaining and incubating the next Islamic State Generation*. The Washington Institute for Near East Policy, Policy Notes, 2019. 1–12.

¹⁰ Mustafa Bali: *Syria's al Hol camp could fall to ISIS, says Kurdish general*. N World, 2019.

¹¹ Mustafa Bali: *Female ISIS supporter killed in row about secret court in Syrian camp*. N World, 2019.

¹² Gina Vale: *Women in Islamic State: From Caliphate to Camps*. International Centre for Counter-Terrorism – The Hague (ICCT), 2019. 1–9.

¹³ *Syria: Dire conditions for ISIS suspects' families. Countries should support citizens' returns, increase aid*. Human Rights Watch (HRW), 2019.

csempészeknek. Négy család Anbarból (három Qaimból és egy Heetből) származik, egy család pedig Samarra település Salah ad-Din negyedéből való. Négy családot az iraki hadsereg tartóztatott fel al-Jughefi közelében, és elszállította őket az iraki hírszerző ügynökség irodájába, Markaz Ba'ajba további vizsgálat céljából, ahonnan az iraki hírszerző ügynökség később eljuttatta őket Ba'aj bíróságához. A családokat jelenleg a helyi képviselők, úgynevezett mukhtarok helyezték el Markaz Ba'ajban. Azért választották ezt a megoldást, mert Ba'ajban nincsenek a családok számára kialakított börtönök. A jövőben további ilyen jellegű mozgólódások várhatóak.

2020 áprilisában az ISIS által elkövetett katonák és civil lakosság ellen irányuló támadások jelentős mértékben növekedtek, különösen Ninive, Salah ad-Din, Kirkuk és Diyala tartományokban. A helyi lakosság az ISIS-hoz köthető családok deportálását követeli Qayyarah-ból. Shirqat település törzsi vezetői, különösen Sudeira faluban követelik az ISIS-hoz köthető családok által lakott házak kilakoltatását. Azzal vádolják ezeket a családokat, hogy segítettek az ISIS-nek a támadásokban. Qayyarah polgármestere kijelentette, hogy a helyi hatóságok nem kaptak hivatalos utasítást az ISIS-hoz köthető személyek Qayyarah-ból való deportálására. Hozzátette, hogy a helyi hatóságok ellenzik az olyan felhívásokat, amelyek nem a kormányzati szervektől származnak. Végül nem érkezett bejelentés az ISIS-hoz kapcsolódó családok ténylegesen kilakoltatásáról Qayyarah-ból más területekre.¹⁴

5. Elesett külföldi harcosok családtagjainak repatriálási problémái

2019 végén a német hatóságok hazaszállítottak egy német állampolgárságú nőt és annak 3 kiskorú gyermekét, aki ISIS-szimpatizáns volt. Ez volt az első alkalom, hogy egy felnőttkorút szállítottak haza a német hatóságok. Egy zsúfolt észak-szíriai menekülttáborból Erbilbe vitték őket, ahonnan Frankfurtba repültek. A legtöbb európai állam megtagadja, hogy hazaengedje az ISIS-hoz csatlakozott állampolgárait. Ennek következtében számos európai állampolgársággal is rendelkező külföldit tartanak fogva észak-szíriai, iraki menekülttáborokban és börtönökben. Ez az eljárás súlyos kérdéseket vet föl a nemzetközi jog tekintetében, emellett a táborok a radikalizálódás melegágyaivá válhatnak.

Az érintett kormányzatok többsége leállította a konfliktuszónából állampolgáraik repatriálását. Szíriában mintegy 400 francia, 140 holland, 126 belga, 88 svéd és 44 finn található. 2019 októberében legkevesebb 750 fogva tartott ISIS-tag és családtagjaik szöktek meg az Ain-Issa menekülttáborból. A török hatóságok kiutasítási központokban helyezik el az ISIS-tagokat, majd deportálják őket hazájukba. Az európai országok bizonyíték hiányában csak néhány évig tarthatják őket fogva. Belgium 2018-ban megváltoztatta a külügyi törvényét, amelynek értelmében nem kötelesek konzuli

¹⁴ *Returns Situational Reports*. Returns Working Group Iraq (RWG Iraq), International Organization of Migration (IOM), 2020.

segítséget nyújtani olyan állampolgáraiknak, akik konfliktuszónába utaztak.¹⁵ Számos állampolgársági kategória mellett kanadai gyermekek is vannak a menekülttáborokban.¹⁶

Nehéz dolga van az egyes országoknak abban a tekintetben, hogy miképpen lehet elválasztani azokat, akik még most is kockázatot jelentenek azoktól, akik már nem. A külföldi származású ISIS-es harcosok hátrahagyott feleségei és gyermekei ezreinek ügyét a legnehezebb megoldani. Koszovó, Oroszország és Kazahsztán törekedett arra, hogy a nőket és gyermekeiket hazaszállíttassa. Oroszország tekintetében az ISIS-es nőket és gyermekeket leginkább Csecsenföldre és Dagesztánba szállították vissza. Koszovó 110 állampolgárát repatriáltatta: 32 nőt és 74 gyermeket.¹⁷

6. Külföldi harcosok hazatérése?

Minden érintett ország egyéni megoldásokat keres arra az esetre, ha a külföldi harcosok visszatérnének hazájukba. Összehangolt stratégiát egyelőre nem alakítottak ki a harcosok visszaáramlásának megakadályozására. Sok nyitott kérdést találunk, amelyeket még nem válaszoltak meg. Ha visszatérnek, képesek lesznek-e visszailleszkedni a társadalomba, vagy elítélik őket hosszú évekre? Milyen új helyen fogják legközelebb kamatoztatni külföldön megszerzett harckészségeiket? A terroriszervezetekhez csatlakozók már egészen fiatalon is kiképzésben részesülnek, amely révén hosszú távú biztonsági kihívást fog jelenteni az európai államok számára a külföldi harcosok visszaáramlása.¹⁸

Törökországban tartózkodhat a világon legnagyobb számban külföldi harcosnak mondható terrorista, akiket a Török Migrációkezelési Főigazgatóság (*Turkish Directorate General for Migration Management, DGMM*) kiutasítási központjaiban tartanak megfigyelés alatt, amíg az országból való kiutazásukat megszervezik származási helyükre. Törökországban hivatalosan 3 kiutasítási központban (KKP) tartanak külföldi harcosokat, amelyek Gaziantepben, Izmirben és Kayseriben helyezkednek el. Összesen 28 kiutasítási központ található Törökország területén, amelyek befogadóképessége körülbelül 20 ezer fő. Izmir kiutasítási központjában 2017-ben 275 külföldi harcost tartottak őrizet alatt. Törökország 2019-ben 780 külföldi harcost deportált származási országaikba a török belügyminisztérium adatai alapján.¹⁹

A nyugati hatalmak igyekeznek egyéni stratégiákat kifejleszteni a kockázatok kiszűrése érdekében, és a problémának a közel-keleti térségben való rögzítésére törekednek. A hazai jogrend és bizonyítékok teljes hiánya miatt arra készítetik Szíriát és Irakot, hogy az ott elfogott külföldi harcosokkal folytassák le helyben a megfelelő eljárásokat, és hozzanak ítéleteket az ügyekben. A közel-keleti harcosokat fogva tartó államok azonban olyannyira leterheltek, hogy egyelőre a más országok terroristáit igyekeznek az adott országba kiutasítani. A kiutasítási eljárások olykor követhetetlen

¹⁵ Pilar Cebrian: *Europe's reluctance to take back ISIS supporters could lead to a new crisis*. *World Politics Review*, 2019.

¹⁶ Ben Hubbard – Constant Méheut: *Western countries leave children of ISIS in Syrian Camps*. *The New York Times*, 2020.

¹⁷ Vivian Yee: *Thousands of ISIS Children suffer in camps as countries grapple with their fate*. *The New York Times*, 2019.

¹⁸ Göktuy Sönmez: *ISID'in dönüsümü ve önümüzdeki yeni meseleler*. *Ortadoğu Arastirmalari Merkezi (ORSAM)*, (2018), 217. 2–17.

¹⁹ Burak Bir: *Turkey deports 2 terrorists to Germany, North Macedonia*. *Anadolu Agency*, 2020.

teszik egy-egy külföldi harcos útját, és az a veszély is fennállhat, hogy kicsúszik az egyes szolgálatok kezei közül, és szabadon térhet vissza lakhelyére vagy egy harmadik országba. A büntetőügyeikben a bizonyítási eljárás rendkívül nehéz, így akiket elítélnek, csak néhány évet töltenek börtönben.

7. Összegzés

Az ISIS végleges legyőzésére területei elvesztése révén sem került egyelőre sor. Az ISIS még mindig számos harcossal rendelkezik, akikkel a távoli jövőben visszaszerezheti az erejét. Az ISIS egy második feltámadás reményében számos harcost és családjait helyezte át a harcoktól nem érintett szíriai és iraki területekre. A pénzügyi csatornák is nagy valószínűséggel rendelkezésre állnak a visszatéréshez. Az ISIS által elvesztett területek továbbra sem tekinthetők biztonságosnak, és az ott jelen lévő hatalmi őrbe a feléledése esetén könnyedén benyomulhat. Az ISIS célja a térségben, hogy tüzelje a lakosság bizalmatlanságát a központi kormányzatokkal szemben. Újra adókat vet ki, egyes korábban birtokolt területein. Az ISIS megpróbálja majd területi ellenőrzését visszaállítani Irakban és Szíriában az USA kivonulását követően. Az ISIS stratégiájában hibrid módszereket használ, amelyek révén területi veszteségei ellenére sem lehet végső csapást mérni a szervezetre. Szakértők szerint az ISIS megpróbál majd újra felemelkedni, de egy konkrét időbeli előrejelzéstől mindenki távol tartja magát, mivel nehéz megjósolni, mikor próbálkozik majd ezzel az Iszlám Állam. Az USA sikeresen semmisítette meg Irakban az al-Káidát, az ISIS elődjét 2007–2009 között. Az al-Káida életben maradt tagjai egy életre megtanulták, hogyan tudják átmenteni magukat a heves veszteségek ellenére is. Irak egyes területeiről sohasem tűntek el véglegesen a dzsihadisták. A Badus-hegységet arra használta az ISIS, hogy Moszulból oda menekítse ki harcosainak egy részét, és élénk összeköttetést építettek ki Tall Kayf és egyéb Ninive kormányzóságban található menekülttáborokkal. A Tigris folyó völgyében is megtelepedtek tagjai. Az iraki biztonsági erők számos Hammam al-Alil, Qayyarah, Shirqat és Tikrit településeken őrizetbe vett gyanúsítottat küldtek börtönbe. Az említett településeken fekvő menekülttáborokba is beszivárgott az ISIS. A Makhmour-hegységben számos barlangot és alagútrendszert alakítottak ki, így kínálva kiváló rejtőzködési lehetőséget az ISIS tagjainak. Dzsazíra-sivatagban szabadon mozoghat az ISIS. Innen kiindulva támadhatják a Tigris menti városokat. Anbar-sivatagban ugyancsak számos ISIS-harcos rejtőzött el. Beszivároghatnak továbbá a belső menekültek közé Falludzsa körzetében.

Szíriában hasonlóan jártak el az ISIS harcosai a veszteségeket követően. Az Eufrátesz mentén heves harcokat vívott a koalíciós erők ellen. Szíria számos területén rejtőztek el az ISIS alvó sejtjei. Az ISIS jobban tud felkészülni az újabb felemelkedésére, mint anno az al-Káida, mivel az ISIS nagy mennyiségben fegyvert és pénzt helyezett el a nehezebb időkre. Nem kell továbbá ellátnia egy felduzzadt iszlamista sereget, így a média segítségével fenntarthatja a lelkesedést híveiben, sőt terjeszkedni is tud. Az ISIS a területi veszteségeit követően új stratégiát alakított ki. Irakban az ISIS folytatni fogja a vidéki szunnita lakosság körében végzett kampányát a síta központi kormányzat ellen.

Elkezdhetnek összehangolt hadműveleteket végrehajtani, amelynek során börtönökből és őrzött menekülttáborokból próbálnak majd kiszabadítani ISIS-tagokat.²⁰

Annak ellenére, hogy az Iszlám Államot legyőzték a harctereken, és Abu Bakr al-Baghdadi kalifát is likvidálták az amerikai erők, az ISIS feltámadni látszik hamvaiból az elmúlt időszakban véghez vitt támadásai szerint, miközben a nemzetközi szereplők a koronavírussal vannak elfoglalva, így a járvány lélegzetvételnyi időhöz juttatta a kalifátus utolsó megmaradt egységeit. Az elmúlt hónapokban az ISIS nagyszabású, összehangolt támadásokat hajtott végre Szíria és Irak területén. A támadások alapján felmerült a veszélye a terrorszervezet feléledésének. Egy évvel a kalifátus területi szétesése és a vezető halálát követően fél évvel, a szakértők felhívják arra a figyelmet, hogy az elkövetkező hónapokban még komolyabb támadásokat hajthat végre a szervezet. A támadásokban látható hasonló folyamatok arra engednek következtetni, hogy a csoport kialakította útvonalait, és biztosította az infrastruktúrát az előkészítendő támadások végrehajtásához.

Azonban a csoport alkalmatlannak mutatkozott megtorló akciók végrehajtására al-Baghdadi megölését követően. Az USA csapatkivonásai után Törökország hajtott végre hadjáratot Szíria északi részén. Ennek is köszönhetően néhány hónappal a teljes szétesést követően rendezte sorait a szélsőséges csoport. A katonai nyomástól felszabadult ISIS, Irakban és Szíriában lezajlott események sorozatának is köszönheti, hogy kedvező helyzet alakult ki a szervezet számára az elmúlt időben. Irakban a 2019. októberi tüntetések révén mélyreható változások következtek be. A kormány lemondott, és csak hónapokkal később tudtak megegyezni az új miniszterelnök, Mustafa al-Kadhimi személyéről. A tüntetéseknek erős anti-Irán tónusa volt, amely összecsengett az amerikai és iráni csapatkivonások követelésével Irak területéről. Ekkor történt Qassem Suleimani és Abu Mahdi al-Muhandis megölése a Bagdadi Nemzetközi Repülőtér felé vezető úton.

A kedvező események ellenére az ISIS egészen mostanáig nem tudta kiterjeszteni befolyását. Az első érzékelhető támadás 2020. április 9-én történt a csoport tagjai és a szíriai rezsim erői között Palmüra közelében a szíriai sivatagban. A támadás rendkívül szervezett volt, tekintve, hogy órákig elhúzódott. Ugyanebben a hónapban az ISIS számos támadást hajtott végre Kirkukban, Diyalában és Salah ad-Dinben. Az ISIS egyértelműen profitált a biztonsági vákuumból és a mindkét országban tapasztalható csökkenő nyomásból. Ahogy az ISIS megveti a lábát egyes területeken, nehéz lesz onnan kifüstölni nemzetközi összefogás nélkül. A várható ellencsapások talán arra kényszerítik majd a szervezetet, hogy fedezékbe vonuljon, de nem számolja majd fel eddigi csatornáit. Ez a folyamat egy hasonlóan megfontolt terrorizmus elleni stratégiával orvosolható, amelyet egy évvel ezelőtt folytattak az ISIS ellen. Az Iszlám Állam újjászerveződése még mindig egy lassú és törekeny folyamat, de kellő körülmétekintésre van szükség a megállításhoz. A jelenlegi trendek jóval inkább az ISIS-nek kedveznek, mint a helyi erőknek. Az USA már korábban kivonta csapatait fontos taktikai bázisokról Nyugat- és Közép-Irakban. Ha a kedvezőtlen folyamatok fennmaradnak, az ISIS jóval nagyobb veszélyt fog jelenteni a jövőben, és nehezebb lesz ellene küzdeni, mint amilyen nehéz lenne most felvenni vele a harcot.²¹

²⁰ Jennifer Cafarella – Brandon Wallace – Jason Zhou: *ISIS's second comeback, assessing the next ISIS insurgency*. 2019. 7–55.

²¹ Hassan Hassan: *Islamic State is back and this time the west is ill-prepared to take it on*. *The Guardian*, 2020.

Felhasznált irodalom

- Bali, Mustafa: *Female ISIS supporter killed in row about secret court in Syrian camp*. N World, 2019. Elérhető: www.thenational.ae/world/mena/female-isis-supporter-killed-in-row-about-secret-court-in-syrian-camp-1.917400 (A letöltés dátuma: 2020. 06. 18.)
- Bali, Mustafa: *Syria's al Hol camp could fall to ISIS, says Kurdish general*. N World, 2019. Elérhető: www.thenational.ae/world/mena/syria-s-al-hol-camp-could-fall-to-isis-says-kurdish-general-1.919419 (A letöltés dátuma: 2020. 06. 11.)
- Bir, Burak: *Turkey deports 2 terrorists to Germany, North Macedonia*. Anadolu Agency, 2020. Elérhető: www.aa.com.tr/en/europe/turkey-deports-2-terrorists-to-germany-north-macedonia/1761560 (A letöltés dátuma: 2020. 03. 12.)
- Cebrian, Pilar: *Europe's reluctance to take back ISIS supporters could lead to a new crisis*. World Politics Review, 2019. Elérhető: www.worldpoliticsreview.com/articles/28436/for-former-supporters-of-isis-syria-camps-are-breeding-ground-for-caliphate-2-0 (A letöltés dátuma: 2020. 06. 11.)
- Cafarella, Jennifer – Brandon Wallace – Jason Zhou: *ISIS's second comeback, assessing the next ISIS insurgency*. 2019. Elérhető: www.understandingwar.org/sites/default/files/ISW%20Report%20-%20ISIS%27s%20Second%20Comeback%20-%20June%202019.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 06. 11.)
- Hassan, Hassan: *Islamic State is back and this time the west is ill-prepared to take it on*. *The Guardian*, 2020. Elérhető: www.theguardian.com/commentisfree/2020/may/24/islamic-state-is-back-and-this-time-the-west-is-ill-prepared-to-take-it-on (A letöltés dátuma: 2020. 06. 28.)
- Hubbard, Ben – Constant Méheut: *Western countries leave children of ISIS in Syrian Camps*. *The New York Times*, 2020. Elérhető: www.nytimes.com/2020/05/31/world/middleeast/isis-children-syria-camps.html (A letöltés dátuma: 2020. 06. 07.)
- Jalal, Ari: *Iraq plans to deport wives & children of Islamic State extremists – report*. RT, 2017. Elérhető: www.rt.com/news/403743-iraq-deport-isis-wives/ (A letöltés dátuma: 2017. 12. 21.)
- Jones, Seth G.: *Beyond Baghdadi – The next wave of jihadist violence*. Center for Strategic and International Studies (CSIS Briefs), 2019. Elérhető: www.csis.org/analysis/beyond-baghdadi-next-wave-jihadist-violence (A letöltés dátuma: 2020. 06. 11.)
- Muniandy, Prakash – Katarzyna Chojnacka: *Iraq – Conflict*. Emergency Telecommunications Cluster (ETC), ETC Situation Report 45., 2017. Elérhető: www.etcluster.org/sites/default/files/documents/ETC%20Iraq%20SitRep%2045.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 12. 15.)
- O'Donnell, Sean W.: *Operation Inherent Resolve – Lead inspector general report to the United States Congress*. 2020. Elérhető: https://media.defense.gov/2020/May/13/2002298979/-1/-1/1/LIG_OIR_Q2_MAR2020_GOLD_508_0513.PDF?utm_campaign=20200515&utm_source=sailthru&utm_medium=email&utm_term=WIR%20from%20Reg%20Users%20Jan-20 (A letöltés dátuma: 2020. 06. 02.)

- Returns Situational Reports*. Returns Working Group Iraq (RWG Iraq), International Organization of Migration (IOM), 2020. Elérhető: <http://iraqrecovery.org/RWG> (A letöltés dátuma: 2020. 06. 28.)
- Sönmez, Göktuy: ISID'in dönüsümü ve önümüzdeki yeni meseleler. *Ortadoğu Arastirmalari Merkezi (ORSAM)*, (2018), 217. 2–17. Elérhető: www.orsam.org.tr/tr/isidin-donusumu-ve-onumuzdeki-yeni-meseleler/ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 10.)
- Speckhard, Anne – Ardian Shajkovci: *Waiting for the return of the Islamic state Caliphate among ISIS enforcers in Syria's al Hol, Ain Issa and Roj Camps*. International Center for the Study of Violent Extremism (ICSVE), 2019. Elérhető: www.hstoday.us/subject-matter-areas/counterterrorism/waiting-for-the-return-of-the-caliphate-among-isis-enforcers-in-syrias-al-hol-ain-issa-and-roj-camps/ (A letöltés dátuma: 2020. 06. 05.)
- Syria: Dire conditions for ISIS suspects' families. Countries should support citizens' returns, increase aid*. Human Rights Watch (HRW), 2019. Elérhető: www.hrw.org/news/2019/07/23/syria-dire-conditions-isis-suspects-families (A letöltés dátuma: 2020. 06. 19.)
- UNHCR opens new Hasansham U2 camp for West Mosul displaced [EN/AR]*. Reliefweb, 2017. Elérhető: <https://reliefweb.int/report/iraq/unhcr-opens-new-hasansham-u2-camp-west-mosul-displaced-enar> (A letöltés dátuma: 2017. 12. 16.)
- Vale, Gina: *Women in Islamic State: From Caliphate to Camps*. International Centre for Counter-Terrorism – The Hague (ICCT), 2019. Elérhető: <https://icct.nl/wp-content/uploads/2019/10/Women-in-Islamic-State-From-Caliphate-to-Camps.pdf> (A letöltés dátuma: 2020. 06. 10.)
- Van Esveld, Bill: *Iraq/KRG: 1,400 Women, Children From ISIS Areas Detained. Investigate Killings, Abductions of Foreign Men*. Human Rights Watch (HRW), 2017. Elérhető: www.hrw.org/news/2017/09/20/iraq/kr-1400-women-children-isis-areas-detained (A letöltés dátuma: 2017. 12. 21.)
- Yee, Vivian: Thousands of ISIS Children suffer in camps as countries grapple with their fate. *The New York Times*, 2019. Elérhető: www.nytimes.com/2019/05/08/world/middleeast/isis-prisoners-children-women.html?action=click&module=Related-Links&pgtype=Article (A letöltés dátuma: 2020. 06. 23.)
- Zelin, Aaron Y.: *Wilayat al-Hawl, Remaining and incubating the next Islamic State Generation*. The Washington Institute for Near East Policy, Policy Notes, 2019. Elérhető: www.washingtoninstitute.org/media/907 (A letöltés dátuma: 2020. 06. 08.)

Sáfrán József¹

A Forradalmi Gárda terrorszervezetté nyilvánítása

The Declaration of the Islamic Revolutionary Guard Corps as a Terrorist Organisation

Absztrakt

2019 áprilisában az Amerikai Egyesült Államok terrorszervezetnek minősítette az Iszlám Forradalmi Gárdát miután az – állításuk szerint – az iráni kormány utasítására szünet nélkül destabilizálja a közel-keleti régiót és számtalan fegyveres terrorszervezetet támogat és pénzel titokban. A cikk végigmegegy a két ország kapcsolatának történetén a konfliktusokra koncentrálva, egészen a terrorszervezetté nyilvánításig. Megvizsgáljuk, hogy mennyire van alapja annak, hogy egy szuverén ország fegyveres erejének egy részét terrorszervezetnek nyilvánítanak más országok.

Kulcsszavak: terrorizmus, Irán, Forradalmi Gárda, Amerikai Egyesült Államok

Abstract

In April 2019, the United States of America classified the Islamic Revolutionary Guard Corps in Iran as a terrorist organisation, after they allegedly destabilised the Middle East region and secretly supported and funded countless armed terrorist organisations, under the order of the Iranian government. This paper will follow the history of the relationship of these two countries, focusing on conflicts until the declaration. We examine the basis of how some countries can declare one of the official armed forces of a sovereign country as a terrorist organisation.

Keywords: terrorism, Iran, Islamic Revolutionary Guard Corps, United States of America

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz, Lőrincz Lajos Közigazgatási Jogi Tanszék, tudományos segédmunkatárs – University of Public Service Doctoral School of Military Sciences, PhD student, Lajos Lőrincz Department of Administrative Law, Scientific Counsellor, e-mail: safra.jozsef@uni-nke.hu, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5707-6722>

1. Az Egyesült Államok és Irán kapcsolatának főbb állomásai

Az Amerikai Egyesült Államok (*United States of America*, USA) is először a II. világháború alatt kezdett el aktívabban tevékenykedni Irán területén, amikor az országon keresztül a Szovjetunióba hatalmas mennyiségű hadianyagot küldött a kölcsönbérleti szerződés keretein belül. A háború lezárultával a nagyhatalmak elhagyták Iránt, amely immár ismét független államként indulhatott el a saját útján, de természetesen az ország geostratégiai fontosságát eddigre már mindenki ismerte, így többek közt az USA is óvatosan nyomon követte a független iráni állam fejlődését. Az első nagyszabású amerikai beavatkozás az 1953-as államcsíny volt, amelyet közösen tervelt ki és hajtott végre az amerikai és brit titkosszolgálat, miután a demokratikusan megválasztott iráni miniszterelnök, Mohammed Moszadek államosítani akarta az iráni olajipart és kiűzni a külföldi olajcégeket. A puccs után Mohammad Reza Pahlavi sah tejhatalmat kapott, amelyet az USA segített biztosítani.² Fontos megjegyezni, hogy az USA és szövetségese Nagy-Britannia törekvéseiben az olaj csak másodlagos tényező volt, mivel a sajtó figyelmeztetett, hogyha nem segít, akkor is végrehajtják a puccsot, és semmilyen előnyben nem fog részesülni a családja, továbbá az esetleges gazdasági és társadalmi összeomlásért is őt fogják hibáztatni.³

Ennek a kapcsolatnak az 1979-es iráni forradalom vetett véget, amelyet a sahkal szemben egyre növekvő elégedetlenség, tüntetések és gazdasági lelassulás ellenére se láttak előre a nyugati titkosszolgálatok, így egyfajta hidegzuhanyként érte az USA-t az, hogy egy szempillantás alatt elveszítette az egyik legfontosabb szövetségeseit a régióban, és helyette egy alapvetően amerikaellenes, iszlamista rezsim került hatalomra Ruholláh Homeini ajatollah vezetésével. Az USA nyomás alá került, hiszen azonnal egy diplomáciai válságot kellett megoldania, amikor az iráni forradalmárok megostromolták a teheráni amerikai nagykövetséget, és túsul ejtették az ott dolgozó amerikai állampolgárok túlnyomó részét. Hat amerikai diplomatának sikerült elkerülnie a fogságot, akiket nem sokkal utána egy jól tervezett CIA-akció keretein belül kimenekítettek az országból. A többieknek 444 napot kellett fogságban várniuk, miután 1981-ben Algéria közbenjárásával sikerült megtárgyalni a szabadon bocsájtásukat, amelynek során az USA megígérte, hogy többé nem avatkozik be iráni belügyekbe.⁴

A forradalom utáni káoszt kihasználva Száddám Husszein iraki elnök 1980-ban megtámadta Iránt azzal a céllal, hogy elfoglalja a határ menti, olajban gazdag vidékeket, és növelje befolyását a régióban. A fegyveres konfliktus egy majdnem nyolc évig elhúzódó, véres és gazdaságilag mindkét fél számára iszonyatosan megterhelő állásháborúvá fajult, ahol a tömegpusztító fegyverek alkalmazása se volt idegen. A háború alatt az USA Irakot támogatta hírszerzési adatokkal és pénzzel, de fegyvereket, az 1984-es fegyverembargó ellenére, inkább Iránnak adott el, amelynek kiderülése után kitört az Irán–Contra botrány. 1995-ben a Clinton-adminisztráció az új

² Ablaka Gergely: A „Nagy Sátán” és a „Törvényen Kívüli” kapcsolata 2001. szeptember 11. után: Az amerikai–iráni viszony alakulása a 21. század elején. *Kül-Világ*, 2. (2005), 2–3. 2–20. 4–5.

³ Boda Mihály: A CIA hidegháborús tevékenységének újraértékelése – 3. rész a TPAJAX-művelet tervei, megvalósítása és a mögöttes ideológia. *Szakmai Szemle*, 17. (2019), 3. 15.

⁴ Algériai Megegyezés – Alapelvek, 1. pont: *Algiers Accords. Declaration of the Government of the Democratic and Popular Republic of Algeria*. 1981.

„dual containment” stratégiája részeként átfogó szankciókat vezetett be Irán ellen, amely gyakorlatilag minden kereskedelmet betiltott a két ország között.⁵

Irán legközelebb a 2001. szeptember 11-ei terrortámadások után került ismét előtérbe, amikor ifjabb Bush elnök az „ördög tengelye” beszédében a perzsa államot is megemlítette mint a terrorizmust támogató nemzetet, aki továbbá tömegpusztító fegyverek beszerzését is célul tűzte ki. Mahmud Ahmadinezsád keményvonalas elnök megválasztása tovább mérgecsítette a viszonyokat, és az USA egyre határozottabban próbálta a nemzetközi közösséget is arra sarkallni, hogy közösen lépjenek fel az egyre nagyobb lendületet vevő iráni atomprogrammal szemben.⁶ Természetesen Irán mindvégig azt állította, hogy az atomkutatásaiak biztonság növelése céljából folytak.

2009-ben Barack Obama új amerikai elnök támogatását és együttérzését fejezte ki az iráni népnek, és remélte, hogy idővel a kormányuk is beáll a felelős államok sorába. Az új amerikai adminisztráció viszonylag hallgatólag maradt Iránnal kapcsolatban az első 1-2 évben, különösebb hozzászólás vagy állásfoglalás nélkül követték nyomon a 2009-es iráni elnökválasztásokat és az azt követő országszerte kitörő tüntetéseket, illetve azoknak a brutális leverését. Az első komolyabb incidensre 2011 decemberéig kellett várni, amikor is egy amerikai pilóta nélküli felderítő repülőgép kényszerleszállást hajtott végre iráni területen, a repülőt pedig az iráni hadsereg⁷ azonnal le is foglalta. A hivatalos iráni nyilatkozat szerint a repülőgépet GPS-zavarással az iráni kiberhadviselési erők kényszerítették a földre. A fokozódó feszültségek közepette 2012. év elején az iráni hadsereg vezetése kijelentette, hogy könnyedén le tudnák zárni a Hormuzi-szorost,⁸ ha az amerikaiak továbbra is repülőgép-hordozókat küldenek a térségbe.⁹

A kételyek csillapodását jelezte előre a 2013-as iráni elnökválasztás, ahol a mérsékelt és kibéküléspárti Hasszán Rohani¹⁰ nyert, aki kijelentette, hogy hajlandó lenne nyitni az USA irányába és új alapokra helyezni a két ország közötti kapcsolatokat. A békésebb hangnemet pozitívan fogadta az USA és az 1979-es forradalom óta először folytak hivatalos, magas rangú tárgyalások a két nemzet között. Ennek az enyhülésnek és újbóli közeledésnek lett az eredménye a 2015-ös atomalku az ENSZ és az Európai Unió közbenjárásával, amely keretein belül az USA feloldotta az Iránra kiszabott szankciók nagy részét, amelyek évtizedek óta negatívan befolyásolták az iráni gazdaságot; cserébe Irán pedig ígéretet tett, hogy felhagy az atomprogramjával és együttműködik a Nemzetközi Atomenergia-ügynökség megfigyelőivel.¹¹

⁵ Gazdik Gyula: Az Iránnal szembeni amerikai szankciópolitika múltja és jelene (I.). *Nemzet és Biztonság*, 3. (2010), 5. 3–15.

⁶ Ablaka (2005) i. m. 8–16.

⁷ Perzsául: Artesh, angolul: Islamic Republic of Iran Army.

⁸ A Hormuzi-szoros egy szűk, mindössze 40 km széles tengerszoros, amely összeköti a Perzsa-öböl az Ománi-öböllel, így az Arab-tengerrel és az Indiai-óceánnal. Ezen a szorison halad át a tengeren szállított kőolaj egyharmada, amelyet a Perzsa-öböl olajtermelő államai biztosítanak. Ha ezt a szorost lezárnák, akkor megfosztanák a világot a kőolaj egy jelentős részétől, és ez súlyos gazdasági következményekkel járna. Egy ilyen feltételezett helyzetben Irán gyakorlatilag túsul tudná ejteni a nyugati gazdaságot, ezért ezeket a fenyegetéseket nagyon komolyan veszi a nemzetközi közösség.

⁹ Háda Béla – Tóth Péter: Lezárja-e Irán a Hormuzi-szorost? *Nemzet és Biztonság*, (2012), 5–6. 51–58.

¹⁰ 2013-tól Irán elnöke, aki Ahmadinezsád után egy jóval mérsékeltebb és a diplomácia felé nyitottabb, reformista vonalat képvisel. Megválasztása után abban bízott a nemzetközi közösség, hogy neki sikerül kiegyeznie az Egyesült Államokkal és a Nyugattal.

¹¹ N. Rózsa Erzsébet: Az Egyesült Államok, Izrael és Irán: a közel-keleti stratégiai háromszög a világ napirendjén. *Külgügyi Szemle*, 14. (2015), 1. 51–72.

Donald Trump 2016-os megválasztása új fejezetet nyitott az amerikai–iráni kapcsolatokban. Az új amerikai elnök már a választási kampány során többször kritizálta az Iránnal kötött atomalkut, szerinte felelőtlen volt egy ennyire engedékeny egyezményt kötni Iránnal. Trump elnök a kezdetektől fogva igyekezett szorosabbra fűzni a kapcsolatokat Izraellel és a Perzsa-öböl szunnita államaival az iráni befolyás visszaszorítása érdekében.¹² 2017 nyarán mind a képviselőház, mind a szenátus nagy többséggel elfogadta az úgynevezett „Amerika ellenfeleit szankciókkal sújtó törvényt” (CAATSA),¹³ amely újfajta szankciókkal sújtotta Iránt, Oroszországot és Észak-Koreát. Az iráni állam ezek után azzal vádolta az USA-t, hogy megszegték a 2015-ös atomalku rájuk eső részét. 2018 májusában pedig Trump elnök teljes mértékben kilépett az iráni atomalkuból és újabb szankciók bevezetését fontolgatta a nemzetközi közösség egyhangú felháborodásának ellenére. Erre válaszul Irán bejelentette, hogy újramezdi a korlátlan urániumdúsítást, és ha az USA ismét szankciókat szab ki az iráni olajexportra, akkor lezárják a Hormuzi-szorost.

2019 áprilisában az USA külügyminisztériuma Bahrein és Szaúd-Arábia mellett terrorszervezetnek minősítette az Iráni Forradalmi Gárdát,¹⁴ miután az – állításuk szerint – az iráni kormány utasítására szünet nélkül destabilizálja a közel-keleti régiót, és számtalan fegyveres terrorszervezetet támogat és pénzel titokban, továbbá a tevékenysége közvetlenül hozzájárul amerikai és koalíciós partnerkatonáinak halálához. Ez volt az első olyan eset, amikor egy szuverén állam fegyveres ereje lett terrorszervezetnek minősítve és egyesek szerint ez a lépés megszegte az 1981-es algériai megállapodást, amely keretein belül az USA megígérte, hogy nem avatkozik be Irán belügyeibe. Cserébe Irán azonnal terrorszervezetnek minősített minden olyan amerikai és USA-val szövetséges egységet, amelyek a Közel-Keleten állomásoztak, többek között az amerikai Középső Parancsnokságot (USCENTCOM).¹⁵

A már így is feszült helyzet tovább eszkalálódott 2019 júniusának végén, amikor az Iszlám Forradalmi Gárda lelőtt egy amerikai tengerészeti RQ-4 típusú felderítő pilóta nélküli repülőgépet, amely állításuk szerint behatolt az iráni légtérbe a Perzsa-öböl felett. Az amerikaiak tagadták, hogy iráni légtérben repültek volna, és ezt bizonyítandó nyilvánosságra is hozták a repülőgép repülési koordinátáit. Erre reagálva Irán is lehozta az általuk valósnak tartott repülési koordinátákat, amelyek szerint az RQ-4-es elhagyta a nemzetközi légtérrel. A lelövésre reagálva Trump elnök jóváhagyott egy kinetikus válaszcsoportot, viszont az utolsó pillanatban visszavonta a döntését, miután friss hírszerzési jelentések alapján a becsült halálos áldozatok számát túl magasnak vélte. Helyette egy kisebb mértékű kibertámadást hajtottak végre az Iszlám Forradalmi Gárda légvédelmi tűzvezetőrendszerei ellen. Ennek ellenére is ez az incidens volt az Imádkozó Sáska-hadművelet óta az első komolyabb összetűzés a két ország között 40 éve.¹⁶

A két ország között tovább mérgesedett a helyzet, amikor 2019 decemberében Irakban, Kirkuk tartományban rakétatámadás ért egy amerikai támaszpontot,

¹² *U.S. launches campaign to erode support for Iran's leaders.* Reuters, 2018.

¹³ Angolul: *Countering America's Adversaries Through Sanctions Act (CAATSA).*

¹⁴ Perzsául: *Sepâh*, Angolul: *Islamic Revolutionary Guard Corps.*

¹⁵ Angolul: *USCENTCOM – United States Central Command*, magyarul: *Egyesült Államok Központi Parancsnoksága.*

¹⁶ *With Trump's approval, Pentagon launched cyber strikes against Iran.* *The Washington Post*, 2019.

amelyben egy amerikai meghalt és több katona megsebesült. Amerikai hírszerzési források szerint a támadást az irániak által is támogatott Kata'ib Hezbollah nevű síita fegyveres csoport hajtotta végre, habár az irakiak szerint inkább az Iszlám Állam volt a felelős. Két napra rá az amerikai légierő több, a Kata'ib Hezbollah-hoz köthető célpontot semmisített meg Irakban és Szíriában.¹⁷

2020. január 3-án a bagdadi nagykövetséget érő támadásra reagálva az USA Trump elnök közvetlen utasítására egy célzott támadásban megölte Kászem Szolejmáni vezérőrnagyot, az Iszlám Forradalmi Gárda Kodszerők egységének parancsnokát, aki egyesek szerint az ország második legfontosabb embere volt, akinek mindenhova elért a keze. Szolejmáni repülőgépe éppen akkor landolt a bagdadi nemzetközi reptéren, és több iraki fegyveres csoport vezetőinek társaságában készült távozni, amikor egy amerikai MQ-9 Reaper pilóta nélküli repülőgép csapást mért a két autóból álló konvojra. Szolejmáni mellett még 9 másik ember is meghalt, köztük több magas rangú Iszlám Forradalmi Gárda-tiszt és az iraki Népi Mozgósítási Erők vezetői, olyanok is, akik részt vettek a pár nappal korábbi amerikai nagykövetség előtti rendbontásban.¹⁸ Az iráni kormány súlyos következményekkel fenyegette meg az USA-t, és azonnali válaszcsoporttal fenyegetőzött, mellette pedig az iráni parlament egyhangúan az amerikai fegyveres erők minden haderőnemét és a védelmi minisztérium összes munkatársát terroristának minősítette.¹⁹ 2020. január 8-án az iráni Iszlám Forradalmi Gárda egységei ballisztikus rakétatámadást hajtottak végre az iraki Ain al-Aszad légi támaszpont ellen, amely az egyik legfontosabb amerikai támaszpont a régióban. Pár órával a támadás után az iráni Iszlám Forradalmi Gárda légvédelmi részlege lelőtt egy ukrán utasszállító gépet Teherán felett, miután azt amerikai robotrepülőgépnek vélte. Az iráni kormány először tagadta a lelövést, de később bevallották, hogy emberi mulasztás miatt történt a baleset. Az incidens tüntetések újabb hullámát robbantotta ki Iránban.²⁰ 2020. március 11-én egy újabb Kata'ib Hezbollah rakétatámadás érte a Tadzsi támaszpontot nem messze Bagdadtól. A támadásban két amerikai és egy brit katona életét veszítette.²¹ Erre reagálva az USA újabb 5 Kata'ib Hezbollah célpontra mért légi csapást Irakban és Szírián belül. Emellett január óta többször érte rakétatámadás a bagdadi kormánynegyed, több rakéta is az amerikai nagykövetség közelében csapódott be, utoljára március 26-án.²²

2. Iszlám Forradalmi Gárda

Az Iráni Fegyveres Erők feladata az Iráni Iszlám Köztársaság szuverenitásának biztosítása, területi integritásának és lakosságának védelme. E feladat ellátásához, kicsit szokatlan módon, az Iráni Fegyveres Erők a következő három szervezeti egységre tagozódnak: hadsereg, Iszlám Forradalmi Gárda és rendőrség. A fegyveres erők főparancsnoka

¹⁷ Meghann Myers – Shawn Snow: *US strikes Iran-backed militia strongholds in Iraq and Syria*. Military Times, 2019.

¹⁸ Qasem Soleimani: *US kills top Iranian general in Baghdad air strike*. BBC News.

¹⁹ *Iran's parliament designates all US forces as 'terrorists'*. Aljazeera, 2020.

²⁰ Nasser Karimi – Joseph Krauss: *Under pressure, Iran admits it shot down jetliner by mistake*. AP News, 2020.

²¹ *Rocket Attack Kills Three U.S. Coalition Members in Iraq*. The New York Times, 2020.

²² Samy Magdy – Quassem Abdul-Zahra: *Iraqi military says 2 rockets hit Baghdad's Green Zone*. Military Times, 2020.

Homeini ajatollah, a vezérkari főnök pedig Mohammad Bagheri vezérőrnagy, aki az Iszlám Forradalmi Gárda kötelékéből jött. A rendőrséget nem beleszámítva, az iráni fegyveres erők sorállománya nagyjából 610 ezer fő, ehhez még hozzá jön körülbelül 350 ezer tartalékos, ezzel a világ nyolcadik legnagyobb hadserege az övék.²³ Iránban általános hadkötelezettség van bevezetve, és minden 18. életévét betöltött férfi köteles katonának állni. Az 1979-es forradalom előtt a sorkatonaság kiterjedt a nőkre is, azóta ez csak önkéntes alapon történik.

Az iráni hadsereg több fegyvernemre oszlik szét. A szokásos szárazföldi erők, légielő és haditengerészet mellett külön haderőnemnek számítanak a légvédelmi csapatok és az összhaderőnemi vezérkar is saját szervezeti elemnek számít. A Forradalmi Gárdát az 1979-es forradalom után hozták létre Homeini ajatollah parancsára. Míg az iráni hadsereg feladata az ország szuverenitásának és népének védelme, addig az Iszlám Forradalmi Gárda magát a politikai rendszert és a kormányt védi mindenfajta külső-belső fenyegetéssel szemben. A forradalom óta az Iszlám Forradalmi Gárda feladat- és hatásköre jelentősen kibővült, és bizonyos egységei már külföldön is tevékenykednek. A Forradalmi Gárdának ugyanúgy megvannak a saját haderőnemei, mint a hadseregnek: szárazföldi erő, légielő és haditengerészet. Ez a három haderőnem kiegészül az összhaderőnemi vezérkarral és két, csak a Gárdára jellemző egységgel, a Kodszerőkkel²⁴ és a Baszidsz²⁵ milíciával, továbbá 2009 óta a Gárdának van saját hírszerzési szervezeti ága is. A másik kontraszt a hadsereggel szemben az, hogy a Forradalmi Gárdát nem konvencionális hadviselésre tervezték, hanem aszimmetrikus és gerilla-hadviselésre, amely a hadsereg műveleteit támogatja nem hagyományos eszközökkel, egy irányítás alá vonva a különböző félkatonai szervezeteket az országon belül. Az Iszlám Forradalmi Gárda nagyjából 160 ezer fős.²⁶ Az Irak–iráni háború alatt az Iszlám Forradalmi Gárda kénytelen volt reguláris erőként felvenni a harcot a betörő iraki csapatokkal szemben, viszont későbbi konfliktusokban már inkább kiképzőként és tanácsadóként vettek részt. Továbbá, az Iszlám Forradalmi Gárda Irán fő hírszerzési és kémelhárítási szervezete is.

Habár alakulásakor még egy politikától semleges szervezetnek lett szánva, manapság ez már egyáltalán nem igaz a Forradalmi Gárdára, amely túllépett a védelmező szerepkörön, és ma már az egyik legbefolyásosabb politikai entitás Iránban, amelynek tagjai aktívan részt vesznek a napi közéletben, pártokhoz csatlakoznak, és sokszor politikai szívességek alapján kerülnek jobb pozícióba. Ezenkívül a Gárdának aktív médiafelületei vannak, mind az interneten, mind az állami televízióban, és már saját egyetemük is van, ahol az elszánt fiatalokat iskolázzák irreguláris hadviselésből. Ahmadinezsád elnök például maga is Gárda-tag volt, aki kormányának nagy részét

²³ *The Military Balance 2020*. The International Institute for Strategic Studies, 1st edition, Routledge, 2020. 349.

²⁴ A Kodszerők (Quds Force) az Iszlám Forradalmi Gárda kifejezetten a külföldi, titkos, nem konvencionális és szabotázs-műveletekre specializálódott szervezeti ága, amelynek feladatai közé tartozik a különböző milíciák kiképzése, pénzelése és fegyverek csempészése. A Kodszerők a Gázai övezettől egészen Afganisztánig szinte minden konfliktus sújtotta országban jelen vannak, és közvetlenül az ajatollah irányítása alatt állnak, több nemzetközi terrorszervezettel lehet őket összekapcsolni.

²⁵ A Baszidsz egy félkatonai szervezet, amely egyfajta népfelkelésként működik, ahova önkéntes, hazafias fiatalok jelentkeznek az iráni állam védelmének érdekében. Parancsnoka az ajatollah. A Baszidsz tagjai elsősorban a Gárdát támogatják, kiegészítő feladatokat hajtanak végre, emellett pedig belbiztonsági erőként is alkalmazzák őket akár rendezvények biztosítására, akár tüntetések leverésére.

²⁶ *The Military Balance 2020*. (2020) i. m. 349.

nyugállományba vonult Gárda-tagokkal töltötte fel, és tovább növelte a befolyását azzal, hogy az ő irányításuk alá helyezte a Baszidsz félkatonai csoportot. Ennek a szerteágazó politikai befolyásnak van egy negatív velejárója, mert emiatt a vezetése nem egységes, különböző érdekkörök alakultak ki, és sokszor a parancsnoki láncon kívül hoznak döntéseket. A politikai befolyás mellett az Iszlám Forradalmi Gárda fontos gazdasági szereplő is Iránban, és aktívan vesz részt különböző csempészakciókban, pénzrel belföldi cégeket vagy külföldi csoportokat, és ők maguk is hajtanak végre beruházásokat, és aktívan fektetnek be az ország olajiparába.²⁷ Sokak szerint napjainkban már az Iszlám Forradalmi Gárda egy megkerülhetetlen játékos az iráni politikában, amely több hatalommal és befolyással rendelkezik, mint a politikusok nagy része – nem véletlen, hogy a januári merényletben meghalt Szolejmánit is Irán második legbefolyásosabb emberének tartották.²⁸

A Gárda szárazföldi haderőnemének az utóbbi években egyre nagyobb expedíciós képessége lett, és mára már hatékony erőkitetítő egység, amely irreguláris feladatköre ellenére ugyanúgy rendelkezik nehéztechnikával, harckocsikkal és tüzérséggel, mint reguláris párja.²⁹ A Forradalmi Gárdának is ugyanúgy megvannak a saját különleges műveleti egységei (Takavar-egységek), amelyeket sokszor egyes alegységek önállóan alakítanak ki saját körükön belül. Az Iszlám Forradalmi Gárda légiereje speciális repülőgéptípusokat foglal magában, viszont azt pontosan nem lehet tudni, hogy melyeket. Ezenkívül pedig több pilóta nélküli felderítő repülőgép is szolgálatban van a Gárdánál, amelyek részben expedíciós műveleteket hajtanak végre előretolt támaszpontokon Szíriában. Mindemellett az Iszlám Forradalmi Gárda légierejének irányítása alatt vannak Irán ballisztikus rakétái, amelyekbe ugyanúgy beletartoznak a rövid hatótávolságú, harcászati ballisztikus rakéták, mint a közepes hatótávolságú hadműveleti ballisztikus rakéták. Az Iszlám Forradalmi Gárda haditengerészetének elsődleges feladata a Perzsa-öböl fölötti irányítás átvétele és egy külső támadás esetén a Hormuzi-szoros azonnali lezárása. Ezt a feladatot pedig egy szokásos haditengerészettel szemben nem nagy hadihajókkal látja el, hanem kicsi motorcsónakok százaival. Egymagában egy ilyen csónaknak gyér harcértéke van, de amikor egyszerre több tucat támad belőle, akkor az hamar túlterhelheti egy szemben álló hajó önvédelmi rendszerét: ez az úgynevezett előzőlő taktika (swarm tactics).³⁰ Emellett az Iszlám Forradalmi Gárda haditengerészetének komoly víziakna-telepítő képessége van, illetve többfajta szárazföldről indítható, mobil hajó elleni rakétái és manőverező robotrepülőgépei vannak hadrendben, amelyeknek a kombinációja pedig hatékony hozzáférést akadályozó rendszert alkot, és komoly veszélyforrás a keskeny Perzsa-öbölben.

Az Iszlám Forradalmi Gárda talán legaktívabb szervezeti ága az úgynevezett Kodszi Erők (Quds Force), amely kifejezetten külföldi titkos, nem konvencionális és szabotázs műveletekre specializálódott, továbbá feladatai közé tartozik a különböző milíciák kiképzése, pénzrelése és fegyverek csempészése. A Kodszi Erők a Gázai övezettől egészen Afganisztánig szinte minden konfliktus sújtotta országban jelen vannak, és közvetlenül az ajatollah irányítása alatt állnak, több nemzetközi terrorszervezettel lehet őket

²⁷ Kim Murphy: Iran's \$12-billion enforcers. *Los Angeles Times*, 2007.

²⁸ *Iran's Revolutionary Guards*. Council on Foreign Relations, 2019.

²⁹ *Iran's Revolutionary Guards Transform into an Expeditionary Force*. Atlantic Council, 2017.

³⁰ Franz-Stefan Gady: *In A2/AD Showcase, Iranian Navy Sinks Nimitz Carrier Mock-Up*. *The Diplomat*, 2015.

összekapcsolni. Természetesen nemcsak a Közel-Kelet az egyetlen érdekszférája a Kodszerőknek, jelen vannak a Távol-Keleten, Dél-Amerikában és még Európában is,³¹ sőt a 2011-es merényletkísérletet Szaúd-Arábia amerikai nagykövete ellen a Szövetségi Nyomozó Iroda (*Federal Bureau of Investigation, FBI*) szerint a Kodszerők tervelték ki.³² A Kodszerőket az USA 2007-ben terroristaszervezetnek minősítette, Kanada 2012-ben tett ugyanígy, Egyiptom pedig 2016-ban. Az Iszlám Forradalmi Gárda alatt található még a Baszidsz félkatonai szervezet, ez a milícia egyfajta népfelkelésként működik, ahova önkéntes, hazafias fiatalok jelentkeznek az iráni állam védelmének érdekében. Parancsnoka az ajatollah. A Baszidsz tagjai elsősorban a Gárdát támogatják, kiegészítő feladatokat hajtanak végre, emellett pedig belbiztonsági erőként is alkalmazzák őket akár rendezvények biztosítására, akár tüntetések leverésére. Tagjai különleges kiváltságokban részesülnek, könnyebben kaphatnak politikai beosztásokat, gyorsabb az előmenetelük, a fiatalok pedig ösztöndíjat is kapnak a szervezettől.

Az évek során a rendőrség befolyása és relevanciája csökkent, feladatainak egy részét átvette az Iszlám Forradalmi Gárda és a Baszidsz milícia, ami egyfajta rivalizációt is eredményezett a rendőrség és az Iszlám Forradalmi Gárda között.

Az Iszlám Forradalmi Gárda a világot a képzési anyagai alapján egy kétdimenziós rendszerben látja, ahol az egyik tengely a dominálás, a másik pedig az ellenállás.³³ A dominálás tengelyen a történelmileg gyarmattartó államok foglalnak helyet, akiknek gazdagsága és jóléte a gyarmatok kifosztásából keletkezett. Idesorolják a nyugat-európai államokat, majd a 20. század második felétől az Amerikai Egyesült Államokat. A domináns rendszerük azonban folyamatos háborút és konfliktust szül a fenntartás érdekében. Léteznek olyan államok, amelyek részleges haszonélvezők csupán, de hozzájárulnak a rendszer fenntartásához. A másik tengelyen található az országok, amelyek elszenvetői a kizsigerelő, gyarmatosító országok hatalmának. Ők az ellenállók, akik azon fáradoznak, hogy megdöntsék ezt az igazságtalan felosztást. Az Iráni Iszlám Köztársaság, a Forradalmi Gárdával az élen pedig élharcosa ennek a küzdelemnek.³⁴

3. Valóban terrorszervezet az Iszlám Forradalmi Gárda?

Ahhoz, hogy eldönthessük, valóban értelmezhető-e az Iszlám Forradalmi Gárda tevékenysége a terrorizmus fogalmi körén belül, meg kell vizsgálnunk a terrorizmus általános definícióját. Rada Péter, Balogh István és Marton Péter szerint lehetséges munkadefiníció felállítása, ám a terrorizmus meghatározása interszubjektív módon vagy társadalmi viták mentén kerül meghatározásra, esetleg működő tényezők hatásaként, miszerint valamilyen tényező biztonsági fenyegetést jelent-e, vagy nem. Másrészt a terrorizmus fogalmkörébe bevont egyének és csoportok rendkívül

³¹ *Raids across Germany target suspected Iranian spies.* DW, 2018.

³² *Mansoor Arbabsiar Sentenced in Manhattan Federal Court to 25 Years in Prison for Conspiring with Iranian Military Officials to Assassinate the Saudi Arabian Ambassador to the United States.* Department of Justice, U.S. Attorney's Office, 2013.

³³ Mary Jane Maxwell: *U.S.: Iran's 'Guard Corps' is a terrorist organization.* Share America, 2020.

³⁴ Kasra Aarabi: *The Expansionist Ideology of Iran's Islamic Revolutionary Guard Corps.* London, Tony Blair Institute For Global Change, 2020. 7–8.

sokrétű tevékenységi kört fednek le, így nehéz egy általános elmélet elfogadása.³⁵ A szerzők a színes fogalomtárból pragmatikus meghatározássá egyszerűsítik a terrorizmus értelmezési kereteit: terrorizmusnak tekintik azt, amikor jellemzően nem állami szereplők politikai célokkal, szándékosan, civilekkel és más ellenséggel szemben erőszakot alkalmaznak, annak érdekében, hogy ezzel az emberek tágabb csoportjaira hatást gyakoroljanak, háborús és békeidőben is.³⁶

Az Iszlám Forradalmi Gárda azonban egy állam hivatalos fegyveres ereje, amelynek működését és felügyeletét alkotmányos keretek szabályozzák, így a fenti definíció általi értelmezését könnyen meg lehet támadni. A történelem során azonban rengetegszer előfordult, hogy egy állam alkalmazott terrort saját népe ellen, vagy terrorista szervezetet támogatott. Irán esetében az USA vádjai szerint mindkét eshetőség fennáll. A szakirodalom szétválasztja az állami terrorizmust a hagyományos terrorizmustól. David Claridge szerint az állami terrorizmus akkor kezd el megjeleni, amikor a rezsím erőszak szerveinek felhasználása a legitimből az illegitimbe mozog át, a kényszerítő erő fontosabb lesz, mint a védelemi. Az államot elsősorban a nagyobb anyagi lehetőségei különböztetik meg egy nem állami csoporttól.³⁷ Azonban Claridge főleg az állam saját polgáraival szemben elkövetett terrort vizsgálta. Alex P. Schmid és Bradley McAllister viszont már továbbvitték az értelmezést, az állami terrorizmusnak a nemzetközi, államok közötti viszonyrendszerét vizsgálták az állami terrorizmusnak, azaz külföldi, más államhoz vagy más állam területén lévő célpont ellen végrehajtott állami terror ismérveit. Schmid és McAllister transznacionális államterrorizmus-felosztásában Irán az erős állami szponzorok csoportjába tartozik, mivel kapcsolatban áll több terror-szervezettel, azonosul velük, és támogatást is nyújt számukra.³⁸

Az Iszlám Forradalmi Gárda és a Kodszer Erők tevékenységével kapcsolatban nemzetközi viszonyításban többek között következő vádak kerültek napvilágra:

- Buenos Airesben 1994-ben a zsidó kulturális intézet elleni robbantás vádja, ahol 85-en haltak meg, és közel 300-an sérültek meg. Argentína azzal vádolta meg később Iránt, hogy terroristahálózatokat tart fenn és támogat a latin-amerikai országokban;
- az indiai rendőrség az egész Forradalmi Gárdát megvádolta azzal, hogy 2012-ben Új-Delhiben bombatámadást hajtott végre egy izraeli diplomata ellen;
- Szaúd-Arábiában 1996-ban a Khobar-tornyok elleni támadás vádja, ahol az USA tartott fenn katonai szállásokat: 19-en haltak meg, és 372 fő a sebesült;
- az a vád, hogy Jemenben felszerelést szállít a hutli lázadóknak, és részt vesz kiképzésükben;
- az USA és az Európai Unió 2011-ben azzal vádolta a Kodszer Erőket, hogy felszerelést biztosít a szíriai rezsimnek a Szíriában lévő lázadások erőszakos leveréséhez;

³⁵ Pár egyéb meghatározásokhoz lásd: Resperger István: Az aszimmetrikus hadviselés és a terrorizmus jellemzői. *Hadtudomány*, 20. (2010), 4. 68–77.; Tálás Péter: *A terrorizmus anatómiája*. Budapest, Zrínyi, 2006; Benjamin Netanjahu: *Harc a terrorizmus ellen*. Budapest, Alexandra, 1995.

³⁶ Marton Péter – Balogh István – Rada Péter: *Biztonsági tanulmányok. Új fogalmi keretek, és tanulságok a visegrádi országok számára*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2015. 214–215.

³⁷ David Claridge: State Terrorism? Applying a Definitional Model. *Terrorism and Political Violence*, 8. (1996), 3. 48.

³⁸ Alex P. Schmid – Bradley McAllister: Theories of terrorism. In Alex P. Schmid (szerk.): *The Routledge Handbook of Terrorism Research*. London, Routledge, 2011. 210.

- az a vád, hogy a szíriai polgárháború kitörése előtt már több ezer IRGC-tiszt állomásozott Szíriában, segítve a helyi csapatok kiképzését, valamint a fegyverek és a pénz szállítmányozását a szomszédos Libanonba, ahol azokat a Hezbollah használta fel;
- az a vád, hogy a Los Zetas mexikói drokartellel együtt 2011-ben több nagykövetség elleni támadásokat terveztek;
- Bahrein azzal vádolja a Kodszerőket, hogy segíti a kiképzésben a kormánnyal szemben álló bahreini milíciákat: 2013-ban Iránból érkező fegyverekkel és robbanószerekkel teli hajót fogtak.³⁹

Az USA azon érvelése jogos, hogy az IRGC pénzügyi és egyéb segítséget nyújt olyan szervezetnek, amelyeket a világ legtöbb országa terrorszervezetnek minősített. Azonban fontos megjegyezni, hogy a Központi Hírszerző Ügynökség (*Central Intelligence Agency, CIA*) is támogatta titkos akciók keretein belül a Szovjetunió ellen azokat a tálib csoportokat, amelyek később terrorszervezetként emelkedtek fel.⁴⁰

A fenti tényeket figyelembe véve az Iszlám Forradalmi Gárda, különösen a Kodszerők beleillenek egy államilag finanszírozott terrorszervezet fogalmába. A terrorizmus szponzorálási vádjá és a destabilizációs szerepkör megállja a helyét, mert a szervezet az iráni műveletek koordinátora Szíriában, Irakban, Afganisztánban és Libanonban is. A Gárda olyan széles körben terrorszervezetnek nyilvánított csoportokat támogat, mint a Hezbollah Libanonban, a Hamász a Gázai övezetben, Jemenben a Húti milíciákat, továbbá több más kisebb egységeket.⁴¹

A terrorizmussal kapcsolatos jogi szabályok nemzetközi és állami szinten is rengeteget fejlődtek a 20. század második felében. 1963 óta 14 szektorális egyezményt és 4 kiegészítő jegyzőkönyvet fogadott el az Egyesült Nemzetek Szervezete (*United Nations, ENSZ*) és szakmai szervezetei. Az egyezmények nagyszámú szabályt tartalmaznak, amelyek meghatározzák azokat a bűncselekményeket, amelyek a terrorista-cselekmények jogi tárgykörében értelmezhetők. A kódex azonban nem általános, hanem szektorális jellegű.⁴² Az Iszlám Forradalmi Gárda terrorszervezetté nyilvánításával a kérdés az, hogy ez nemzetközi jogilag elfogadható-e? Az ENSZ 1994-ben elfogadta a nyilatkozatot a terrorizmus felszámolását szolgáló intézkedésekről,⁴³ amelyet Irán is aláírt. A nyilatkozat többek között kimondja, hogy az államok tartózkodni kötelesek a terrorcselekmények szervezésétől, kezdeményezésétől, támogatásától, finanszírozásától, továbbá megtűrésüktől. A felsoroltakon kívül az államok kötelesek megelőzni azt, hogy terroristaintézményeket és kiképzőtáborokat állítsanak fel területükön, és más államok ellen irányuló terrorcselekmények előkészületének helye sem lehet országhatárukon belül.⁴⁴ Az aláírók kötelesek tartani magukat ezekhez a szabályokhoz, különben számolniuk kell a nemzetközi közösség szankcióival.

³⁹ IRGC (*Islamic Revolutionary Guard Corps*). Counter Extremism Project, 1979.

⁴⁰ Wagner Péter: *A tálibok is fundamentalisták, de nem olyan Amerika-ellenes éllel, mint Irán – inkább a szaúdiakhoz állnak közel.* Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2020.

⁴¹ IRGC (*Islamic Revolutionary Guard Corps*). (1979) i. m.

⁴² Gyűri Attila: A terrorizmus fogalma a nemzetközi jogban. *Themis*, (2015), 1. 113–140.

⁴³ A Közgyűlés 49/60. sz. határozata.

⁴⁴ Malcolm N. Shaw: *Nemzetközi jog.* Budapest, Complex, 2008. 941.

Az IRGC kötelékét és tevékenységét áthatja a politika, a vallás és az ideológia. Ruhollah Homeini által kinevezett katonai vezető nem különül el a politikai vezetés akaratától, így politikaközelsége meghatározza működését is. Mivel a szervezet akciói előre megtervezettek, ezért kijelenthető, hogy a katonai akciókat politikai felsővezetés jóváhagyásával és tudtával hajtják végre. Az akciók célpontjai gyakran az ellenzék képviselői, cél az ő megfélemlítésük, a reformerek politikai és ideológiai nézeteik érvényre juttatásának akadályozása pedig a Baszidsz mindennapi műveletei közé tartozik. A politika a félelemkeltés széles körű forrásait és eszköztárát alkalmazza így közvetve a lakosság befolyásolására.

Az Iszlám Forradalmi Gárda vezetői a külpolitikai döntésekben kiemelkedő szereppel bíró Nemzetbiztonsági Tanácsban is részt vesznek, az illetékes tárcák és a hadsereg vezetői mellett.⁴⁵ Az Iszlám Forradalmi Gárda tekinthető Irán teokratikus vezetése egyik legfőbb eszközének arra, hogy vallást és ideológiát terjesszen a világban, valamint hogy eltávolítsa a rendszer külső és belső ellenségeit.

Az Iszlám Forradalmi Gárda megfelel az Amerikai Egyesült Államok Bevándorlási és Állampolgársági törvényben a terrorizmussal kapcsolatban megfogalmazott három ismérvnek: olyan külföldi szervezet, amely bizonyíthatóan részt vesz terrorcselekményekben, megvan a képessége és szándéka is, hogy részt vegyen bennük, és ezen cselekedeteik veszélyeztetik az USA állampolgárainak és értékeinek biztonságát.⁴⁶ Vitára adhat okot, hogy a „szervezet” szót lehetséges-e egy hivatalos, törvényben meghatározott állami szervre vonatkoztatni, nem pedig csak az államtól függetlenül működő más szervekre. A Gárda Irán kül- és belpolitikájában segédkezik, az állam hivatalos szervezete, utasításait a legfelsőbb vezetőtől kapja, így nem lehet elválasztani magától az államtól. Ezért ha terrorszervezet, abban az esetben irányító-ellenőrző funkciót ellátó iráni vezetést kellene a törvény alapján terrorszervezetté nyilvánítani, az pedig már nem érvényes a felállított kategóriákra: az Iszlám Forradalmi Gárda hivatalos szervezete az államvezetésnek, nagyon szoros viszonyban azzal, így amit bizonyítunk a Gárdáról, azt bizonyítjuk az államvezetésről is.⁴⁷

Az Iszlám Forradalmi Gárda és az általánosan elfogadott terrorszervezetek között fontos különbség, hogy a Gárda sokkal inkább hasonlít egy reguláris, többfunkciós felépítésű haderőre, mint a mai terrorszervezetek, amelyek alapvetően inkább a sejt-szerű felépítést preferálják, mivel létfontosságú számukra a sejtek közötti konspiráció. A struktúra célja az, hogy amennyiben egy sejt lebukna, az ne döntse be az egész szervezetet, csak egy részét.

⁴⁵ N. Rózsa Erzsébet – Tálás Péter: *Az iráni atomprogram körüli vitáról*. Budapest, ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóintézet, 2006.

⁴⁶ The State Department Designates Iran's Islamic Revolutionary Guards Corps as a Foreign Terrorist Organization. *The American Journal of International Law*, 113. (2019), 3. 609–613.

⁴⁷ Elena Chachko: *The U.S. Names the Iranian Revolutionary Guard a Terrorist Organization and Sanctions the International Criminal Court*. Lawfare, 2019.

4. Következtetések

Az USA és Irán kapcsolatát végignézve elmondható, hogy az Iszlám Forradalmi Gárda vezetője ellen elkövetett merénylet egy eszkalálódott hibrid konfliktus egyik sorsdöntő fejezete volt, amely a későbbiekben még tovább mélyítheti az amúgy is rossz viszonyt a két állam között, és a politikai csatározások további fizikai összeütközéseket is eredményezhetnek.

Sem a terrorizmusra, sem a terrorszervezetre nincs nemzetközileg egységesen elfogadott meghatározás. A terrorizmus főképp szubállami jelenség, így az állami szereplők *per definitionem* nem lehetnek terroristák. Bár az Iszlám Forradalmi Gárda hordoz magán jó pár olyan tulajdonságot, amellyel egy terrorszervezet is büszkélkedhet, mégis markánsan elválasztható más terrorszervezetektől, például az al-Káidától vagy az ISIS-től. A Gárda teljes része Irán állami rendszerének, csupán a kormányzati akaratot hajtja végre. A jövőben veszélyesek lehetnek az ilyen megbélyegzések, hiszen bárki, aki kapcsolatot tart fenn a Gárdával, arra ráéghet, hogy terrorszervezetet támogat.

Magának a Forradalmi Gárdának terrorszervezetté nyilvánítása is további kérdéseket von maga után, jogossága megkérdőjelezhető, attól függetlenül, hogy a gárda magán hordozza a terroristaszervezet sok ismervét. Egy hagyományos terrorszervezettől megkülönbözteti alkotmányos beágyazottsága és gazdasági kapcsolatai, de olyan más terrorszervezeteket támogat, amelyeket a nemzetközi közösség elítél. A Gárda viszont sokkal inkább hasonlít egy reguláris felépítésű haderőre, mint azokra a terroristaszervezetekre, akik alapvetően a sejtis felépítést preferálják. A Gárdát csupán három ország tartja jelenleg hivatalosan terrorszervezetnek, így a szélesebb körű konszenzus még várat magára.

A nyílt ellenségeskedés továbbra is folytatódhat a két ország között, bár mindkét fél kijelentette, hogy a teljes körű háború nem céljuk. Nincs közvetlen ok jelenleg a háború kirobbantására, de a helyzet továbbra is instabil.

Felhasznált irodalom

- Aarabi, Kasra: *The Expansionist Ideology of Iran's Islamic Revolutionary Guard Corps*. London, Tony Blair Institute For Global Change, 2020. Elérhető: <https://institute.global/policy/beyond-borders-expansionist-ideology-irans-islamic-revolutionary-guard-corps> (A letöltés dátuma: 2020. 04. 03.)
- Ablaka Gergely: A „Nagy Sátán” és a „Törvényen Kívüli” kapcsolata 2001. szeptember 11. után: Az amerikai-iráni viszony alakulása a 21. század elején. *Kül-Világ*, 2. (2005), 2–3. 2–20.
- Boda Mihály: A CIA hidegháborús tevékenységének újraértékelése – 3. rész a TPAJAX-művelet tervei, megvalósítása és a mögöttes ideológia. *Szakmai Szemle*, 17. (2019), 3. 5–34.
- Claridge, David: State Terrorism? Applying a Definitional Model. *Terrorism and Political Violence*, 8. (1996), 3. DOI: <https://doi.org/10.1080/09546559608427363>
- Gazdik Gyula: Az Iránnal szembeni amerikai szankciópolitika múltja és jelene (I.). *Nemzet és Biztonság*, 3. (2010), 5. 3–15. Elérhető: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/

- gazdik_gyula-az_irannal_szembeni_amerikai_szankciopolitika_multja_es_jele-
ne__i__pdf (A letöltés dátuma: 2020. 04. 22.)
- Gyűrű Attila: A terrorizmus fogalma a nemzetközi jogban. *Themis*, (2015), 1. 113–140. Elérhető: http://epa.oszk.hu/02300/02363/00023/pdf/EPA02363_THEMIS_2015_jun_113-140.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 04. 22.)
- Háda Béla – Tálás Péter: Lezárja-e Irán a Hormuzi-szorost? *Nemzet és Biztonság*, (2012), 5–6. 51–58. Elérhető: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2012_5-6_06_hada-talas.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 04. 22.)
- Marton Péter – Balogh István – Rada Péter: *Biztonsági tanulmányok. Újfogalmi keretek, és tanulságok a visegrádi országok számára*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2015.
- N. Rózsa Erzsébet – Tálás Péter: *Az iráni atomprogram körüli vitáról*. Budapest, ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóintézet, 2006. Elérhető: <https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/svkk-elemzesek-2006-1-irani-atomp-program-n-rozsa-talas.original.pdf> (A letöltés dátuma: 2020. 04. 03.)
- N. Rózsa Erzsébet: Az Egyesült Államok, Izrael és Irán: a közel-keleti stratégiai háromszög a világ napirendjén. *Külügyi Szemle*, 1. (2015), 1. 51–72. Elérhető: <https://kki.hu/assets/upload/NRE.pdf> (A letöltés dátuma: 2020. 04. 22.)
- Netanjahu, Benjamin: *Harc a terrorizmus ellen*. Budapest, Alexandra, 1995.
- Resperger István: Az aszimmetrikus hadviselés és a terrorizmus jellemzői. *Hadtudomány*, 20. (2010), 4. 68–77. Elérhető: www.mhht.eu/hadtudomany/2010/4/HT-2010-4_8.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 04. 22.)
- Schmid, Alex P. – Bradley McAllister: Theories of terrorism. In Alex P. Schmid (szerk.): *The Routledge Handbook of Terrorism Research*. London, Routledge, 2011. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203828731>
- Shaw, Malcolm N.: *Nemzetközi jog*. Budapest, CompLex, 2008.
- Tálás Péter: *A terrorizmus anatómiája*. Budapest, Zrínyi, 2006.
- The Military Balance 2020*. The International Institute for Strategic Studies, 1st edition, Routledge, 2020.
- Wagner Péter: *A tálibok is fundamentalisták, de nem olyan Amerika-ellenes éllel, mint Irán – inkább a szaúdiakhoz állnak közel*. Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2020. Elérhető: https://kki.hu/wp-content/uploads/2020/05/52_KKI-elemzes_AFG_Wagner_20200527.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 05. 30.)

Jogi forrás

- Algiers Accords. Declaration of the Government of the Democratic And Popular Republic of Algeria. 1981. Elérhető: www.parstimes.com/history/algiers_accords.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 04. 22.)

Internetes források

- Chachko, Elena: *The U.S. Names the Iranian Revolutionary Guard a Terrorist Organization and Sanctions the International Criminal Court*. Lawfare, 2019. Elérhető: www.lawfareblog.com/us-names-iranian-revolutionary-guard-terrorist-organization-and-sanctions-international-criminal (A letöltés dátuma: 2020. 03. 28.)
- Gady, Franz-Stefan: *In A2/AD Showcase, Iranian Navy Sinks Nimitz Carrier Mock-Up*. The Diplomat, 2015. Elérhető: <https://thediplomat.com/2015/02/in-a2ad-showcase-iranian-navy-sinks-nimitz-carrier-mock-up/> (A letöltés dátuma: 2020. 04. 22.)
- Iran's parliament designates all US forces as 'terrorists'*. Aljazeera, 2020. Elérhető: www.aljazeera.com/news/2020/01/iran-parliament-designates-forces-terrorists-200107081230324.html (A letöltés dátuma: 2020. 04. 22.)
- Iran's Revolutionary Guards Transform into an Expeditionary Force*. Atlantic Council, 2017. Elérhető: www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/iran-s-revolutionary-guards-transform-into-an-expeditionary-force/ (A letöltés dátuma: 2020. 04. 22.)
- Iran's Revolutionary Guards*. Council on Foreign Relations, 2019. Elérhető: www.cfr.org/backgrounder/irans-revolutionary-guards (A letöltés dátuma: 2020. 04. 22.)
- IRGC (Islamic Revolutionary Guard Corps). Counter Extremism Project, 1979. Elérhető: www.counterextremism.com/threat/irgc-islamic-revolutionary-guard-corps (A letöltés dátuma: 2020. 03. 28.)
- Karimi, Nasser – Joseph Krauss: *Under pressure, Iran admits it shot down jetliner by mistake*. AP News, 2020. Elérhető: <https://apnews.com/21f4a92a2dfbc38581719664bdf6f38e> (A letöltés dátuma: 2020. 04. 22.)
- Magdy, Samy – Quassem Abdul-Zahra: *Iraqi military says 2 rockets hit Baghdad's Green Zone*. Military Times, 2020. Elérhető: www.militarytimes.com/news/your-military/2020/03/26/iraqi-military-says-2-rockets-hit-baghdads-green-zone/ (A letöltés dátuma: 2020. 04. 22.)
- Manssor Arbabsiar Sentenced In Manhattan Federal Court To 25 Years In Prison For Conspiring With Iranian Military Officials To Assassinate The Saudi Arabian Ambassador To The United States. Department of Justice, U.S. Attorney's Office, 2013, Elérhető: www.justice.gov/usao-sdny/pr/manssor-arbabsiar-sentenced-manhattan-federal-court-25-years-prison-conspiring-iranian (A letöltés dátuma: 2020. 04. 22.)
- Maxwell, Mary Jane: *U.S.: Iran's 'Guard Corps' is a terrorist organization*. Share America, 2020. Elérhető: <https://share.america.gov/u-s-irans-guard-corps-is-terrorist-organization/> (A letöltés dátuma: 2020. 03. 28.)
- Murphy, Kim: *Iran's \$12-billion enforcers*. Los Angeles Times, 2007. Elérhető: www.latimes.com/archives/la-xpm-2007-aug-26-fg-guards26-story.html (A letöltés dátuma: 2020. 04. 22.)
- Myers, Meghann – Shawn Snow: *US strikes Iran-backed militia strongholds in Iraq and Syria*. Military Times, 2019. Elérhető: www.militarytimes.com/news/your-military/2019/12/29/us-strikes-iran-backed-militia-strongholds-in-iraq-and-syria/ (A letöltés dátuma: 2020. 04. 22.)

- Qasem Soleimani: *US kills top Iranian general in Baghdad air strike*. BBC News. Elérhető: www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-50979463 (A letöltés dátuma: 2020. 04. 22.)
- Raids across Germany target suspected Iranian spies*. DW, 2018. Elérhető: www.dw.com/en/raids-across-germany-target-suspected-iranian-spies/a-42165145 (A letöltés dátuma: 2020. 04. 22.)
- Rocket Attack Kills Three U.S. Coalition Members in Iraq. *The New York Times*, 2020. Elérhető: www.nytimes.com/2020/03/11/world/middleeast/us-troops-killed-iraq-rocket-attack.html (A letöltés dátuma: 2020. 04. 22.)
- The State Department Designates Iran's Islamic Revolutionary Guards Corps as a Foreign Terrorist Organization. *The American Journal of International Law*, 113. (2019), 3. 609–613. DOI: <https://doi.org/10.1017/ajil.2019.38>
- U.S. launches campaign to erode support for Iran's leaders*. Reuters, 2018. Elérhető: www.reuters.com/article/us-usa-iran/u-s-launches-campaign-to-erode-support-for-irans-leaders-idUSKBN1KB0UR (A letöltés dátuma: 2020. 04. 22.)
- With Trump's approval, Pentagon launched cyber strikes against Iran. *The Washington Post*, 2019. Elérhető: www.washingtonpost.com/world/national-security/with-trumps-approval-pentagon-launched-cyber-strikes-against-iran/2019/06/22/250d3740-950d-11e9-b570-6416efdc0803_story.html (A letöltés dátuma: 2020. 04. 22.)

Júlia Hornyacsek¹ – Rudolf Tóth²

Characteristics of the Management of Protection Organisations and the Process of Command and Control Activities Performed on Incidents Sites

A védelmi szervek vezetésének sajátosságai és a kárterületen végzett parancsnoki munka menete

Abstract

The effectiveness of protection activities heavily depends on managerial work and the leadership skills of a commander. This is of great importance, because managerial failure here also can mean the loss of human lives and property. In the article, the authors examine what requirements and expectations can be formulated for the management of protection organisations. Based on the study of the management practices of specific disasters, the study determines the elements and process of the command activities performed in an incident site. The authors analyse what leadership skills and competencies a leader in a given organisation must possess to succeed in protection work.

Keywords: *organisation, leadership, command and control activities, management of protection organisations, VUCA world*

Absztrakt

A védelmi munka hatékonysága nagyban függ a vezetői munkától és a parancsnok vezetői képességeitől. Ennek nagy jelentősége van, mert a vezetői kudarc itt egyben az emberi élet és az anyagi javak veszteségét is jelenti. A cikkben a szerzők vizsgálják,

¹ Associate Professor (PhD), University of Public Service, e-mail: hornyacsek.julia@uni-nke.hu, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2441-7383>

² Brigadier General (ret.) (PhD), e-mail: toth.rudolf@chello.hu, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6013-7899>

hogy a védelmi szervezetek vezetésével szemben milyen követelmények, elvárások fogalmazhatók meg. Konkrét katasztrófaesemények vezetési gyakorlatának vizsgálatára alapozva meghatározzák a kárterületen végzett parancsnoki munka elemeit, folyamatait. Elemzik, hogy a védelmi munka sikerességéhez, milyen vezetői képességekkel és kompetenciákkal kell rendelkeznie az adott szervezet vezetőjének.

Kulcsszavak: szervezet, vezetés, parancsnoki munka, védelmi szervezet vezetése, VUCA-világ

1. Introduction

Human societies have always been based on actions performed in the community. Already in early times, their effectiveness have been closely related to the person(s) who controlled the activities of a family, a group, an organisation or the society, and in what way leadership was exercised at the community level. As a result, contemplations³ about leadership goes far back in time. Reflections on leaders and leadership have gone a long way to today's modern science of management, the development of which continues today. It is now a scientifically proven fact that managerial work not only affects organisational goals, the effectiveness of the work performed there, but also the organisation itself. In the civil sphere, leadership is closely related to profit, so, much related research has been launched since the 1970s, addressing⁴ theoretical and practical issues of leadership, including managerial effectiveness. They also prove that the use of the results of management science in the civil sphere is essential,⁵ and they offer methodological solutions for effective management.⁶

The development of economic life, the defence/protection sphere – in connection with which new organisational forms and structures have emerged –, and globalisation and the acceleration of democratic processes have placed new expectations and requirements on managerial and organisational activities, expecting the expansion of knowledge and their scientific basis.

This need has had such an effect on the development of management and organisational knowledge and activities that it can be felt in all areas of life today. Recently, not only researchers but also educators have presented the most important

³ Think of Solon, Plato, Aristotle, representatives of late antique philosophy or the theoretical and practical cultivators of military science, such as Sun Tsu, Themistocles, Julius Caesar and Alexander the Great.

⁴ András Rideg, 'Versenyképesség és stratégia a Toyota termelési rendszerében,' in *II. Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia*, ed. by Magda Kékes-Szabó (Pécs: Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2014), 585–592; László Kovács, Edit Lénárd and Dávid Losonci, 'A vezetői magatartás hatása a teljesítményjavulásra a feldolgozóiparban. A lean termelési technikák mediáló hatása,' *Vezetéstudomány, Budapest Management Review* 50, no 2 (2019), 41–58; Csaba Kollár, 'A szakértővé válás, illetve a szakértők kiválasztásának és megkérdésének módszertani kihívásai,' *Vezetéstudomány, Budapest Management Review* 49, no 2 (2018), 63–75; Michael E. Porter, 'The five competitive forces that shape strategy,' *Harvard Business Review* 86, no 1 (2008), 78–94.

⁵ Magdolna Csath, *Stratégiai tervezés és vezetés* (Sopron : Leadership Kft., 1993).

⁶ Vartika Kashyap, *What Makes a Good manager: The Ultimate Guide of 2019*; Manfred Gellert and Claus Novak, *Ein Praxisbuch für die Arbeit in und mit Teams* (Wiebelsheim: Limmert Verlag, 2010); *Queensland Government Performance Management Framework*, Policy Performance Unit Cabinet & Parliamentary Services (Brisbane City Queensland, 2017); Susan H. Gebelein, Kristie J. Nelson-Neuhaus, Carol J. Skube, David G. Lee, Lisa A. Stevens and Lowell W. Hellervik, *Successful Manager's Handbook*. 8th edition (London: PDI Ninth House, 2012).

innovations in various aspects of management science in a number of publications, resulting in a rich literature on its use in the civil field.⁷

From the seventies onwards, more and more publications on the subject of management science have appeared in education, which not only helped to orientate oneself in management science, but also had a stimulating effect on research in other fields.⁸

Nowadays, as the security/safety environment has changed, we face new types of challenges, the number of management researches has increased not only in the civil sector but also in the protection sector.⁹

The analysis of leadership and the role of a leader/commander, as well as the development of the applied leadership methods have a long history in the field of defence. History has lined up hundreds¹⁰ of military scientists who not only practiced their (military) science, but also gathered and further developed the knowledge of the era, and wrote their theorems.

2. A successful leader in the field of protection

In the field of protection, the success of leadership also means the success of rescue, its failure can lead to the loss of human lives and property, so, it is important to determine what a successful commander (military leader) is like. (General) George W. Casey Jr., characterising the world, found that it was constantly changing, uncertain, complex, and open to many interpretations: He called it the 'VUCA' world and characterised it with four properties (**V**olatile, **U**ncertain, **C**omplex and **A**mbiguous). He ascertained that, as a result, a leader needs to cope with these four features.¹¹

The obligatory virtues of a leader were also interpreted by the researchers. Casey has identified three areas: vision, courage, and the suitable character. Based on this, other studies have found that the 'VUCA' world requires special, so-called 'AVICA' leaders, that is, **A**gile, **V**alue-oriented, **I**nspiring, **C**ollaborative and **A**ppreciative.¹²

⁷ László Gulyás, *A vezetéstudomány alapjai* (Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó, 2012); Irén Gyökér, *Humán erőforrás-kezelés* (Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1999); Vera András, *Vezetési és szervezési ismeretek* (Budapest: Forrai Gazdasági Akadémia Kft., 2001); Claus-Siegfried Grommek, *Führungswissenschaft. Aspekte und Impulse zeitgemäßen Führens* (Rotenburg: Hochschule der Sächsischen Polizei, 2014); Ferenc Nemes, *Vezetési ismeretek* (Gödöllő: Szent István Egyetem, 2007); Ottó Czuprák and Gábor Kovács, *Vezetés- és szervezélmélet* (Budapest: Nemzeti Közszerzői Társaság, 2013).

⁸ Ed Oakley and Doug Krug, *Korszerű változásmenedzselés* (Budapest: Bagolyvár, 1994); József Roóz, *Vezetésmódszertan* (Budapest: Perfekt, 2001); Brian Tracy and Péter Szabó, *Hogyan vezetnek a legjobb vezetők?* (Budapest: Belvárosi Nyomda Zrt., 2010); Henry Cloud, *Határok a vezetés szolgálatában* (Budapest: Harmat, 2014); Symon Tyler, *A karizmatikus vezetés kézikönyve* (Budapest: HVG Kiadó Kft., 2015).

⁹ László Ujházy, 'Hatékonyság, rugalmasság, motiváció,' *Honvédelem* 2, no 1 (2010), 1–17; János Krizsbai, *Humánstratégia a professzionális haderő kialakítására 2003–2013* (Budapest: Honvédelmi Minisztérium, 2019); Péter Koronváry, 'Gondolatok a vezetéstudomány 21. századi feladatairól,' *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények* 9, no 5 (2005), 37–51.

¹⁰ A few examples: Julius Caesar, Alexander the Great, Raimondo Montecuccoli, Miklós Zrínyi, Sándor Tanárky, Károly Kiss, György Baricz, Mikhail Vasilyevich Frunze, John Frederick Charles Fuller, Giulio Douhet, Dwight David Eisenhower, Douglas MacArthur, Bernard Law Montgomery and so on.

¹¹ G. W. Casey Jr., 'Leading in VUCA-world,' *Fortune* 169, no 5 (2014), 75–76; Éva Kránitz, *Milyen egy sikeres vezető?*

¹² Sanjay Gupta, 'A VUCA-világnak AVICA-vezetőkre van szüksége,' *Forbes*, 22. 10. 2018.

Nowadays, the practitioners of the science of leadership and researchers consider it an important criterion that a leader has adequate situational awareness, can identify important (focused) areas of activities, and be appreciative of their colleagues.¹³

In all areas of the defence/protection sphere, the question has arisen as to what constitutes good leader and leadership. Strategic leadership should play a key role in the leadership of defence/protection organisations, which means defining the organisation's goals and developing plans and provisions to achieve these goals, and creating and allocating the resources needed to implement them. A leader must coordinate the objectives, provisions and implementation elements of an organisation, and shape it into a system.

Managerial and organisational activities are interdisciplinary because most of them have an area that is interdisciplinary, that is, drawing on knowledge from multiple disciplines. In this paper, our aim is to present the features of the management of defence/protection organisations in the Hungarian defence/protection sphere, the forms of a commander's leadership activities, their content and the order of their implementation in a disaster-stricken area.

3. Organization and leadership in the protection field

As the basic purpose of different defence/protection organisations is different, the management activities of leaders (commanders) of organisational units in the area of operation are also different. For areas of operation, the analysis was not performed for all protection organisations, only the content and implementation requirements of the managerial tasks of the 'incident site commander' managing rescue tasks performed by central and unit level organisations of disaster management.

4. The complexity of organisation, leadership and organisation in the protection sphere

With regard to the management of defence/protection organisations, as a result of organisational theory research, the above terms have been formulated as follows:

An organisation is a set of functionally interconnected, formalised structures created to achieve a specific goal or goals, and operating to achieve specific goals and tasks. It performs its duties in a form controlled and regulated by the leadership, human work and the technical means necessary for it. A secondary group is also established, usually with a larger number, however, usually not spontaneously. Its members do not have the opportunity to establish direct contact with all other members; so, their operation is coordinated by various means.¹⁴ 'Organizations are consciously created social formations

¹³ Diana Whitney, Amanda Trosten-Bloom and Kae Rader, *Appreciative Leadership: Focus on What Works to Drive Winning Performance and Build a Thriving Organization*. (New York: McGraw-Hill Education, 2010).

¹⁴ *Polgári Védelem Műszaki Mentő Szakszolgálat Országos Parancsnokság: 1. Tansegédlet* (Budapest: ÉVM, 1971).

that have been established to meet different social needs and can survive as long as they can accomplish this task.¹⁵

Among the characteristics of a defence/protection organisation, we must emphasise that:

- the organisation is a secondary group set up for a specific purpose;
- has a formalised structure, statutes and operating rules;
- has a hierarchical structure, affecting its operation;
- it is coordinated by a hierarchical management and information system.

Since an organisation is a truly existing system, its activities tend to be broader than the purpose for which it was created.

Management/leadership is a complex activity with a specific internal content and professional features, which directs the implementation of the organisation and the development of the organisation and its operations. Leadership in the defence/protection sphere is a complex managerial activity aimed at the efficient and organised use of resources to achieve the organisational goals. The organisational goals are determined by the profile of the given organisation, its intended purpose as defined by law, and the given protection situation. For the employees of the organisation, the rules of the organisation as well as the operational measures of the management determine who, what, when, where and for what purpose the tasks are to be performed.

Organising is the activity of 'identifying', grouping, and coordinating organisations, workflows, work force, equipment, and material needs necessary for the development of a given organisation or for the optimal and efficient resolution of a task. Overall, organising in the defence/protection sphere is also a structural development process and an executive activity that assigns specific resources and activities to each other and coordinates their activities in order to efficiently achieve and implement an objective.

This structural development can also focus on the processes taking place in an organisation and the structure of the organisation. When organising, the main activities have to be defined first, then the activities are divided into smaller processes, and those responsible for the processes are assigned, whose responsibilities are specifically defined. The goals and plans are communicated to the employees, and then at the end of the process the results are fed back and checked.

An organisation, its purpose, the management activity carried out in order to achieve the goals, and organising within this framework are interrelated. In the case of defence/protection organisations, this correlation affects effectiveness, but it also correlates with the directions of their development.

5. Features of managing protection organisations

Studying the characteristics of defence/protection organisations, it can be concluded that leadership also has a number of characteristics that are different from other areas of expertise. The most important of these are summarised below:

¹⁵ Czuprák and Kovács, *Vezetés- és szervezélmélet*, 83.

- It follows from the nature of the defence/protection activities that in the management system, the relations of power prevail stronger than in the management practice of other types of organisations;
- Defence/protection management is an activity strictly related to the individual responsibility of a commander;
- The management must be able to operate continuously in life-threatening situations during the various rescue operations;
- Defence/protection operations require an extremely high degree of planning and professionalism;
- In defence/protection operations, in addition to the use of the necessary assets and work force, it is essential to protect and defend them in order to achieve the objectives;
- Defence/protection management is very sensitive to the most accurate situations awareness.

It is also clear from the basic features that the management of defence/protection organisations in the areas of operations during the period of implementing tasks differs significantly from the management of other civilian and state administration organisations in terms of both objectives and tasks. Leadership differences are experienced not only during defence/protection operations, but also in peacetime, when preparations are done for basic mission and operations.¹⁶

The command of military organisations is carried out by the commander of HDF. The Ministry of Defence is responsible for the management of HDF, for the development and provision of their operating conditions. To command and lead HDF is responsibility of the commander of HDF, under the direction and control of the Minister of Defence.¹⁷

5.1. Management responsibilities of protection organisations

Based on leadership theory research and leadership experience gained in practice, it can be said that the role and importance of leadership functions within a leadership process differ depending on the type of leadership involved. The most important managerial tasks in the defence/protection sphere are the following:

- performing reconnaissance, gathering information;
- analysing, processing and synthesising information;
- setting objectives;
- planning;
- decision-making;
- organising;
- managing;
- verifying;
- measuring results, drawing conclusions, processing them.

¹⁶ Lajos Szigeti, *A haderő szervezésének elméleti kérdései* (Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2004), 147–148.

¹⁷ Tibor Benkő, 'A Magyar Honvédség jelene és jövője,' *Hadtudomány* 29, no 1–2 (2019), 155–158.

In the field of defence/protection, especially at combat command levels, it is important to know the content of management tasks and their relationship to each other, so, the relationship between the elements needs to be explored, because only then can the right decisions be made adjusted to the goals.¹⁸ It is also necessary to know the factors that affect the efficiency of the operation of an organisation.

5.2. Factors influencing the efficiency of the operation of protection organisations and tasks for the development of organisations

The most important issues influencing the implementation of an organisation's tasks from the point of view of management are the following:

- In the light of the goals set, have the tasks, and the work processes required to perform them, been correctly defined;
- Based on the process analysis, what organisational measures were planned and created to resolve the set tasks, and what technical equipment, personnel and material conditions were provided for its operation;
- If the supply of personnel within the organisation is adequate, the members are to be selected according to the proper criteria, and the professional training of the personnel adjusted to it;
- How the management can 'see' the organisation and how it reacts to the external and internal influences and problems in the operation and work of the organisation;
- Whether the optimal individual performances and psychological conditions of the employees of the organisation are in synchrony with the organisation created, the management skills, abilities and requirements of the leadership, the expected protection operations and tasks.

Nowadays, the efficiency of the operation of defence/protection organisations is also greatly influenced by the relationship with the environment of a given organisation, the maintenance of which is primarily the task of the leadership.

Due to globalisation, most of the environmental conditions are changing at an ever-increasing rate. This has narrowed the foreseeable time horizon and the potential for the efficiency of rigid, formalised organisational structures. The structures of protection/defence organisations operating under these new conditions should therefore be reviewed and reorganised in a form required by the environment. A manager/commander must examine the tasks to be performed during the development of the organisation in order to be able to meet the organisational goals in the new security/safety environment.

¹⁸ Szigeti, A *haderő*, 149.

Analysing the defence/protection organisations established or significantly transformed after the political changes in the early 1990s, the tasks resulting in the real development of the organisations can be summarised in eight points and are as follows:¹⁹

1. Strengthening an organisation's 'environmental sensitivity', agility, and responsiveness;
2. Replacement of previous, relatively static structures with flexible, non-bureaucratic formations that adapt quickly to changing conditions;
3. Exploring and mobilising the subjective and objective reserves inherent in the organisation;
4. Focusing on creative activity, activating the initiatives of employees;
5. Instead of enforcing the principle of authority, rationally commanding, taking professional decisions;
6. Transforming leadership into a unified system to mobilise the creative power of effective consensus;
7. Develop a self-improving leadership method and ability to adapt to changing environments, instead of stereotypical, outdated, repetitive expectations and routine leadership;
8. Leadership that regards the organisation and its strategic goals as the employees' own and sensitise them to organisational goals.

It is the responsibility of a leadership to recognise social and environmental changes and to transform the organisation accordingly. In practice, the main problem is not the recognition of the need for change, but the adaptation to it, including the structural change of the organisation and the adjustment of the operation accordingly. Leadership research has shown that if an organisation is large and strong, it is easier to tolerate changes in the environment, it is not forced to adapt to smaller changes. A weak management is unable to manage the change within the organisation or a less significant one and make the necessary corrections. In addition, the requirements for management are formulated.²⁰

5.3. Requirements of the management of protection organisations

The question arises as to what modern, scientifically based features and criteria the management of a large organisation in the field of defence/protection should have. In order to obtain an answer, we examined the consequences of two disasters and one mass accident in Hungary, and the management activities related to its mitigation. These incidents were the floods in Borsod-Abaúj-Zemplén county in 2010, the red sludge disaster in Kolontár in 2010 and a train accident in Monorierdő in 2008.

¹⁹ The research aspect was what tasks were performed in connection with the design and reorganisation, and how they affected their current structure and operation, as well as how the management forms and methods have changed (Police, Disaster Management, Hungarian Defence Forces, and so on).

²⁰ Szigeti, *A haderő*, 43.

Management activities and the process of eliminating the consequences were analysed according to the following aspects in all three cases:

- What leadership activities took place and at what levels?
- What was the process for mitigation, and was it changed during the rescue operations?
- What knowledge did the executive personnel need to perform their task?
- Was the support for the operations (technical, logistical, IT, etc.) adequate?

During the study, we analysed²¹ several descriptive sources and used our personal professional experience gained on site to draw conclusions. The research report is presented in our next article, where we will summarise the factors affecting leadership effectiveness and the criteria that can be expected of leadership.

It can be stated from the analyses that in the course of performing the tasks, the management of a defence/protection organisation must have certain characteristics and criteria in order to be effective.

Leadership must be able

- to develop a concept and perspectives on a scientific basis for the purpose of situation awareness and assessment, and 'foresight';
- to review the management process, identify deficiencies, discard obsolete practices, and apply new methods;
- to select the appropriate personnel and to plan their continuous training;
- to encourage, develop and use the creative initiative;
- to recognise in which areas the specialists are best employed to perform their activities;
- to consistently concentrate and work on key tasks and coordinate the execution of focus tasks from all directions, as well as to provide all-round support;
- to monitor the results of the work in an appropriate manner, to make the necessary corrections in a timely manner.

The analysis also revealed that a manager has to deal with the method of organising the work, defining the principles and enforcing them consistently; solving day-to-day issues or performing protection tasks in the area of operations is the responsibility of the unit-level managers (commanders) of a management system.

Another peculiarity is that the unit-level managers and the onsite commanders in the incident area are solely responsible for performing their duties.

²¹ A few examples: Péter Farkas and László Komjáthy, 'Árvízvédekezés és káresemények a 2010. évi bódvai árvizeknél,' *Hadmérnök* 8, no 4 (2013), 83–103; Robin des Bois, *Vörösiszap katasztrófa*, December 2010.; Júlia Hornyacsek, *A Mono-rierdőnél bekövetkezett vonatbaleset következtében végzett tevékenység polgári védelmi vonatkozásai*, Conference paper. Polgári Védelmi Kirendeltségvezetők Országos Konferenciája, Balatonföldvár, 2009. március 3. 17–18; Árpád Muhoray, 'A katasztrófavédelem aktuális feladatai,' *Hadtudomány*, E-szám, (2012), 1–16.

6. Expectations of leaders of protection organisations and command work in a disaster affected area

In order to be able to successfully perform their managerial duties in an area of operations / incident site, the head of a central or unit-level protection organisation must meet the expectations and requirements that make them suitable for such a managerial position.

Although the basic purpose of protection organisations is different and they perform different tasks, the expectations of the leaders during the operations are essentially the same. In the area of operations, leadership is always based on command work²² and the commander's decisions. Commanders are responsible for organising and continuously managing rescue operations to maintain public order and safety, and perform mitigation and recovery. In such cases, the management relies on commanders being personally responsible for carrying out the tasks assigned to them.

Commanders must have the following properties:

- advanced organisational skills;
- knowledge of the equipment used, modern defence and/or protection, to safeguard public order and safety, and rescue operations and immediate recovery;
- determination, ability to recognise the situation, ability to anticipate events;
- the courage to make decisions quickly and to implement them flexibly, depending on the situation;
- constant striving to fulfill the assigned task, the responsibility for the decision made by them should be the basis of a commander's activity;
- the ability to take reasonable initiative in the performance of tasks;
- ability to find the best way to perform the given task;
- to be able to direct their subordinates personally or through his staff;
- the ability to make timely decisions, personally assess the situation, define the responsibilities of subordinates and monitor the activities of executors;
- know the place, work, needs of the subordinates and help them to perform the tasks with the available work force and assets.

7. Content and order of command work in a disaster-stricken area

7.1. Content and process of command work

The success and efficiency of managerial work on the disaster incident sites greatly depend on the content of the command and control work and the order in which the tasks are assigned, which are as follows:

1. clarification of the task, specification as necessary;
2. continuous collection of information, situation assessment;

²² 'Command work is a special leadership activity of the military and some law enforcement organizations, usually used to resolve operational activities, based on a specific, defined set of criteria.' Czuprák and Kovács, *Vezetés- és szervezéselmélet*, 71 and 171.

3. making preliminary decisions, issuing preliminary measures;
4. organising reconnaissance and cooperation;
5. making recommendations for the decision based on the calculations;
6. making a decision, issuing measures to implement the decisions, its continuous clarification and correction if necessary;
7. continuous contact with their organisations, information on their place, status, abilities, the situation and problems of the implementation of the tasks;
8. providing the logistical background for the material and technical supply;
9. ensuring the operability of the information and IT system, maintaining permanent connections, ensuring the continuity of the flow of information;
10. ensuring the protection, replacement and resting of the personnel;
11. organising the cooperation with cooperating entities, knowledge of their tasks, situation, abilities, keeping in touch with them;
12. situation awareness, forecasting possible changes, drawing conclusions to correct the order of the commander;
13. direct or indirect management of the activities of the organisations, continuous monitoring of the implementation, elimination of deficiencies;
14. to report to the superiors based on the criteria determined by them, in accordance with the powers of the management, to provide information to other managers, bodies and organisations.

An important feature is that at the decision-making level, commanders' managerial activities and work are supported, if necessary, by a managerial (developer) staff or a team of specialists. The purpose of a staff is to collect data, prepare calculations and make decisions, to check the implementation of the measures and tasks, to manage and coordinate the activities of organisations, to ensure the operating conditions, to examine the feasibility of command ideas and goals, and to develop proposals and implement them.

7.2. Content of command work in a disaster-stricken area

The tasks presented above must be implemented in a special form and order in a disaster area, because they largely depend on the nature of the protection tasks, the type and ability of the executive organisations, the design of the area of operation and the conditions there.²³

The sequence of effective command work and the detailed tasks of each phase in the light of the experience of the disasters already described are summarised below:

1. Clarification of the task given. In doing so, the commander shall:
 - understand the idea of the superior;
 - get acquainted with the task, the place and role of the rescue forces during incident response, prevention and rehabilitation;

²³ 'Utasítás a polgári védelmi műszaki ezred műszaki alegységei mentési munkájának megszervezésére és műszaki biztosítására,' Polgári Védelem Országos Parancsnokság (Budapest: 1967), 20–23; Czuprák and Kovács, *Vezetés- és szervezélmélet*, 181.

- be aware of the capabilities of the work force available.
2. After clarifying the task, the commander shall issue a preliminary order:
 - determine the form and manner of the evacuation of the population from the incident site, designate escape routes and assembly points;
 - outline a schedule for the start and implementation of tasks;
 - instruct the staff to organise reconnaissance and preliminary measures by which the subordinate commanders can start preparing for the task, be aware of their activities and begin to carry them out.
 3. After taking preliminary measures, based on the intelligence data (information) received, the staff is instructed to perform the decision-making tasks. The tasks to be assigned to the decision-making body are as follows:
 - clarify the characteristics of the incident site (topography, accessibility, road structures, the degree and nature of the built environment, and so on);
 - identify the sources of hazards in the incident site, identify the extent of fires, radiation, chemical and biological hazards in the area of operation of the rescue units and in the march route;
 - ascertain the boundaries of the expected activities and the nature and magnitude of damages and destruction;
 - identify the location of persons trapped under the debris/ruins, the number of injured and estimate human losses;
 - identify the shelters (cellars) to be searched, their location, size and the composition of the cover (wooden structure, concrete, brick, concrete panels, beams, and so on);
 - clarify the location and condition of utilities, the location and magnitude of expected damages;
 - take into account the need for electricity, equipment and expected materials in the incident site,
 - assess the areas of operation of own and cooperating rescue organisations, the nature of their activities and the tasks to be performed;
 - estimate the expected contamination of the staff and equipment, the manner and location of decontamination;
 - determine the order of workplaces in the incident site and the deployment areas, the occupational safety rules to be observed, the number of shifts, the conditions and manner of the recreation and resting of the rescue forces;
 - during rescue activities, being aware of the impact of the time of day and the expected weather on the activities of the rescue forces, and to propose how to avoid the negative effects.
 4. Making a decision and issuing it to the subordinate staff. The decision shall include the following:
 - a brief description of the general situation resulting from the disaster and the location of the damage;
 - the tasks performed so far based on the preliminary measures;
 - the sequence of the arrival of rescue forces and cooperation entities in the incident site, the pace and maneuvers of the units marching to the incident site;

- the order of rescue and primary response and recovery, the main direction of the concentration of rescue forces, manpower and assets, the order of their application;
 - the boundaries of the areas of operation of the units (working areas, workplaces) and the situation there;
 - the tasks of the units and the expectations of and requirements for their activities, the order of cooperation during the rescue work;
 - the tasks of subordinate and reinforcing cooperating forces, the distribution of forces and assets;
 - the order, form and manner of the material and technical supply and the logistical background ensuring the operation and the performance of the tasks;
 - the order of the workplaces in the incident site and the procession areas, the occupational safety rules to be observed;
 - the number of shifts during the performance of the tasks, the conditions and manner of resting the rescue forces;
 - the form of organising and providing management, the means of connection, the signs to be observed during the activity;
 - the deadline for starting and completing the task;
 - the order and form of declarations and information services;
 - the order and time of submission of reports;
 - the whereabouts of the commander.
5. Liaison with the leaders and commanders of the subordinate rescue organisations, continuous monitoring of the implementation of the tasks, elimination of the deficiencies, implementation of the necessary correction of the rescue work and processes.
 6. Preparation and submission of reports according to the criteria and requirements defined by the supervisor.
 7. Based on the authorisation of the supervisor, the provision of statements and information on the issues within the competence of the manager, on the tasks performed.
 8. Preparation for the withdrawal of the rescue forces from the incident site after the rescue tasks have been performed, and for its transfer to the organisations performing recovery and reconstruction.

Meeting the requirements outlined above and developing the necessary skills is not spontaneous, therefore, training and preparation for leadership play an important role in this.

8. Conclusion

It can be seen from the above that with the transformation of the defence/protection system, not only in the civilian entities, but also the defence/protection sphere, the leadership and management system of the organisations have changed. The

previous one-man leadership (command) was replaced by a specific form of multi-level leadership, both vertically and horizontally, but the leader (commander) of each sub-area is responsible for his or her own area.

Among the factors influencing the transformation of defence/protection organisations, the aim and purpose of the organisation and the selection of a leader with suitable capabilities play a key role.

Another feature of the leadership of protection/defence organisations is that strategic leadership has acquired a key role. While performing defence/protection tasks, the management takes the form of command work, the efficiency of which is influenced by a number of factors shown in this paper, among which it is emphasised how well a person knows the expectations of the manager (commander) and how they can be met. Based on the analysis of three disasters, it can be confirmed that the content of command work in a disaster-stricken area is similar to the one performed during other protection/defence activities. It contains the same elements, but is implemented in a special sequence and manner. Its main elements are task clarification, orientation (gathering information), preliminary measures, decision preparation and decision-making, followed by the organisation of the work, continuous monitoring and appropriate correction if needed. Here, too, the managerial (command) work is augmented by the tasks of liaising, acquiring the necessary information and administering the activities.

A basic condition for the effectiveness of leadership is adequate orientation (information gathering), as well as the knowledge of how to organise (organisational skills), and willingness and aptitude to cooperate. In the future, protection/defence organisations must place great emphasis on leadership training in response to the changing security/safety environment to develop effective leadership.

Bibliography

- András, Vera: *Vezetési és szervezési ismeretek*. Budapest, Forrai Gazdasági Akadémia Kft., 2001.
- Benkő, Tibor: 'A Magyar Honvédség jelene és jövője.' *Hadtudomány* 29, no 1–2 (2019), 149–156. DOI: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2019.29.1-2.149>
- Bois, Robin des: *Vörösiszap katasztrófa*. December 2010. Available: www.robindesbois.org/wp-content/uploads/2015/04/KATA_VORO_robindesbois.pdf (23. 02. 2020.)
- Casey G. W. Jr.: Leading in VUCA-world. *Fortune* 169, no 5 (2014), 75–76.
- Cloud, Henry: *Határok a vezetés szolgálatában*. Budapest, Harmat, 2014.
- Czuprák, Ottó – Kovács, Gábor: *Vezetés- és szervezéstudomány*. Budapest, Nemzeti Közzolgálati Egyetem, 2013.
- Csath, Magdolna: *Stratégiai tervezés és vezetés*. Sopron, Leadership Kft., 1993.
- Farkas, Péter – Komjáthy, László: 'Árvízvédekezés és káresemények a 2010. évi bódvái árvizeknél.' *Hadmérnök* 8, no 4 (2013), 83–103.
- Gebelein, Susan H. – Nelson-Neuhaus, Kristie J. – Skube, Carol J. – Lee, David G. – Stevens, Lisa A. – Hellervik, Lowell W.: *Successful Manager's Handbook*. 8th edition. London, PDI Ninth House, 2012.

- Gellert, Manfred – Novak, Claus: *Ein Praxisbuch für die Arbeit in und mit Teams*. Wiebelsheim, Limmert Verlag, 2010.
- Grommek, Clauss-Siegfried: *Führungswissenschaft. Aspekte und Impulse zeitgemäßen Führens*. Rothenburg, Hochschule der Sächsischen Polizei, 2014.
- Gulyás, László: *A vezetéstudomány alapjai*. Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó, 2012.
- Gupta, Sanjay: 'A VUCA-világnak AVICA-vezetőkre van szüksége.' *Forbes*, 22. 10. 2018. Available: <https://forbes.hu/tamogatoitartalom/a-vuca-vilagnak-avica-vezetokre-van-szuksege/> (14. 01. 2020.)
- Gyökér, Irén: *Humánerőforrás-menedzsment*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 1999.
- Hornyacsek, Júlia: 'A Monorierdőnél bekövetkezett vonatbaleset következtében végzett tevékenység polgári védelmi vonatkozásai.' Conference paper. Polgári Védelmi Kirendeltségvezetők Országos Konferenciája, Balatonföldvár, 2009. március 3. 17–18.
- Kashyap, Vartika: *What Makes a Good manager: The Ultimate Guide of 2019*. Available: www.proofhub.com/articles/what-makes-a-good-manager (03. 05. 2020.)
- Kollár, Csaba: 'A szakértővé válás, illetve a szakértők kiválasztásának és megkérdezésének módszertani kihívásai.' *Vezetéstudomány, Budapest Management Review* 49, no 2 (2018), 63–75. DOI: <https://doi.org/10.14267/veztud.2018.02.07>
- Koronváry, Péter: 'Gondolatok a vezetéstudomány 21. századi feladatairól.' *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények* 9, no 5 (2005), 37–51.
- Kovács, László – Lénárd, Edit – Losonci, Dávid: 'A vezetői magatartás hatása a teljesítményjavulásra a feldolgozóiparban. A lean termelési technikák mediáló hatása.' *Vezetéstudomány, Budapest Management Review* 50, no 2 (2019), 41–58. DOI: <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2019.02.04>
- Kránitz, Éva: *Milyen egy sikeres vezető?* Available: <https://vezetofejlesztes.hu/milyen-egy-siker-es-vezeto-vuca-vilagban/> (2019. 09. 16.)
- Krizbai, János: *Humánstratégia a professzionális haderő kialakítására 2003–2013*. Budapest, Honvédelmi Minisztérium, 2019.
- Muhoray, Árpád: 'A katasztrófavédelem aktuális feladatai.' *Hadtudomány, E-szám*, (2012), 1–16.
- Nemes, Ferenc: *Vezetési ismeretek*. Gödöllő, Szent István Egyetem, 2007.
- Oakley, Ed – Doug, Krug: *Korszerű változásmenedzselés*. Budapest, Bagolyvár, 1994. *Polgári Védelem Műszaki Mentő Szakszolgálat Országos Parancsnokság: 1. Tansegédlet*. Budapest, ÉVM, 1971.
- Queensland Government Performance Management Framework*. Policy Performance Unit Cabinet & Parliamentary Services. Brisbane City Queensland, 2017.
- Porter, M. E.: 'The five competitive forces that shape strategy.' *Harvard Business Review* 86, no 1 (2008), 78–94.
- Rideg, András: 'Versenyképesség és stratégia a Toyota termelési rendszerében.' In *II. Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia*, ed. by Kékes-Szabó, Magda. Pécs, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2014, 585–592.
- Roóz, József: *Vezetésmódszertan*. Budapest, Perfekt, 2001.
- Szigeti Lajos: *A haderő szervezésének elméleti kérdései*. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2004.

- Tracy, Brian – Szabó, Péter: *Hogyan vezetnek a legjobb vezetők?* Budapest, Belvárosi Nyomda Zrt., 2010.
- Tyler, Symon: *A karizmatikus vezetés kézikönyve.* Budapest, HVG Kiadó Kft., 2015.
- Ujházy, László: 'Hatékonyág, rugalmasság, motiváció.' *Honvédelem* 2, no 1 (2010), 1–17.
- 'Utasítás a polgári védelmi műszaki ezred műszaki alegységei mentési munkájának megszervezésére és műszaki biztosítására.' Polgári Védelem Országos Parancsnokság, Budapest, 1967
- Vörösiszap-tragédia.* Magyarország kormányának hivatalos weblapja. Available: <http://vorosiszap.bm.hu> (23. 02. 2020.)
- Whitney, Diana – Trosten-Bloom, Amanda – Rader, Kae: *Appreciative Leadership: Focus on What Works to Drive Winning Performance and Build a Thriving Organization.* New York, McGraw-Hill Education, 2010.

Sztankai Krisztián¹

A Camelot-projekt – az Egyesült Államok Hadseregének társadalomtudományi kutatási projektje²

Project Camelot – a U.S. Army Social Science Research Project

Absztrakt

A Camelot-projekt egy ambiciózus társadalomtudományi projekt volt, amely 1964 végén lépett életbe. A projekt célja azon intézkedések azonosítása volt, amelyeket az amerikai kormánynak meg kellett tennie ahhoz, hogy megakadályozza a háborúk kialakulását a háború okainak felmérése által. A projekt alkalmazása és annak végső lezárása közötti időszak érdekes kérdéseket vet fel az amerikai kormány, a haderő és a társadalomtudományok kapcsolatáról.

Kulcsszavak: *antropológia, Camelot-projekt, amerikai haderő*

Abstract

Project Camelot was an ambitious social science project that came into existence in late 1964. The goal of the project was to assess the causes of war and to identify the actions a government could take to prevent such wars. The period between the introduction of Project Camelot and its ultimate demise raises interesting questions about the relationship between government, the military, and social sciences.

Keywords: *anthropology, Project Camelot, U.S. military*

¹ Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, tanársegéd – University of Public Service Faculty of Military Science and Officer Training, Assistant Lecturer, e-mail: stankai.krisztian@uni-nke.hu, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3857-3296>

² Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-3-III-NKE-13 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

1. Bevezetés

Ahhoz, hogy jobban megértsük a Camelot-projekt működését és célját, meg kell vizsgálnunk a Special Operations Research Office (SORO) szervezetét, amely a Camelot-projekt felelőse és kivitelezője volt. A Különleges Műveletek Kutatási Hivatalát 1956-ban hozták létre, azzal a céllal, hogy különféle témákban jelentéseket készítsen az Egyesült Államok hadseregének. A nyolc működési éve alatt a SORO megközelítőleg 50 könyv hosszúságú tanulmányt készített több európai, ázsiai, közel-keleti, afrikai és latin-amerikai országokról, amelynek alapfilozófiája az operatív kutatás és rendszerelemzés, vagyis az ORSA (*Operations Research and Systems Analysis*) volt.³

2. Operations Research and Systems Analysis – ORSA

Az ORSA egy olyan tudományfilozófia, amely a II. világháború időszakában jött létre. Az operatív kutatás, a legtöbb tudománytól eltérően képes a körülmények és események jól definiált kombinációjára rámutatni. Miután Hitler hatalomra került Németországban, Anglia megfelelő védelemre törekedett a lehetséges légitámadásokkal szemben, amelynek eredményeként 1937 végére kidolgozták a hatékony védelem kulcsfontosságú elemeit: a radart és a Hurricane vadászgépet. Azonban ezeket az eszközöket nem lehetett a hatékony rendszerbe beilleszteni és az improvizációra hagyni, amint azt 1938 júliusában egy légi gyakorlat kiábrándító eredményei is megmutattak. Ez az új típusú kutatás, amelyet a Brit Királyi Légierő tisztjeivel szoros együttműködésben végeztek közvetlenül az angliai légvédelmi rendszer lényeges fejlesztéseiben jelentek meg, amely az 1940-es augusztus és szeptember közötti Nagy-Britanniában folytatott csata során megkapta, és ki is állta a próbát.

A tudósok és a műveleti erők közötti partnerség sikere ösztönözte az operatív kutatás terjesztését más brit parancsnokságokhoz és szervezetekhez. Amikor az Egyesült Államok belépett a háborúba, ezt a brit példát az amerikai katonai vezetők is követték, aminek eredményeként 1942 végére amerikai tudóscsoportok alkalmazni kezdték az Egyesült Államok Haditengerészeténél és a Hadsereg Légijerőjénél. A nevet azonban amerikanizálták és operations researchnek, azaz operatív kutatásnak nevezték el. A háború végére Anglia, Kanada és az Egyesült Államok már 700 tudóst foglalkoztatott az operatív kutatásban.⁴

Miközben a hadsereg vizsgálta az ORSA követelményeit, az egész hadsereg elemző szervezete mind a hagyományos műveleti kutatási módszereket, mind a rendszerek új módszereit és költség-hatékonysági elemzését alkalmazták a fegyverrendszerek fejlesztésénél, a taktikai és stratégiai doktrína kialakításában meglévő problémákra. Valójában a hadsereg szervezeteinek száma és létszáma – szerződéses és házon belüli –, amelyek ORSA-módszereket alkalmaznak a jelenlegi hadsereg problémáinak megoldására és a jövő tervezésére, a McNamara-évek során jelentősen megnőtt.

³ David H. Price: *Cold War Anthropology: The CIA, the Pentagon, and the Growth of Dual Use Anthropology*. Duke University Press Books, 2016. 211.

⁴ Hugh J. Miser: *Operations Research and Systems Analysis*. Austria, International Institute for Applied Systems Analysis, 1980. 2–3.

A háború végére, Anglia, Kanada és az Egyesült Államok 700 tudóst foglalkoztatott ezekben a kifejezésekben lazán leírt munkában. A programban részt vevő tudósok munkájának egy részét csupán a műszaki háttérben hasznosították. Fontos újdonság volt, hogy megvizsgálták és kiértékeltek a taktikai műveletek eredményeit, kidolgozták a harcászati újításokat, megjósolták azok következményeit, és az innovációkat ténylegesen alkalmazták, összehasonlítva a várt eredményeket a ténylegesen elért eredményekkel. Ez a tudás gyakran alapul szolgált a taktikai tervezéshez, sőt a háború későbbi szakaszaiban is fontos tudást nyújtott a stratégiai döntésekhez.⁵

A SORO megjelenése előtt fontos megjegyezni, hogy az 1960-as és az 1970-es évek eleje viharos időszak volt a világtörténelemben. A magukra ébredt/felkelő politikai mozgalmak, valamint a mély gazdasági és társadalmi változások a világ sok régióját érintették, köztük az Egyesült Államokat is. A technológia gyors fejlődése és a változó nemzetközi politika, különösen a vietnámi kommunista felkelés jelentős változásokat kényszerített az amerikai hadsereg fegyverzetében, szervezetében és doktrínájában. Az ilyen alapvető és gyors változásokkal nem lehetett volna megbirkózni a műveleti kutatások és rendszerelemzési (ORSA-) technikák nélkül, amelyek nagyban hozzájárultak a hadsereg hatékony döntéshozatalához az érintett időszakban.

3. A Különleges Műveleti Kutató Iroda

A Különleges Műveleti Kutató Irodát a washingtoni American University hozták létre, hogy támogassák a hadsereg felkelés elleni műveletek, nem szokványos hadviselés és pszichológiai műveletekkel⁶ kapcsolatos kutatásait. A SORO kutatásai magukban foglalták az adott terület politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális vizsgálatait, valamint az adott országban meglévő konfliktusok és felkelések okait és jellegét, továbbá azok leküzdésének taktikáit. A vizsgálataikban hangsúlyozottan szerepelt a külföldi lakosság pszichológiai sebezhetősége és annak kiaknázásának lehetőségei, valamint az érintett országok számára egy esetleges katonai segítségnyújtás kivitelezhetősége.⁷

1962 márciusától kibővítették a SORO állománytábláját a szokásos felügyeleti, adminisztratív és támogató elemekkel, valamint két technikai részleggel (Kutatási Osztály – Research Division és Külföldi Tanulmányok Osztály – Foreign Area Studies Division), amelyek feladatát külön szerződés szabályozta. A Kutatási Osztályt egy igazgatóval, két ágazatvezetővel és hat interdiszciplináris kutatócsoporttal hozták létre. A témák széles körűek voltak, az osztály többek között a pszichológiai műveletekre és a gerilla-/felkelők elleni harcokra vonatkozó kutatások elvégzéséért volt felelős. A Kutatási Osztály tevékenységét az Amerikai Hadsereg kutatási és fejlesztési vezetője felügyelte. A Külföldi Tanulmányok Osztályát egy osztályvezetővel, két helyettesel és négy interdiszciplináris kutatócsoporttal, több történésszel és geográfusokkal, valamint egy szerkesztővel együtt szervezték meg, és országos és regionális tanulmányok készítéséért volt felelős az osztály. Az elkészített anyagok érintették

⁵ Miser (1980) i. m. 2–3.

⁶ Insurgency/counterinsurgency, unconventional warfare, psychological operations.

⁷ Charles R. Shrader: *History of Operations Research in the United States Army, Volume II: 1961-1973*. Washington, D. C. 2006. 199.

a politikai, gazdasági, szociológiai és katonai témákat. A Külföldi Tanulmányok Osztály tevékenységét a pszichológiai hadviselés vezetője (később a különleges műveletek vezetője) felügyelte.⁸

A SORO küldetését 1966 júliusában átszervezték, és a nevet is megváltoztatták American University Center for Research in Social Systemsre (CRESS), amely két alkotóelemmel rendelkező osztályból tevődött össze; Social Science Research Institute – Társadalomtudományi Kutatóintézet (SSRI), valamint Counterinsurgency Information Analysis Center – Felkelők Elleni Műveletek Információs Elemző Központ (CINFAC). A Társadalomtudományi Kutatóintézet célja a „speciális szakmai tehetségek bevonása volt a konkrét társadalomtudományi kutatásokba, fejlesztésekbe, tanulmányok elkészítésébe. Az SSRI társadalomtudományi kutatásokat végzett, hogy támogassa az Egyesült Államok Hadseregének katonai műveleteit a nem szokásos hadviselés, a pszichológiai műveletek, a katonai segítségnyújtási programok, az ellensúlyok, valamint az idegen kultúrák terén.”⁹

A CINFAC feladata volt olyan rendszer létrehozása, amellyel támogatni tudta az Egyesült Államok Hadseregének (Army) és más Védelmi Minisztériumi (*Department of Defense*, DOD) szervezetek műveleteit azáltal, hogy összegyűjtötte, tárolta, visszakereste és elemezte a világ népeire és kultúráira vonatkozó információkat. A SORO egyik kutatásával kapcsolatban 1965-ben viták merültek fel, amely egy Chilével foglalkozó tanulmány kapcsán került a figyelem középpontjába, amely egy nagyobb SORO-kutatási projekt a Camelot-projekt része volt, és amely a fejletlen nemzetek forradalmának és felkeléseinek okait és a „politikai instabilitás kezelésének módszereit” vizsgálta. A Camelot-projekt vitája eredményezte a SORO-szervezet átnevezését és született meg a CRESS 1966-ban. A CRESS az American University-vel folytatott katonai szerződések alapján 1969-ig folytatta működését. A CRESS szerződése a kutatószervezetek vietnámi szerepe elleni polgári tiltakozások után megszűnt, amelyben kimutatta, hogy milyen formában próbáltak befolyást gyakorolni a vietnámi kormány nemzeti ügyeibe. A CRESS-t később az American Institutes for Research szervezet vette át, ami egy független, nonprofit kutatási szervezet, amelyet 1946-ban hoztak létre, és a mai napig 1100 fő alkalmazottat foglalkoztat világszerte. A szervezetnek irodái vannak Pittsburghben, Washington, D. C.-ben, Palo Altóban és Bangkokban.¹⁰

4. A Camelot-projekt

A Project Camelot gyökerei a II. világháborúig nyúlnak vissza, ahol a pszichológusok már jelentős és növekvő támogatókkal rendelkeztek magas szintű politikai döntéshozók körében, akik nagylelkű pénzügyi támogatással és gazdag elméleti, módszertani és szervezeti tapasztalattal rendelkeztek. A II. világháborúban a katonapszichológusok vizsgálták az ellenség mentális készségeit, terveztek több lélektani műveletet. Az 1945 utáni években a pszichológia gyorsan haladt a II. világháború tapasztalatai által felvázolt

⁸ Shrader (2006) i. m. 200.

⁹ Shrader (2006) i. m. 201.

¹⁰ Shrader (2006) i. m. 202.

úton. A koreai háború és a hidegháború időszakában¹¹ a pszichológia fenntartotta lendületét, és megalapozta jövőjét a haderőben. Ezen időszakban a pszichológia szakértői előmozdították a nemzetbiztonság tudományos célkitűzéseit és egyedi elemzéseket dolgoztak ki a harmadik világ feltörekvő államainak fejlődéséről és forradalmáról. Ezeken a területeken a szakértők gondoskodtak az elméleti és kutatási tevékenységek gyakorlati, főképp katonai hasznosságának maximalizálásáról. A világháborúban és az azt követő időszakban szerzett tapasztalataik miatt a viselkedésszakértőket szívesen alkalmazták az egyes katonai ügynökségekben. A Camelot-projekt és annak következményei bemutatják, hogy a tapasztalt pszichológiai szakértők milyen messzire jutottak el a II. világháború kialakulása óta.¹²

A Camelot tervezése 1964-ben kezdődött a Védelmi Tudományos Tanács (*Defense Science Board*, DSB) jelentése alapján, amely egy hatalmas katonai tudományos tanácsadó csoport. A DSB jelentése számos hiányosságot tárt fel a Védelmi Minisztérium (DOD) viselkedéstudományi programjaiban, különös tekintettel a világ számos apró konfliktusaira és forradalmi mozgalmak tanulmányozására. Később a hadsereg elindította „A társadalmi változások és a belső háború potenciálja előrejelzésének és befolyásolásának módszerei” nevű nagyprojektet, amely Camelot-projekt néven vált hírhedtté.¹³

A Védelmi Tudományos Tanács jelentését az Army Office of Research and Development – Amerikai Hadsereg Kutatási és Fejlesztési Irodájának tervezői által megfogalmazott jelentés is elősegítette, amelyet 1963-ban fogalmaztak meg. Ebben a jelentésben aggodalmukat fejezték ki a szovjetek által támogatott „nemzeti felszabadítási háborúk” miatt. Ezeket a háborúkat a szovjetek olyan országokban támogatták, mint Kuba, Jemen és Belga Kongó. A szakértők már 1945 óta kommunikálták azt a tényt, hogy a viselkedéstudomány igen fontos tudomány a szovjetek legyőzésére, talán a legfontosabb hozzájárulása a kommunizmus megállításához. Céljuk nem volt kevesebb mint a III. világháború társadalmi és pszichológiai kihívásainak előrejelzése és ellenőrzése. A projekt kitalálói szerint: „[A] CAMELOT-projekt egy olyan tanulmány, amelynek célja egy általános társadalmi rendszermodell megvalósíthatóságának meghatározása, amely lehetővé tenné a társadalmi fejlődés politikailag jelentős aspektusainak előrejelzését és befolyásolását a világ fejlődő országaiban.”¹⁴

A Camelot-projekt céljait az Egyesült Államok Külügyi Bizottságának Nemzetközi Szervezetek és Mozgalmak Albizottsága az alábbi módon fogalmazta meg:

„Az American University¹⁵ működő SORO a hadsereg számára előkészítette a Camelot projektet, melynek célja számos különféle kutatási probléma integrálása egyetlen operatív célkitűzés megvalósítása érdekében, a fejlődő társadalom általános

¹¹ A korszak politikai hátterének és fegyveres konfliktusainak kiváló összefoglalását adja: Kaló József: A mai világrénd kialakulása. A hidegháború és az 1945 utáni helyi háborúk. In Hausner Gábor (szerk.): *Honvédelmi alapismeretek*. Budapest, Nemzeti Közzolgálati Egyetem, 2019. 67–100. 34.

¹² Project Camelot and Its Aftermath. In Ellen Herman: *The Romance of American Psychology*. Berkeley, University of California Press, 1995. 153–174.

¹³ Mark Solovey: Project Camelot. In *Encyclopedia of Critical Psychology*. 2012.

¹⁴ Irving Louis Horowitz: *The Rise and Fall of Project Camelot: Studies in the Relationship between Social Science and Practical Politics*. Revised edition, The MIT Press, 1967. 47.

¹⁵ American University: Az American Universityt John Fletcher Hurst, metodista püspök alapította, aki egy olyan egyetem létrehozásáról álmodott, ahol a jövő köztisztviselőit képzik. Az 1893-as kongresszus által létrehozott és támogatott egyetem egy diákközpontú kutatóintézet, amely Washington, D. C.-ben található: *Who We Are*. American University.

modelljének kidolgozása révén. Ennek a projektnek az a szándéka, hogy jobban megértse a társadalmi változás folyamatainak működését a fejlődő országokban. A SORO vizsgálta a társadalmi bomláshoz vezető okokat, valamint a kommunista megjelenése és az esetleges hatalomra jutásának lehetőségeit.¹⁶

A Camelot-projekt szándéka tehát egy általános rendszermegközelítés tesztelése lett volna az instabilitás előjelzésére és befolyásolására több latin-amerikai országban. A Camelot azonban soha nem lépte át a tervezési szakaszt, mivel 1965 májusában – kevesebb mint egy évvel az után, hogy a chilei sajtó felháborodott a kiszivárgott tervek miatt – elindított az Egyesült Államok kormányán belül is olyan reakciót, amely a projekt visszavonásához vezetett. A projekt ott bukott el, hogy egy chilei professzor együttműködésének részleteit célzó ajánlatot kiszivárogtattak. A nem várt nagy társadalmi felháborodás miatt a kongresszus képviselői attól tartottak, hogy az ilyen „trükkös kutatások” veszélyeztethetik a fontos külföldi szövetségeket.¹⁷

Fidel Castro, Che Guevara és Ho Si Minh vezetésével a nagy forradalmak bizonyították, hogy a Camelot-projektben dolgozó társadalomtudósok alkalmazása nélkülözhetetlen ahhoz, hogy megértsék a forradalmi mozgalmak és felkelések forrásait Latin-Amerikában, és különböző stratégiákat dolgozzanak ki annak elemzésére. A SORO úgy hivatkozott ezekre a kutatásokra, mint a „felkelések megelőzésére” szolgáló kutatásokra. Kezdetben hat országot választottak a tanulmányhoz, az első Chile volt.¹⁸

1965 áprilisában Hugo Nutini, a chilei születésű pittsburghi egyetem antropológusa Chilébe utazott, hogy tudósokat toborozzon egy viselkedéstudományi kutatási projekthez, amely a forradalmi folyamatot és a felkelések elleni intézkedéseket vizsgálná, és a Camelot-projekt nevet viseli. Amikor a chilei tudósok rájöttek, hogy valójában az amerikai hadsereg finanszírozza a kutatást, kérdőre vonták Nutinit, aki tagadta e tényt. Annyira elmérgesedett a helyzet a chilei társadalomtudósok, a chilei kormány és Nutini között, hogy mind az akadémia, de még a chilei kormány is megtiltotta visszatérését hazájába. Időközben a Camelot-projekt kritikája messze meghaladta a chilei határokat. A hidegháború kapcsán az Egyesült Államokkal ellenséges kapcsolatokkal rendelkező országok, Kubától a Szovjetunióig elítélték ezt a projektet. A negatív nemzetközi visszhang az amerikai kormány számára is problémákat okozott. Robert McNamara amerikai védelmi miniszter 1965. július 8-án visszavonta a projektet, hogy csökkentse a program által okozott politikai károkat, de a katonaság továbbra is finanszírozta ezeket a tanulmányokat minősített kutatás égisze alatt. A nyilvános politikai visszalépés a projekttől azonban további vitákat váltott ki a társadalomtudósok, politikusok és újságírók körében.¹⁹

Amikor a Camelot-projekt valódi természete kiderült, kénytelen volt korlátozni annak nyilvános tevékenységét, így az amerikai hadsereg titokban tovább finanszírozta a bizalmas kutatásokat, amitől azt várták, hogy megismerhetik a vizsgált országban zajló, a múlt konfliktusainak háttereit, magyarázatot kaphatnak a forradalmi folyamatok általánosságairól, és prediktív modellt állíthatnak fel a konfliktusok előjelzésére. Egy olyan elemző módszert szerettek volna létrehozni, amely nagy valószínűséggel

¹⁶ Keil Eggers: *Project Camelot: A Legacy of Imperial Geostategy*. 2014.

¹⁷ Lois Reivich: *The Rise and Fall of Project Camelot*. Nacla, 2007.

¹⁸ Hugh Gusterson: *Project Minerva and the Militarization of Anthropology*. Questia.

¹⁹ Solovey (2012) i. m.

megjósolja egy adott régió vagy ország belső konfliktusainak mértékét, kialakulását. Azt várták, hogy az ilyen ismeretek elősegítik a katonai vezetők számára a társadalmi változások előrejelzését, és lehetővé teszi számukra a hatékony beavatkozás megtervezését az USA hidegháborús politikai céljainak és katonai szükségleteinek szempontjából. Walt W. Rostow gazdaságtörténész szerint, aki Kennedy és Johnson elnök nemzetbiztonsági tanácsadója volt, erőteljes általánosításokat biztosított volna az Egyesült Államok számára az úgynevezett tradicionális társadalmakról. A Camelot-projekt bezárása előtt azzal a pozitív céllal hitegette a támogatóit, hogy jelentős tudományos haladást ér el, amely elősegítheti az amerikai külpolitikai célokat, kielégítheti a katonaság változó tudásigényét, miközben egyidejűleg segít a kommunista előretörés megakadályozásában. Ambiciózus céljai miatt a Camelot nagy lehetőség volt több pszichológus körében, akik úgy gondolták, hogy a kormánnyal és a katonasággal együttműködve hozzájárulhatnak a demokrácia és a szabadság kialakításához.²⁰

A külföldi országok legnagyobb aggodalma az volt, hogy a Camelot-projekt feltárta az USA külpolitikájának azon szándékát, hogy érdekeinek megfelelően beavatkozzon a világ bármely országának belső konfliktusaiba. A kémkedés egy rejtett formájaként hivatkoztak a projektre, amelyben tudományos kutatás révén sértették meg a vizsgált országok szuverenitását.²¹

5. Minerva, a 21. század Camelot-projektje

Az al-Káida 2001. szeptember 11-ei támadása nagyban megváltoztatta az amerikai nemzetbiztonsági szervezetek kutató-elemző struktúráját, és megpróbálták pontosabb előre jelző rendszert kiépíteni, amelyhez nélkülözhetetlenné vált a társadalomtudósok létszámának növelése és a szorosabb együttműködés kialakítása. A Pentagon növekvő érdeklődése az antropológia iránt nagy vitát váltott ki az Amerikai Antropológusok Szövetsége (AAA) és a haderő között, hogy a társadalomtudósok pontosan milyen feladatokat láthatnak el a katonaság oldalán. A Védelmi Minisztérium által finanszírozott Human Terrain System,²² amely 2007 és 2014 között közvetlenül a műveleti területen alkalmazott szociokulturális szakértőket az idegen társadalom jobb megismerésére, a lehető legellentmondásosabb programnak bizonyult.

A római mitológiában Minerva a bölcsesség és a háború istennője volt, amelyről a program is kapta a nevét. Kezdetben a Minerva kevés médiafigyelmet kapott, azonban az ambiciózus Pentagon-kezdeményezés miatt egyre inkább a figyelem középpontjává vált, főképp azután, hogy összehasonlító cikkek jelentek meg a Camelot-projekt és Minerva feladata kapcsán. Robert Gates, az Egyesült Államok korábbi honvédelmi minisztere 2008. április 14-én bejelentette a Minerva-kezdeményezést az American Universityn tartott konferencián. Mint elmondta: „A Minerva-kezdeményezéssel egyetemi konzorciumot tervezünk, amely elősegíti egyes területek kutatását. Ezek a konzorciumok lehetnek nyílt forrású dokumentumarchívumok tárolói is. A Védelmi Minisztérium – talán más kormányzati ügynökségekkel együttműködve – finanszírozni

²⁰ Eggers (2014) i. m.

²¹ Jorge Montes: *A Communist Commentary on Camelot*. Chilean Chamber of Deputies, 1965.

²² Sztankai Krisztián: A kulturális antropológia a terror elleni háborúban. *Hadtudományi Szemle*, 6. (2013), 1. 187–192.

tudná ezeket a projekteket. Hadd mondjam ki egyértelműen, hogy a Minerva Konzorciumok valamennyi elemének alapelve a teljes nyitottság és az akadémiai szabadság és az integritás szigorú betartása. Ebben a projektben nem lesz hely az »érzékeny, de nem osztályozott« vagy egyéb korlátozásokra.²³

A Robert Gates honvédelmi miniszter által megfogalmazott programérvben olyan kutatási témákat szponzorál a DOD, amelyek többek között a terrorizmussal, a vallási radikalizmussal, Kína nemzetközi szerepének és katonai szükségleteinek megértésével foglalkoznak.²⁴

A Védelmi Minisztérium és a National Science Foundation (Nemzeti Tudományos Alapítvány) 2008-ban indította el végül a Minerva Initiative programot, amely kezdetben 50 millió dollár támogatást kapott. A projekt honlapja szerint a Minerva célja „a Nemzet legfontosabb egyetemei forrásainak felhasználása és csoportosítása”; „[a]rra törekszik, hogy meghatározza és fejlessze az alapvető ismereteket a jelenlegi és a jövőbeli konfliktusok hátteréről, szem előtt tartva a világ legfontosabb régióinak és politikai folyamatainak jobb megértését”. A pályázati felhívás az antropológiát, a közgazdaságtant, a politológiát, a szociológiát, a társadalmi és kognitív pszichológiát és a számítástechnikát említi mint releváns tudományágakat. A finanszírozásban részesülő projektek között szerepel: „Új elemzés a szélsőséges csoportok társadalmi befolyásának és meggyőzésének mérésére és leküzdésére”, amelynek felelőse az Arizona State University, „A média mobilizálása: a folyóiratok, zenék és videók mély és összehasonlító elemzése a terrorizmus korában” a Georgia State University közreműködésével, a „Környezeti terjedés nyomon követése a társadalmi fertőzésekben” címmel a Cornell Egyetem kutatása által, „A radikalizálódás/deradikalizáció motivációi és kognitív-társadalmi elemei” a Marylandi Egyetem munkásságában. A Minerva-projektek közül legalább néhány egyértelműen kapcsolódik a forradalmak/radikalizálódás előrejelzésének problémájához. Elkerülhetetlenül vannak olyan idegtudományi projektek is, amelyeket a Minerva finanszíroz. Például a Chicagói Egyetem kutatói 3,4 millió dollár támogatást kaptak a „Mártírhálál társadalmi és neurológiai kutatása” projekthez, amely azt vizsgálja, hogy az ISIS propagandavideói hogyan rezonálnak a nézőkkel. Céljuk, hogy pontosan feltárják, mi történik az agyban, amikor az egyént arra ösztönzik, hogy megváltoztassa véleményét.²⁵

6. Összefoglalás

Nagyon sok cikk foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy mennyire etikus és szabad a különböző diszciplínákat katonai feladatokba bevonni. Talán a kérdés nem az etikusság vizsgálata, hanem a felhasználás mélysége. „A fegyveres küzdelem, a háború emberi létünk egyik meghatározó jellemzője. Olyan társadalmi létforma, amely kialakulása, illetve bekövetkezése esetén – összetettsége, bonyolultsága, valamint a társadalmi lét minden más területére történő kiterjedése okán – adott történelmi időszakban az érintett, illetve érdekelt társadalmi csoportok szempontjából elsőrangú, minden

²³ U.S. Department of Defense.

²⁴ John Tirman: *Pentagon Priorities and the Minerva Program*. 2008.

²⁵ Armin Krishnan: *Military Neuroscience and the Coming Age of Neurowarfare*. Routledge, 2016. 86.

más társadalmi tevékenységet maga mögé utasító, helyesebben szólva, azokat maga alá rendelő társadalmi tevékenységgé alakul.²⁶ Mint ilyen, a háború elkerülése létfontosságú, amiben a nemzetbiztonsági szolgálatok szerepe kimagasló. A megválasztott eszközök között, amelyekkel életeket lehet menteni, nem lehet válogatni. Háborús időkben a harcéljárások és a technológiai újítások az ellenség egyedi taktikájához való alkalmazkodás eredményei, amelyekben a társadalomtudományok felhasználása elkerülhetetlen.

A háborút ebben a különleges században nem a fegyverek száma, a technikai fölény és a jobban kiképzett katona fogja a nyertes felé billenteni, hanem a hadtudomány gerince, azaz az olyan társadalomtudományok integrációja és alkalmazása, mint a szociológia, pszichológia, antropológia, politológia, a kommunikáció- és médiatudomány képessége, a tömegtájékoztatás, a közgazdaságtan és természetesen a nemzetközi jog. Ezen tudományok felhasználása a katonai műveletekben a tervezéstől a végrehajtásig a modern hadviselés alapjaivá váltak.²⁷

Felhasznált irodalom

- Eggers, Keil: *Project Camelot: A Legacy of Imperial Geostrategy*. 2014. Elérhető: www.galtung-institut.de/en/2014/project-camelot-a-legacy-of-imperial-geostrategy/ (A letöltés dátuma: 2020. 05. 25.)
- Gusterson, Hugh: *Project Minerva and the Militarization of Anthropology*. *Questia*. Elérhető: www.questia.com/magazine/1G1-216486929/project-minerva-and-the-militarization-of-anthropology (A letöltés dátuma: 2020. 05. 26.)
- Horowitz, Irving Louis: *The Rise and Fall of Project Camelot: Studies in the Relationship between Social Science and Practical Politics*. Revised edition, The MIT Press, 1967.
- Kaló József: A mai világrend kialakulása. A hidegháború és az 1945 utáni helyi háborúk. In Hausner Gábor (szerk.): *Honvédelmi alapismeretek*. Budapest, Nemzeti Közszerkesztési Központ, 2019. 67–100.
- Krishnan, Armin: *Military Neuroscience and the Coming Age of Neurowarfare*. Routledge, 2016. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315595429>
- Miser, Hugh J.: Operations Research and Systems Analysis. *Science*, 209. (1980), 4452. 139–146. DOI: <https://doi.org/10.1126/science.209.4452.139>
- Montes, Jorge: *A Communist Commentary on Camelot*. Chilean Chamber of Deputies, 1965. Elérhető: www.namebase.net:82/campus/camelot.html (A letöltés dátuma: 2020. 05. 26.)
- Project Camelot and Its Aftermath. In Ellen Herman: *The Romance of American Psychology*. Berkeley, University of California Press, 1995. 153–174. Elérhető: <https://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/view?docId=ft696nb3n8&chunk.id=d0e3318&toc.depth=1&toc.id=d0e3318&brand=ucpress> (A letöltés dátuma: 2020. 05. 25.)

²⁶ Szendy István: *Hadügy és hadviselés*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. 9.

²⁷ Sztankai Krisztián: A társadalomtudományok alkalmazásának szükségessége a Magyar Honvédségben. *Hadtudományi Szemle*, 9. (2018), 1. 253–269. 254.

- Price, David H.: *Cold War Anthropology: The CIA, the Pentagon, and the Growth of Dual Use Anthropology*. Duke University Press Books, 2016. DOI: <https://doi.org/10.1215/9780822374381>
- Reivich, Lois: *The Rise and Fall of Project Camelot*. Nacla, 2007. Elérhető: <https://nacla.org/article/rise-and-fall-project-camelot> (A letöltés dátuma: 2020. 05. 26.)
- Shrader, Charles R.: *History of Operations Research in the United States Army, Volume II: 1961–1973*. Washington, D. C., 2006.
- Solovey, Mark: Project Camelot. In *Encyclopedia of Critical Psychology*. 2012. Elérhető: http://individual.utoronto.ca/solovey/papers/Solovey_Project_Camelot_Entry_in_Thomas_Teo_ed__Encyclopedia_of_Critical_Psychology__March_24_2012.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 05. 26.)
- Szendy István: *Hadügy és hadviselés*. Budapest, Dialóg Campus, 2017.
- Sztankai Krisztián: A kulturális antropológia a terror elleni háborúban. *Hadtudományi Szemle*, 6. (2013), 1. 187–192.
- Sztankai Krisztián: A társadalomtudományok alkalmazásának szükségyszerűsége a Magyar Honvédségben. *Hadtudományi Szemle*, 9. (2018), 1. 253–269. DOI: <https://doi.org/10.32563/hsz.2019.1.15>
- Tirman, John: *Pentagon Priorities and the Minerva Program*. 2008. Elérhető: <https://items.ssrc.org/the-minerva-controversy/pentagon-priorities-and-the-minerva-program/> (A letöltés dátuma: 2020. 05. 25.)
- U.S. Department of Defense. Elérhető: <https://archive.defense.gov/Speeches/Speech.aspx?SpeechID=1228> (A letöltés dátuma: 2020. 05. 25.)
- Who We Are. American University. Elérhető: www.american.edu/about/history.cfm (A letöltés dátuma: 2020. 05. 25.)

Paráda István,¹ Fekete Károly,² Tóth András³

Hálózattérképezés portszkennelési technikák segítségével

Network Discovery Using Port Scanning Techniques

Absztrakt

Jelen cikk a penetrációs tesztek szakaszán belül a felderítés és analízis szintjeinek bemutatásával foglalkozik. A szerzők a hálózatszkennelés és azon belül a portszkennelés technikai kivitelezése egyes lehetőségeinek elemzését mutatják be jelen művükben. A portszkennelési technikák segítenek a támadónak a megcélzott szerver vagy hoszt nyitott portjainak azonosításában. Bemutatják a felderítés során alkalmazható különböző technikai megoldásokat és az általuk kapott lehetséges támadási vektorokat. A szerzők ezen sérülékenységek kihasználhatóságára, valamint veszélyeire szeretnék felhívni a figyelmet, ennek megfelelően készítették el elemző-értékelő művüket.

Kulcsszavak: hálózatfelderítés, hálózattérképezés, portszkennelés, Nmap, TCP/UDP szkennelés

Abstract

This article discusses the levels of detection and analysis within the penetration testing phase. In the present work, the authors present an analysis of some possibilities of the technical implementation of network scanning, including port scanning. Port scanning techniques help an attacker identify open ports on a targeted server or host.

¹ Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Katonai Múszaki Doktorai Iskola, doktorandusz – University of Public Service, Doctoral School of Military Engineering, PhD student, e-mail: paradaistvan@gmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3083-6015>

² Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, egyetemi docens – University of Public Service, Faculty of Military Sciences and Officer Training, Associate Professor, e-mail: fekete.karoly@uni-nke.hu, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4483-5002>

³ Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, adjunktus – University of Public Service, Faculty of Military Sciences and Officer Training, Assistant Professor, e-mail: toth.hir.andras@uni-nke.hu, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6098-3262>

The different technical solutions that can be used during the reconnaissance and the possible attack vectors they provide are presented. The authors would like to draw attention to the exploitability and dangers of these vulnerabilities, and have prepared their analytical-evaluation work accordingly.

Keywords: Network scanning, network mapping, portscan, Nmap, TCP/UDP scan

1. Bevezetés

A hálózatfeltérképezés a penetrációsteszt-végrehajtás lépésének második szakasza, amely „életben lévő” és reagáló rendszerekről gyűjt információt a hálózaton. A portszkennelési technikák segítenek a támadónak a megcélzott szerver vagy hoszt nyitott portjainak azonosításában. A rendszergazdák gyakran portszkennelési technikákat használnak a hálózatok biztonsági politikájának ellenőrzésére, míg a támadók ezeket használják a futó szolgáltatások azonosítására egy hoszton, de ők a rendszergazdákkal ellentétben már a hálózat veszélyeztetése céljából.⁴

„A számítógép-hálózati felderítés a hálózatok struktúrájának feltérképezését, az adatbázisokhoz való illetéktelen hozzáférést és a támadható pontok meghatározását jelenti. Megvalósulhat a szemben álló fél számítógépes rendszereibe történő szoftveres vagy hardveres úton való behatolással. Célja az adatbázisokban tárolt adatokhoz, információkhoz való hozzáférés és azok felderítési céllal való hasznosítása, illetve a későbbi károkozással járó támadás kivitelezéséhez a hálózat támadható pontjainak és a támadás leghatékonyabb formáinak meghatározása. A felderítés az elszenvedő hálózat részéről általában nem észlelhető formában valósul meg, így a hálózat üzemeltetője és felhasználója számára a felderítés ténye többnyire nem ismert.”⁵

A cikk egy lehetséges penetrációsteszt-módszertan felderítés és analízis második szintjének bemutatásával foglalkozik, ahol a technikai megvalósításokon van a hangsúly, és azok elméleti megértésén.

Felderítés- és analízisszintek:

- információgyűjtés:
 - a közzétett adatok elemzése:
 - információgyűjtés keresőmotorok segítségével,
 - információgyűjtés webszolgáltatásokon keresztül,
 - weboldalinformáció-gyűjtés,
 - e-mail-információgyűjtés.
 - alapvető hálózati információk lekérdezése:
 - Whols,⁶
 - DNS-információk kibontása;
- hálózat-feltérképezés:
 - célpontfelfedés,

⁴ Paráda István: Basic of cybersecurity penetration test. *Hadmérnök*, 13. (2018), 3. 435–442.

⁵ Haig Zsolt: *Információs műveletek a kibertérben*. Budapest, Dialóg Campus, 2018. 247.

⁶ A Whols egy domainnév-adatbázis, ami olyan információkat tartalmaz, mint például a regisztráló, az adminisztrátor és a műszaki ügyekben illetékes személyek regisztrációkor megadott kapcsolatfelvételi adatai; a szponzoráló regisztrátor; a létrehozás, frissítés és a lejárat dátuma; valamint a névszerverek és domainállapotok.

- portszkennelés,
- OS-ujjlenyomat,
- hálózati forgalom-elkapás, lehallgatás;
- sérülékenység elemzése és értékelése.

Ahhoz, hogy a cikkben kontextusba tudjuk helyezni a bemutatni kívánt információ-gyűjtési metódusokat, gyakorlatokat és felkínált végrehajtási lehetőségeket, definiálni kell magát a tevékenység hatókörét, ami nem más, mint a kibertér. „Kibertér: felhasználók, eszközök, szoftverek, folyamatok, tárolt vagy átvitel alatt lévő információk, szolgáltatások és rendszerek gyűjtőfogalma, amelyek közvetlenül vagy közvetett módon számítógép-hálózathoz vannak kapcsolva.”⁷ Ebből kiderül, hogy mivel sokféle elemet érintő, dinamikusan változó tartományról beszélünk, a benne végrehajtható információgyűjtés is több síkon értelmezhető. Például a nyilvános adatok gyűjtése lehet emberközpontú, emberi kapcsolatok középpontjából, vagy szervezeti, illetve intézményi szempontok alapján, valamint ezek technikai oldalú megközelítésén keresztül vizsgált.

2. Hálózatfelderítési technikák

A hálózati szkennelés célja a hálózaton fellelhető esetleges hibák felderítése és azonosítása. A továbbiakban az alkalmazható eljárásokat és módszereket mutatjuk be.

2.1. A portszkennelés

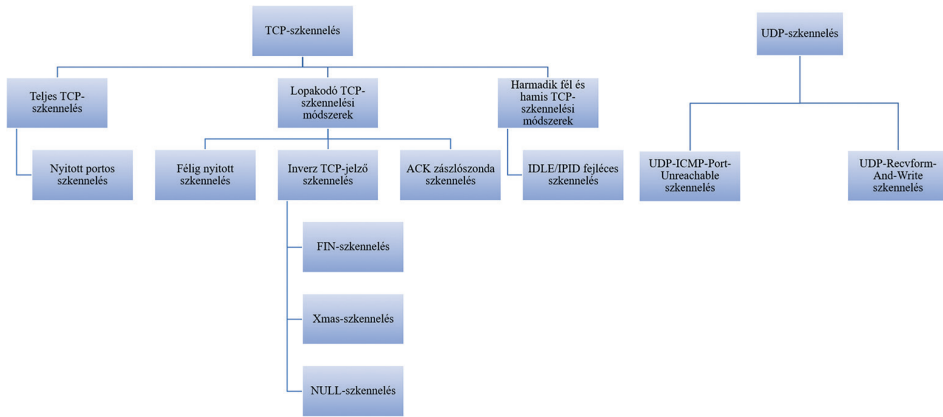
Minél több információ áll rendelkezésre a célszervezetről, annál nagyobb az esélye a hálózat biztonsági profiljának megismerésére és ennek következtében a jogosulatlan hozzáférésre.

Az alábbiakban bemutatunk néhány célt a hálózat szkennelésére:

- Hálózati számítógépek, IP-címek és az élő portok felfedezése. Nyitott portok használatával a támadó meghatározza a rendszerbe való belépés legjobb módját.
- Cél operációs rendszerek és rendszerarchitektúra felfedezése. Ezt ujjenyomatnak is nevezik. A támadó az operációs rendszer sebezhetőségén alapuló támadási stratégiát fogalmazhat meg.
- Célrendszeren futó/hallgatott szolgáltatások felfedezése. Ez a támadónak jelzi a (szolgáltatáson alapuló) biztonsági rések kihasználását a célrendszerhez való hozzáféréshez.
- Egy adott szolgáltatás alkalmazásának vagy verziójának meghatározása. Ezzel meghatározható, hogy a futtatott szolgáltatás tartalmaz-e ismert hibákat, amelyeket a támadó ki tud használni.
- A hálózati rendszerek sebezhetőségének meghatározása. Ez segít a támadónak a célrendszer vagy a hálózat veszélyeztetésére különféle kihasználások révén.

⁷ Kovács László: *A kibertér védelme*. Budapest, Dialóg Campus, 2018. 18.

A szkennelés olyan folyamat, amely aktív, működő és reagáló rendszerekről gyűjt információt a hálózaton. A hálózatok szkennelésének első lépése az élő rendszerek ellenőrzése. Ez a szakasz bemutatja, hogyan lehet ellenőrizni az élő rendszereket az ICMP-szkennelés⁸ segítségével, hogyan lehet pingelni egy rendszert, továbbá bemutat különféle ping-sweep⁹ eszközöket. Amikor a támadók észlelik a célhálózat rendszereit, nyitott portokat keresnek a felfedezett élő rendszerekben. A hálózati szkennelési folyamat következő lépése az aktív rendszerek nyitott portjainak ellenőrzése. Időnként a felhasználók nyitva tartanak számukra szükségtelen portokat az alkalmazott rendszereiken. A támadó kihasználja az ilyen nyílt portok előnyeit a támadások indításához.¹⁰

1. ábra: A szkennelés csoportosítása

Forrás: a szerzők szerkesztése

A szkennelési technikákat az 1. ábra szerint továbboszthatjuk kettő kategóriába a hálózat szállítási rétegén a kommunikációhoz alkalmazott protokollok típusa alapján az alábbiak szerint:

- TCP-hálózati¹¹ szolgáltatások:
 - nyitott TCP-szkennelési módszerek:
 - TCP Connect I teljes nyitott vizsgálat;
 - lopakodó TCP-szkennelési módszerek:
 - félig nyitott szkennelés,
 - inverz TCP-jelző szkennelés:
 - Xmas-szkennelés,

⁸ Az ICMP a hálózati rétegben futó néhány hasznos üzenetküldő parancs összessége. Ha egy ICMP-üzenetet nem lehet továbbítani, akkor az üzenet elvész, másolat nem keletkezik. Ennek célja, hogy elkerüljék, hogy az ICMP-üzenetek a hálózatot elárassszák. Leírását az RFC 792 tartalmazza.

⁹ A ping-sweep egy egyszerű módszer a hálózaton élő IP-címek listájának megszerzésére, amely csak a bekapcsolt és aktív eszközök eredményeit adja vissza.

¹⁰ Sean-Philip Oriyano: *Certified Ethical Hacker*. Sybex, 2016.

¹¹ Átvitelvezérlő protokoll: az egyik szállítási protokoll, amely egy megbízható összeköttetés-alapú protokoll, feladata a hibamentes átvitel biztosítása bármely két gép között az interneten.

- FIN-szkennelés,
- NULL-szkennelés,
- ACK zászlószonda szkennelése;
- harmadik fél és hamis TCP-szkennelési módszerek:
 - IDLE/IPID fejléc¹² szkennelése.
- UDP-hálózati¹³ szolgáltatások szkennelése:
 - UDP-szkennelés.

2.2. A TCP-szkennelés

A portszkennelés végrehajtásához szükséges lépések egyik alapvető formája a TCP-alapú portvizsgálatok, amelyeket a következőkben mutatunk be.

2.2.1. Teljes vagy nyitott portos vizsgálat

A TCP-csatlakozás vagy a teljes nyitott vizsgálat csak egy újabb módszer annak megállapítására, hogy háromutas kézfogás megvalósul-e a célrendszer portjain azért, hogy meghatározzák, hogy melyik port nyitott és melyik zárt. Ha a port hallgat, akkor a csatlakozási meghívás sikeres kapcsolatot hoz létre az adott port számítógépével; egyébként hibaüzenetet küld, amely kijelenti, hogy a port nem érhető el. A teljesen nyitott szkennelés előnye, hogy a vizsgálat során azonnali pozitív visszajelzés kapható, hogy egy port nyitva vagy zárva van-e. Ennek a szkennelésnek azonban hátránya, hogy visszavezet a háromirányú kézfogás használatához. Köztudott, hogy a háromutas kézfogás célja annak megerősítése, hogy mindkét fél kommunikálni fog, viszont ha mindkét fél megerősíti jelenlétét és részvételét a kapcsolatban, akkor mindenki tudja, hogy mindkét fél ott van, és kik ők. Valamint a célrendszer naplófájljai felfedik az összekapcsolódást. A 2. ábra bemutatja, hogyan működik ez a folyamat egy nyitott és zárt port észlelése során.

A TCP háromutas kézfogásban a támadó SYN-csomagot¹⁴ küld, amelyet a címzett egy SYN + ACK¹⁵ csomaggal nyugtáz. A támadó nyugtázza a SYN + ACK csomagot egy ACK-csomaggal a kapcsolat befejezéséhez. A kézfogás befejezése után a szkennelő RST-csomagot¹⁶ küld a kapcsolat megszakításához.

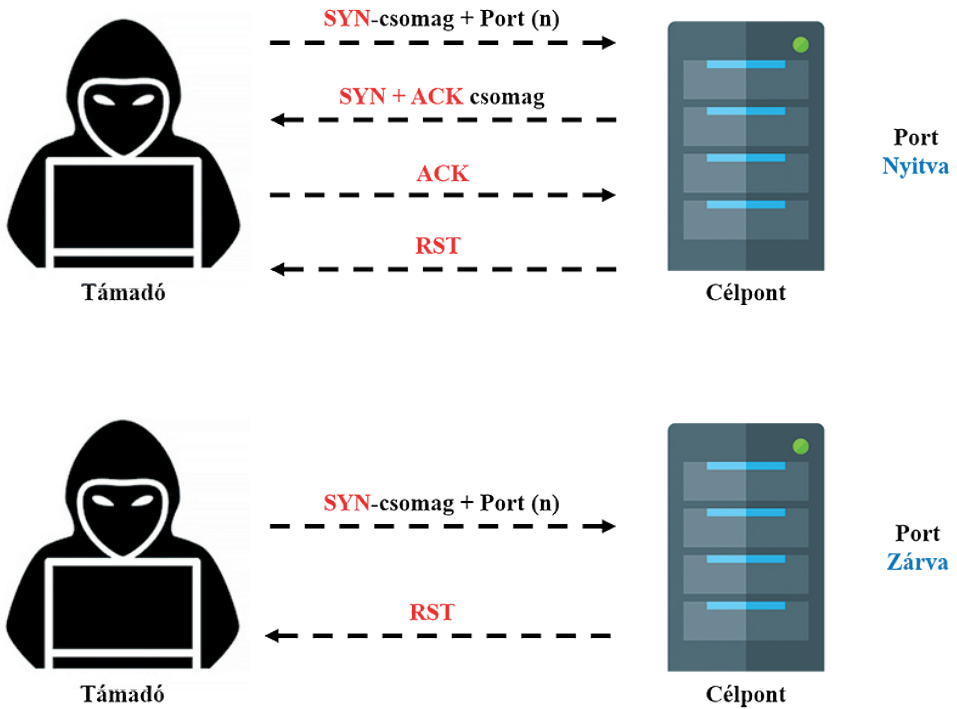
¹² IP Internet Identification: ez a mező a fragmensek összeszerelése során használt IP-csomagok azonosítását szolgálja.

¹³ Összeköttetésmentes protokoll: az UDP információját egy IP-csomagba helyezi, ellenőrző összeget számol hozzá és feladja, ezáltal a kézbesítést nem garantálja, de a hibás kézbesítést észlelhetővé teszi.

¹⁴ Nyitó csatlakozás.

¹⁵ Nyugtázó csomag.

¹⁶ Záró csatlakozás.

2. ábra: Teljes vagy nyitott portos vizsgálat

Forrás: a szerzők szerkesztése

Nyitott port esetén a válasz olyan, mint egy normál háromutas kézfogás esetén; azonban egy zárt port esetén csak RST-csomagot kap a támadó. A válaszmintázat ismeretével meghatározható, hogy a port véglegesen nyitva van-e, vagy sem. Az Nmap¹⁷ teljes nyitott vizsgálatának futtatása parancsorra:

```
nmap -sT -v <cél IP-cím>
```

2.2.2. Lopakodó TCP-szkennelési módszerek

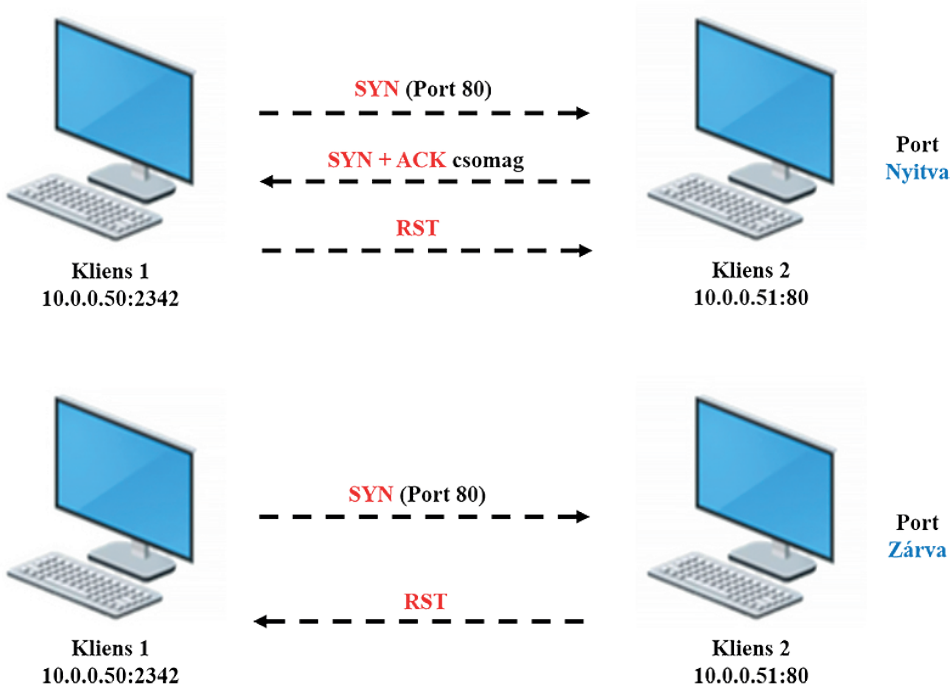
A továbbiakban a lopakodó TCP-szkennelési módszereket mutatjuk be különböző lehetséges eljárási módokon keresztül.

¹⁷ Az Nmap („Network Mapper”) egy hálózatfelderítésre és biztonsági ellenőrzésre használható, nyílt forráskódú megoldás.

2.2.2.1. Stealth-szkennelés (félíg nyitott vizsgálat)

Az ilyen típusú szkennelésnél a folyamat nagyban hasonlít a teljes nyílt szkennelésre, néhány különbséggel, ami lopakodóbbá teszi. A fő különbség az ilyen típusú szkennelésnél az előző vizsgálati típushoz képest az utolsó lépésben található. A Stealth-vizsgálat magában foglalja a kliens és a szerver közötti TCP-kapcsolat hirtelen alaphelyzetbe állítását, mielőtt a háromirányú kézfogás jelei befejeződnenek, tehát a kapcsolat félíg nyitott lesz. A lopakodó vizsgálat egyetlen keretet küld a TCP-portra bármilyen TCP-kézfogás vagy további csomagátvitel nélkül. Az ilyen típusú szkennelés egyetlen keretet küld, egyetlen válasza várva. A lopakodó vizsgálatot SYN-vizsgálatnak is nevezik, mivel csak a SYN-csomagot küldi el. Ez megakadályozza, hogy a szolgáltatás jelezze a bejövő kapcsolatot. A lopakodós szkennelés folyamata a következő:

- az ügyfél egyetlen SYN-csomagot küld a kiszolgálóra a megfelelő porton;
- ha a port nyitva van, utána a szerver egy SYN-/ACK-csomagra válaszol;
- ha a szerver egy RST-csomaggal válaszol, akkor a távoli port „zárt” állapotban van;
- az ügyfél elküldi az RST-csomagot, hogy bezárja a kezdeményezést, mielőtt a kapcsolat létrejöhet.

3. ábra: A félíg nyitott vagy lopakodó szkennelés

Forrás: a szerzők szerkesztése

A félig nyitott vagy lopakodó szkennelés előnye, hogy kevésbé valószínű, hogy észlelési mechanizmusokat indít. A hátránya, hogy egy kicsit kevésbé megbízható, mint a teljes nyitott vizsgálat, mivel a folyamat során nem érkezik megerősítés. Ennek az a hátránya, hogy bizonyos esetekben kissé lassú. A támadók lopakodó szkennelési technikákat alkalmaznak a tűzfalszabályok, a naplózási mechanizmusok megkerülésére és a hálózati forgalom elrejtésére.

A félig nyitott szkennelés végrehajtásának futtatása parancssorban:

```
nmap -sS -v <cél IP-cím>
```

2.2.2.2. Fordított TCP-jelző szkennelés

Ebben az esetben a támadók TCP-próbacsomagokat küldenek beállított TCP-jelzőkkel, -zászlókkal (FIN,¹⁸ URG,¹⁹ PSH²⁰) vagy zászlók nélkül. Amikor a portok nyitva vannak, a támadó nem kap semmilyen választ a számítógéptől, de abban az esetben, ha a portok zárva vannak, a támadó gép egy RST-csomagot kap a célgépektől.

A biztonsági mechanizmusok, mint például a tűzfalak és az IDS,²¹ felismerik a megcélzott állomások érzékeny portjaihoz küldött SYN-csomagokat. A félig nyitott SYN-zászlóval végzett vizsgálatok naplózására olyan programok érhetőek el, mint például a Synlogger és a Courtney. Időnként a TCP-zászlókkal engedélyezett próbacsomagok észlelés nélkül átjuthatnak a szűrőkön, a telepített biztonsági mechanizmusoktól függően.

A fordított technika azt jelenti, hogy a cél felmérése félig nyitott SYN-zászló használatával történik, mivel a zárt portok csak a választ küldik vissza. Az RFC 793²² szerint a kapcsolathoz küldött RST-/ACK-csomag alaphelyzetbe áll, amikor a számítógép bezár egy portot. A támadók kihasználják ezt a funkciót, hogy TCP-próbacsomagokat küldjenek a célállomás minden egyes portjára, különféle TCP-jelzőkkel beállítva.

A szondacsomaghoz használt általános zászlókonfigurációk a következők:

- FIN-szonda a beállított FIN TCP-jelzővel;
- Xmas-szonda a FIN, URG és PSH TCP-zászlókkal;
- NULL-szonda, amely esetében nincs beállítva TCP-jelző;
- SYN-/ACK-szonda.

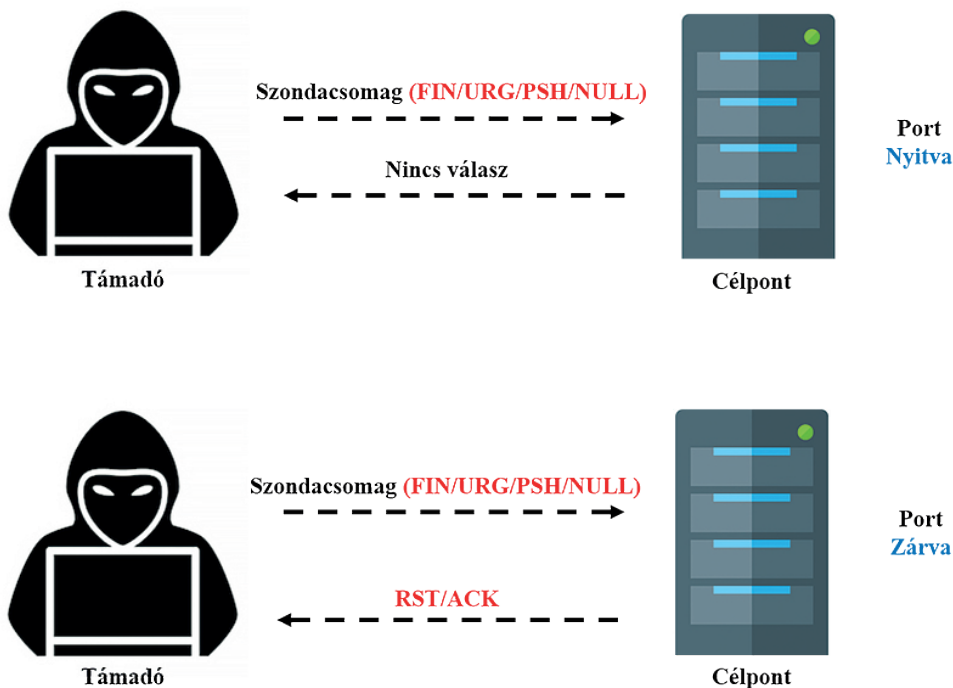
¹⁸ Kapcsolat bontása.

¹⁹ Sürgősségi jelző.

²⁰ Áttöltési funkció, amely alkalmazása során a fogadó oldalon a TCP-réteg rögtön átadja a beérkező csomagokat az alkalmazásrétegnek.

²¹ Illetéktelen hálózati behatolást jelző rendszer.

²² Az átvitelvezérlő protokoll.

4. ábra: Inverz TCP-jelző szkennelés

Forrás: a szerzők szerkesztése

2.2.3. A FIN-szkennelés

A FIN-vizsgálat akkor fordul elő, amikor a támadó TCP-szegmenseket küld az áldozatoknak a beállított FIN-jelzővel. Ez a módszer a kapcsolat bezárását kéri, mivel további információk nem kerülnek elküldésre. Ennek a műveletnek az eredménye, hogy a célzott rendszer nem ad választ, ha a port bezáródik, de ha a port nyitva van, akkor egy RST-t küld vissza, hasonlóan az Xmas tree vizsgálatához.

A FIN-vizsgálat Nmap-ben a következő paranccsal végezhető el:

`Nmap -sF <target IP address>`

2.2.4. Az Xmas-szkennelés

Az ilyen típusú szkennelés során több jelző van beállítva, ami azt jelenti, hogy egy csomagot egy ügyfélnek küldünk a SYN, PSH, URG és FIN segítségével, ezeket egyszerre beállítva ugyanazon a csomagon. Ha a célpont megnyitotta a portot, akkor a távoli rendszer nem fog válaszolni. Ha a cél lezárta a portot, akkor távoli rendszer-váltást fog kapni egy RST-vel. Az összes zászló beállítása után néhány rendszer lefagy; így a leggyakrabban beállított zászlók az URG-, a PSH- és a FIN-minta. A támadók a TCP Xmas-szkenneléssel ellenőrzik, hogy az RST-csomag segítségével a portok zárva vannak-e a célgépen. Ha a célrendszer elfogadja a csomagot, és nem válaszol, akkor az azt jelenti, hogy a port nyitva van. Ha a célrendszer RST-jelzőt küld, akkor az valószínűsíti a port zártóságát.

Előnye, hogy kerülhető a TCP háromutas kézfogás. Hátránya, hogy csak UNIX-platformon működik.

Az Xmas-szkennelés Nmap-ben a következő paranccsal végezhető el:

```
nmap -sX -v <target IP address>
```

2.2.5. A NULL-szkennelés

A NULL-vizsgálat egy másik érdekes vizsgálat, amelyet végre lehet hajtani, és amely bizonyos módon ellentétes a Xmas vizsgálatával. A NULL-vizsgálat elvégzéséhez egy csomagot küldünk, amelyen egyáltalán nem kerülnek zászlók beállításra, és az eredmények megmutatják, ha a port nyitva vagy zárva van-e. A nyitott port nem válaszol, a zárt pedig egy RST-t ad vissza.

A NULL-szkennelés Nmap-ben a következő paranccsal végezhető el:

```
nmap -sN <target IP address>
```

2.2.6. Az ACK zászlószonda szkennelése

Ennél a módszernél a támadók TCP-próbacsomagokat küldenek egy távoli eszközre beállított ACK-jelzéssel, majd elemezik a kapott RST-csomagok fejlécinformációit (TTL-²³ és Window-mező) annak megállapítására, hogy a port nyitva vagy zárva van-e.

2.2.7. A TTL-alapú ACK zászlószonda szkennelése

Ebben a szkennelési technikában először el kell küldeni az ACK-szondacsomagokat a különböző TCP-portokhoz, majd elemezni kell a kapott RST-csomagok TTL-mezőértékét. Ha egy adott porton az RST-csomag TTL-értéke alacsonyabb, mint

²³ Time to Live: célja a számítógépen vagy a hálózaton keresztül áramló adatcsomagok élethosszának a meghatározása.

a 64 bites határérték, akkor a port nyitva van, amely látható az 5. ábra pirossal bekeretezett részén.

```
1: host 10.2.2.11 port 20: F:RST -> ttl: 80 win: 0
2: host 10.2.2.11 port 21: F:RST -> ttl: 80 win: 0
3: host 10.2.2.11 port 22: F:RST -> ttl: 50 win: 0
4: host 10.2.2.11 port 23: F:RST -> ttl: 80 win: 0
```

5. ábra: TTL-alapú ACK zászlószonda szkennelése

Forrás: a szerzők szerkesztése

2.2.8. A WINDOW-alapú ACK zászlószonda szkennelése

Ebben a szkennelési technikában először el kell küldeni az ACK-szondacsomagokat a különböző TCP-portokhoz, majd elemezni kell a kapott RST-csomagok Window-mező értékét. A támadó akkor használhatja ezt a szkennelési technikát, ha az összes port ugyanazt a TTL-értéket adja vissza. Ha az RST-csomag Window-értéke egy adott porton nem nulla, akkor a port nyitva van, amely látható a 6. ábra pirossal bekeretezett részén.

```
1: host 10.2.2.12 port 20: F:RST -> ttl: 64 win: 0
2: host 10.2.2.12 port 21: F:RST -> ttl: 64 win: 0
3: host 10.2.2.12 port 22: F:RST -> ttl: 64 win: 512
4: host 10.2.2.12 port 23: F:RST -> ttl: 64 win: 0
```

6. ábra: Window-alapú ACK zászlószonda szkennelése

Forrás: a szerzők szerkesztése

2.2.9. A célhálózatok szűrőrendszereinek ellenőrzése

Az ilyen típusú szkennelés során a támadók az ACK-jelzőkészlettel ellátott csomagot juttatják el a célponthoz. Az ACK-kérés, amely az áldozatnak kerül elküldésre, és amely nem ad vissza választ, azt jelzi, hogy tűzfal van jelen, és szűrést hajt végre, míg az áldozattól érkezett RST-jelzés azt jelzi, hogy nem történik szűrés.

2.2.10. Harmadik fél és hamis TCP-szkennelési módszerek

2.2.10.1. IDLE-/IPID-fejléces vizsgálat

Az IDLE-/IPID-fejléces vizsgálat egy TCP-portkeresési módszer, amelynek segítségével hamis forráscím küldhető egy számítógépre, annak kiderítésére, hogy azon milyen szolgáltatások futnak, milyen biztonsági funkciók állnak rendelkezésre.

A legtöbb hálózati szerver a TCP-portokon hallgat, például a 80-as porton lévő webszerverek és a 25-ös porton lévő levelezőkiszolgálók. A port akkor tekinthető „nyitottnak”, ha egy alkalmazás figyel a portot. Mint az feljebb már leírtuk, az egyik módszer annak megállapítására, hogy egy port nyitva van-e, egy „SYN”-csomag küldése a portra. A célgép egy „SYN ACK”-csomagot küld vissza, ha a port nyitva van, és egy „RST”-csomagot, ha a port zárva van. Az a gép, amely kéretlen SYN-/ACK-csomagot fogad, RST-vel válaszol. A kéretlen RST-t figyelmen kívül hagyjuk.

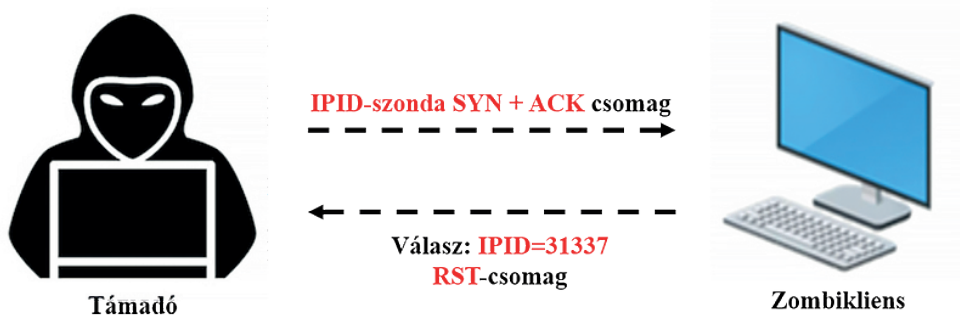
Az interneten minden IP-csomagnak van egy „fragment azonosító” száma (IPID). Az operációs rendszer növeli az egyes elküldött csomagok IPID-jét, így az IPID lekérdezése megadja a támadónak az utolsó szonda óta elküldött csomagok számát.

A támadó ezt a szkennelést hamisítás révén hajtja végre egy másik számítógép megszemélyesítésével. A támadó nem küld csomagot saját IP-címéről, ehelyett egy másik számítógépet használ a távoli számítógép átvizsgálásához, és az esetleges nyitott portok azonosításához, amelyet gyakran „zombi”-nak is neveznek. Ebben a támadásban a támadó ellopja a zombiszámítógép azonosítóját, és ha a távoli számítógép ellenőrzi a szkennelő fél IP-jét, akkor megjelenik a zombigép IP-je. A feltérképezése egyes lépései a következők:

1. lépés

Az IDLE-szkennelés végrehajtásának első lépése a megfelelő zombiállomás megtalálása. Az a zombi, amely globális alapon növekményesen osztja ki az IPID-csomagokat, egy megfelelő vagy tétlen zombi az IDLE-szkennelés elvégzéséhez. Minél rövidebb a kérés/válasz időszaka a támadó–zombi és a zombi–célpont között, annál gyorsabb a vizsgálat.

Az első lépésben elküldésre kerül a SYN + ACK csomag a zombi gépnek, hogy ellenőrizze annak IPID-számát. Itt a SYN + ACK csomagok küldésének oka az IPID-szám kipróbálására, de a TCP-kapcsolat létrehozásának megakadályozására (háromutas kézfogás).

7. ábra: A megfelelő zombi megtalálása

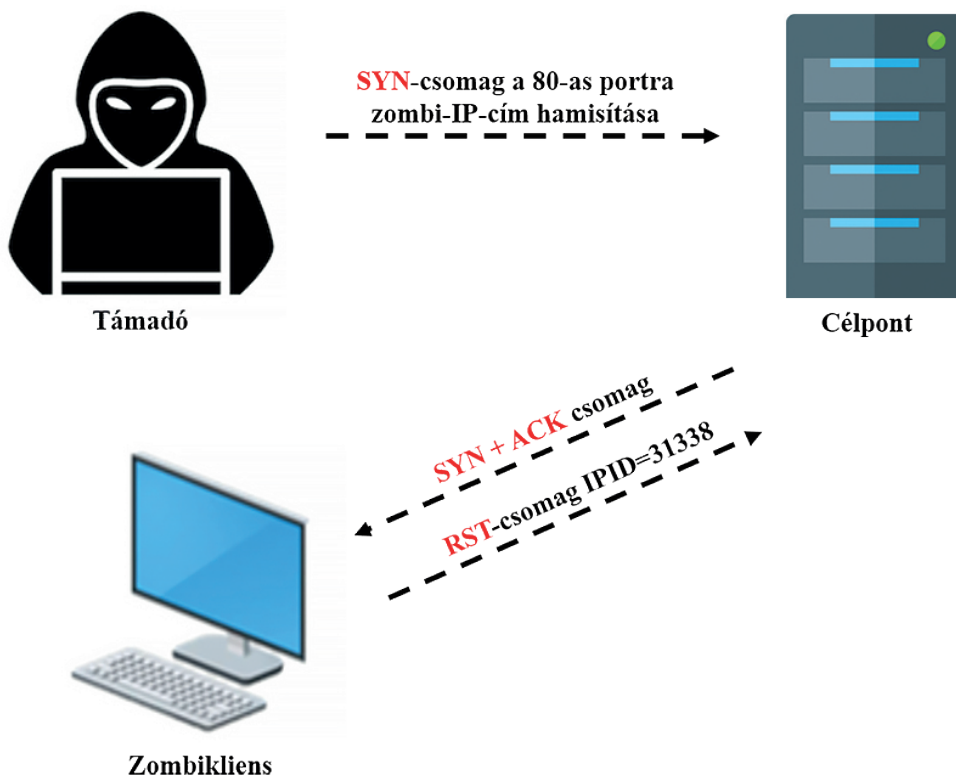
Forrás: a szerzők szerkesztése

Mivel a zombi nem vár SYN + ACK csomagot, RST-csomag visszaadásával megtagadja a kapcsolatot. Elemzésre kerül a zombi gép által küldött RST-csomag az IPID kibontásához. A fenti ábrán látható diagramon tegyük fel, hogy a zombi IPID = 31337 értékkel reagál. Tegyük fel, hogy ez az IPID X.

2. lépés

A támadó SYN-csomagot küld a célgépre a 80-as porton, hamisítja a zombigép IP-címét.

Ha a port nyitva van, a cél elküldi a SYN + ACK csomagot a zombi számára (mivel az IP-cím hamis volt), hogy folytassa a háromutas kézfogást. Mivel a zombi nem várt SYN + ACK csomagot a célgéptől, RST-csomaggal válaszol.

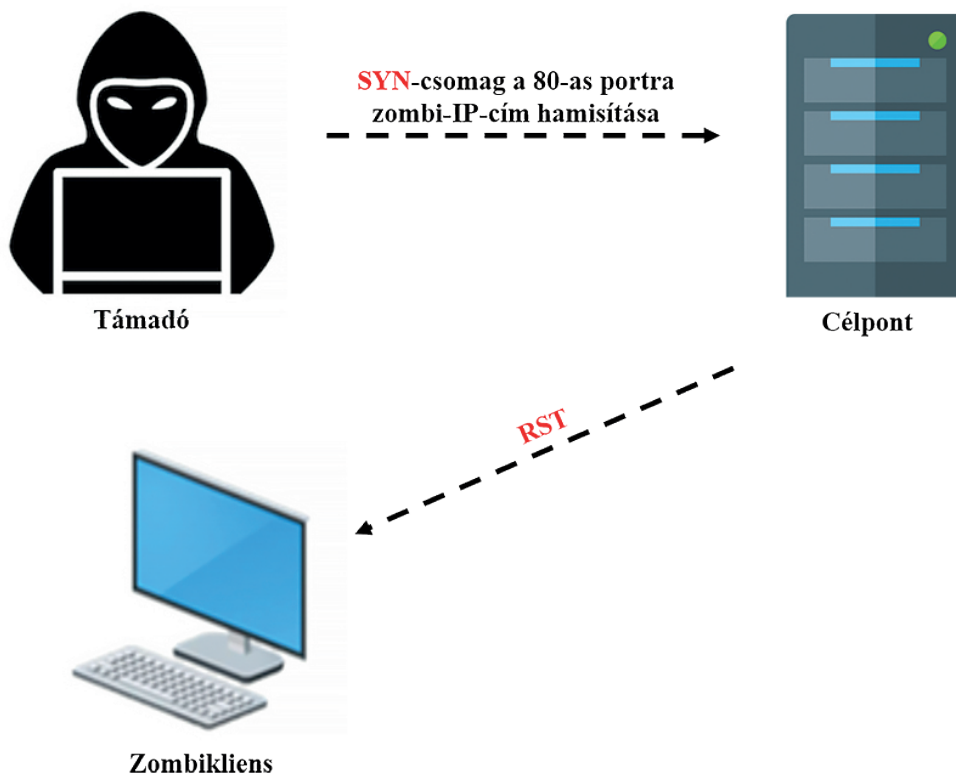

8. ábra: SYN-csomaggal végrehajtott zombi-IP-cím-hamisítás

Forrás: a szerzők szerkesztése

Mivel minden IP-csomagnak van egy „fragment” azonosító száma, amely minden egyes csomagátvitelnél eggyel növekszik, ezúttal a zombi a következő elérhető IPID-jét fogja használni, azaz $31338 (X + 1)$.

Tegyük fel, hogy a cél portja zárva van. Ezt követően, amikor megkapja a SYN-csomagot a támadótól a célpont egy RST-vel válaszol, és a zombi tétlen marad további lépések nélkül.

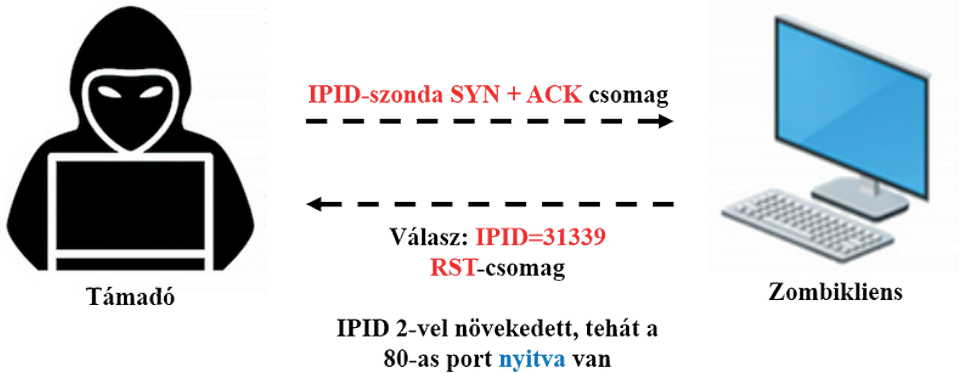
9. ábra: A célpont válasza RST-vel

Forrás: a szerzők szerkesztése

3. lépés

Egy SYN + ACK csomagot küldenek a zombinak, amely egy IPID-et tartalmazó RST-csomaggal válaszol. Feltételezve, hogy a cél portja nyitva volt, és a zombi már küldött egy RST-csomagot a célhoz, abban az esetben az IPID száma 1-gyel növekedett. Ezúttal a zombi RST-csomaggal válaszol a támadóra a következő IPID-jének, azaz $31339 (X + 2)$ használatával. Következésképpen az IPID megnövekedett kettővel, ami azt jelenti, hogy a célgép portja nyitva volt. Így egy tétlen szkenneléssel a támadó megtudhatja a célgépek nyitott portjait és szolgáltatásait azáltal, hogy az IP-címét egy zombi IP-címével hamisítja meg.²⁴

²⁴ Nmap Network Scanning. TCP Idle Scan. Nmap.

10. ábra: Nyitott port azonosítása az IPID-változóból

Forrás: a szerzők szerkesztése

2.2.11. Az UDP-szkennelés

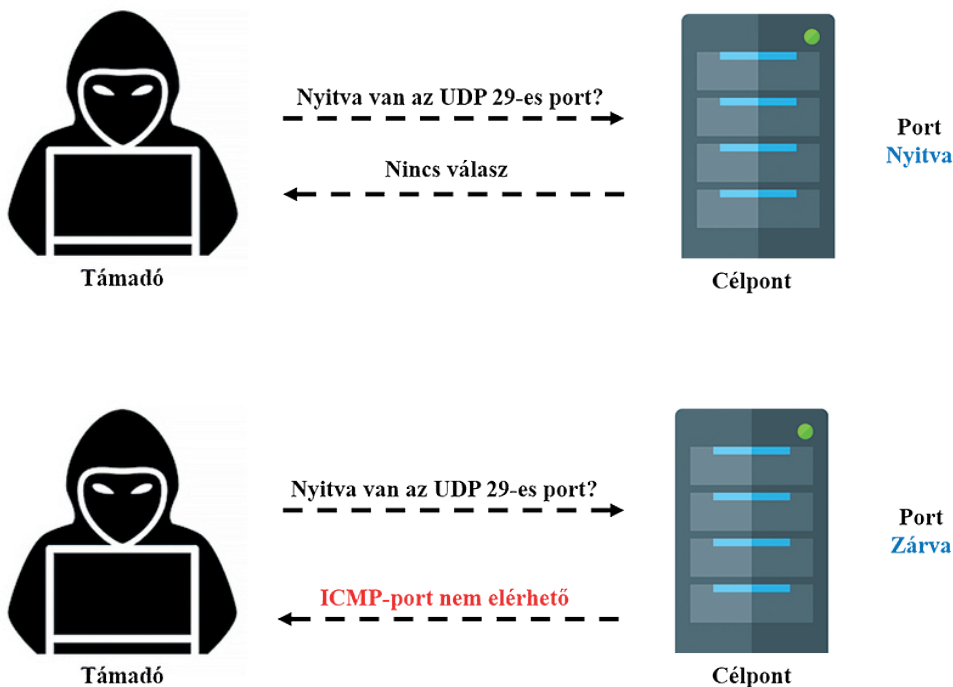
2.2.11.1. Az UDP-ICMP-Port-Unreachable szkennelés

Az UDP egyik fő jellemzője, hogy más protokollokkal ellentétben, nem igazolja vissza a fogadást, csak a lezárt port küld vissza egy üzenetet, hogy a port nem elérhető. A szkennelésnek ez a módja nagyon hosszadalmas, és a pontossága nagymértékben a szkennelt számítógép kihasználtságától, illetve rendszererőforrásaitól függ. Ráadásul csak Linux alatt működik, és azok a felhasználók, akik rootként vannak bejelentkezve, megkapják az ICMP-Port-Unreach üzeneteket. Ezeket a szkenneléseket csak a rendszergazda tudja elvégezni, hiszen system admin-jogok kellene hozzá.

2.2.11.2. Az UDP-Recvfrom-And-Write szkennelés

Ellentétben az UDP-ICMP-Port-Unreach szkenneléssel, amelynél csak azok a felhasználók kapnak pozitív visszajelzést, akik rootként vannak bejelentkezve, a UDP-Recvfrom-And-Write szkennelés egy normál módon bejelentkezett felhasználónak is lehetővé teszi, hogy „hasznos” jelzéseket kapjon. A háttérben ismét egy hiba áll: ha megpróbálunk egy portra írni, amelyik az UDP-ICMP-Port-Unreach szkennelésre ICMP-Port-Unreach választ adott (amiről normál felhasználóként nem értesülünk), akkor többnyire ezt az üzenetet kapjuk: „Error 13 - Try Again”, a normál „Error 111 - Connection refused” üzenet helyett. Ennél az eljárásnál tehát minden portot kétszer szkennelnek, egyszer, hogy a számítógép adjon egy választ, amit sajnos, nem látunk, és másodszor, hogy mégis kapjunk informatív visszajelzést. Ebben az esetben a 13-as

hiba azt jelenti, hogy a port le van zárva. Természetesen ez az eljárás is nagyon időigényes, és gyakran megbízhatatlan.²⁵

11. ábra: UDP-Recvfrom-And-Write szkennelés

Forrás: a szerzők szerkesztése

2.2.11.3. Az UDP előnyei

Az UDP kevésbé ismeri fel a nyitott portot, mivel nem tartalmazza a TCP-kézfogást. Ha azonban az ICMP válaszol az egyes nem elérhető portokra, akkor az összes keret száma meghaladhatja a TCP-lekérdezésnél megadott keretek számát. Microsoft-alapú operációs rendszerek általában nem valósítanak meg ICMP-sebességkorlátozást, tehát ez a vizsgálat nagyon hatékonyan működik Windows-alapú eszközökön.

²⁵ Thomas Vosseberg: *Hacker kézikönyv*. Budapest, Computer Panoráma, 2002. 155.

2.2.11.4. Az UDP hátrányai

Az UDP-vizsgálat csak portinformációt szolgáltat. Ha szükségesek az információ további részletei is, akkor a vizsgálatot ki kell egészíteni egy versiondetektálással (-sV) vagy az operációs rendszer ujjlenyomat-bekapcsolásával (-0).

A legtöbb hálózat hatalmas mennyiségű TCP-forgalommal rendelkezik, és ennek eredményeként az UDP-szkennelés hatékonysága elveszik. Az UDP-vizsgálat megkeresi a nyitott portokat, és értékes információkat nyújt a biztonsági vezető számára a spyware-alkalmazások, trójai programok és más rosszindulatú szoftverek által okozott sikeres támadások azonosításához a nyílt UDP-portokon.

3. Szkennelő eszközök

A szkennelő eszközök az élő hosztokat, a nyitott portokat, a célhálózaton futó szolgáltatásokat, a helyinformációkat, a NetBIOS-információkat²⁶ és az összes TCP/IP-t, valamint UDP-nyitott portot érintő információkat keresik és azonosítják. Az ezekből a toolokból nyert információ segít a célszervezet profiljának létrehozásában és a hálózatra csatlakoztatott eszközök nyitott portjainak kutatásában.

3.1. Az Nmap

Az Nmap egy nagyon átfogó, funkciógazdag és széles körben használt portszkennér az IT-közösség egészének számára. Rugalmasságának köszönhetően ez egy kötelező eszköz a penetrációs tesztlők számára. Amellett, hogy portszkennerként használják, az Nmap számos más funkcióval is rendelkezik, az alábbiak szerint:

- **Hosztfeldezés:** Az Nmap felhasználható élő hosztok keresésére a célrendszereken. Alapértelmezés szerint az Nmap ICMP-visszhangkérést, TCP SYN-csomagot küld a 443 porthoz, TCP ACK-csomagot a 80 porthoz és egy ICMP időbélyegző kérést küld a hoszt felfedezéséhez.
- **Szolgáltatás/verzió észlelése:** Miután az Nmap felfedezte a portokat, tovább ellenőrizheti a szervizprotokollt, az alkalmazás nevét és a célgépen használt verziószámot.
- **Operációs rendszer észlelése:** Az Nmap csomagokat küld a távoli hosztnak, és megvizsgálja a válaszokat. Ezután összehasonlítja ezeket a válaszokat az operációs rendszer ujjlenyomat-adatbázisával és kinyomtatja a részleteket, ha van egyezés. Ha nem tudja meghatározni az operációs rendszert, az Nmap URL-t biztosít, amelyen az ujjlenyomatot elküldheti az operációs rendszer ujjlenyomat-adatbázisának frissítéséhez.
- **Hálózati nyomvonal:** annak a portnak és a protokollnak a meghatározására szolgál, amely valószínűleg eléri a célrendszert. Az Nmap nyomvonala a Time

²⁶ A NetBIOS a Network Basic Input/Output System kifejezésből készült betűszó. A NetBIOS API lehetővé teszi az egyes számítógépek számára a helyi hálózaton keresztül történő kommunikációt.

to Live (TTL) magas értékével kezdődik, és csökkenti addig, amíg a TTL-érték el nem éri a nullát.

- Nmap Scripting Engine: Ezzel a funkcióval az Nmap kiterjeszhető. Ha olyan csekket szeretne hozzáadni, amely nem szerepel az alapértelmezett Nmap-ben, akkor ezt megteheti az Nmap-parancsfájl-készítő motorral történő írásával. Ellenőrzi a hálózati szolgáltatások sebezhetőségét és a célrendszer erőforrásainak felsorolását.²⁷

3.2. A Hping2/Hping3

A Hping2/Hping3 egy parancssori orientált hálózati szkennelési és csomagmegmunkáló eszköz a TCP-/IP-protokollhoz, amely elküldi az ICMP-visszhangkérdéseket, és támogatja a TCP-, UDP-, ICMP- és rawIP-protokollokat. A Hping2/Hping3 rendelkezik Traceroute-móddal, amely lehetővé teszi a fájlok rejtett csatornák közötti küldését. Emellett támogatja az alapjárat nélküli szkennelést. Az IP-hamisítás és a hálózati/hosztyszkennelés felhasználható a szolgáltatások névtelen szonda-előállítására. A támadó egy alapjárat nélküli host viselkedését tanulmányozza a céllal kapcsolatos információk megszerzése érdekében, mint például a host által kínált szolgáltatások, a szolgáltatásokat támogató portok és a cél operációs rendszere.²⁸

4. Összegzés

A kiberműveletekben és informatikában a hálózattérképezési és szkennelési tevékenységek azonosítják a szervezetekhez kapcsolódó technikai információkat, úgymint az üzemelő számítógépek számát, típusát, működésének állapotát, operációs rendszerét stb. A hálózattérképezési technikákat használva számos lehetőség nyílik a célszervezet hálózatának illetéktelen hozzáférésére. Nincs egységes módszer az információgyűjtésre, hiszen az információk számos módon gyűjthetők, beszerezhetők. Viszont a lehető legtöbb információt be kell gyűjteni, így érdemes ezt a fázist szervezett módon végrehajtani. Jelen cikk összefoglalja ennek lehetőségeit, az alkalmazott technika alapján kategorizálja azokat, és konkrét megvalósítási példákat is felsorakoztat a megértés érdekében. A portszkennelési technikák és eljárások indítása és ennek eredményeinek vizsgálata olyan fontos elemek, amelyeknek részletes tanulmányozásával a penetrációs tesztek kezdő fázisa folytatható, és jelentős eredmények érhetők el egy ilyen teszt módszertanának végrehajtásával.

Következtetésként a hálózatfeltérképezési és szkennelési technikák bár sokrétűek és sokfélék, az egyszerűbb információgyűjtéstől haladva a nehezebb, már toolokat alkalmazó gyűjtés felé, minél több forrásból nyerjük ki az információkat, annál nagyobb határfokkal indítható el maga a penetrációs teszt módszertanának folyamata. Ezeket

²⁷ Top 15 Nmap Commands to Scan Remote Hosts. SecurityTrails.

²⁸ Don Parker: Hping: How to better understand how hackers attack. TechTarget.

a megfelelő struktúrába rendezve és gyűjtve egy munkafolyamat fontos lépését lehet megtenni, amely hozzájárul az eredményes és effektív feladat-végrehajtáshoz.

A cikkben taglalt hálózattérképezési és szkennelési tevékenységek jelentős alapot szolgáltathatnak a Magyar Honvédség által alkalmazott informatikai biztonsági teszteléshez. A szakállomány megfelelő kiképzésével, valamint a szkennelés sokrétű használatával olyan portokat és számítógépeket sikerülhet felfedni, amelyek által gyűjtött információk közvetetten hozzájárulhatnak Magyarország kibervédelmi stratégiájának megvalósításához, valamint a Magyar Honvédség kibervédelmi tevékenységeihez, az esetleges támadások elkerüléséhez, megelőzéséhez. Folyamatos alkalmazásával alkalmas az állomány digitális kompetenciájának fejlesztésére, illetve a szakállomány oktatására, továbbképzésére.

Felhasznált irodalom

- Haig Zsolt: *Információs műveletek a kibertérben*. Budapest, Dialóg Campus, 2018.
- Kovács László: *A kibertér védelme*. Budapest, Dialóg Campus, 2018.
- Nmap Network Scanning. TCP Idle Scan. Nmap. Elérhető: <https://nmap.org/book/idlescan.html> (A letöltés dátuma: 2020. 03. 11.)
- Oriyano, Sean-Philip: *Certified Etichal Hacker*. Sybex, 2016.
- Paráda István: Basic of cybersecurity penetration test. *Hadmérnök*, 13. (2018), 3. 435–442.
- Parker, Don: *Hping: How to better understand how hackers attack*. TechTarget. Elérhető: <https://searchsecurity.techtarget.com/feature/Hping-How-to-better-understand-how-hackers-attack> (A letöltés dátuma: 2020. 04. 06.)
- Top 15 Nmap Commands to Scan Remote Hosts. SecurityTrails. Elérhető: <https://securitytrails.com/blog/top-15-nmap-commands-to-scan-remote-hosts> (A letöltés dátuma: 2020. 04. 06.)
- Vosseberg, Thomas: *Hacker kézikönyv*. Budapest, Computer Panoráma, 2002. Elérhető: <http://fortresscomm.hu/olvasoterem/szamitastechnika/Hacker%20kezikonyv/06.pdf> (A letöltés dátuma: 2020. 04. 05.)

Tóth György¹

A halál folyamata, halottakkal kapcsolatos elsődleges teendők a prehospitalis sürgősségi ellátásban

The Process of Death, the Primary Tasks Related to the Dead in Pre-Hospital Emergency Care

Absztrakt

A sürgősségi ellátás prehospitalis szakaszának egyik legnehezebb feladata a halál megállapítása, az életműködések hiányával kapcsolatos döntések és az ehhez kapcsolódó dokumentációk teljesítése. A halált közvetlenül megelőző tünetek felismerése segíthet a megelőzésben, az újraélesztést a beteg megmentése, a várható siker érdekében végezzük, azonban a körülmények, a kiváltó tényezők, a helyszíni lehetőségek adott esetben akadályozhatják az erőfeszítéseinket.

A közlemény célja, hogy összefoglalja a halál bekövetkezését előidéző, szervezetben zajló folyamatokat, segítse az életműködések hiányának felismerését, iránymutatást nyújtson a halottak körüli teendőkkel kapcsolatban a kórházon kívüli környezetben, megemlítve a helyszíni dokumentációhoz kapcsolódó változtatási igényt is.

Kulcsszavak: halál, halálmegállapítás, természetes halál, rendkívüli halál, halottvizsgálat

Abstract

One of the most difficult tasks in emergency care is to diagnose death, make decisions about the lack of life functions, and fulfil related documentation. Recognition of the symptoms that immediately precede death can help in prevention, and resuscitation is performed to save the patient, for the expected success, however, circumstances, triggers, and on-site opportunities may hinder our efforts.

¹ Országos Mentőszolgálat, Észak-Alföldi Regionális Mentőszervezet, állomásvezető mentőtiszt, doktorandusz – Hungarian National Ambulance Service, Northern Great Plain Regional Ambulance Organisation, Paramedic, Head of Station, PhD student, e-mail: toth.gyorgy@mentok.hu, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5278-5757>

The purpose of the article is to summarise the processes in the body that cause death, to help identify the lack of vital functions, and to provide guidance on what to do about the dead in an out-of-hospital setting, including the need for changes to on-site documentation.

Keywords: death, determination of death, natural death, extraordinary death, examination of the dead

1. Bevezetés

A halál megállapítása, az életműködések hiányát észlelő ellátó döntései és helyszíni tevékenysége a kórházon kívüli sürgősségi ellátás egyik nehéz és fontos teendői közé tartozik, amelynek jelentőségét tovább növeli a helyszín, a kárhely jellegzetességéből, adott esetben a betegek, sérültek számából adódó nehezített körülmény is. Lehetőségünk szerint azonnal tisztázandó, hogy a beteg életműködései fennállnak-e, így annak pótlásával, az újraélesztés megkezdésével biztosíthatjuk az életfontosságú szervek működésének helyreállítását. Az újraélesztési kísérlet ellenére sikertelen, illetve az észlelt körülmények miatt a nem megkezdett ellátás a halál tényének megállapításával, a kötelező dokumentációs és az elhunyttal kapcsolatos egyéb tevékenységekkel folytatódik.

2. A halál kialakulása, folyamata

Az életműködések megszűnése a kiváltó kórfolyamat zajlásdinamikájától függően lassan, akár órák, napok elteltét követően is kialakulhat, illetve hirtelen, teljes „jólét” közepette vagy az előidéző agresszió, trauma, valamint az adott kórkép szervet ért működészavara következtében hirtelen is jelentkezhet.

ABC-instabilitásra, a halál közelségére, azaz a periarrest állapotra utaló tünetek észlelése rendkívül fontos a beteg adekvát ellátásához, amelyet az életműködések fenntartása céljából, illetve az állapotstabilizálás érdekében végzünk. Súlyos sérülés esetén, illetve a helyszínen végleges ellátási lehetőség hiányában sokszor meg kell elégednünk azzal, hogy a beteg állapota nem romlik tovább, a kórkép progresszióját csökkentettük, a további definitív ellátás a választott gyógyintézetben történik.

2.1. Periarrest állapotra utaló riasztó tünetek

A szervezetben zajló akut változások időben történő észlelése segíti a felkészülésünket a légzés-/keringésmegállásra, ugyanakkor azonnali beavatkozással megakadályozhatjuk az egymást rontó folyamatok következtében kialakuló halálos kimenetelt.

Riasztó tünetek lehetnek az alábbiak:

- mozdulatlanság, rendellenes testhelyzet;
- eszmélet- vagy tudatzavar;
- jelenlétünkben zajló görcsroham;

- nehezített légzés, légzőmozgások látható hiánya;
- nagyfokú sápadtság, szederjesség;
- jelentős, látható vérzés;
- az életfontos szervek elégtelenségének egyéb, látható jelei.²

2.2. A halál mint folyamat

Amikor a légzés, a keringés és az agyműködés zavara miatt a szervezet visszafordíthatatlan felbomlása megindul, azt a halál bekövetkezésének tekintjük. Bár az életműködések megszűnése egy adott pillanatban történik, mégis a halál lezajlását, az életműködések megszűnését követő időszakot folyamatjellegként értékeljük.

Az idő előrehaladtával a szervezetben, a testben zajló változások külső, látható és vizsgálható jeleket eredményezve egyértelművé teszik a visszafordíthatatlan folyamatot, a halál kezdeti szakaszában fennálló reverzibilitás lehetősége azonnali ellátásra, az életműködések pótlására, ezáltal az újraélesztés megkezdésére sürget.

A légzés, a keringés vagy az agy működésének átmeneti megszűnését, amely nem jelenti a halál vagy az agyhalál beálltát, a klinikai halál időszakának nevezzük, tehát az életműködések megszűnését követően azok helyreállítására biológiai megalapozott reményünk van.³

A klinikai halál jelentkezésének időpontja pontosan meghatározható, amely egybeesik az életműködések megszűnésének pillanatával, azonban az átmenet a klinikai halál és a halál között nehezen meghatározható, külső jelek, tünetek alapján nem állapítható meg, kivéve, ha a halál bekövetkezésének egyértelmű jeleit észleljük – élettellel összeegyeztethetetlen sérülés –, ekkor az életműködések megszűnése egyben a sérült halálát is jelenti.

Amennyiben szakember nem szemtanúja a légzés-keringés megállásának, a bekövetkezésének pontos ideje a klinikai halál időszakában, illetve a halálra utaló gyanújelek észlelésekor nem állapítható meg, ugyanis a beteg látható eszméletvesztése, mozdulatlansága, görcsrohama nem feltétlenül jelenti az életműködések azonnali megszűnését. Életműködések hiányában tehát a feladatunk, hogy mérlegeljük a reverzibilitás lehetőségét, és haladéktalanul kezdjük el az újraélesztést.

A beteg folyamatos észlelése lehetőséget ad számunkra, hogy a fent említett riasztó tünetek mellett a klinikai halál fenyegető közelségére utaló jeleket is felismerhessük, ezáltal megszakíthatjuk a törvényszerűen progresszív folyamatot, illetve felkészülhetünk a beteg újraélesztésére.

Gyakran fellépő, a klinikai halált közvetlenül megelőző tünetek:

- a légzés kifejezett romlása, a légzés jellegének, típusának megváltozása – az erőlködő, lassú mellkasmozgásokkal járó, úgynevezett gaspoló vagy terminális légzés már a keringésmegállás közvetlen jele –, akár hirtelen fellépő fuldoklás;
- a bőrszín hirtelen megváltozása, hűvössé válása, mindemellett kifejezett verejtkezés megjelenése;

² Göbl Gábor: *Oxiológia*. Budapest, Medicina, 2006. 109–110.

³ 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről. 216. §.

- az addig tapintható pulzus gyengévé, irregulárisra, akár igen gyérré válása;
- monitorozott betegen észlelhető, klinikai halállal fenyegető ritmuszavar (peri-arrest arrhythmiák);
- nagy mellkasi fájdalom, súlyos fejfájás;
- szubjektíven észlelt halálfélelem, megsemmisülésérzés, hirtelen jelentkező gyengeségérzés;
- görcsroham (Morgagni–Adams–Stokes-szindróma).⁴

2.3. Halálra utaló gyanújelek, klinikai tünetek és bizonyossági jelek

Amennyiben nem vagyunk szemtanúi a halál bekövetkezésének, már a beteg – akár nagyobb távolságból történő – megpillantásakor látható jelek is felvethetik a halál gyanúját, ilyenek:

- mozdulatlanság,
- rendellenes testhelyzet,
- sápadtság vagy nagyfokú szederjesség,
- nem látható mellkasmozgások,
- tág pupillák.

A halál gyanújeleinek észlelése azonnali, további vizsgálatot indikál, amennyiben nem észlelhetőek a halál bizonyosságát jelentő kóronctani jelenségek, mint a beivódásos hullafoltok, a hullamerevség, a rothadás, mumifikáció vagy az étellel összegegyeztetetlen sérülések jelenléte.

A fentiek mutatják, ha nem mi vagyunk a szemtanúi az életműködések megszűnésének, nem lehetünk biztosak abban, hogy pontosan mikor történt, hiszen a bizonyossági haláljelenségek – kivéve az étellel összegegyeztetetlen sérülést – csak később, akár órák elteltével jelentkeznek. Amennyiben az első ellátó rövid időn belül érkezik a halálozás helyszínére, bizonyossági jelek hiányában azonnali újraélesztést kell kezdenie, amennyiben egyéb, az újraélesztést mérlegelhető tények nem válnak ismertté, azaz a szervezet végleges biológiai elöregedettsége, ismert és bizonyosan halálos betegség végstádiuma, illetve olyan, bizonyosan hosszú agyi oxigénhiánnyal járó állapot, amely a reverzibilitást kizárhatja (beszorult, életműködések nélküli sérült elhúzódo kimentése).

3. Halál megállapítása a helyszínen

A halál megállapítása során – bizonyossági haláljelek hiányában – figyelembe kell vennünk azokat a körülményeket is, amelyek a halál kialakulásában szerepet játszhattak, illetve befolyásolhatják az életműködések megszűnését követő, szervezetben zajló változásokat. Ilyen körülmény lehet a halált okozó baleseti mechanizmus vagy

⁴ Göbl (2006) i. m. 112–113.

kórfolyamat, az anamnézis hiánya, illetve a környezeti jellemzők (elsősorban a hőmérséklet) és azok a testre gyakorolt hatásai.

Súlyos sérülést követő gyakori halálokok a légút, illetve a légzés zavarát okozó kórfolyamatok, mint az eszméletvesztést követő légúti elzáródás, súlyos mellkasi traumát követő feszülő pneumothorax vagy pericardialis tamponade kialakulása, továbbá olyan súlyos belső (csillapíthatatlan) vagy külső vérzés, amely rövid időn belül a sérült elvérzését okozza. Ezen okok egy része a helyszínen időben felismerve, adekvát ellátással korrigálható, így a párhuzamosan végzett újraélesztést sikeressé teheti. A szív- és érrendszeri, illetve akut légzéscsökkentést okozó kórképek következtében jelentkező légzés-keringés megállása szintén reverzibilis lehet. Azokban a belgyógyászati balesetekben (baleseti lehűlés, víz alá merülés), toxikológiai kázusok (alkohol-/gyógyszermérgezők) gyanújában, ahol az eszmélet- és tudatzavar, légút- és légzészavar, a test hőmérsékletének csökkenése is szerepet játszik a halál kialakulásában, szükség lehet a beteg folyamatos újraélesztése mellett történő gyógyintézetbe szállítására, ezen esetekben a halál megállapítása nem a helyszínen történik.⁵

A halál gyanújelei észlelése során (bizonyossági jelek hiányában) az életműködések azonnali ellenőrzése történik, amelyet az aktuális alap- és emelt szintű újraélesztési irányelvek fogalmazznak meg, emellett igyekszünk kizárni az irreverzibilitás, az újraélesztés „el nem kezdésének” lehetőségét, hiszen az első teendők a spontán keringés helyreállítása, amennyiben erre megalapozott reményünk van.

3.1. Az életműködések vizsgálata a halál megállapításának folyamatában

Az életműködések vizsgálatát a szabályoknak megfelelően, külső tényezők hatásától mentesen, körültekintően végezzük, amely során a légzés-keringés hiányát állapítjuk meg. A légzés vizsgálata a légútbiztosítást (a fej hátrahajtását, adott esetben az áll kiemelését) követően hármasszempertéssel történik, a beteg légzőnyílásaihoz legalább 5 cm-es távolságra hajolva figyeljük a mellkas mozgását, hallhatjuk, és az arcunkon érezhetjük a légzőnyílásokból kiáramló levegőt, amennyiben normális légzést észlelünk.

Kompetens személy a légzés vizsgálatával párhuzamosan a beteg keringését is értékeli a centrális pulzus – nyaki verőér – tapintásával, illetve egyéb, látható jelek észlelésével, mindezek hiányában a fentiek értelmében döntünk a további teendőkről. A halál megállapításához az eszköz nélküli vizsgálmódszerek mellett eszközök használatára is törekszünk, optimálisan az életműködések vizsgálata közben EKG-defibrillátor egység előkészítése történik. Az eszközös vizsgálat célja az életműködések megszűnésének hátterében álló ritmuszavar felismerése, szükség esetén annak megszüntetése, párhuzamosan az újraélesztés megkezdésével. A halál megállapítása során a szív elektromos és mechanikus tevékenységének hiányát is igazolnunk kell – valamennyi elvezetésben asystolia, azaz isoelektromos vonal látható –, amely

⁵ John Emory Campbell: *Basic Trauma Life Support*. New Jersey, Upper Saddle River, 2004.

vizsgálatokat 15 perc elteltével megismételni szükséges (mind az eszköz nélküli, mind az eszközös vizsgálat tekintetében).⁶

4. A halál fogalmának jogi, illetve szakmai értelmezései

A halál fogalmi jogszabály értelmezése alapján:

- klinikai halál: a légzés, a keringés vagy az agy működésének átmeneti megszűnése, amely nem jelenti a halál vagy az agyhalál beálltát;
- agyhalál: az agy – beleértve az agytörzset is – működésének teljes és visszafordíthatatlan megszűnése;
- halál: amikor a légzés, a keringés és az agyműködés teljes megszűnése miatt a szervezet visszafordíthatatlan felbomlása megindul;
- baleset: baleset az emberi szervezetet ért olyan külső hatás, amely a sérült akaratától függetlenül következik be, és halált okoz.

Szakmai szempontok szerint megkülönböztethetünk hirtelen halált, amely teljes jólét közepette, látszólag egészséges egyén rövid időn belül bekövetkezett halála – általában 24 órán belül vagy hamarabb –, illetve váratlan halált, amely ismert, akár krónikus betegségben szenvedő beteg előre nem látható, nem várt halála, amelyet egyaránt okozhat az idült vagy rejtetten zajló kórfolyamat akut szövődménye.

A természetes és nem természetes halált a jogszabály a fennálló kritériumok alapján fogalmazza meg, azaz a természetes módon való bekövetkezését a körülmények kétségesse teszik, így

- a halál tekintetében bűncselekményre utaló adat merül fel, vagy
- rendkívüli halálnak minősül, azaz:
 - a halált baleset okozta, vagy a körülmények arra utalnak;
 - a halált öngyilkosság okozta, vagy a körülmények arra utalnak;
 - a halál bekövetkezésének előzményei, körülményei ismeretlenek, és nem állnak rendelkezésre olyan adatok, amelyekből megalapozottan következtetni lehet a halál természetes okból történő bekövetkezéire;
 - fogvatartott elhalálozása esetén.

A személyazonosság megállapításáig a rendkívüli halál esetén követendő eljárást kell alkalmazni, ha az elhunyt személyazonossága ismeretlen.⁷

Baleset következtében bekövetkező halálozás minden esetben rendkívülinek minősül, így ennek megfelelően hatósági eljárás, illetve hatósági boncolás történik. Bűncselekmény elkövetésekor, illetve annak gyanúja esetén a büntetőeljárás szabályai szerint igazságügyi orvosi boncolást kell elrendelni, amelynek célja a halál okának, bekövetkezése körülményeinek tisztázása.

Természetes halál esetén tehát nem merül fel bűncselekményre utaló jel, illetve nem kétséges a halál természetes bekövetkezése, halottvizsgálat keretében történik

⁶ Tóth György: Actual issues of determination of death and examination of the dead on the scene of major accidents and catastrophes. *Hadtudományi Szemle*, 10. (2017), 4. 550–565.

⁷ 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről. 216–217. §.

az elhunytal kapcsolatos további intézkedés. A halottvizsgálat feladata a halál tényének megállapítása, a halál feltételezett okáról, bekövetkezésének idejéről történő nyilatkozattétel, illetve a rendkívüli körülmények, a rendkívüli halál felismerése, amely esetén az ügyben eljáró hatóság azonnali értesítése szükséges.

4.1. A halálmegállapítás, halottvizsgálat személyi feltételei

A jelenlegi szabályozás, az érvényben lévő jogszabályok a halál tényének megállapítására orvost és mentőtisztet hatalmaznak fel, a halottvizsgálat elvégzésére kizárólag orvos jogosult, aki lehet:

- egészségügyi intézményben vagy egészségügyi intézménybe (intézményből) betegszállító szolgáltató járművén történő halálozás esetén a beteget ellátó vagy felvételére illetékes, továbbá a beteget elbocsátó fekvőbeteg-osztály vagy járóbeteg-ellátó egység orvosa vagy az intézet vezetője által e feladattal megbízott orvos, ügyeleti időben az ügyeleti szolgálatot ellátó orvos vagy a helyszínre érkezett mentőegység orvosa;
- a mentőszolgáltató mentőfeladatot teljesítő járművén – a halál bekövetkezésének tényét a mentőegység orvosa vagy mentőtisztje állapítja meg – a mentőorvos, ennek hiányában a haláleset helyéhez legközelebb eső, patológiai osztállyal rendelkező fekvőbeteg-gyógyintézet e feladattal megbízott orvosa;
- a Magyar Honvédség, katonai nemzetbiztonsági szolgálat, rendvédelmi szerv vagy a Nemzeti Adó- és Vámhivatal fegyveres rendvédelmi feladatokat is ellátó szervezetének felügyelete alá tartozó területen, épületben, zárt alakulaton belül – a haláleset helyétől függően – a Magyar Honvédség, a katonai nemzetbiztonsági szolgálat, a rendvédelmi szerv vagy a Nemzeti Adó- és Vámhivatal egészségügyi szolgálatának orvosa, ha az nem áll rendelkezésre, a haláleset helye szerint illetékes háziorvos vagy ezen szolgálat ügyeletes orvosa;
- közterületen, járművön vagy egyéb nyilvános helyen a haláleset helye vagy a holttest járműről való leemelésének helye szerint illetékes háziorvos, illetve ezen szolgálat ügyeletes orvosa;
- üzemorvos, iskolaorvos vagy szociális ellátó intézmény által foglalkoztatott orvos, ha nem elérhető, a haláleset helye szerint illetékes háziorvos vagy ezen szolgálat ügyeletes orvosa;
- egyéb helyen a haláleset helyszínére vagy a holttest járműről való leemelésének helyére a legrövidebb időn belül hívható háziorvos vagy ezen szolgálat ügyeletes orvosa;
- a szülést levezető orvos.⁸

A fenti felsorolásból szembetűnő, hogy a halálozás helyszínének számos lehetősége változatosan határozza meg a halottvizsgálatra kötelezett orvos személyét.

⁸ 351/2013. (X. 4.) Korm. rendelet a halottvizsgálatról és a halottakkal kapcsolatos eljárásról.

5. Természetes halál esetén szükséges teendők

Természetes halál esetén a halottvizsgálatot végző orvos teendői az alábbiak:

- a törvényi feltételek fennállása esetén kezdeményezi az elhunyt kórbonctani vizsgálatát;
- megkezdi az elhunyt egészségügyi adatainak a beszerzését;
- az elhunyt egészségügyi adatainak ismeretében – amennyiben lehetséges – megállapítja a halál okát, és kitölti a halottvizsgálati bizonyítványt;
- megkísérli értesíteni az elhunyt eltemettetésére kötelezettet a halál tényéről;
- kezdeményezi a holttest elszállítását;
- értesíti a haláleset tényéről és az elhunyt ismert adatairól az illetékes települési önkormányzatot;
- értesíti a szervkivételre kijelölt egészségügyi intézmény szervoordinatorát.

A holttest vizsgálata a halál okának, bekövetkezési idejének és módjának felderítésére szolgál, lépései megegyeznek az élő beteg vizsgálatával, miközben fokozott figyelem hárul a rendkívüli körülmények felismerésére is.

A holttest környezetének vizsgálata során búcsúlevél, méregmaradványok, mérgező anyagok, alkohol, gyógyszerek, erőszakos cselekményt okozó eszközök, a nyílászárók, látható testvadások keresése és azonosítása történik, amit a ruházat, illetve azon található szennyeződések vizsgálata követ.

A holttest teljes felszínének ruházat nélkül történő átvizsgálása szükséges valamennyi látható, tapintható, észlelhető elváltozás felismerése érdekében, különös tekintettel a hajas fejbőr, a nyálkahártyák, illetve a testnyílások megtekintésére. A látható sérülések, hegek jól azonosítható jellemzőkkel történő leírása, pontos dokumentációja a későbbi azonosíthatóság érdekében kiemelt jelentőséggel bír.

5.1. Dokumentáció helyszíni halálozás esetén

A halottakkal kapcsolatos dokumentáció során a halál tényét az „Igazolás a halál megállapításáról” dokumentumon tölti ki a halált megállapító mentőtiszt,⁹ míg az orvos „Halottvizsgálati bizonyítvány”-t állít ki.

Az előbbi, a halál megállapítást igazoló dokumentum a beteg helyszíni ellátásával, vizsgálatával kapcsolatban kitöltött esetdokumentáció mellékleteként szerepel, amely tartalmazza:

- a beteg személyes adatait;
- lakcímét és a halálozás helyét;
- a halál bekövetkezésének idejét;
- a halál bekövetkezésének körülményeit, a felderíthető anamnézist;
- a látható külsérelmi nyomokat;
- az ellátást;

⁹ Az Országos Mentőszolgálat Szervezési és Módszertani Osztályának 3. sz. Egészségügyi Szakmai Útmutatója alapján, 89.0296/1999, 1999. december 30.

- a halál megállapítását végző adatait, a mentőegységre vonatkozó információkat.

A dokumentum az észlelő mentőtisztől a halál bekövetkezésének időpontját kéri, azonban teljes bizonyossággal a halál észlelésének idejéről tud nyilatkozni. Amennyiben nem szemtanúként észlelte a halál beálltát, arról csak óvatos becsléssel tehet megállapítást, amelyhez alaposabb jártasság szükséges.

A jelenleg érvényes formátum (1. ábra) – amely 1999 óta érvényes az Országos Mentőszolgálatnál – módosítása kívánatos lenne az alábbi kiegészítésekkel:

- a „halál beálltának időpontja” helyett a „halál észlelésének időpontja”;
- az „anamnesis” rovat módosítandó az alábbiakkal:
 - halál kialakulásának körülményei – például észlelő jelenléte, hogyan találták rá, milyen testhelyzetben;
 - ismert betegségek, illetve szövődmények, amelyek feltételezhetően a halálhoz vezettek;
 - a halált megelőző állapot – például eszméletvesztés, mellkasi fájdalom, nehézlégzés, sérülés esetén annak mechanizmusa;
- külsérelmi nyomok, látható sérülések részletes leírása;
- látható bizonyossági haláljelek;
- rendkívüli körülmények jelenléte;
- további intézkedés kezdeményezése – hatóság, háziorvos, orvosi ügyelet – és annak időpontja;
- csatolt dokumentumok:
 - mentési dokumentációs lap másodpéldánya;
 - EKG-felvétel;
 - értékleltár (2. ábra).

A jelenlegi szabályozás egyetlen példány kitöltését írja elő, azonban szükség lenne mind a helyszínen, mind a beteg tárolt egészségügyi dokumentumai közé is elhelyezni egy példányt (önátíró másolati példány formájában).

Amennyiben a helyszínen újraélesztés történik, a keringésmegállás körülményeiről is szükséges dokumentáció végzése, amelyet az Utstein formula¹⁰ határoz meg, a helyszínen kitöltendő dokumentumban nyilatkozni szükséges az újraélesztés mellőzésének okáról is, amennyiben nem észlelhető a bizonyossági haláljelek közül a hullamerevség, illetve a test oszlása, bomlási folyamatainak jelentkezése – például elhúzódó betegség végstádiuma, végelgyengülés, étellel összeegyeztethetetlen sérülés.

¹⁰ A hazai újraélesztések – kórházon belüli és kívüli egyaránt – adatainak összegyűjtése, feldolgozása az egységes szemlélet kialakításának, az ellátás kontrolljának, fejlesztésének, tudományos eredmények értékelésének céljából.

Igazolás a halál megállapításáról

Az elhunyt családi és utóneve:

Születési időpontja: (újszülöttnél:)

év hó nap óra perc

Az utolsó lakhelyének címe:

A beteg/halott feltalálási helye:

A halálozás helye: feltalálási hely
 mentőjármű (tartózkodásának helye:.....)
 egyéb:.....

A halál beálltának időpontja:
 év hó nap óra perc

Anamnesis:.....

Diagnózis: 1. Külsérelmi nyomok:.....
 2.
 3.
 4.
 5.

Reanimatio: történt nem történt

Beavatkozások, 1. 6.
 terapia: 2. 7.
 3. 8.
 4. 9.
 5. 10.

A mentőegység vezetője:
 mentőorvos/mentőtiszt

A mentőjármű forg. rendszáma: Mentőállomás:

Dátum:
 a mentőegység vezetőjének
 aláírása

1. ábra: *Igazolás a halál megállapításáról*

Forrás: Az Országos Mentőszolgálat Szervezési és Módszertani Osztályának 3. sz. Egészségügyi Szakmai Útmutatója (1999) i. m.

A halottvizsgálati bizonyítvány részletesen tartalmazza:

- az elhunyt és a hozzátartozó személyes adatait;
- a halálozás helyét, időpontját;
- a kezelőorvos, illetve a halottvizsgálatot végző orvos nevét, beosztását, munkahelyét;
- kórbonctani vizsgálat, illetve hatósági eljárás szükségének megjelölését;
- a vizsgálat vagy eljárás indokát és egyéb megjegyzéseket;
- a kiállítás keltét, a halottasházba szállítás időpontját, a temetés engedélyezett idejét;
- rendőrhatalósági álláspontot;
- hamvasztásra vonatkozó engedélyt;
- a halál okának megállapítását végző orvos minősítését (patológus, kezelőorvos);
- boncolás megtörténtét;

- a halálhoz vezető betegségek sorozatát, a betegségek, állapotok kialakulásának időpontját;
- a halálozás jellegét;
- a sérülésre vonatkozó információkat (időpontja, helyszíne, módja, körülményei);
- a terhesség tényét és az időtartamát;
- a kiállítás keltét, aláírást, pecsétet és egyéb megjegyzéseket.

IGAZOLÁS A HALÁL MEGÁLLAPÍTÁSÁRÓL

Az elhunyt családi és utóneve: _____
 Születési időpontja: ____ év ____ hó ____ nap (újszülöttnél: ____ óra ____ perc)

Az utolsó lakhelyének címe: _____

A beteg/halott felhalálási helye: _____
 A halálozás helye: felhalálási hely
 mentőjármű - tartózkodásának helye: _____
 egyéb: _____

A halál észlelésének időpontja: ____ év ____ hó ____ nap ____ óra ____ perc

A halál kialakulásának körülményei: _____

Ismert betegség/ek, szövődmény/ek (a halálhoz kapcsolódóan):

A halált megelőző állapot: _____

Sérülési mechanizmus, a sérülések, külsérelmi nyomok részletes leírása: _____

Újraélesztés: történt nem történt

Észlelhető bizonyossági haláljeltek és azok helye: _____

Rendkívüli halál felmerül: igen nem
 Ha igen, annak oka: _____

További intézkedés: hatóság orvosi ügyelet háziorvos
 Időpontja: ____ hó ____ nap ____ óra ____ perc

A mentőegység vezetője: _____ mentőorvos/mentőtiszt

A mentőjármű forgalmi rendszáma: _____ Mentőállomás: _____

Dátum: ____ év ____ hó ____ nap
 Csatolt dokumentumok: mentési dok. lap ckg érteklétár

 a mentőegység vezetőjének aláírása

2. ábra: Javaslat az „Igazolás a halál megállapításáról” dokumentum módosítására

Forrás: a szerző szerkesztése

Perinatális halottvizsgálati bizonyítványt szükséges kitölteni az újszülöttről, aki a születést követő 168 órán belül halt meg, valamint a halva született, illetve szülés közben elhunyt magzatról, amely a halottvizsgálati bizonyítványtól eltérően tartalmazza a magzat vagy újszülött fő-, illetve egyéb betegségét vagy állapotát, főbb és egyéb anyai betegségét, állapotot, amely a magzatot vagy az újszülöttet érinti, erőszakos haláleset jellegét, helyszínét és módját, illetve sérülés esetén annak jellegét és az érintett testtájékokat.

A kórbonctani vizsgálat célja a halál bekövetkezését megelőzően kialakult valamennyi kóros állapot részletes vizsgálata és a betegség megállapítása, a népesség megbetegedési és halálozási okainak feltárása, az egészségügyi ellátás során alkalmazott diagnosztikai és gyógyító eljárások hatékonyságának ellenőrzése, az orvosi és gyógyszerészeti tudomány fejlődésének elősegítése.¹¹

A halottvizsgálat és az azt követő dokumentáció során az egyik legfontosabb kérdés, hogy boncolás kezdeményezése történjen-e, illetve az adott helyzetben lehetőség van-e arra, hogy annak mellőzésével a halottvizsgálat lezárható. Jogszabály rendelkezik arról, hogy mely esetekben kötelező, illetve milyen lehetőségek teszik lehetővé a boncolás mellőzését, ennek megfelelően kötelező a boncolás:

- rendkívüli halál, illetve annak gyanúja esetén, tehát:
 - ha a halál tisztázatlan körülmények között történt;
 - bűncselekmény vagy annak gyanúja fennáll;
 - közlekedési, foglalkozási baleset gyanújában;
 - egészségügyi ellátással összefüggésbe hozható halálozás során;
 - egyéb baleset, mérgezés esetén;
 - öngyilkosság jelentkezésekor;
 - fogvatartott halálozását követően;
 - ismeretlen személyazonosságú halott esetén;
- egyéb esetekben, mint:
 - perinatális halálozás során;
 - transzplantációt követően donor vagy recipiens halála történt;
 - nagy értékű, beépített eszköz található az elhunyt testében;
 - tudományos, oktatási cél indokolja;
 - hamvasztás esetén, ha a mellőzését nem kéri;
 - hozzátartozó kérésére.

Mellőzhető a boncolás az alábbi esetekben:

- természetes, ismert okkal, kórházi halálozás esetén a kezelőorvos és a patológus javaslatára a kórház igazgatója engedélyezi;
- természetes, ismert okkal, kórházon kívüli halálozás esetén a háziorvos, ügyeletes orvos javaslatára a tisztiorvos engedélyezi;
- hozzátartozói kérésre, amennyiben tudományos vagy oktatási céllal történne, illetve hamvasztás miatt szükséges lenne.¹²

A fentiek tükrében látható, milyen nagy a jelentősége annak, hogy a halál megállapítás és a halottvizsgálat kiegészül-e kórbonctani vizsgálattal vagy anélkül zárul le, amihez a kórházon kívüli halálesetek tekintetében sok esetben „egyszemélyes” helyszíni döntés vezet.

¹¹ 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről. 219. §. 5. (a–d).

¹² Kereszty Éva Margit: A halottakra vonatkozó betegjogi szabályozás és ennek problémái a magyar jogban. *Orvosi Hetilap*, 153. (2012), 9. 330–338.

6. Teendők rendkívüli halál esetén

Rendkívüli halállal kapcsolatos hatósági eljárás lefolytatása szükséges, illetve kormányrendeletben meghatározottak szerint hatósági boncolást kell elrendelni, amennyiben a halál okának, bekövetkezése körülményeinek tisztázása szükséges.

Az elsődleges és a halaszthatatlan intézkedéseket a holttest megtalálásának helye szerint illetékes első fokú rendőri szerv teszi meg a halálesetről kapott bejelentés alapján. Amennyiben szükséges, a tevékenységirányítási központ intézkedik a bejelentés valóságának lehetőség szerinti ellenőrzéséről és – amennyiben még nem történt meg – orvos, mentők, indokolt esetben a katasztrófavédelem, egyéb szervek (például gázművek, elektromos művek, vízirendszet) értesítéséről, a helyszín biztosításáról, a további eljárási cselekményeket foganatosító bizottság összeállításáról, valamint helyszínre küldéséről.

A helyszín biztosításáról és a szemle megtartásáról, valamint az elhunyttal kapcsolatos egészségügyi adatok beszerzéséről és rögzítéséről is haladéktalanul gondoskodni kell a háziorvos, kezelőorvos tájékoztatása alapján, a hozzátartozók által, illetve a rendelkezésre álló egészségügyi dokumentációk jegyzőkönyvhöz történő csatolásával.

A szemlebizottság köteles a szemlét olyan részletességgel lefolytatni és rögzíteni, hogy az – ha a későbbi eljárás során bűncselekmény gyanúja merül fel – a keletkezett dokumentációkkal megfeleljen a büntetőeljárás jog szabályai szerint lefolytatott helyszíni szemle alaki és tartalmi követelményeinek, a helyszínről, a holttest eredeti állapotáról és fontosabb részleteiről jegyzőkönyvet, fénykép-, hangfelvételt és helyszínrajzot vagy helyszínvázlatot kell készíteni.

A szemle során fel kell kutatni és rögzíteni kell a holttesten és környezetében található mindazon tárgyakat, nyomokat, anyagmaradványokat és elváltozásokat, amelyek a halál okának és bekövetkezése körülményeinek bizonyítására alkalmasak.

Amennyiben a szemle során bűncselekmény gyanúja merül fel, vagy a körülmények arra utalnak, azt azonnal meg kell szakítani, és haladéktalanul jelenteni kell a tevékenységirányítási központ felé. A szemlét elsősorban a halottszemlével kell kezdeni, amelyen kötelező biztosítani a helyszíni halottvizsgálatot végző orvos részvételét, aki lehet a Nemzeti Szakértői és Kutató Központ orvosszakértője, háziorvos, ügyeletes orvos vagy a rendőrség alkalmazásában álló orvos. A halál feltehető okának és a holttesten lévő esetleges sérüléseknek a megállapítása érdekében a vizsgálat a holttest lemeztelenített állapotában, lehetőség szerint az eredeti megtalálási helyén történik.

A haláleset helyszínére hívott rendőr intézkedik, hogy a helyszíni halottvizsgálatra kötelezett egészségügyi szolgálat illetékes orvosa a halottvizsgálatot elvégezze. Ha a haláleset helyszínére hívott rendőr az elsődleges adatok és körülmények alapján – különös tekintettel a halottvizsgálatot végző orvos véleményére – azt állapítja meg, hogy a haláleset nem rendkívüli, az előzetes vizsgálat lefolytatását egyéb körülmény nem indokolja, úgy a megállapításokról jelentést készít. A rendőrhatalósági eljárás lefolytatásának mellőzését a halottvizsgálati bizonyítvány megfelelő rovatában is rögzíteni kell.¹³

¹³ 24/2014. (VII. 11.) ORFK utasítás a rendkívüli halál esetén követendő rendőri eljárásról.

A fenti jogszabály értelmében a halálozás különleges körülményeinek megállapítása, illetve rendkívüliségének kizárása tehát az elsőként helyszínre érkező rendőr feladata (segíti a döntést a halottvizsgálatot végző orvos), amely aggályos lehet, s bizonyos esetekben akár a tévedés lehetőségét is magában hordozhatja.

7. Következtetések

Az életműködések megszűnését megelőző élettani folyamatok, illetve azok irreverzibilis változásainak felismerését, az újraélesztés sikertelenségét követi a halál tényének megállapítása, a bekövetkezési módjának, valamint a feltételezett okának a tisztázása, amely a sürgősségi ellátás részeként megkezdődik és folytatódik a helyszíni halottvizsgálat során. Az ehhez kapcsolódó további tevékenységek alapvetően a halál természetes vagy nem természetes bekövetkezésétől függenek, amihez a pontos és megfelelő dokumentáció alapvető jelentőségű. A halál megállapítását követő teendők ismerete valamennyi, a kórházon kívüli ellátást végző szakember számára elengedhetetlen a megfelelő döntések meghozatalában és az ahhoz kapcsolódó tevékenységek tekintetében is.

Felhasznált irodalom

- Campbell, John Emory: *Basic Trauma Life Support*. New Jersey, Upper Saddle River, 2004.
Göbl Gábor: *Oxiológia*. Budapest, Medicina, 2006.
Kereszty Éva Margit: A halottakra vonatkozó betegjogi szabályozás és ennek problémái a magyar jogban. *Orvosi Hetilap*, 153. (2012), 9. 330–338. DOI: <https://doi.org/10.1556/OH.2012.29316>
Tóth, György: Actual issues of determination of death and examination of the dead on the scene of major accidents and catastrophes. *Hadtudományi Szemle*, 10. (2017), 4. 550–565.

Jogi források

1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről
24/2014. (VII. 11.) ORFK utasítás a rendkívüli halál esetén követendő rendőri eljárásról.
351/2013. (X. 4.) Korm. rendelet a halottvizsgálatról és a halottakkal kapcsolatos eljárásról
89.0296/1999. számú, Az Országos Mentőszolgálat Szervezési és Módszertani Osztályának 3. sz. Egészségügyi Szakmai Útmutatója 1999. december 30.

Tartalom

HARKA ÖDÖN: <i>A gépesített hadviselés kérdésének szovjet megközelítése a két világháború között – 2. rész</i>	5
LESTÁK TAMÁS: <i>Jomini irreguláris hadviselésre vonatkozó nézetei és ezek lenyomata napjaink aszimmetrikus konfliktusaiban</i>	13
VEKEI JÓZSEF, SZAJKÓ GYULA: <i>Magyarország lehetséges szerepe a NATO RSOM-műveleteiben</i>	23
REZSNEKI ZSOMBOR: <i>A térbeli közlekedés biztonságának megteremtése</i>	41
SZOLNOKI SZABOLCS: <i>Az izraeli-ciszjordániai határkerítés létrejöttének történeti és geopolitikai előzményei</i>	53
VARGA CSILLA ORSOLYA: <i>Civil-katonai interakciók az Európai Unió mediterrán térségi tagállamaiban – 2. rész</i>	71
RÉMAI DÁNIEL: <i>#Hadsereg – Haderőszervezés a közösségi média segítségével</i>	83
KOVÁCS PETRA: <i>A brit radarrendszer működése az angliai csata idején</i>	99
PECHNYÓ PÉTER: <i>A pandémia dzsihadizmusra gyakorolt hatása – Az Iszlám Állam 2.0 inkubátorprogramja</i>	107
SÁFRÁN JÓZSEF: <i>A Forradalmi Gárda terrorszervezetté nyilvánítása</i>	119
JÚLIA HORNYACSEK – RUDOLF TÓTH: <i>Characteristics of the Management of Protection Organisations and the Process of Command and Control Activities Performed on Incidents Sites</i>	135
SZTANKAI KRISZTIÁN: <i>A Camelot-projekt – az Egyesült Államok Hadseregének társadalomtudományi kutatási projektje</i>	151
PARÁDA ISTVÁN, FEKETE KÁROLY, TÓTH ANDRÁS: <i>Hálózattérképezés portszkennelési technikák segítségével</i>	161
TÓTH GYÖRGEY: <i>A halál folyamata, halottakkal kapcsolatos elsődleges teendők a prehospitális sürgősségi ellátásban</i>	181